

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**

Amaç ve Kapsam: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin amacı, sosyal bilim alanlarında ve disiplinlerarası çalışmalarda yüksek akademik standartlarda bilime katkı sağlamak, global bir bakış açısıyla özgür bilimsel düşünce gücünü desteklemek, meslek kuruluşları ve bireylerin ulusal ve uluslararası gelişmelerine yardımcı olmak, alanındaki gelişmeleri takip etmek ve bu alanlarda Türkçe ve İngilizce akademik kaynak oluşturmaktır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Arkeoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Sosyoloji, Coğrafya, Edebiyat, Dil, Eğitim Bilimleri, İşletme, Girişimcilik, Örgütsel Davranış, İktisat, Turizm, İstatistik, Hukuk, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, İletişim, Tarih, Sanat Tarihi, Güzel Sanatlar ve Spor Yönetimi gibi sosyal bilim alanlarındaki bilimsel çalışmaların yanı sıra disiplinlerarası çalışmalara da yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yayım dili Türkçe, İngilizce ve Almanca'dır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, uluslararası hakemli dergi statüsünde yılda iki kez yayımlanmaktadır.

Telif Hakkı: Dergide yayımlandıktan sonra, yayımlanan yazıların telif hakkı Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne aittir. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün yazılı izni olmaksızın dergide yayımlanan hiçbir materyal herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi veya taksir edilemez. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Editör Yazışma ve Abonelik Adresi

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, 2000 Evler Mah. Zübeyde Hanım Cad. 50300 Nevşehir, TÜRKİYE
Tel:+90 384 2281000 Faks:+90 384 2281039
e-posta: sbedergi@nevsehir.edu.tr

Baskı: SİMTEL OFSET MATBAACILIK
Basım Yayın Teks.Mob.San. ve Tic.Ltd.Şti
Kapak Tasarım: Bülent BİLGİN

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Journal of Social Sciences**

Aim and Scope: The aim of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences is to contribute in the fields of social science and multidisciplinary studies with high standards of academics, to support the power of free scientific thought on a global perspective, to assist the development of professional organizations and individuals in national and international scales, to follow developments in the fields of social science and to create Turkish and English academic source for the fields.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences is an international double blind peer-reviewed journal that covers multidisciplinary studies in addition to the fields of social sciences such as Archeology, Anthropology, Psychology, Philosophical, Sociology, Geography, Literature, Linguistics, Educational Sciences, Business Management, Organizational Behavior, Entrepreneurship, Economics, Tourism Management, Statistics, Law, Political Science, Public Administration, International Affairs, Communication Sciences, General History, History of Art, Fine Arts, Sport Management and multidisciplinary studies. The languages of the Journal are Turkish, English and German.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences is published twice a year and is an international peer-reviewed journal.

Copyright: After publication, the copyrights of articles belong to Nevşehir Hacı Bektaş Veli University-Graduate School of Social Sciences. No material published in this journal may be reproduced, stored, transmitted or disseminated in any forms or by any means without obtaining written permission from Nevşehir Hacı Bektaş Veli University-Graduate School of Social Sciences. Legal and scientific responsibility for articles belongs to the authors themselves.

Editorial Correspondence and Subscription Address

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Graduate School of Social Sciences, 2000 Evler Mah. Zübeyde Hanım Cad. 50300 Nevşehir, TURKIYE
Tel:+90 384 2281000 Fax:+90 384 2281039
e-mail: sbedergi@nevsehir.edu.tr

Tel: +90 384 2133866 Fax: +90 384 2129883
Karasoku Mah. Meydan Sk.No.3 NEVŞEHİR

ISSN: 2146-782X

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES**

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, DOAJ Veri Tabanı'nda indekslenmektedir.
Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences is indexed in the DOAJ.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, ASOS Index Veri Tabanı'nda indekslenmektedir.
Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences is indexed in the ASOS Index Database.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda iki kez yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences is published twice a year and is an international peer-reviewed journal.

**Cilt 4, Sayı 2, Ocak-Haziran 2015
Vol. 4, Number 2, January-June 2015**

ISSN: 2146-782X

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Sahibi (Owner)

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Adına
Prof. Dr. Filiz KILIÇ (Rektör/Rector)

Editör (Editor-in-Chief)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü (Managing Editor)
Doç. Dr. Alper ASLAN

Eş Editör (Co-Editor)

Dr. Ahmet TANÇ

Sekreteryaya (Secretariat)

Habip İDİZ

Danışma Kurulu (Editorial Board)

- Prof. Dr. H. Bahadır AKIN (*University of Aksaray, Türkiye*)
Prof. Dr. Zeynep ASLAN (*University of Nevşehir Hacı Bektaş Veli, Türkiye*)
Prof. Dr. İsmail BEKÇİ (*University of Nevşehir Hacı Bektaş Veli, Türkiye*)
Prof. Dr. Celil ÇAKICI (*University of Mersin, Türkiye*)
Prof. Dr. Orhan ÇOBAN (*University of Selçuk, Türkiye*)
Prof. Dr. Emir ERDEN (*University of Nevşehir Hacı Bektaş Veli, Türkiye*)
Prof. Dr. Muhsin HALİS (*University of Manas, Kyrgyzstan*)
Prof. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU (*University of İnönü, Türkiye*)
Prof. Dr. Nimet KARATAŞ (*University of Nevşehir Hacı Bektaş Veli, Türkiye*)
Prof. Dr. Orhan KOCAGÖZ (*FOM University of Applied Sciences, Germany*)
Prof. Dr. Doğan N. LEBLEBİCİ (*University of Hacettepe, Türkiye*)
Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM (*University of Marmara, Türkiye*)
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ (*The University of Central Florida, USA*)
Prof. Dr. Mahmut ÖZDEVECİOĞLU (*University of Erciyes, Türkiye*)
Prof. Dr. Çetin PEKACAR (*University of Nevşehir Hacı Bektaş Veli, Türkiye*)
Prof. Dr. Korkut TUNA (*University of İstanbul, Türkiye*)
Prof. Dr. Mustafa TÜMER (*Eastern Mediterranean University, Cyprus*)
Doç. Dr. Gül Gültekin DEMİR (*University of Ege, Türkiye*)
Doç. Dr. Mehmet Dursun ERDEM (*University of Erzincan, Türkiye*)
Dr. Daba Brata Narayan CHOWDHURY (*University of Plymouth, UK*)
Dr. G. Özlem AYAYDIN CEBE (*University of Nevşehir Hacı Bektaş Veli, Türkiye*)

Bu Sayının Hakem Listesi (List of Reviewers for Vol. 4 No. 2)

The Editor wish to thank the following reviewers for their anonymous evaluations of papers on which decisions were made from 1 January 2014 through 20 February 2015.

- Prof. Dr. Nesrin ALGAN (*Ankara Üniversitesi*)
Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ (*Gazi Üniversitesi*)
Prof. Dr. Vahdet KELEŞYILMAZ (*Gazi Üniversitesi*)
Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK (*Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*)
Prof. Dr. Keramettin TEZCAN (*İzmir Katip Çelebi Üniversitesi*)
Doç. Dr. Murat AKIN (*Niğde Üniversitesi*)
Doç. Dr. Ayten ALKAN (*İstanbul Üniversitesi*)
Doç. Dr. Alper ASLAN (*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi*)
Doç. Dr. Suzan ÇOBAN (*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi*)
Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ (*Erciyes Üniversitesi*)
Doç. Dr. Kenan GÜLLÜ (*Erciyes Üniversitesi*)
Doç. Dr. Şükran GÜNGÖR TANÇ (*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi*)
Doç. Dr. Muhittin KAPLAN (*İstanbul Üniversitesi*)
Doç. Dr. Necati TAŞKARA (*Selçuk Üniversitesi*)
Doç. Dr. Elvan YALÇINKAYA (*Niğde Üniversitesi*)
Doç. Dr. İbrahim YILMAZ (*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi*)
Yrd. Doç. Dr. Namık ASLAN (*Niğde Üniversitesi*)
Yrd. Doç. Dr. Ercan AŞKIN (*Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi*)
Yrd. Doç. Dr. Meryem AYAN (*Pamukkale Üniversitesi*)
Yrd. Doç. Dr. Cengiz ERDİK (*Akdeniz Üniversitesi*)
Yrd. Doç. Dr. Sevim GÜVEN (*Gaziosmanpaşa Üniversitesi*)
Yrd. Doç. Dr. Meral HAKMAN (*Aksaray Üniversitesi*)
Yrd. Doç. Dr. İtir ÖZER İMER (*Hacettepe Üniversitesi*)
Yrd. Doç. Dr. Leyla KAHRAMAN (*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi*)
Yrd. Doç. Dr. Özcan UNUTKAN (*Marmara Üniversitesi*)

İÇİNDEKİLER (CONTENTS)

Sayfa
Page

Sağlık Çalışanlarının Performansa Dayalı Ek Ödeme Sistemine Yönelik Düşünce Farklılıkları ve Bu Düşüncelerin Memnuniyete Etkisi: Nevşehir Devlet Hastanesi Örneği <i>Suzan ÇOBAN ve Hakan SERÇE</i>	1
TMS/TFRS Kapsamında Gayrimenkul Değerleme ve Gerçeğe Uygun Değerin Tespitinde Emsal Karşılaştırma ve Gelir İndirgeme Yöntemleri Üzerine Bir Uygulama <i>Halil İ. ALPASLAN</i>	17
Alman Vergi Sisteminde Vergi İncelemesi <i>Ali DEĞİRMENDERELİ</i>	36
Türkiye’de Kamu Yönetiminde Planlama Uygulamalarının Değerlendirilmesi ve Ulusal Planlama İle İlgili Öneriler <i>Kuddusi YAZICI</i>	68
Sınırşan Akiferler Hukuku Taslağı ve Diğer Sözleşmelerle İlişkisi <i>Seyfi KILIÇ</i>	97
Ozanların Sosyal Sorunları Ele Alması Bağlamında Hacılar ve Çevresinde Yaşanan Su Sıkıntısı <i>İbrahim Ethem ÖZKAN</i>	120
Matematik Öğretiminde Kullanılan Öğretim Yöntemlerine İlişkin Öğrenci Görüşleri <i>Vedat AKTEPE, Mustafa TAHİROĞLU ve Tuncel ACER</i>	127
İntegralde Alan Uygulamaları Konusunda Flash Programı ile Geliştirilen Öğretim Materyalinin Değerlendirilmesi <i>Derya Özlem YAZLIK ve Ahmet ERDOĞAN</i>	144
Hellenistik Heykel Sanatında Toplumsal Bilinç ve Öz Biçim İlişkisi <i>Barış Emre SÖNMEZ</i>	160
Milli Mücadelede Erzurum Kongresi ve Kararları <i>Mustafa BOSTANCI</i>	184

ISSN: 2146-782X

*S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Dergisi 4(2015) 1-16*
*S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social
Sciences 4(2015) 1-16*

SAĞLIK ÇALIŞANLARININ PERFORMANSA DAYALI EK ÖDEME SİSTEMİNE YÖNELİK DÜŞÜNCE FARKLILIKLARI VE BU DÜŞÜNCELERİN MEMNUNİYETE ETKİSİ: NEVŞEHİR DEVLET HASTANESİ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Suzan ÇOBAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
suzan@nevsehir.edu.tr

Dr. Hakan SERÇE

Nevşehir Kamu Hastaneleri Birliği Genel Sekreter V.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, sağlık çalışanlarının performansa dayalı ek ödeme sistemine yönelik bakış açılarını, düşünce farklılıklarını ve bu bakış açılarının memnuniyete etkisini belirlemektir. Bu amaçla anket, Nevşehir Devlet Hastanesi çalışanlarına uygulanmıştır. Çalışmada 345 anket elde edilmiştir. Veri analizinde tanımlayıcı istatistikler, varyans analizi ve regresyon analizi kullanılmıştır. Çalışmada başlıca şu bulgular elde edilmiştir: çalışanlar sisteme genel olarak eleştirel yaklaşmaktadırlar; cinsiyet, medeni hal, ek ödeme miktarı, meslek ve yaş durumuna göre katılımcıların sisteme bakış açıları anlamlı farklılıklar taşımaktadır; katılımcıların sisteme bakış açıları, memnuniyet durumunu etkilemektedir. Memnun olmama nedeni olarak, özellikle ek ödeme miktarı, doğru uygulanma, kalite artışına etkisi, ek sorumluluklar yükleme ve etik sorunlar dikkat çekmektedir.

Anahtar kelimeler: performansa dayalı ek ödeme sistemi, sağlık hizmetleri, iç müşteri, içsel fiyat.

DIFFERENCES OF THOUGHT THROUGH ADDITIONAL PAYMENT SYSTEM BASED ON PERFORMANCE OF HEALTH WORKERS, AND ITS EFFECT ON SATISFACTION: THE CASE OF NEVŞEHİR STATE HOSPITAL

ABSTRACT

The purpose of this study was to determine perspectives towards additional payments system based on performance of health employees, difference of thought, and to determine its effect on satisfaction. For this purpose, the questionnaire was applied to Nevşehir state hospital employees. In the study, 345 questionnaire were obtained. In the data analysis, descriptive statistics, analysis of variance and regression were used. The main findings can be summarized as follows: employees generally critically approached to the system; in terms of gender, marital status,

- S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 1-16*
- S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 1-16*

additional payment amount, profession and age status, participants' perspectives towards additional payments system based on performance have a significant difference; Its have effect on satisfaction status. As a cause of dissatisfaction, especially the additional payment amount, should not be performed correctly, increase the quality effect, loading additional responsibilities and ethical issues are noteworthy.

Keywords: additional payments system based on performance, health care services, internal customer, internal price.

GİRİŞ

Günümüzde kamu yönetiminde etkinliğin artırılması, hemen her ülkenin temel öncelikleri arasında yer almakta ve bu amaçla çeşitli reform programları yürütülmektedir. Kamu yönetimi reformları ile başarmak istenen temel hedeflerden birisi, amaç odaklı iş süreçlerinin geliştirilmesi ve ulaşılan sonuçların ölçülerek değerlendirilmesi suretiyle başarıyı sürekli kılan sistemlerin oluşturulmasıdır. Özellikle kamu kesiminde kalite çalışmalarının hız kazanmasıyla kamudan hizmet alan vatandaşların birer müşteri olarak kabul edilmesi anlayışı gelişmiş ve kamu kuruluşlarında hem müşterilerin hem de çalışanların memnuniyetini arttırmaya yönelik girişimler söz konusu olmaktadır. Bu çerçevede, kamu hastanelerinde çalışan personel için performansa dayalı ücret uygulaması başlatılmıştır.

Genelde ücret sistemlerinin üç temel amacı bulunmaktadır. Bunlar: istenilen nitelikteki işgörenleri şirkete çekebilmek, maliyetleri kontrol edebilmek ve bununla birlikte çalışanları daha iyi performans sergilemeleri konusunda motive etmektir (Hızır, 2005:123). Çalışanların şirkete daha fazla değer katması için ücret politikasının organizasyonun stratejik hedefleriyle de uyumlu olması gerekmektedir (Dessler, 2006:224). Ayrıca adil ve etkili bir ücret politikası, çalışma barışının ve organizasyonun iç huzurunun sağlanması bakımından da son derece önemlidir (DeCenzo-Robbins, 1999:325). Ücretin adil olmaması durumu, çalışanların memnuniyetsizliğine yol açabilecektir. Dolayısıyla ücret, çalışan tatmininde ana faktörlerden biri olmaktadır (Lings, 2004:411).

Performansa göre ücret sistemleri örgüt içinde adaleti sağlayabilecek ve bunun sonucunda iş memnuniyetsizliğinde önemli bir faktörü oluşturan ücret adaletsizliğine bir çözüm getirebilecektir (Kümbül, 2001). Performansa göre ücret sistemi, performans ile ücret arasında ilişki kurularak normal çalışma performansının üzerindeki çalışmaları parasal olarak ödüllendiren, işletme verimliliğini daha fazla artmasını sağlayan sistemlerdir. Ayrıca, performansa göre ücretlendirme sistemleri ile, işletmede çalışanların, çalışma istek ve çabalarını artırıcı bir motivasyon etkisi sağlanarak, normalin üzerindeki ekstra üretim artışından adaletli bir pay almaları amaçlanmaktadır

- S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 1-16*
- S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 1-16*

(Ünal,1998:3). Performansa dayalı ücret uygulamasının amaçları şu şekilde sıralanabilir (Astarlıoğlu, 1997: 54–55);

- Çalışanlara verilen ücretleri onların şirket hedeflerinin gerçekleşmesine, katılımlarına ve yeterliliklerine göre belirleyebilmek,
- Şirket kültürünün “sonuç ve performans odaklı” hale gelmesini sağlamak veya kalite, müşteri odaklılık gibi şirket için kritik konuların geliştirilmesi,
- Yüksek düzeyde performans, yaratıcılık, kalite ve takım çalışmasını destekleyen mevcut kültür ve değerlerin güçlendirilmesi.

Birçok değişik uygulama alanı ve uygulandığı alana bağlı olarak farklı biçimleri ve tanımları bulunan performansa dayalı ücret sistemi, genel olarak “çalışanların ücret, prim ve ikramiyelerinin önceden koydukları veya kendilerine verilen hedeflere ne derece yakaladıkları ya da söz konusu hedeflere ulaşip ulaşamadıklarına göre belirlenmesi” şeklinde tanımlanmaktadır (Yalın, 2005:138). Genel olarak verimliliğin artması, çalışanların performanslarının ve ücret gelirlerinin yükselmesi, müşteri memnuniyetinin artması, çalışan davranışlarının organizasyonun hedeflerine uygun olarak geliştirilmesi gibi hususlar performansa dayalı ücret sisteminden beklenen en önemli faydalar arasında gösterilmektedir.

Bu sürecin bir sonucu olarak 2004 yılında kamu hastanelerinde performansa dayalı ek ödeme sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulamada hekimlere gerçekleştirdikleri muayene ve girişimsel işlem sayısı ile orantılı (ağırlıklı puan) olarak ek ödeme verilmekte ve hekimlerin bireysel hizmetleri olabildiğince ölçülebilir hale getirilmeye çalışılmaktadır. Sağlık hizmetlerinin bir ekip işi olduğu gerçeğinden hareketle hizmeti puanlandırılmayan klinik dışındaki doktorlar, diğer sağlık görevlileri ve yöneticiler, kurumun ortalama puanına oranla derecelendirilmiştir. Böylece kurumun toplam performansının bütün çalışanlarına yansımaları hedeflenmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2007).

Sistem, sadece parasal bir ödeme modeli olmayıp, belirlenen “başarı ölçütlerine” göre (hasta memnuniyeti, sağlık çıktısı gibi) personeli ödüllendirerek, bireysel verimliliği artırmasının yanında “kurumsal performans kriterleri” ile birlikte tutumluluk, verimlilik ve etkinlik sağlamayı hedefleyen bir uygulamadır. Bu sistemde ödüllendirme, zannedilenin aksine çok hasta görene değil, zamanın, mekânın, kaynağın verimli kullanılmasına ve verilen hizmetlerin kayıt altına alınmasına göre yapılmaktadır. Yani kişinin kendi çalışma ve gayretinin yanında çalıştığı bölümün ve kurumunun bir bütün olarak değerlendirilmesi esastır. Performans değerlendirilmesi ve performansa göre döner sermaye katkı payı ödenmesi uygulamaları, çalışanların adeta ortakları olduğu sağlık kuruluşlarını idari ve mali özerk kurumlar olarak yarına hazırlama sürecinde

önemli bir araçtır. Zira bu sistem, kurumun hedefleri ile çalışanların bireysel hedeflerini bütünleştirerek, bireylerin oluşturdukları değeri, bu ortak amaçlar doğrultusunda yönlendirmektedir. Görüldüğü gibi, uygulanmaya çalışılan yöntem sadece sonuçları ölçmeye ve bunları ödüllendirmeye değil, organizasyona belirlenen amaçlar doğrultusunda yön vermeye yöneliktir (Aydın, 2007:6). Bu uygulama ile yapılan hizmetlerin kayıt altına alınması ve belirsizliklerin, kaçakların azalmış olması bir gerçektir. Muayenehane, poliklinik vs. gibi yerlerde görülen ve çoğu kayıt dışı olan hastalar özel veya kamu hastanelerinde görülmeye ve kayıt altına alınmaya başlamıştır.

Performansa dayalı ücret sisteminin pek çok olumlu yönü bulunmakla birlikte, uygulamada zaman zaman çeşitli aksaklıklara da rastlanmaktadır. Bu aksaklıkların büyük bölümü sistemin doğru biçimde uygulanmamasından kaynaklanırken, bir bölümü de iletişim eksiklikleri, beklentilerin farklı olması veya kişilerin sisteme uyum sağlayamamasından kaynaklanmaktadır. Karşılaşılan aksaklıkların en önemlilerinden biri sistemin adil işlediğine duyulan güvendir. Performansa dayalı ücret sisteminde, sistemin tabiatı gereği ücret farklılıkları oluşmaktadır. Burada performans kriterleri doğru biçimde oluşturulamaz veya bu kriterler etkili biçimde ölçülemezse, söz konusu ücret farklılıklarının adil olduğuna yönelik şüpheler de artar. Buna, bir de çalışanların sistemin işleyişi hakkında yeterince bilgilendirilememesi eklendiğinde performansa dayalı ücret uygulaması, iç çekişmeleri ve çekememezlikleri beraberinde getirmekte, ekip ruhunu ve çalışma ahengini ciddi biçimde zedelemektedir (Arslan 2007; Erşahan ve diğerleri, 2011). Performansa dayalı ücret uygulamalarında sıkça karşılaşılan bir diğer sorun da performans ölçmede kullanılan kriterlerin nitelik ve nicelik bakımından gerçek performansı ölçmede yetersiz kalmasıdır.

Performansa dayalı ek ödeme sisteminin uygulanması ile ilgili hem uygulama hem de yapısal sorunları saptamanın ve düzeltici çalışmaların yapılmasında en önemli yollarından birisi, bu sistemden etkilenen çalışanlar üzerinde yapılacak olan araştırma sonuçları olacaktır. Literatürde sistemden doğrudan etkilenen hekimler ve tüm çalışanların görüşlerine yer veren çalışmalara rastlanmıştır (İncesu, 2013; Akpınar ve Taş, 2013; Zaim, 2007; Türk Tabipler Birliği Etik Kurulu 2009; Erkan, 2011; Kınır ve diğerleri, 2014). Bu çalışmada ise, Nevşehir devlet hastanesi çalışanlarının genel olarak sisteme bakış açıları ve çeşitli kriter itibarıyla düşünce farklılıklarını saptamak ve uygulamadan tatmin durumlarını etkileyen unsurları belirlemek amaçlanmaktadır.

S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 1-16
S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 1-16

1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

1.1. Amaç, Model ve Hipotezler

Bu çalışmada Nevşehir Devlet Hastanesinde görevli personelin performansa dayalı ek (PDES) ödeme uygulaması hakkındaki düşüncelerinin saptanması ve söz konusu düşüncelerin demografik özellikler itibariyle farklılıklarını belirlemek amaçlanmaktadır. Ayrıca, katılımcıların sisteme bakış açılarının uygulamadan memnun olma durumunu etkileme düzeyini saptamak amaçlanmaktadır. Şekil 1'yer alan araştırma modeli kapsamında geliştirilen hipotezler ise, şu şekilde sıralanabilir:

H1: Cinsiyete göre çalışanların performansa dayalı ek ödeme uygulaması hakkındaki düşünceleri anlamlı farklılık taşımaktadır.

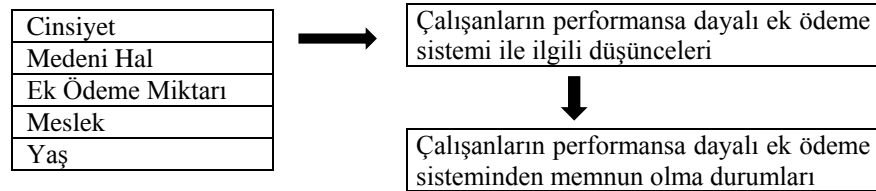
H2: Medeni duruma göre çalışanların performansa dayalı ek ödeme uygulaması hakkındaki düşünceleri anlamlı farklılık taşımaktadır.

H3: Aylık ortalama ek gelire göre çalışanların performansa dayalı ek ödeme uygulaması hakkındaki düşünceleri anlamlı farklılık taşımaktadır.

H4: Mesleğe göre çalışanların performansa dayalı ek ödeme uygulaması hakkındaki düşünceleri anlamlı farklılık taşımaktadır.

H5: Yaş gruplarına göre çalışanların performansa dayalı ek ödeme uygulaması hakkındaki düşünceleri anlamlı farklılık taşımaktadır.

H6: Çalışanların performansa dayalı ek ödeme uygulaması hakkındaki düşünceleri memnuniyeti etkiler.

Şekil 1. Araştırma Modeli

1.2. Örneklem, Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Bu çalışmanın ana kütlesi Nevşehir Devlet Hastanesi çalışanları olarak belirlenmiştir. Anket, performansa dayalı ek ödeme alan personele yönelik olarak uygulanmıştır. Anketin uygulanabilmesi için, Nevşehir Kamu Hastaneleri Birliği Genel Sekreterliğinden izin alınmıştır. Genel sekreterlik tarafından anket hastane çalışanlarına dağıtılmış ve toplanmıştır. Nevşehir Devlet Hastanesinde 550 personel, performansa dayalı ek ödemedeki etkilenmektedir. Anket 550 personele uygulanmıştır. Başka bir ifade ile

tamsayım yapılmıştır. Ancak uygulama sonucu 345 anket elde edilmiştir ve geri dönüş oranı %63'tür. Ankete katılan çalışanların demografik özellikleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Anket, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde performansa dayalı ek ödeme sistemi ile ilgili 5'li likert ölçeğine dayalı (1:kesinlikle katılmıyorum, 2:katılmıyorum, 3:kararsızım, 4:katılıyorum, 5:kesinlikle katılıyorum) düşünceler yer almaktadır. Bu düşüncelerin geliştirilmesinde literatür taramasından elde edilen bilgiler (İncesu, 2013) ve hastane çalışanları ile yapılan görüşmelerden yararlanılmıştır. Başka bir ifade ile anket hazırlanırken doğrudan nitel araştırma yöntemi olarak sağlık çalışanları ile yapılan mülakat tekniği ikinci bir yöntem olarak kullanılmıştır. Anketin ikinci bölümünde çalışanların bu sistemden memnun olma durumuna yönelik üç'lü Likert ölçeğine dayalı bir soru yer almaktadır. Son bölümde ise katılımcıların demografik özellikleri yer almaktadır.

Tablo 1. Demografik Özellikler

Cinsiyet	f	%	Yaş	f	%
Kadın Erkek	203 142	59 41	18-25	28	8
			26-35	177	51
			36-45	103	30
			46 ve üzeri	37	11
Medeni Durum	f	%	Ek Gelir (PDEÖ) Durumu	f	%
Evli	257	75	1000 TL'den az, 1000-3000 3000-5000 5000-7000 7000'den fazla	183	53
Bekâr	88	25			
Meslek	f	%			
Hekim	109	31			
Hemşire-ebe	158	45			
Sağlık memuru	37	11			
Diğer	41	13			
Toplam	345	100	Toplam	345	100

Verilerin değerlendirilmesinde istatistik paket programı (SPSS 16.0 for Windows) kullanılmıştır. Katılımcıların demografik özellikleri ve sisteme bakış açılarını saptamak için tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır. Demografik özellikler ile çalışanların performansa dayalı ek ödeme uygulaması hakkındaki düşünceleri arasındaki farklılığı belirlemek için tek yönlü varyans analizi (One Way Anova) kullanılmıştır. Katılımcıların performansa dayalı ek ödeme sistemine bakış açılarının sistemden memnun olma durumuna etkisini saptamak için regresyon analizinden yararlanılmıştır. Anketin güvenilirliğini ölçmek için Cronbach's Alpha katsayısı kullanılmıştır. Hair ve diğerlerine (2006) göre Likert ölçeğine dayalı sorularda bu katsayının 0,70 den büyük olması durumunda ölçme aracının güvenilir olacağı ifade edilmektedir. İncesu (2013) tarafından

S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 1-16
S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 1-16

yapılan çalışmada bu veri 0,83 ve Kingır ve arkadaşları (2014) tarafından yapılan çalışmada ise 0,85 olarak saptanmıştır. Bu çalışmada yapılan analize göre Cronbach's Alpha katsayısı 0,93 olarak bulunmuştur. Bu veri kullandığımız ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

2. BULGULAR

2.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 2'de yer alan ödeme sistemi ile ilgili düşüncelerin aritmetik ortalamalarına bakıldığında çalışanların performansa dayalı ek ödeme sisteminin kendilerine ek sorumluluklar yüklediği (3,50) ve çalışanları etik dışı davranışlara ittiği (3,53) fikirlerine katıldıkları görülmektedir. Motivasyonu ve performansı artırma, teşvik edici özelliği olması, standart çalışma süresini artırma ve bireysel gelir artışına katkı sağlama düşüncelerinde katılımcılar kararsızdırlar. Performansa dayalı ek ödeme sistemi ile ilgili şu düşüncelerde ise katılımcılar olumsuz düşünmekte ve bu düşüncelere katılmamaktadırlar: Mesleki bilgi ve becerileri artırma, adil bir uygulama, objektif bir uygulama, kaliteyi artırma, kaynak israfını önleme, hakkaniyet, güven duyma, doğru uygulanma ve ek ödeme tutarını yeterli bulma.

Tablo 2. Katılımcıların Performansa Dayalı Ek Ödeme Sistemine Dair Düşünceleri

İfadeler	Ort.	S. Sapma
Bu uygulama bana ek sorumluluk/lar yükledi	3,50	1,36
Motivasyonumu olumlu yönde etkiledi	2,60	1,27
Mesleki bilgi ve becerilerimi artırdı	2,33	1,24
Performansımı artırdı	2,60	1,32
Çalışanları etik dışı davranışlara itmekte	3,53	1,31
Adil bir uygulamadır	2,35	1,29
Objektif bir uygulamadır	2,43	1,28
Çalışanlar üzerinde teşvik edici özelliği vardır	2,60	1,33
Sağlık hizmetleri kalitesini yükseltmiştir	2,27	1,25
Kaynak israfını önlemiştir	2,25	1,18
Standart çalışma süremi artırdı	2,85	1,29
Bireysel gelir artışına olumlu katkıda bulunmaktadır	2,82	1,33
Dağıtılan ek ödeme tutarlarının bölümler arasında hakkaniyetle dağıtıldığını düşünüyorum	2,11	1,22
Bu uygulamaya güven duyuyorum	2,21	1,15
Doğru uygulanıyor	2,27	1,19
Dağıtılan ek ödeme tutarlarını yeterli buluyorum	2,15	1,20

- S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 1-16
- S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 1-16

Bununla birlikte, Tablo 3'te görüldüğü gibi, katılımcıların performansa dayalı ek ödeme uygulamasından memnun olmadıkları belirlenmiştir (%61).

Tablo 3. Katılımcıların Performansa Dayalı Ek Ödeme Sisteminden Memnun Olma Durumu

PDEÖS'den memnuniyet	f	%
Memnun değil	209	61
Kararsız	69	20
Memnun	67	19
Toplam	345	100

2.2. Hipotez Testleri

Anova analizi sonuçlarına göre, demografik kriterler itibariyle çalışanların, performansa dayalı ek ödeme sistemine bakış açıları anlamlı farklılıklar taşımaktadır. Ayrıca regresyon analizine göre, katılımcıların PDÖ sistemine bakış açılarının uygulamadan memnun olma durumuna etkisi vardır. Kısaca öngörülen hipotezler kabul edilmiştir.

2.2.1. Cinsiyete Göre Personelin Performansa Dayalı Ek Ödeme Uygulaması Hakkındaki Düşünce Farklılıkları

Tablo 4'te yer alan verilere göre, kadın personellerin erkek personellere göre performansa dayalı ek ödeme sistemi ile ilgili şüpheleri daha fazladır. Başka bir anlatımla kadın çalışanlar, bu uygulamayı objektif bulmamakta, uygulamaya güven duymamakta, uygulamanın doğru uygulanmadığına inanmakta ve ödeme miktarını yeterli bulmamaktadırlar ($p < 0.05$).

Tablo 4. Cinsiyet İle Personelin Performansa Dayalı Ek Ödeme Uygulaması Hakkındaki Düşünceleri Arasındaki Farklılıklar

İfadeler	Cinsiyet		F	p(sig)
	Kadın	Erkek		
Objektif bir uygulamadır	2,30	2,61	4,842	0,028
Güven duyuyorum	2,08	2,40	5,962	0,015
Doğru uygulanıyor	2,13	2,46	6,881	0,009
Ek ödeme tutarını yeterli buluyorum	2,02	2,35	5,796	0,017

Aritmetik ortalamalara göre, kadınlar performansa dayalı ücret sistemi ile ilgili söz konusu düşüncelere katılmamakta ve erkeler ise bu konuda kararsızdırlar. Kingır ve arkadaşlarının (2014:41) araştırma ve uygulama hastanesinde yaptıkları araştırmada benzer bir sonuca ulaşılmış ve erkeklerin kadınlara oranla ek ödeme sisteminden daha fazla tatmin oldukları

S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 1-16
 S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 1-16

saptanmıştır. Bu durumun nedeni kadınların yapısal özellikleri ve sisteme uyum sorunu olabilir.

2.2.2. Medeni Duruma Göre Personelin Performansa Dayalı Ek Ödeme Uygulaması Hakkındaki Düşünce Farklılıkları

Medeni hal itibariyle hastane personellerinin performansa dayalı ek ödeme sistemine yönelik düşünce farklılıkları, Tablo 5'te yer almaktadır ($p<0,05$). Aritmetik ortalamalara bakıldığında evli çalışanların bu uygulama ile ilgili düşüncelere katılmadıkları söylenebilir. Bekar çalışanlar ise, kararsızdırlar. Bu sonucun nedeni, evli çalışanların çift maaş almaları ve bu uygulama (yoğun çalışma ortamı) ile aile içi ilişkilerde sorun yaşayabilmeleri ve zaman faktörü gösterilebilir.

Tablo 5. Medeni Hal İle Personelin Performansa Dayalı Ek Ödeme Uygulaması Hakkındaki Düşünceleri Arasındaki Farklılıklar

İfadeler	Medeni durum		F	p(sig)
	Evli	Bekar		
Motivasyonumu olumlu yönde etkiledi	2,43	3,10	19,834	0,000
Mesleki bilgi ve becerilerimi arttırdı	2,17	2,82	19,242	0,000
Performansımı arttırdı	2,43	3,10	14,110	0,000
Adil bir uygulamadır	2,19	2,82	15,774	0,000
Objektif bir uygulamadır	2,31	2,78	8,925	0,003
Çalışanları teşvik edici özellikleri vardır.	2,44	2,96	8,516	0,004
Hizmet kalitesini yükseltmiştir.	2,13	2,67	13,113	0,000
Kaynak İsrafını önlemiştir.	2,10	2,66	15,511	0,000
Ek ödeme tutarı bölümler arasında hakkaniyetle dağıtılmaktadır	1,98	2,48	11,784	0,001
Güven duyuyorum	2,08	2,60	13,945	0,000
Doğru uygulanıyor	2,18	2,53	5,907	0,016
Ek ödeme tutarını yeterli buluyorum	2,05	2,46	7,822	0,005

2.2.3. Aylık Ortalama Ek Gelire Göre Personelin Performansa Dayalı Ek Ödeme Uygulaması Hakkındaki Düşünce Farklılıkları

Tablo 6'da görüldüğü gibi, bu uygulamanın motivasyonu, performansı ve mesleki bilgi ve becerilerini artırma, adil ve objektif uygulama olma, teşvik edici olma, sağlık hizmetlerinin kalitesini yükseltme, kaynak israfını önleme, bireysel gelir artışına olumlu yönde katkısının bulunması, bölümler arası ek ödemenin hakkaniyetle dağıtılması, uygulamaya güven duyma, doğru uygulanma ve ek ödeme tutarını yeterli bulma düşünceleri aylık ortalama ek gelir itibariyle anlamlı farklılıklar taşımaktadır ($p<0.05$). Aritmetik ortalamalara göre, ek ödeme miktarı arttıkça personellerin söz konusu düşüncelere katılmama düzeyleri de artmaktadır. 3000-5000 arası ek ödeme alan çalışanlar, sistemin çalışma süresini (yoğunluğu) arttırdığına dair düşünceye katılmamakta diğer gelir

grubuna dahil çalışanlar bu konuda kararsızdırlar (F: 2,903; p<0,05). Ek ödeme tutarı bölümler arası hakkaniyetle dağıtılmamaktadır düşüncesine 5000-7000 arası ek ödeme alan çalışanlar kesinlikle katılmamakta ve diğer gruplarda yer alan çalışanlar bu düşünceye katılmamaktadır. Ayrıca ek ödeme miktarı arttıkça sistemin etiksel sorunları da daha yüksek oranda kabul edilmektedir (F: 2,529; p<0,05).

Tablo 6. Aylık Ortalama Ek Gelir Gruplarına Göre Personelin Performansa Dayalı Ek Ödeme Uygulaması Hakkındaki Düşünce Farklılıkları

İfadeler	Ek ödeme tutarı*					F	p(sig)
	1	2	3	4	5		
Motivasyonumu olumlu yönde etkiler	2,87	2,49	2,09	1,82	2,17	6,615	0,000
Mesleki bilgi ve becerilerimi arttırdı	2,66	2,22	1,76	1,55	1,61	9,727	0,000
Performansımı arttırdı	2,89	2,49	2,00	1,86	2,06	6,993	0,000
Etik dışı davranışlara itmekte.	3,41	3,43	3,76	4	4,17	2,529	0,004
Adil bir uygulamadır.	2,67	2,16	1,76	1,59	1,94	8,018	0,000
Objektif bir uygulamadır.	2,77	2,24	1,73	1,59	2,11	9,863	0,000
Çalışanları teşvik edici özellikleri vardır.	2,89	2,52	1,85	2,05	2,17	6,711	0,000
Hizmet kalitesini yükseltmiştir.	2,58	2,13	1,64	1,50	1,78	8,718	0,000
Kaynak İsrafını önlemiştir.	2,61	2,02	1,67	1,45	1,61	12,52	0,000
Çalışma süremi arttırdı.	3,03	2,77	2,39	2,50	2,45	2,903	0,022
Bireysel gelir artışına olumlu katkıda bulunmaktadır.	3,17	2,48	2,21	2,27	2,61	8,073	0,000
Ek ödeme tutarı bölümler arasında hakkaniyetle dağıtılmaktadır	2,35	1,99	1,64	1,41	1,83	5,678	0,000
Güven duyuyorum	2,45	2,05	1,76	1,82	2,00	4,321	0,002
Doğru uygulanıyor	2,43	2,35	1,79	1,59	1,89	4,709	0,001

*1: 1000TL'den az, 2:1000-3000, 3:3000-5000, 4:5000-7000, 5:7000'den fazla

2.2.4. Mesleğe Göre Personelin Performansa Dayalı Ek Ödeme Uygulaması Hakkındaki Düşünce Farklılıkları

Tablo 7'de görüldüğü gibi, mesleğe göre çalışanların performansa dayalı ek ödeme sistemine bakış açısı anlamlı farklılıklar taşımaktadır (p<0,05). Aritmetik ortalamalara göre, hekimler uygulamanın motivasyonu, performansı ve mesleki bilgi ve becerilerini artırmadığını, adil ve objektif uygulama olmadığını, teşvik edici özelliğinin olmadığını, sağlık hizmetlerinin kalitesini yükseltmediğini, kaynak israfını önlemediğini,

S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 1-16
S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 1-16

standart çalışma süresini artırmadığını, bireysel gelir artışına olumlu yönde katkısının bulunmadığını, bölümler arası ek ödemenin hakkaniyetle dağıtılmadığını, uygulamaya güven duyulmadığını, doğru uygulanmadığını ve ek ödeme tutarını yeterli bulmadıklarını diğer meslek gruplarına göre daha yüksek oranda belirtmişlerdir. Hekimler, uygulamanın etik dışı davranışlara yol açtığı düşüncesine yüksek oranda katılmaktadırlar (F: 6,321; $p < 0,05$). Özellikle hekimlerin doğrudan hasta ile ilişkide olmaları ve bu uygulamadan (özellikle yanlış uygulamalardan) doğrudan etkilenmeleri ve farklı branşlara mensup hekimlerin aldıkları ek ödemeler arasında ciddi farklılıkların bulunması, bu durumun temel nedenleri olarak görülebilir.

Tablo 7. Meslek Gruplarına Göre Personelin Performansa Dayalı Ek Ödeme Uygulaması Hakkındaki Düşünce Farklılıkları

İfadeler	Meslek				F	p(sig)
	Hekim	Hemş. -ebe	Sağ. mem	Diğ.		
Motivasyonumu olumlu yönde etkiledi	2,07	2,73	3,19	3,00	11,766	0,000
Mesleki bilgi ve becerilerimi arttırdı	1,76	2,46	3,14	2,63	16,009	0,000
Performansımı arttırdı	1,98	2,75	3,41	2,90	15,571	0,000
Etik dışı davranışlara itmekte.	3,88	3,39	3,76	2,98	6,321	0,000
Adil bir uygulamadır.	1,70	2,49	2,84	3,15	19,355	0,000
Objektif bir uygulamadır.	1,78	2,54	3,11	3,12	20,000	0,000
Çalışanları teşvik edici özellikleri vardır.	2,13	2,65	3,14	3,20	10,053	0,000
Hizmet kalitesini yükseltmiştir.	1,61	2,41	2,92	2,83	19,564	0,000
Kaynak İsrafını önlemiştir.	1,61	2,41	2,84	2,76	20,200	0,000
Çalışma süremi arttırdı.	2,42	2,90	3,54	3,12	8,654	0,000
Bireysel gelir artışına olumlu katkıda bulunmaktadır.	2,30	2,85	3,14	3,76	14,465	0,000
Ek ödeme tutarı bölümler arasında hakkaniyetle dağıtılmaktadır	1,57	2,18	2,70	2,73	15,422	0,000
Güven duyuyorum	1,74	2,22	2,65	2,98	15,474	0,000
Doğru uygulanıyor	1,85	2,20	3,16	2,83	16,506	0,000
Ek ödeme tutarını yeterli buluyorum	1,83	2,11	2,78	2,59	15,119	0,000

S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 1-16
 S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 1-16

Hemşireler, bölümler arası ek ödemenin hakkaniyetle dağıtılması, uygulamaya güven duyma, doğru uygulanması, ek ödeme tutarını yeterli bulma ve hizmet kalitesini artırma düşüncelerine katılmamaktadırlar. Sağlık memurları için ise en önemli farklılık, çalışma süresinin artmasıdır (iş yoğunluğu). Sağlık memurları bu düşünceye katılmakta (3,54) ve diğer çalışanlar kararsızdırlar. Hekimler gibi sağlık memurları da sistemin etik sorunlara yol açtığı (3,76) düşüncesine katılmaktadırlar.

2.2.5. Yaş Gruplarına Göre Personelin Performansa Dayalı Ek Ödeme Uygulaması Hakkındaki Düşünce Farklılıkları

Tablo 8'de görüldüğü gibi, yaş grupları itibariyle performansa dayalı ek ödeme sistemine bakış açıları anlamlı farklılıklar taşımaktadır ($p<0,05$). 18-25 (çok genç) ve 46 ve üstü (yaşlı) yaş gruplarına dahil olan çalışanlar, genel olarak bu uygulama ile ilgili ifadelerde diğer gruplara oranla daha fazla kararsızdırlar. 26-35 (genç) ve 36-45 (orta yaşlı) yaş gruplarına dahil çalışanların çok genç (18-25) ve yaşlı (46 yaş ve üstü) gruplarına göre, uygulamanın adil ve objektif olması, hizmet kalitesini artırması, güven duyma ve doğru uygulanma ile ilgili düşüncelere katılmama düzeyleri daha yüksektir. Ancak, 26-35 yaş grubu çalışanlar, uygulamanın kendilerine ek sorumluluklar yüklediği düşüncesine diğer yaş gruplarına oranla daha yüksek düzeyde katılmaktadırlar (3,76). Diğer yaş gruplarına dahil çalışanlar bu konuda kararsızdırlar. Sistemin motivasyon artışına neden olması düşüncesine çok genç grup (18-25) katılmakta (3,47), orta yaşlı çalışanlar (36-45) katılmamakta (2,25) ve diğer çalışanlar bu konuda kararsızdırlar (2,64).

Tablo 8. Yaş Gruplarına Göre Personelin Performansa Dayalı Ek Ödeme Uygulaması Hakkındaki Düşünce Farklılıkları

İfadeler	Yaş				F	p(sig)
	18-25	26-35	36-45	46 ve üstü		
Ek sorumluluklar yükledi	3,32	3,76	3,30	2,95	5,385	0,001
Motivasyonumu olumlu yönde etkiledi	3,47	2,65	2,25	2,64	7,478	0,000
Adil bir uygulamadır.	3,14	2,31	2,08	2,67	6,145	0,000
Objektif bir uygulamadır.	2,93	2,32	2,35	2,77	2,925	0,034
Çalışanları teşvik edici özellikleri vardır.	3,39	2,54	2,33	3,08	6,892	0,000
Hizmet kalitesini yükseltmiştir.	2,82	2,22	2,07	2,62	3,897	0,009
Bireysel gelir artışına olumlu katkıda bulunmaktadır.	3,39	2,68	2,75	3,23	3,853	0,010
Güven duyuyorum	2,75	2,15	2,02	2,56	4,814	0,003
Doğru uyguluyor	2,82	2,23	2,11	2,45	3,032	0,029

S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 1-16
S. Çoban, H. Serçe / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 1-16

Sonuç olarak, çok genç-yaşlı grupların uygulama ilgili genel olarak kararsız oldukları ve genç-orta yaşlıların ise genel olarak olumsuz düşündükleri söylenebilir. Kınır ve arkadaşları (2014:41) tarafından yapılan çalışmada benzer bir sonuca ulaşılmış ve 26-33 yaş grubu katılımcılar uygulamadan tatmin olmadıkları için devam etmemesi gerektiğini düşündükleri saptanmış ve 51 yaş üstü katılımcıların 26-33 yaş grubu katılımcılara oranla performansa dayalı ek ödeme sisteminden daha fazla tatmin oldukları belirlenmiştir.

2.2.6. Katılımcıların performansa dayalı ek ödeme uygulaması hakkındaki düşüncelerinin uygulamadan memnun olma durumuna etkisi

Tablo 9’da görüldüğü gibi, sağlık çalışanlarının performansa dayalı ek ödeme sistemine bakış açıları uygulamadan memnun olma durumunu etkilemektedir ($R^2:0,609$; $F:31,886$; $p:0,000<0,05$). H_6 hipotezi kabul edilmiştir. Tablo 3’te yer alan tanımlayıcı istatistiklerde katılımcıların ödeme sisteminden memnun olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu durumu açıklayan en önemli nedenler sırası ile şu şekilde ifade edilebilir: Ek ödeme tutarını yeterli bulmama ($\beta: ,311$, $t: 5,864$, $p<0,05$) ve doğru uygulanma ($\beta: ,278$, $t:4,162$, $p<0,05$). Kısaca, ek ödeme tutarını yeterli bulmama uygulamadan memnun olma durumunu %31 düzeylerinde ve doğru uygulanma ise %28 düzeylerinde açıklamaktadır. Etkileme düzeyine göre diğer nedenler sırasıyla şu şekilde sıralanabilir: Hizmet kalitesini artırma ($\beta: ,221$, $t: 3,059$, $p<0,05$), etik dışı davranışlara yol açma ($\beta: -,110$, $t: -2,956$, $p<0,05$), ek sorumluluklar yükleme ($\beta: ,083$, $t: -2,040$, $p<0,05$) ve bireysel gelir artışına neden olma ($\beta: ,093$, $t: 1,999$, $p<0,05$). Ayrıca, etik dışı davranışlara yol açma ve ek sorumluluklar yükleme ile memnuniyet arasında negatif yönlü ilişki vardır. Matematiksel olarak bu yapı şu şekilde formüle edilebilir:

$$Y(\text{mem}): (2,344) + (.331)x1 + (.284)x2 + (.221)x3 + (.093)x5 + (-,110)x4 + (-,083)x6.$$

Bu formüle göre, diğer bağımsız değişkenler sabit kalmak koşuluyla x_1 yani ek ödeme miktarının artması ve sistemin doğru uygulanması (x_2) memnuniyet artışını sağlayacak en önemli faktörler olarak görülebilir. Ayrıca düzeltilmiş R^2 değerine göre bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimlerin %59’unu açıklamaktadır.

Tablo 9. Performansa Dayalı Ek Ödeme Sistemine Bakış Açısının Memnuniyete Etkisi

PDEÖS ile ilgili düşünceler	PDEÖS'inden memnuniyet		
	β	t	p
Ek Sorumluluklar yüklenme x6	-,083	-2,040	0,042
Etik dışı davranışlara yol açma x4	-,110	-2,957	0,003
Sağlık hizmetlerinin kalitesini yükseltme x3	,221	3,059	0,002
Bireysel gelir artışına katkı sağlama x5	,093	1,999	0,046
Doğru uygulanma x2	,284	4,162	0,000
Ek ödeme tutarını yeterli bulma x1	,311	5,864	0,000
Constant		2,344	
R		0,780	
R ²		0,609	
Adjust R ²		0,590	
F		31,887	
Standart Hata		0,509	
p		0,000	

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1990'lı yılların stratejik ortamında küreselleşme ve rekabet baskıları, örgütleri yönetim etkinlikleri hakkında yeniden düşünmeye zorlamaktadır. Yeni rekabet ortamı tarafından ortaya çıkarılan yaklaşımlar ve sorunlara önerilen tepki, performans yönetimi üzerinde yoğunlaşmıştır. 2003 yılından beri sağlık sistemimizde finansman, ödeme yöntemi, organizasyon alanlarında atılan birçok adımın sonucu olarak, sağlık hizmetlerinin kamu sağlık kuruluşlarında karşılanmasında belirgin artış olmuştur. Bu artış beraberinde kuyruklar, bekleme listeleri oluşturmamış, aksine görünür iyileşmelerle sonuçlanmıştır. Bu sonucun elde edilmesinde performansa dayalı ek ödeme sisteminin etkisi göz ardı edilemez. Bununla birlikte esnek bir sistem olan bu uygulama, çalışanlar için bazı sorunlar da ortaya çıkarabilmektedir.

Çalışanların performansa dayalı ek ödeme uygulamasına yönelik düşüncelerinin belirlenmesine yönelik Nevşehir Devlet Hastanesinde yapılan araştırmada şu bulgulara erişilmiştir:

- Tanımlayıcı istatistiklere göre çalışanlar performansa dayalı ek ödeme sisteminin kendilerine ek sorumluluklar yüklediği ve çalışanları etik dışı davranışlara ittiği fikirlerine katılmakta ve performansa dayalı ek ödeme sistemi ile ilgili olumlu düşüncelerde ise genel olarak katılmamaktadırlar. Kısaca sistem çalışanlarca eleştirilmekte ve sisteme güven duyulmamaktadır.

- S. Çoban, H. Serçe / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4(2015) 1-16
- S. Çoban, H. Serçe / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences* 4(2015) 1-16

- Demografik özelliklere göre performansa dayalı ek ödeme sistemine bakış açısı anlamlı farklılık taşımaktadır. Farklılıklar şu şekilde özetlenebilir:
 - Kadın personellerin erkek personellere göre performansa dayalı ek ödeme sistemi ile ilgili şüpheleri daha fazladır.
 - Evli çalışanların bekâr çalışanlara göre bu uygulama ile ilgili düşüncelere daha fazla katılmadıkları söylenebilir.
 - Ek ödeme miktarı arttıkça personellerin söz konusu düşüncelere katılmama düzeyleri de artmaktadır. Sisteme olumsuz yaklaşmaktadırlar.
 - Hekimler diğer meslek gruplarına göre sistem ile ilgili çok daha fazla olumsuz düşünmekte ve sisteme güven duymamaktadırlar. Bunun nedeni bu uygulamadan doğrudan hekimlerin etkilenmesi, bölümler arası ek ödeme farklılıklarının oluşması ve böylece çalışma barışının bozularak rekabet ortamına yol açması olabilir.
 - Çok genç ve yaşlı grupların uygulama ilgili genel olarak kararsız oldukları ve genç ve orta yaşlıların ise genel olarak olumsuz düşündükleri söylenebilir.
- Katılımcıların sistemden memnun olmamalarını etkileyen en önemli etmenler sırasıyla, ek ödeme tutarını yeterli bulmama, doğru uygulanmama, hizmet kalitesini artırmama, etik dışı davranışlara yol açma, ek sorumluluklar yükleme ve bireysel gelir artışına neden olmamadır.

Sistemin kurumsal ve bireysel bazda olumlu sonuçlar verebilmesi için performans ölçümünde kullanılan kriterlerin nicel olduğu kadar objektif olması sağlanmalıdır. Ayrıca sistemin kendisi değil, uygulama hatalarının olumsuzluklara yol açtığı görüşü ağır basmaktadır. Ek ödeme miktarının adil olması yanında tatmin edici bir miktarı kapsamaması ve doğru uygulaması ile sistemden beklenen faydalar elde edilebilir. Buna göre uygulama sırasında yapılan hataların giderilmesi sistemin başarısı açısından belirleyici olmaktadır. Ayrıca sistemin işleyişi ile ilgili olarak çalışanların eğitilmesi, sistemin algılanma sorununu azaltabilir.

KAYNAKÇA

- Akpınar A.T. ve Y. Taş (2013). Performansa Dayalı Ek Ödeme Sistemine, İlişkin Hekimlerin Tutumları Üzerine Kocaeli, Üniversitesi Araştırma ve Uygulama, Hastanesi'nde Bir Araştırma, *Çalışma ve Toplum*, (2), 167-181.
- Arslan, F. (2007), Kamuda Performansa Dayalı Ücret Sistemleri, (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Astarlıoğlu, E. (1997). Performans Yönetimi Sistemi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.

- S. Çoban, H. Serçe / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4(2015) 1-16
- S. Çoban, H. Serçe / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences* 4(2015) 1-16

- Aydın, S. (2007). Sağlık Sektöründe Performans Yönetimi Türkiye Örneği, 252-365, Ateş, H., Kırılmaz, H., Aydın, S. (der), *Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Performans Yönetimi*, içinde, Ankara: Asil Yayınları.
- DeCenzo, D. and Stephen Robbins (1999). *Human Resource Management*, 6th edition, USA: John Wiley & Sons.
- Dessler, G. (2006). *A Framework for Human Resource Management*, 4th edition, Ney Jersey: Prentice Hall.
- Erkan A. (2011). Performansa Dayalı Ödeme: Sağlık Bakanlığı Uygulaması, *Maliye Dergisi*, (160), 423-438.
- Erşahan B., Bakan, İ., A.M. Eytmiş, (2011). Performansa Göre Ücretlendirme'nin Doktorlar Tarafından Algılanan Negatif Yönleri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 101-119.
- Hair, F.J., Black, C.W., Babin, J.B., Anderson, E. R. and Totham, L.R. (2006). *Multivariate Data Analysis*. Sixth Edition, New Jersey: Pearson Printice Hall.
- Hızır, H. (2005). Değişken Ücret Yaklaşımları, *İnsan Kaynaklarında Yeni Eğilimler*, ed. Deniz Yalım, İstanbul: Hayat Yayınları.
- İncesu, E.(2013). Sağlık Hizmetlerinde Performansa Dayalı Ek Ödeme Uygulamasının Personel Memnuniyeti Üzerine Etkileri: Konya Seydişehir Devlet Hastanesi Örneği, *7. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi*, <http://www.seydisehirdh.gov.tr/kalite/m13.pdf>, Erişim Tarihi: 22.12.2013.
- Kıngır, S., Mete M. ve Hatisaru M. (2014). Analysis of Effect of Performance based additional Payment System in Hospitals to Productivity, *International Journal of Learning & Development*, (4/ 2), 34-43.
- Kümbül, B.(2001), “Ücrette Adaleti Sağlayan Performansa Dayalı Ücret Sistemleri”, *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, (3/1), <http://www.isguc.org.tr>, Erişim Tarihi: 22.12.2013.
- Lings, I.N. (2004). Internal Market Orientation Construct and Consequences, *Journal of Business Research*, (57), 405-413.
- Sağlık Bakanlığı (2007). *Sağlıkta Performans Yönetimi Performansa Dayalı Ek Ödeme Sistemi*, Sağlıkta Dönüşüm Serisi-2, Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayınları.
- Türk Tabipleri Birliği (2009). *Hekimlerin Değerlendirmesi İle Performansa Dayalı Ödeme*, Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Ünal, A. (1998). *Performansa Dayalı Ücret*, Ankara: Kamu-İş Sendikası Yayını.
- Yalım D. (2005). İnsan Kaynaklarında Yeni Eğilimler, İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Zaim H. (2007). Performansa Dayalı Ücret” Uygulamasının Doktor Memnuniyeti Üzerindeki Etkileri, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 360-374. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/download/.../1023001544>. Erişim Tarihi: 22.12.2013.

*H. İ. Alpaslan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 17-35*
*H. İ. Alpaslan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 17-35*

TMS/TFRS KAPSAMINDA GAYRİMENKUL DEĞERLEME VE GERÇEĞE UYGUN DEĞERİN TESPİTİNDE EMSAL KARŞILAŞTIRMA VE GELİR İNDİRGEME YÖNTEMLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Yrd. Doç. Dr. Halil İ. ALPASLAN

Marmara Üniversitesi, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü
halpaslan@marmara.edu.tr

ÖZET

Genel olarak bir varlığın önemlilik derecesini belirleyen karşılık ölçütü olarak tanımlanan değer muhasebe literatüründeki değerlendirme kavramının kökenini oluşturmaktadır. Değerleme, konusu itibarıyla geçmişten günümüze muhasebe bilgi sisteminin temel uğraşı alanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Yine ülke ekonomilerinin temel gelir kaynaklarından birini oluşturan vergi unsurunun gerçekleşmesi, özünde yine değerlendirme kavramı ile önemli bir ilişkisel çizgide hareket etmektedir. Değerleme eylemine çok çeşitli açılardan duyulan gereksinim, bu kavramın tanımlanması sürecinde birçok farklı yaklaşım ortaya koymaktadır. Değerleme olgusunun önemli amaçlarından birisi de TMS/TFRS kapsamında doğru finansal sunum için önemli bir araç olarak kabul edilen gerçeğe uygun değerlerin tespittir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle konu ile ilgili temel kavramlara yer verilmiş ve gayrimenkullerin değerlendirilmesinde kullanılan teoriler hakkında bir literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca gayrimenkullerin gerçeğe uygun değerinin tespittinde emsal karşılaştırma ve gelir indirgeme yöntemleri kullanılarak örnek bir uygulama yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gayrimenkul değerlendirme, TMS/TFRS, Değerleme Yöntemleri.

REAL ESTATE VALUATION WITHIN THE CONTENT OF TAS/TFRS AND AN APPLICATION OF THE DETERMINATION OF FAIR VALUE BY USING COMPARISON AND DISCOUNTED CASH FLOW METHODS

ABSTRACT

Value as an accounting concept which is the root of valuation, is generally defined as a measurement degree of an asset. As per of its content, valuation is accepted as one of the basic studying area in accounting information system since past. Valuation is an important subject which moves parallel with occurring the tax for governmental income. Many parties need valuation in terms of many necessities. This situation forced to arise many definitions about valuation. One of the important purpose of valuation is to determine the fair value. This paper focuses on the basic

valuation theories and also applied two different methods which are named as comparison and cash flow, in the determination of fair value of an example property.

Keywords: Property valuation, TAS/TFRS, Valuations Methods

1. GİRİŞ

Kişi ve kuruluşların ihtiyaç ve tasarruf değerlendirme yöntemi olarak sıkça kullandıkları gayrimenkul satın alımı tüm dünyada en güvenilir varlık olarak kabul edilmektedir. Gayrimenkul değerinin doğru tespiti ve kayıt altına alınması ekonomik bilgi kullanıcıların kararlarını önemli ölçüde etkileyen bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kredi kuruluşları açısından gayrimenkul değerlemesi kullanılacak kredinin geri ödenmemesi halinde kredinin varlık satışı ile tahsil edilmesinden ötürü büyük önem taşımaktadır. Çok çeşitli tanımlamaları yapılan değer kavramı soyut ve teorik bir fiyatı ifade ettiğinden değerlemeyi yapan uzman kişinin gerçeğe en yakın değere ulaşmayı hedeflemesi gerekmektedir. Diğer taraftan şeffaflık ve hesap verebilirlik kavramlarının ön plana çıktığı muhasebe standartlarında ölçümleme sürecinin gerçeğe uygun bir şekilde ortaya konması temel hedefler arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda mevcut standartlar altında geliştirilecek model, uygun, rasyonel objektif ve kullanımı ekonomik olmalıdır.

2. TEMEL KAVRAMLAR

Değer, Uluslararası Değerleme Standartlarında bir mal veya hizmetin satış amacıyla alıcısı ve satıcısı tarafından üzerinde fikir birliği oluşturacak fiyatı olarak ifade edilmektedir. Bu fiyat soyut ve teorik olduğundan bir gerçeklik olmayıp yalnızca bir kıymet takdiridir. (IVS, 1-2-3)

Fiyat, piyasa ekonomisinde fiyat kavramının önemli bir rolü bulunmaktadır. Değerin tutar olarak belirlenmesi şeklinde tanımlanabilen fiyatın temel unsurları; piyasa içerisinde başa başnoktasını belirlemek ve sosyal refah için gerekli bilgiyi sağlamak olarak kabul edilmektedir (Munizzo ve Musial, 2009: 3).

Değerleme, kavramının İngilizce karşılığı appraisal veya valuation kelimeleridir. Değerleme bir varlık veya yükümlülüğün değerinin belirlenmesi sürecinde tarafsız ve uzman bir kişi tarafından kıymetin tahmin ve takdir edilmesi olarak tanımlanmaktadır (West's Encyclopedia Of American Law, 2005:119). Değerleme işlemi birçok ticari veya ticari olmayan nitelikteki hukuksal faaliyetler için gerçekleştirilebilir. Değerleme sürecinde objektif ve subjektif olarak nitelendirilen birçok kriterin yer aldığı çeşitli yöntemler kullanılmaktadır (Michael ve Thomsett, 2005: 59). Sözlük anlamına bakıldığında değerlendirme, bir varlığın değerinin veya kıymetinin belirlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Gayrimenkul gibi varlıklar edinme,

H. İ. Alpaslan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 17-35
H. İ. Alpaslan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 17-35

elden çıkartılma veya finansal raporlama sürecinde değerlendirme işlemine tabi tutulurlar (Downes ve Goodman, 2003:768).

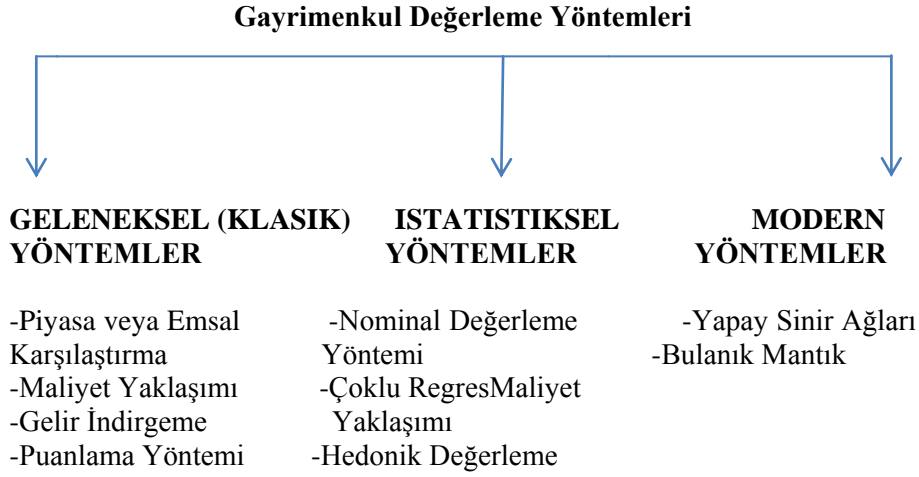
Gayrimenkul Değerleme, Diğer varlıklar gibi değerlemeye konu olan gayrimenkuller belirli standartlara uygun bir raporla yazılı olarak değerlemeye tabidir. Bu raporun kapsamında, değerlemeye tabi gayrimenkulün sicil bilgileri, hukuki durumu, takdir edilen değer türü, kıymet takdir edilen hak ve menfaatler, yapılan takdirin hangi piyasa koşullarına ve standartlara uygun yapıldığı gibi bilgiler de yer almaktadır.

3. FİYAT VE DEĞERİN OLUŞUMU

Genel olarak fiyat ve değer kavramları zaman zaman aynı anlamda kullanılmakta ancak kuramsal olarak ele aldığımızda her ikisi de farklı anlamlar taşımaktadır. Aynı şekilde değer ve maliyet kavramları da birbiri yerine kullanılabilirken temelde farklı anlamlar taşımaktadır (Ertuğrul, 2008:143). Türkiye Muhasebe Standartlarına göre maliyet, “*bir varlığın elde edilmesinde veya inşaatında ödenen nakit veya nakit benzerlerini veya verilen diğer bedellerin gerçeğe uygun değerini veya belli durumlarda diğer muhasebe standartlarında yer alan özel hükümler uyarınca ilk muhasebeleştirilme sırasında ilgili varlığa atfedilen bedeldir*”. Genel olarak bir varlık için değer, sahibinin o varlıktan faydalanmasının karşılığı olarak kabul edilmektedir. Varlığın kullanımından sağlanan fayda ve değişim durumunda diğer varlıklara uygun karşılığın bulunması değer temelin unsurları olarak kabul edilmektedir. Değer kavramının belirlenmesinde varlığa sahip olmak isteyen ve varlığı elden çıkartmak isteyen kişilerin algısı önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çift taraflı mekanizma söz konusu varlığa ilişkin piyasayı oluşturarak varlığın değerini belirlemektedir. (Ertuğrul, 2008:146) Diğer taraftan fiyat ise belirli bir alıcı veya satıcı tarafından belirlenmiş şartlar dâhilinde mal ve hizmetlere verilen göreceli bir değer göstergesidir. (Munizzo ve Musial, 2009: 5) Fiyat ve değer kuramsal olarak ekonomi dışı faktörlerin etkili olmadığı tam rekabetçi bir piyasada örtüşmektedir. Uygulamada ise fiyat, gerçek değerden farklılaşabilmektedir. Faydası belirlenen bir varlığa atfedilen değer için ödenecek bedel fiyat olmaktadır (UDES, s.16.).

4. GAYRİMENKUL DEĞERLEME YÖNTEMLERİ

Gayrimenkul değerlemesi birçok faktörün kombinasyonu ile elde edilen veriler ekseninde gerçekleştirilmektedir. Bu faktörler temel olarak; değerlemecinin tecrübesi, taşınmaz varlığın özellikleri, piyasa özellikleri vb. olarak sıralanabilmektedir. Kullanılan yöntemler yapılacak değerlendirme işine belirli bir standart getirerek sürecin nasıl işleyeceği hakkında kılavuzluk etmektedir. Gayrimenkul değerlendirme yöntemleri aşağıdaki şekilde gösterildiği gibi gruplandırılabilir.

Şekil 1: Gayrimenkul Değerleme Yöntemleri

4.1. Geleneksel (Klasik) Değerleme Yöntemleri

Temel sınıflandırmanın birincisi olan geleneksel (klasik) değerlendirme yöntemleri aşağıda da gösterildiği gibi dört farklı yaklaşım içermektedir.

4.1.1. Piyasa veya Emsal Satış Karşılaştırma Yaklaşımı

Arsa değerlerinin tespit edilmesinde kullanılan bu yöntemin amacı, konu taşınmazın değerini, emsallerinin açık piyasadaki satış fiyatları ile karşılaştırarak belirlemektir (Sermaye Piyasasında Uluslararası Değerleme Standartları Hakkında Tebliğ, Seri: VIII No:45 Sayılı Tebliğ, md.9.2.1.1. s.15). Karşılaştırması yapılacak taşınmazın emsali ile nitelik ve özneliklerinin aynı olması gerekmektedir. Taşınmazın değerlemesinde, kentsel bölge ve imar verilerinden yararlanıldığı takdirde ulaşılan değer, gerçeğe en yakın değer olmaktadır. Geçmiş verilerin değerlendirilmesi yapılırken ise gelişen piyasa değişiklikleri dikkate alınmalıdır. Yapısız arsa ve arazilerin değerlendirilmesi de emsalleri baz alınarak bu yöntem ile yapılabilmektedir (Dale ve Maclaughlin,1988:100) .

Değerlemesi yapılan taşınmazın rayiç değerinin belirlenmesinde, taşınmazın bulunduğu bölgede satış değerlerinin karşılaştırılmasına başvuru bu yöntem (Pagoutzi ve Assimakapouls, 2003:383);

- Değerlemesi yapılacak mal için uygun emsal satışların bulunması
- Emsal satış fiyatlarının düzeltilmesi
- Tahminde bulunularak piyasa değerlerine ulaşmak
- Sözlü ya da yazılı olarak bir rapor sunmak üzere dört aşamalı bir süreçten oluşmaktadır.

H. İ. Alpaslan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 17-35
H. İ. Alpaslan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 17-35

Değerlemesi yapılan mevcut taşınmaz arsa ise en son yapılaşma koşullarının, mesken amaçlı bir yapı ise özellikleri aynı olan, en yakın zamanda ki satış verilerinin elde edilmesi gerekmektedir. Özellikler birbirlerinden farklı olduğu takdirde değerlendirme esnasında artma ve eksilme payları dikkate alınarak aradaki fark giderilebilmektedir. Bu nedenle değerlendirme gününe kadar, taşınmazların gelişimi, fiyat verileri ile izlenmelidir.

Emsal karşılaştırma yönteminde değerlendirme, özel amaçlı gayrimenkullere uygulanamayacağı gibi yeterli veri toplandığı takdirde her türlü taşınmaz için gerçekleştirilebilir. Bu yöntemde, profesyonel uzman görüşünün gerekliliği, pazar değerinin belirsizliği ve eski binaları da değerlemenin uygun olmaması uygulamayı zorlaştırırken; yapıların verimsiz kullanılması, piyasa verileriyle desteklenmemesi ve kira amortisman sürelerinin bilinmemesi durumu ise uygulamanın kullanılmasını mümkün kılmamaktadır.

4.1.2.Maliyet Yaklaşımı

Ekonomide ikame yerine koyma ilkesine dayanan ve taşınmazın değerlendirme yapıldığı günkü maliyet bedelini belirlemeye çalışan bu yöntem, değerlemede maliyeti esas almakta olup gelir getiren ve emsal taşınmazın bulunmadığı özel amaçlı mülklerin değerlemesinde oldukça önem kazanmaktadır. “Bir yapıya hiç talep olmasa bile, o yapının bir değeri vardır” düşüncesi maliyet yaklaşımının ana ilkesidir.

Maliyet yöntemi, mülkün özelliğine göre kiraya verilemeyeceği kesin olan otel, fabrika, yurt, hastane gibi özel amaçlı yapılar için söz konusudur (Arslan, 1997: 21). Ancak yaklaşımın karışık olması, birden fazla değişken içermesi ve çok fazla zaman harcanması nedeni ile bu yöntem çok güvenilir ve etkin değildir (Ramset, 1998: 173).

Bu yöntemin, özel amaçlı mülklerde en iyi sonucu vereceği ve yenileme gerektiren mülklerde uygulanabileceği yurtdışında yapılan bir araştırma ile ortaya konulmuştur (Graves, 2006: 24). Yeni yapılan binaların değerlendirilmesinde, eski yapıların amortisman hesabı karışık olduğu için daha olası sonuçlara varılmaktadır

Maliyet yöntemi, fiyat analizleri yoluyla ve ortalama maliyet fiyatı yoluyla değerlendirme olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Fiyat analizi yapılan değerlemelerde, yapı üretiminde kullanılan hizmetlerin maliyeti parça parça hesaplanır ve toplamında yapının maliyet değerine ulaşılır. Ortalama maliyet fiyatı yoluyla yapılan değerlemelerde ise, niteliklere göre belirlenen metrekare ya da metreküp maliyet bedelinin yapı miktarı ile çarpılması sonucu maliyet değeri elde edilir.

Bir gayrimenkulün değerlendirilmesi için o yapının “Yeniden İnşa Edilme Maliyeti” baz alınmaktadır. Değerlemesi yapılan gayrimenkulün yeniden

inşa etme maliyeti, mevcut bir gayrimenkulün bina değerinden az olamaz. Gayrimenkulün yeni olması durumunda bu yaklaşım ile pazarın ödeyebileceği en üst meblağ belirlenir. Hesaplanan mevcut verilerin kapsamına bağlı olarak maliyet yaklaşımı, pazar değerinin doğrudan bir göstergisi olabilir (Karapınar, 2013: 46). Gayrimenkul için ödenecek fiyatın çok aşırı çıkması halinde, gayrimenkulün ekonomik ömrünün belirlenmesi ile gayrimenkul yıpranma payı da hesaplamalara yansıtılır. Yıpranma payı hesaplanırken, gayrimenkulün gözle görülebilir olan fiziki durumu esas alınmalıdır (Uluslararası Değerleme Standartları, Standart 1, s.76.).

Bu bilgiler doğrultusunda maliyet yaklaşımının formülünü şu şekilde gösterebiliriz:

Mülk Değer Maliyeti= İnşa Etme veya Yenileme-Amortisman+Arsa Değeri

Bu yöntem, çok talep görmeyen mülklerde, değerlemeye konu alınan, özel kullanımı olan yapılarda, mülk gelir getirmediği durumlarda, ayrı ayrı değerlendirme yapılması gereken arsa ve yapıların gerekli durumlarında, yarım kalmış veya teklif aşamasındaki projelerin değerlemelerinde, yeterli karşılaştırılabilir veriler bulunmadığında, bir yenileme söz konusu olduğunda ve gelirlerin kapitalizasyon yaklaşımına güvenin tam olmadığı durumlarda kullanılır (Yazıcı, Dinçer ve Balsarı, 2006:135).

Profesyonel uzman görüşünün gerekliliği, pazar değerinin belirsizliği ve eski binalarda değerlemenin uygun olmaması uygulamayı zorlaştırırken; yapıların verimsiz kullanılması, piyasa verileriyle desteklenmemesi ve kira amortisman sürelerinin bilinmemesi durumu ise uygulamanın kullanılmasını mümkün kılmamaktadır(Türkiye Değerleme Uzmanlığı Birliği (TDUB), Türkiye Değerleme Standartları Çalışması, İstanbul, 2011:65).

4.1.3. Gelir İndirgeme Yaklaşımı

Kapitalizasyon yöntemi olarak da adlandırılan bu yöntemde, gayrimenkulden elde edilecek tahmini yıllık net gelir tespiti yapılarak, gayrimenkulün satış fiyatı belirlenmektedir (Jacobus, 2009: 68). Diğer bir ifade ile temel alınan net veri, gelir olup, alıcının beklentileri buna göre hesaplanmaktadır. Gelecekte gerçekleşmesi beklenen gelir kazançlarının bugünkü değerini gösteren bu yöntemin ön koşulu ülkemizde olmayan faiz miktarıdır (Yomralıoğlu, Nişancı, Çete ve Candaş, 2011: 25). Bu yöntem kira getiren dükkan, apartman, iş hanı ve yapılaşmış parsellerin değerlendirilmesi için daha uygundur.

Net işletme gelirleri hesaplanırken çok hassas davranılmalıdır. Net gelire ulaşmak için, brüt gelirden toplam giderlerin düşülmesi gerekmektedir (Ventoloand and Williams, 2011: 69). Bu bağlamda değer; yıllık net gelirin,

faiz oranına bölünmesi ile hesaplanır. Karşılaştırılabilir veriler yetersiz olduğu takdirde bu yöntem kullanılamaz.

Bu yöntemde öncelikle, gelir ve gider tabloları analiz edilerek, gerekli olması durumunda ilave analizler için bir nakit akışı geliştirilir. Nakit akışı analizi sonucunda belirlenen kapitalizasyon oranı ile gayrimenkulün piyasa değerine ulaşılabilir. Niceliksel veya matematiksel olmayan ve niteliksel değerlemeleri de gerektiren bu yöntemde hasılat ve iskonto oranı ya da her ikisi de dikkate alınmalıdır (Karapınar, 2013: 59). Yatırımın ne kadar karşılanabileceğini ölçen karlılık endeksi de bu yöntemde önemli bir değerlendirme oranıdır (Rüzgar, 2013:236). Karşılaştırılabilir veriler bulunmadığında genel analiz amaçlı kullanılan bu yöntemin matematiksel kesinliği, sonuçların kesin doğru olduğunu göstermemektedir.

Doğrudan Kapitalizasyon ve Gelir Kapitalizasyonu olmak üzere iki biçimde uygulanan bu yöntemin temel ögesi beklenti ilkesidir (Töre, 2004:471).

4.1.3.1 Doğrudan Kapitalizasyon Yöntemi

Özellikle yeterli verilerin bulunduğu pazarlarda kullanılan bu yöntem, yıllık gelir ile gider arasında ilişki kurmaktadır (Çelen, 2004:62).

Bu yöntemde piyasa değerine ulaşmak için; Net Faaliyet Geliri/Kapitalizasyon Oranından yararlanılır. Gayrimenkul değeri, fiyatın kazanç oranına bölünmesi ve kapitalizasyon yardımı ile hesaplanır. Faiz, büyüme ve bunların gelecekte alacakları değerleri ile kiralari etkileyen ulaşım, mevki arazi fiyatları, Fiyat/Kazanç Oranını etkilemektedir (TMMOB, 2009:214).

4.1.3.1.1. Yatırım Bandı Yöntemi

Yatırımın finansal yapısını göz önünde tutan bu yöntem, toplam kapitalizasyon oranını hesaplamak için kullanılan bir başka uygulamadır. Kapitalizasyon oranı hesaplanırken ilk olarak gayrimenkul üzerinde söz sahibi olanların beklentileri belirlenir, belirlenen beklentilere yönelik oranlar ayrı ayrı hesaplandıktan sonra çıkan getiri oranlarının ağırlıklı ortalaması alınır. Yatırım bandı yöntemi hesaplamalarında çeşitli formüllerden yararlanılmaktadır.

- Yatırımın finansal yapısının analizi,
Borç + Öz kaynak = Mülk Değeri'dir.
- Borç ve Öz Kaynak bileşenlerinin getiri beklentisinin farklı olması
 $R_0 = (1-m)RE + M*MR$ dır.

M = Borç Oranı

(1-m) = Öz Kaynak Oranı

MR = Borç Kapitalizasyon Oranı (Borç veren tarafından talep edilen oran)

RE = Öz Kaynak Kapitalizasyon Oranı (Yatırımcı tarafından talep edilen oran)

4.1.3.1.2. Artık Değerleme Yöntemi

Arsa değerlendirme ve bina değerlendirme yöntemi olmak üzere ikiye ayrılan bu yöntemde, bina artık değerini hesaplayabilmek için, arsa değerini bilmek gerekmektedir.

Artık değerlendirme yöntemini uygulayabilmek için; toplam hasılat, bina için yapılan maliyet ve girişimci karı belirlenmeli; arsa değeri, inşaat maliyetleri ve girişimcilik karı hesaplanmalıdır.

Arsa artık değer tekniği ile bina artık değer tekniğinde aynı yöntem kullanılmaktadır. İlk olarak net toplam faaliyet gelirlerinden arsaya düşen miktar indirilir. Elde edilen miktar net faaliyet gelirlerinin bina tarafından kazanılmış kısmıdır. Bina değerine, bina gelirinin anapara ve faiz oranı toplamı ile kapitalize edilmesi ile ulaşılmaktadır. Aynı işlemler uygulanarak arsa artık değerlemesi de yapılabilmektedir.

4.1.3.2. Gelir Kapitalizasyonu Yöntemi

Uzun süren bir dönem için ulaşılan net işletme gelirlerine uygulanan bu yöntem, paranın zaman açısından değerini ele almaktadır.

Gelir kapitalizasyonu, yatırım süresini dikkate aldığından dolayı ileride oluşabilecek risklerin tespit edilip ölçülmesinde oldukça önemlidir. Tahimini nakit akımın belirlenmesinin güç olduğu durumlarda geçmişteki verilerden yararlanılarak gelir analizi yapılabilmektedir.

Bu yöntemin uygulanabilmesi için satış değerlerinin bilinmesi gerekmektedir. Bilinmiyorsa, son kiralama dönemindeki net faaliyet gelirleri baz alınarak değer tespiti yapılmaktadır (Akerson, 1996:149).

4.1.4. Puanlama Yöntemi

Klasik değerlendirme yöntemlerinin sonuncusu olan bu yöntemde “Yeniden Değerleme Oranı” kullanılarak taşınmazın net değer artışı belirlenmektedir.

Bir taşınmazın değerini etkileyen faktörler belirlendikten sonra değerlendirme yapılan taşınmazın, faktörlere olan uzaklığı ölçülerek, mesafeler ve faktörlerin belirtildiği bir tablo oluşturulur. Belirlenen mesafeye göre bir endeks tablosu oluşturularak, değerlendirme yapılan bölgedeki her bir faktör puanı ağırlıklandırılır. Taşınmazın değerini etkileyen faktörler genel olarak; konum, ulaşım, taşınmazın kullanım biçimi, taşınmazın tercih edilebilirlik düzeyi ve manzarasıdır. Bu işlem anketlerle desteklenerek de yapılabilmektedir.

4.2. İstatiksel Değerleme Yöntemleri

Temel sınıflandırmanın ikincisi olan istatistiksel değerlendirme yöntemleri aşağıda da gösterildiği gibi üç farklı yaklaşım içermektedir.

4.2.1.Nominal Değerleme Yöntemi

Taşınmaz değerinin kesin olarak belirlenmesini güçleştiren faktörlerin, sayısının kesin olarak sınırlandırılmaması nedeniyle, taşınmaz sayısının fazla olduğu bölgelerde bu yöntem uygulanmaktadır. Öncelikle taşınmazlar arasındaki değer belirlendikten sonra, faktörlerin mal üzerindeki etkisi bir sayısal değişken ile ifade edilmelidir.

Genellikle rayiç bedelin esas alındığı bu yöntemde, puanlama ile ulaşılan sonuç olan parametrik değerler de esas alınarak, taşınmazı ifade eden bir değer katsayısı hesaplanır (Karapınar, 2013: 70). Hesaplanan değer katsayıları gerektiğinde kolayca rayiç bedele dönüştürülebilmektedir. Ülkenin ekonomik yapısına bağlı olarak, kullanılan değerlendirme yöntemine göre esas alınan birimler değişim gösterebilir. Bir taşınmazın parametrik değeri $V_i = S_i * (F_{ji} * W_j)$ formülü ile hesaplanır.

V= Toplam Nominal Değer

S= Parsel ya da Piksel alanı

F= Faktör Değeri (Puanı)

W=Faktör Ağırlığı

Taşınmaz değerini etkileyen faktörlerin puanınının 1-10 veya 1-100 arasında olması beklenmektedir. Uygulamada bu yöntem coğrafi bilgi sistemlerinde yararlanılarak kullanılır (Karapınar, 2013: 71).

4.2.2.Çoklu Regresyon Analizi

Bir diğer adı en küçük kareler yöntemi olan ve gayrimenkul değerinin önemli belirleyicilerinin açıklanması ve miktarın ölçülmesi için, taşınmazın kendisine özgü özellikleri ile birlikte değerlendirilmeye alınmasını sağlayan bu yöntem istatistiksel bir tekniktir. Regresyonlar, satış fiyatı verilerinin karşılaştırılması, satış fiyatlarının ortalaması veya meydanı, hedonik fiyatlama, tekrar satış verileri analizi, yapay zeka yöntemleri gibi hibrid yöntemlerle yapılabilmektedir (Calhoun, 2001: 13).

Bu yöntem ile elde edilen verilere en uygun fonksiyon bulmaya çalışılması amacıyla bir veri tablosu düzenlenir. Ancak oluşturulan veri tablosuna birebir uyan bir fonksiyon bulmak mümkün olmadığından, regresyon analizi denilen uygulama ile veri tablosuna en uygun fonksiyon bulma sürecine geçilir.

4.2.3.Hedonik Değerleme Yöntemi

İstatistiksel değerlendirme yönteminin sonuncusu olan hedonik değerlendirme yönteminde malların, hetorejen olduğu varsayılır. Bu yöntem ile bir malın özelliğinin, malın fiyatını nasıl etkilediği ortaya çıkarılmaktadır (Ghyles, Eric, Plazzi, Alberto ve Valkanov, 2007: 10).

4.3. Modern Değerleme Yöntemleri

Değer tespit çalışmalarında, geleneksel değerlendirme yöntemlerine göre daha fazla zaman almakta olan bu yöntemde, bilgisayar programları yardımı ile verilerin detaylı analizi yapılarak, bu analiz sürecinde hata oranının en az olması hedeflenmektedir. Temel sınıflandırmanın üçüncüsü olan modern değerlendirme yöntemleri aşağıda da gösterildiği gibi iki farklı yaklaşım içermektedir.

4.3.1. Yapay Sinir Ağları Yöntemi

Yapay zeka tekniği olarak da adlandırılan bu yöntem, insan beyninin öğrenme sürecinin tekrarlanmasıyla geliştirilmiştir (Calhoun, 2001:15). Önceleri tıp birimleri üzerine kurulu olan bu sistem, günümüzde birçok farklı bilim dalında araştırma konusu olmuştur.

Bu yöntem, eğitim setinin belirlenmesi ve girdi vektörünün sinir ağına uygulanması ile sinir ağırlığının hesaplanması ve bulunan oranın kabul edilebilir düzeye gelene kadar devam edilmesi şeklinde yürür.

Yapay sinir ağlarında kullanılan çok sayıda öğrenme algoritmaları bulunmaktadır. En çok kullanılan öğrenme algoritmaları; Hebb, Delta, Geri Yayılma (Genelleştirilmiş Delta), Kohonen, Hopfield ve Enerji Fonksiyondur (Elmas, 2003: 40).

Yapay sinir ağları modellerinin uygulanmasında da bazı sorunlar meydana çıkmaktadır. Bu sorunlar:

- Yapay sinir ağlarının kullanımının kolay olmaması
- Farklı yapay sinir ağları arasında sonuçların tutarsızlığı
- Aynı yapay sinir ağı yazılımının sonuçlarında da farklılıklar olabilmesi
- Yöntemin oldukça uzun zaman süreci gerektirmesidir.

4.3.2. Bulanık Mantık Yöntemi (Fuzzy Yöntemi)

Herhangi bir problemin yaklaşık olarak modellenmesi ve belirsizliklerin matematiksel olarak ifade edilmesine olanak tanıyan bulanık mantık, insan düşüncesini taklit etmesi için çalışan bilgisayarlarda klasik mantığın yetmediği alanların ortaya çıkması ile oluşmuştur (Ahmad, 2006:198). Bulanık mantığın temeli, bulanık küme ve alt kümelere dayanmaktadır. Klasik yaklaşımda bir varlık ya kümenin elemanıdır ya da değildir. Varlıklar matematiksel olarak ifade edildiğinde kümenin elemanı ise "1" değilse "0" değerini alır. Bulanık mantık kümesinde varlıkların fonksiyonu $M(x)$ ile gösterilir ve varlıkların üyelik derecesi (0,1) aralığında bir değer olabilir (Özlem, 2000:398).

Bulanık mantık yönteminde, donanımlı programlar yardımı ile yapılan analiz sonucunda ortaya çıkan hataların, hesaplanan hata aralığından

H. İ. Alpaslan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 17-35
H. İ. Alpaslan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 17-35

fazla olduğu belirlendiğinde hata oranını en aza indirmek için analiz yöntemine başvurulur (Şen, 2003:168).

Sözel belirsizlikleri modelleme ve hesaba katma imkânı bulunabilen bu yöntem ile herhangi bir problemin, uygun olarak modellenmesi ve matematiksel olarak anlaşılır çözümlerle denetim altına alınmasına çalışılmaktadır (Şen, 2004:25).

Bulanık mantığın, taşınmaz potansiyel uygulanmasını kabul eden belki de ilk ekspertiz uzmanı ve düşünür Dilmore, bu yöntem ile ilgili bir çok önemli noktaya değinmiştir (Dilmore,1993:57). Bunlardan en önemlileri, bulanık mantığın müphem düşünme olmadığı, günlük karar verme değerlendirmelerimizdeki eksiklik olan kesinlik konusunu ele almanın bir yolu olduğu ve gerçekliğin kesin olmadığıdır.

5. TFRS/TMS KAPSAMINDA GAYRİMENKUL DEĞERLEMESİ

Muhasebe standartları, gerekli muhasebe kurallarının ve ilkelerinin uygulanması için temel oluşturacak metodları ve bunların değerlendirilmesi için gerekli ölçütleri verir. Dünyada, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB), Uluslararası Muhasebe Standartlarını (IAS – International Accounting Standards), Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (International Financial Reporting Standards) (IFRS) adındaki bir seri deklarasyonla sunmaktadır (<http://www.iasc.org.uk/cmt/0001>). Ülkemizde standart oluşturma yetkisi Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu'na verilmiştir. (2 Kasım 2011 tarihli 660 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 2499 Sayılı Kanunun ek 1. maddesi iptal edilerek TMSK lav edilmiş ve yerine “Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu”) kurulmuştur. Bu yetki çerçevesinde kurul AB mevzuatıyla uyum sağlamak ve dünya uygulamalarına entegrasyonu sağlayabilmek amacıyla UFRS'ni benimsemiş ve Uluslararası Muhasebe Standartları Vakfı (IASCF) ile bir telif ve lisans anlaşması imzalanmıştır. Bu çalışmalar kapsamında TMSK tarafından resmi bir çevirinin yapılarak Türkiye Muhasebe Standartları / Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TMS / TFRS) resmi gazetede yayınlanmıştır. Gayrimenkullerin TMS/TFRS kapsamında aldığı tanımlar, ilgili oldukları standartlar, ilk muhasebeleştirilmesinde ve sonrasındaki ölçüm esasları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 1. TFRS/TMS Kapsamında Gayrimenkul Değerlemesi

Varolan gayrimenkul ile ilgili mevcut durum	Gayrimenkul tanımı	İlgili standart	İlk muhasebeleştirmede ölçüm	İk muhasebeleştirme sonrası ölçüm
Faaliyet alanı ile ilgili olarak inşa ve satış amacıyla edinilmiş.	Stok	TMS 2	Maliyet Bedeli	Maliyet/Net Gerçekleşebilir Değer (Düşük Olanı)
Başkası adına inşa edilmiş. (Taahhüt sözleşmesine dayanarak)	İnşaat Sözleşmesi	TMS 11	Maliyet Bedeli (Tamamlanma Yüzdesi)	Maliyet Bedeli (Tamamlanma Yüzdesi)
Faaliyet akışı içinde kullanılan	Maddi Duran Varlık	TMS 16	Maliyet Bedeli	Maliyet/Yeniden Değerleme Modeli
İşletmenin aktifinde bulunan ve satışına karar verilen gayrimenkuller	Satış Amaçlı Elde Tutulan Varlık	TFRS 5	Defter Değeri ile Satış Maliyetleri Düşülmüş Gerçeğe Uygun Değer (Düşük Olanı)	Defter Değeri ile Satış Maliyetleri Düşülmüş Gerçeğe Uygun Değer (Düşük Olanı)
Kira geliri veya sermaye kazancı elde etmek amacıyla tutulan gayrimenkuller	Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller	TMS 40	Maliyet Bedeli	Maliyet/Gerçeğe Uygun Değer Yöntemi

6. GERÇEĞE UYGUN DEĞERİN EMSAL KARŞILAŞTIRMA VE GELİR İNDİRGEME YÖNTEMLERİ İLE HESAPLANMASI ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Muhasebe standartlarında sık sık “Gerçeğe Uygun Değer” kavramına değinilmekte, varlık ve borçların gerçeğe uygun bir şekilde ölçülmesi, değerlendirilmesi ve finansal tablolarda raporlanmasının, finansal tablo kullanıcılarının bilgi ihtiyacının en iyi bir şekilde karşılanmasına neden olacağı ifade edilmektedir. Bu kapsamda, finansal tablo unsurlarının değerlendirilmesi ile ilgili olarak standartlarda beş temel ölçümleme esasına yer verilmiştir (Akbulut, 2008). Bunlar; Tarihi Maliyet, Cari Maliyet, Gerçekleşebilir Değer, Gerçeğe Uygun Değer ve Kullanım Değeri olarak sıralanabilmektedir.

Türkiye muhasebe ve finansal raporlama standartlarında yer alan değerlendirme esaslarından biri olan “Gerçeğe Uygun Değer” kavramı mali tablolarda gerçek bilgiler sunulmasına olanak sağlamaktadır. İngilizcede “Fair Value” olarak kullanılan kavram Türkçede “Gerçeğe Uygun Değer” ya da “Makul Değer” olarak kullanılmaktadır (Pamukçu, 2011: 81). Uluslararası ve Türkiye Muhasebe Standartlarında gerçeğe uygun değer “karşılıklı pazarlık ortamında, bilgili ve istekli gruplar arasında bir varlığın

H. İ. Alpaslan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 17-35
H. İ. Alpaslan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 17-35

el değiştirmesi ya da bir borcun ödenmesi durumunda ortaya çıkması gereken tutardır” şeklinde tanımlanmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde aşağıda verileri sunulmuş olan gayrimenkulün gerçeğe uygun değeri istatistiksel değerlendirme yöntemlerinden olan çoklu regresyon yöntemiyle hesaplanmaktadır. Bu yöntemle elde edilen sonuç, emsal karşılaştırma ve gelir indirgeme yöntemlerinden elde edilen sonuçlarla karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırma neticesinde elde edilen sonuçlar ile gayrimenkul değerlemesinde gerçeğe uygun değerin tespitinde çoklu regresyon yönteminin kullanılabilirliği test edilmektedir.

Çalışmanın uygulama konusunu oluşturan gayrimenkul X işletmesi tarafından 01.01.2013 tarihinde kira geliri elde etmek amacıyla satın alınmıştır (Yatırım amaçlı gayrimenkul). Gayrimenkul işletme aktifine 15.731.243 TL maliyet bedeli ile varlıklaştırılmıştır. Çalışmamızda analiz edilen Gayrimenkul hali hazırda boş olarak bekletilmekte ve uygun kullanıcıların kiralama teklifleri değerlendirilmektedir. Gayrimenkule ait detaylı bilgiler aşağıda gösterildiği gibidir.

TAPU KAYIT BİLGİLERİ

İLİ	:	İSTANBUL
İLÇESİ	:	EMİNÖNÜ
MAHALLESİ	:	SULTANAHMET
KÖYÜ	:	-
SOKAĞI	:	AKARCA
MEVKİİ	:	
SINIRI	:	PAFTASINDA
PAFTA NO	:	F21D13B4D
ADA NO	:	113
PARSEL NO	:	8
METREKARE	:	1896 m ²
ANA	:	ALTI KATLI BİNA
GAYRİMENKUL NİTELİĞİ	:	
CİLT	:	1
SAHİFE	:	1
TARİH / YEVMİYE	:	01.01.2013 / 10669
MALİK	:	C GAYİRMENKUL YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.
TAPU CİNSİ	:	CİNS TASHİHLİ

6.1. Değerleme İşlemini Etkileyen Faktörler

Çalışmanın bu bölümünde detayları yukarıda açıklanmış olan gayrimenkule SWOT Analizi yapılmış ve elde edilen bulgular aşağıda açıklanmıştır.

Yapılan SWOT Analizi sonucunda bu gayrimenkulün yapı kullanma izin belgesinin alındığı ve cins tahsisi işlemlerinin yapılarak yasal süreci tamamlamış oldukları; gayrimenkulün Eminönü yerleşkesinin turistik ve tarihi değeri olan Sultanahmet semtinde olması ve sürekli değer artışı yaşayan bir bölgede yer aldığı dolayısıyla bu gayrimenkulün değerlendirme işlemini olumsuz yönde etkileyen herhangi bir olumsuz faktörün bulunmadığı tespit edilmiştir. Buna karşın, yüksek kira gelir elde edilecek bir bölgede bulunmasına karşın bu gayrimenkulün mevcutta boş tutulması ile yüksek kira geliri elde edememelerine yol açtığı dolayısıyla bu gayrimenkulün zayıf yönünü oluşturduğu belirlenmiştir.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda Eminönü yerleşkesinde bulunan gayrimenkul sayısının fazlalığı; bu bölgede yapılan imar çalışmalarından sonra söz konusu gayrimenkulün bulunduğu parselin değerinde değişiklik meydana gelme olasılığının fazlalığı ilaveten ülke ekonomisinde yaşanan belirsizlik ortamı ve çok sık karşılaşılan dalgalanmalar sebebiyle söz konusu gayrimenkul bazı olumsuz olası gelişmeleri içinde barındırdığı ve bu olası olumsuz gelişmeler ile karşı karşıya kalabileceği saptanmıştır.

6.2. Değerleme Yöntemlerini Seçim Nedenleri

Çalışmamızda emsal karşılaştırma yöntemi ve gelir indirgeme yöntemi olmak üzere iki yöntem araştırmacılar tarafından gayrimenkul değerlemesinde en sık kullanılan yöntemler olması ve bu yöntemlerin kolay uygulanabilirliği sebebiyle kullanılmıştır.

Araştırmamızda bu iki yöntemin uygulanması sırasında ilk önce taşınmazın bulunduğu bölgede pazar araştırması ve analizi yapılmıştır. Daha sonra taşınmazın bulunduğu bölgede pazar araştırması ve analizi yapılmıştır. Pazar araştırmasında, değer tespitine yönelik uygulanan bu iki yöntem için aşağıdaki hususlar üzerinde hassasiyetle durulmuştur. *Emsal karşılaştırma yönteminin* uygulanması sırasında değerlemeye konu olan gayrimenkulün konumlandığı bölgede yer alan benzer kullanım fonksiyonuna sahip emsal gayrimenkuller araştırılmıştır. *Gelir indirgeme yöntemi sürecinde ise* direkt kapitalizasyon yöntemi uygulanmış ve bu yöntemin uygulanması için değerlemeye konu olan gayrimenkulün piyasa kira bedeli tespiti yapılmıştır. Bu yöntemle göre değerlemeye konu olan gayrimenkulün 1 yıllık gelirleri hesaplamalarda dikkate alınmış ve bu gelirleri değere dönüştürmek için kullanılan kapitalizasyon oranı, çalışma kapsamında yapılan Pazar

araştırmasından sağlanarak kiralama ve satış değerlerini dikkate alınarak hesaplanmıştır.

6.3. Değer Tespitine İlişkin Piyasa Araştırması

Çalışma kapsamında yapılan pazar araştırması ve analizi neticesinde değerlemeye konu olan gayrimenkulün bulunduğu bölgede benzer kullanım fonksiyonuna sahip satılık ve kiralık benzer gayrimenkullerin satış değer tespitine yönelik emsal araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalar neticesinde satılık/kiralık bina emsallerinin aşağıdaki gibi olduğu belirlenmiştir.

Satılık Bina Emsalleri:

WEST EMLAK: Taşınmaz ile aynı bölgede yer alan 1.000 m² arsa üzerinde 6 katlı 1850 m² kapalı kullanım alanına sahip binası iskânlı bina 9.345.000-TL bedelle satılık (5.051-TL/m²) olduğu tespit edilmiştir.

YARIMADA EMLAK: Taşınmaz ile aynı bölgede yer alan 1.100 m² açık alanı bulunan 7 katlı 1.980 m² kapalı kullanım alanına sahip yeni bina 12.750.000-TL bedelle satılıktır. (6.439-TL/m²)

EMLAKİSTAN EMLAK: Taşınmaz ile aynı bölgede yer alan 1.050 m² açık alanı bulunan 6 katlı 1.740 m² kapalı kullanım alanına sahip iskânlı bina 17.820.000-TL bedelle satılıktır. (10.241-TL/m²)

Kiralık Bina Emsalleri:

WEST EMLAK: Taşınmaz ile aynı bölgede yer alan 1.000 m² arsa üzerinde 6 katlı 1850 m² kapalı kullanım alanına sahip binası iskânlı bina 35.000-TL aylık bedelle kiralık (18,92-TL/m²) olduğu tespit edilmiştir.

YARIMADA EMLAK: Taşınmaz ile aynı bölgede yer alan 1.100 m² açık alanı bulunan 7 katlı 1.980 m² kapalı kullanım alanına sahip yeni bina 45.000-TL aylık bedelle kiralıktır. (22,72-TL/m²)

EMLAKİSTAN EMLAK: Taşınmaz ile aynı bölgede yer alan 1.050 m² açık alanı bulunan 6 katlı 1.740 m² kapalı kullanım alanına sahip iskânlı bina 28.000-TL aylık bedelle kiralıktır. (26,66-TL/m²)

6.4. Satış Değeri Tespiti

Çalışmamızda değerlemeye konu olan gayrimenkul emsal karşılaştırma yöntemi ve gelir indirgeme yöntemi olmak üzere iki yöntem kullanılmış olup, yapılan tespitler birbirleriyle karşılaştırılmıştır.

6.4.1. Emsal Karşılaştırma Yöntemi İle Değer Tespiti

Emsal karşılaştırma ile değer tespitinde bulunulurken piyasa araştırmaları sonucunda elde edilen bilgiler dikkate alınarak birim satış değeri belirlenmiştir. Değerlemeye konu olan gayrimenkulün bulunduğu

bölge turizm fonksiyonlu yapıların gelişme gösterdiği bir bölge olup, bu bölgede çok sayıda satılık ve kiralık otel ve benzeri konaklama amaçlı binaların bulunduğu görülmüştür. Bu gayrimenkulün mevcutta bina olarak yapılandırılmış olduğu ve bu bölgede benzer nitelikler taşıyan gayrimenkullerin birim satış değerlerinin 5.051-TL/m²-10.241-TL/m² aralığında değiştiği belirlenmiştir. Bu değerlemeye konu olan gayrimenkulün ana aks üzerinde yer alması, erişim imkânının yüksek olması, üzerindeki yapının vasfı ve kullanım alanının büyük olması ve emsallerin pazarlık payı içerdiğine ilişkin yapılan tespitler dikkate alındığında, bu değerlendirme konusu olan gayrimenkulün **7.243,6-TL/m²** bedel üzerinden satışa konu olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Emsal karşılaştırma yöntemine göre taşınmazın değer tespiti aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

Emsal Karşılaştırma Yöntemine Göre Satış Değeri Tespiti

Yapı Alanı, m ²	1.896
Birim Satış Değeri, TL/m ²	7.243,6 TL
<i>Σ Satış Değeri, TL</i>	<i>13.732.728</i>

6.4.2. Gelir İndirgeme Yöntemi İle Değer Tespiti

Değerlemeye konu taşınmazın kira bedeli takdirinde piyasa araştırmalarından elde edilen bilgiler dikkate alınmıştır. Bu gayrimenkulün bulunduğu bölgede bu gayrimenkule emsal teşkil edecek çok sayıda kiralık yapılar bulunduğu belirlenmiştir. Değerlemeye konu olan gayrimenkulün kira değeri takdiri aşağıda açıklanmıştır.

Kira Değeri Analizi

Kiralanabilir Alan, m ²	1896
Birim Kira Bedeli, TL/m ² /ay	22,7
<i>Aylık Kira Geliri, TL/ay</i>	<i>43.039</i>
<i>Yıllık Kira Geliri, TL/yıl</i>	<i>516.470</i>

Yöntemin uygulanabilmesi için kabul edilen temel varsayımlar aşağıda verildiği gibidir;

- Yıllık bazdaki bileşik faiz %9,2,
- Kira artış endeksi %6,7
- Yıllık kira gelirinin %20'si binanın boş veya diğer giderlerine karşılık mahsup edilmiştir
- Binanın ekonomik ömrü 50 yıl olarak kabul edilmiştir.

$$VRE = A_1 \left[\frac{(1+i)^n - (1+g)^n}{(1+i)^n * (i-g)} \right]$$

H. İ. Alpaslan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 17-35
H. İ. Alpaslan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 17-35

$$\text{VRE} = 43.039 * 12 * 0,80 \left[\frac{(1+0,092)^{49} - (1+0,067)^{49}}{(1+0,092)^{49} * (0,092-0,067)} \right]$$

$$= 11.238.343,68 \text{ TL}$$

Yöntemlere göre değerler;

<i>Emsal Karşılaştırma Yöntemi</i>	13.732.728
<i>Gelir İndirgeme Yöntemi</i>	11.238.343,68

SONUÇ

Değerleme kavramı sübjektif niteliği ile muhasebe bilim dünyasının odaklandığı temel çalışma alanlarından birisidir. Tarihsel süreç ele alındığında değerleme kavramının esaslarının birçok faktör tarafından etkilendiği görülmektedir. Bu etkileşim sürecinin fonksiyonel bilgi sunma işlevi üzerinde yapısal karmaşıklıklar doğurması nedeniyle süregelen birçok tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Tarih boyunca gayrimenkul edinme gerek tüzel kişiler gerekse de gerçek kişiler açısından çeşitli amaçlar ekseninde gerçekleştirilmiştir. Çeşitli amaçlar için edinilmiş gayrimenkullerin değerlendirilmesi de ekonomik açıdan oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Bu nedenlerin en önemlileri; gayrimenkule yöneltilen kayıt dışı gelir yaratma potansiyelini engellemek, muhasebe bilgi sisteminin fonksiyonel bilgi sağlayabilmesi olarak sıralanabilmektedir.

Genel olarak TMS/TFRS'ler incelendiğinde tarihsel maliyet kavramı ilk muhasebeleştirilmede ki temel ölçüm esası olarak görünse de sonraki ölçüm süreçlerinde esas olarak varlık veya borçların cari piyasa değerinin ortaya konulması esas alınmıştır. Bu yaklaşım ise gerçeğe uygun değer yaklaşımının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bahsedilen bu çerçeve değerlendirme sürecini karma bir ölçüm süreci haline getirmektedir.

Bu çalışmada gayrimenkul değerlendirme yöntemlerinden emsal karşılaştırma ve gelir indirgeme yöntemleri kullanılarak örnek bir gayrimenkulün gerçeğe uygun değeri tespit edilmiştir. Yapılan hesaplamalar doğrultusunda emsal karşılaştırma yöntemine göre gayrimenkulün değeri 13.732.728 TL, gelir indirgeme yöntemine göre ise 11.238.343 TL tespit edilmiştir. Her iki yöntem sonuçları arasındaki fark 2.494.385 TL olarak ortaya çıkmaktadır. Bu farkın mevcudiyeti doğru sunum anlamında hangi tutarın gerçeğe uygun değer olarak kabul edilebileceğinin yıllardır tartışılan değerlendirme (ölçüm) olgusunun önemini yinelemektedir.

H. İ. Alpaslan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 17-35
H. İ. Alpaslan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 17-35

KAYNAKÇA

- Mark A. Munizzo-Lisa VirrusaMusial, General Site ValuationAndCostApproach, Cengage Learning, 2009, USA.
- West's Encyclopedia Of AmericanLaw, Thomson Gale, 2nd Edition, Volume 1, 2005, USA, appraisal maddesi.
- JoshuaKahr-Micheal C. Thomsett, Real Estate Market Valuationand Analysis, John Wiley&SonsInc., 2005, New Jarsey.
- West's Encyclopedia Of AmericanLaw, Thomson Gale, 2nd Edition, Volume 10, 2005, USA, Valuation maddesi.
- John Downes, Jordan ElliotGoodman, Dictionary of Finance andInvestmentTerms, Barron's. 6th. edition USA., 2003.
- Murat Ertuğrul, Değer-Fiyat Ayrımı ve İşletme Değeri: Kurumsal Bir Bakış, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Ekim 2008, 3 (2).
- Uluslararası Değerleme Standartları, Standart 1.
- Sermaye Piyasasında Uluslararası Değerleme Standartları Hakkında Tebliğ, Seri: VIII No:45 Sayılı Tebliğ, md.9.2.1.1.
- Peter F. Dale ve John D. Maclaughlin, Land Information Management, Clarendon, Oxford, 1988.
- Elli Pagourtzi, VasilisAssimakapouls, Thomas Hatzichristos, Nick French, Real EstateAppraisal: AReview of ValuationMethods, Journal of PropertyInvestment&Finance, Vol. 21, No:4, 2003.
- Rıfki Arslan, Arazi Kullanış Ekonomisi, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım - Yayın Merkezi Matbaası, İstanbul, 1997.
- David Ramsett, "TheCostApproach: An AlternativeView" TheAppraisalJournal, April 1998.
- KokinisGraves, "Use of theCost, IncomeandSales-ComparisonApproaches in theValuation of Real Estate" Journal of StateTaxation. July/Aug 2006.
- Aydın Karapınar, Gayrimenkul-Konut Değerleme Uzmanlığı Lisanslama Sınavına Hazırlık. Yenilenmiş 7.Basım, Ankara: Gazi Kitapevi. Tic. Ltdç Şti.,2013.
- Uluslararası Değerleme Standartları, Standart 1.
- Cansel Turgut Yazıcı, Işıl Dinçer ve Zuhul Balsarı, Gayrimenkul Değerleme Yöntemleri Sınava Hazırlık Eğitimi 1.Bölüm, Değerleme Uzmanları Derneği, İstanbul,22-23 Nisan 2006, İstanbul.
- Türkiye Değerleme Uzmanlığı Birliği (TDUB), Türkiye Değerleme Standartları Çalışması, İstanbul, 2011.
- Charles J. Jacobus, Real Estate Principles, Eleventh Edition, Ohio, 2009.
- Tahsin Yomralıoğlu, Recep Nişancı, Mehmet Çete ve Ezgi Candaş, "Dünya'da ve Türkiye'de Taşınmaz Değerlemesi" Türkiye'de Sürdürülebilir Arazi Yönetimi Çalıştayı, 26-27 Mayıs 2011, Okan Üniversitesi, İstanbul
- William L. Ventoloand Martha R. Williams, Fundamentals of Real EstateAppraisal, PublishedbyDearbon, 8. Baskı, 2001.

H. İ. Alpaslan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 17-35
H. İ. Alpaslan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 17-35

- BaattinRüzgar, Finans Matematiği, Türkmen Kitapevi, 3.Baskı, İstanbul,2013.
- Erdil Töre (Çev.) Gayrimenkul Değerlemesi, TheAppraisal of Real Estate, 12th ed. AppraisalInstitute, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, 2004.
- Güniz Çelen, Konut Finansmanı ve Türkiye, Değerleme Uzmanları Derneği, İstanbul, 2004.
- TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, Taşınmaz Değerleme Günleri, İstanbul, Kasım 2009.
- Charles B. Akerson, TheAppraiser'sWorkbok Second Edition, AppraisalInstitute, 1996.
- Charles A. Calhoun, "Property Valuation Methods and Data in the United States" Housing Finance International, Dec. 2001.
- Ghyles, Eric, Plazzi, Alberto ve Valkanov, Rossen, "Valuation in US Commerical Real Estate" European Financial Management, Volume 13, Number 3, Nune 2007.
- Çetin Elmas, Yapay Sinir Ağları, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003.
- Ahmad M. İbrahim, Gömülü Sistemlerde Bulanık Mantık, Bileşim Yayınları, 2006.
- Doğan Özlem, Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Zekai Şen, Modern Mantık, Bilge Kültür Sanat, 2003.
- Zekai Şen, Mühendislikte Bulanık (Fuzzy) Mantık ile Modelleme Prensipleri, Su Vakfı, İstanbul, 2004.
- Dene Dilmore, Fuzzy set theory: An Introductiontoits Application fot Real Estate Analysts, Paper presented at the annual conference of the American Real Estate Society in Key West, Florida, 1993.
- Özerhan Akbulut, Yıldız "Vergi Usul Kanunundaki Değerleme Hükümlerinin Türkiye Finansal Raporlama Standartları Kapsamında Değerlendirilmesi" VI. Muhasebe Uygulamaları ve Vergi Mevzuatı Sempozyumu. Ankara: Ankara SMMMO. (2-6 Mart 2008).
- Fatma Pamukçu, Gerçeğe Uygun Değer Muhasebesi ve Finansal Tablolara Etkisi, Mali Çözüm Dergisi, Ocak-Şubat 2011.

ALMAN VERGİ SİSTEMİNDE VERGİ İNCELEMESİ¹

Yrd. Doç. Dr. Ali DEĞİRMENDERELİ

Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ddereli@erciyes.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmanın esas olarak ana amacı Alman Sistemindeki vergi incelemesi hakkında bilgi vermek ve yararlanılabilecek hususların altını çizebilmektir. Bu doğrultuda Alman Sistemi ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve belirleyici özellikler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Alman uygulamasının daha geniş bir vergi mükellefi kitlesini kapsadığı, özellikle büyük işletmeler bakımından sürekli bir denetim sağlamanın etkin olduğu bunun yanında mükelleflerin inceleme karşısında oldukça önemli haklara sahip olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vergi İncelemesi, Alman Vergi Sisteminde Vergi İncelemesi, Mükellef Hakları.

TAX AUDIT IN GERMANY TAX SYSTEM

ABSTRACT

The main purpose of this study is to inform about the tax audit of German system and to emphasize rewarding topics. In this term, German system is adressed in detail and outstanding points are exhibited. It has been observed that; German system covers larger amount of tax payers and besides effective audition tax payers hold significant rights in the face of audition.

Keywords: Tax Auidit, Tax Audit in German tax system, tax payers rights.

GİRİŞ

Vergi idaresine yüklenen görevlerin başında vergi mevzuatına uygun bir vergilendirme sürecinin gerçekleştirilmesi gelmektedir. İdarenin bunu yerine getirirken kullandığı birçok aracı vardır. Vergi incelemesi de bu araçların içinde en önemlilerinden birisidir. Vergi incelemesi ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak amacıyla yapılan bütün faaliyetleri kapsamaktadır ve hem vergi geliri boyutu açısından hazineyi ama yapılabilen müdahaleler açısından da mükellefin haklarını yakından ilgilendirmektedir. Bu çalışmada da vergi incelemesi kurumu, Alman ve Türk sistemleri bakımından ayrı ayrı ele alınmış ve çalışma iki ana bölüme ayrılmıştır. Önce Alman Vergi Sistemindeki vergi incelemesi kurumu

¹ Bu çalışma, 16-20 Mayıs 2014 tarihleri arasında Sakarya Üniversitesi tarafından düzenlenen 29. Türkiye Maliye Sempozyumu'nda sunulan tebliğin oldukça genişletilmiş halidir.

(Außenprüfung) önemli görülen ve örnek oluşturabilecek bazı ayrıntılarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Daha sonra da ülkemiz uygulaması, son önemli değişiklikler bağlamında genel bir çerçevede ve ana hatları ile ortaya konulmuştur.

1. VERGİ İNCELEMESİ KURUMUNUN GELİŞİMİ, ALMAN SİSTEMİ İÇİNDEKİ YERİ VE HEDEFLERİ

1.1. 1977 Tarihli Yeni Alman Vergi Usul Kanunundaki Gelişimi ve Sistemdeki Düzenlenişi

Alman sisteminde şu anda uygulanmakta olan Vergi Usul Kanunu (Abgabenordnung, bundan sonra AO olarak anılacaktır) 1977 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ondan önce, Weimar Cumhuriyeti'nin kuruluşu yılı olan 1919 yılında yürürlüğe giren, 1977 yılına kadar uygulanmış olan ve "imparatorluk vergi usul kanunu" olarak adlandırabileceğimiz Reichsabgabenordnung (RAO)da detaylı bir vergi incelemesi düzenlemesi yer almamaktaydı. RAO daki düzenleme, idarenin mükellefin temel olarak sadece şekli yükümlüklerini kontrol etme ve daha çok muhasebe kayıtları ile sınırlı bir denetimi öngörmekteydi. Ayrıntılı bir vergi incelemesi kurumundan çok, bir kayıt ve muhasebe denetimi söz konusu idi ve uygulamada da zaten adı "işletme denetimi (Betriebsprüfung) olarak geçmekteydi (Schübler, 2010: 3).

Uzun süre daha çok muhasebe denetimi ve kavram gereği de işletmelerle sınırlı kalan vergi denetimi müessesesi ancak 1977 yılında yürürlüğe giren yeni AO ile gerçek kimliğine kavuşmuştur. Buradaki isim değişikliğinin anlamlı olduğu vurgulanmaktadır. RAO'da kullanılan işletme (betrieb) tabiri, vergi incelemesinin sadece işletmeleri kapsadığına yönelik yanlış algıyı düzeltmeye yönelik olarak bir adım olarak da görülmüştür. Yerine getirilen "Außenprüfung" kavramı ile, olası bir vergi incelemesinin sadece işletmelerle sınırlı kalmak zorunda olmadığı, aşağıda ayrıntıları anlatılacak olan, vergiyle ilgili bütün özel ve tüzel kişilerin bir incelemeye tabi tutulabileceğinin yasal vurgusu yapıldığı belirtilmektedir (Schübler, 2010: 4). Kavramsal değişikliğin bu şekilde yapılmış olmakla birlikte yeni kavramın sadece yasanın metninde geçtiği buna karşılık pratikte neredeyse hiç o şekilde anılmadığı, uygulamada halen işletme denetimi kavramının kullanılma alışkanlığının devam ettiği de dile getirilmiştir. Buna neden olarak da, vergi incelemesinden ilk planda ve en sıkça işletmelerin denetiminin anlaşılıyor olması gösterilmiştir (Birk, 2007: 159).

Şu an yürürlükte bulunan 1977 tarihli AO'da vergi incelemesine ayrıntılı bir yer verildiği görülmektedir. Verilen önem, vergi incelemesine AO'da ayrı bir başlık altında yer verilmiş olmasından da anlaşılmaktadır. AO, 9 ana bölümden ve her bölüm de kendi içinde gerekli olduğu kadar alt

başlıklara ayrılmıştır. Vergi incelemesi ise 193.maddesinden itibaren, 4.ana bölümün yine 4.alt başlık olarak 204.maddeye kadar 12 madde halinde düzenlenmiştir. AO'daki bu yasa maddeleri temel usuli kuralları düzenlemektedir. Bunun yanı sıra inceleme ile daha teknik detayların yer aldığı ilave düzenleyici işlemler de çıkarılmıştır. Bunlar içinde en önemlisi kuşkusuz, Alman Eyalet Temsilciler Meclisi'nin çıkarmış olduğu "Allgemeine Verwaltungsvorschrift für die Betriebsprüfung-Betriebsprüfungsordnung- (BpO 2000) (bundan sonra BpO olarak anılacaktır)" isimli idari işlem yönergesidir. Anılan bu BpO, hem eyalet maliye makamlarını hem de Federal Merkez Vergi İdaresini bağlayıcı niteliktedir. Alman sistemindeki vergi incelemesiyle ilgili bağlayıcı kurallar, temel olarak bu metinlerde yer almaktadır. Bunun yanı sıra gerek merkezi gerekse de eyalet düzeyindeki mali makamların, kendi iç işleyişleriyle ilgili ilave düzenlemeler çıkardıkları görülmektedir (Buck, Klopfer, 2011: 17).

İnceleme kurumunun bu şekilde ele alınmış olması, incelemenin artık sadece RAO'daki gibi şekilsel ve muhasebe denetimi ile sınırlı kalmayacağına da göstergesi olduğu vurgulanmaktadır. İnceleme elemanlarının, defter ve belgelerin ibrazını isteyebilmelerinin yanında, mekânsal araştırmalara girişebilmesi, gerekirse üçüncü kişileri de inceleme kapsamına dahi edebilmesi, vergisel durumları hukuki ve fiili diğer durumlarla ilişkilendirerek ele alınabilmesi hususları göz önüne alındığında, vergi incelemesinin etkin, yoğun ve kapsamlı bir denetim aracı olduğu gerçeği daha iyi anlaşılmaktadır (Başaran Yavaşlar, 2013: 249).

1.2. Vergi İncelemesinin Hedef ve Amacı

AO 85 inci maddesi, mali makamlara çok temel bir görev vermiştir. Buna göre mali makamlar, kanunların emrettiği şekilde "eşit" bir vergilendirme sürecini gerçekleştirmekle yükümlüdürler. İşte vergi incelemesi, mali makamlara yüklenen bu önemli görevin yerine getirilmesine hizmet eden özel ve en önemli idari işlemlerdendir. Vergi incelemesi öncelikle, vergi kanunlarının adil ve eşit bir uygulamasını sağlamak suretiyle vergi adaletinin tesisi hedefinin gerçekleşmesine hizmet eder (Seer, 2003: 40).

Yukarıda belirtilen ana hedefinin yanında AO'nun kendisi de vergi incelemesi ile güdülen amacı açıkça dile getirmiştir. AO 194/1 inci maddesinin ilk cümlesi: "*Vergi incelemesi, vergi ödevlisinin*"²

² Alman vergi hukukunda, vergi ilişkisinde devletin karşısında yer alan kişi/ler için çok farklı kavramlar kullanıldığı görülmektedir. AO'nun bu yerinde kullanılan ve vergi ödevlisi olarak tercüme edilen "Steuerpflichtiger" kavramının, Türk Hukuku'ndaki vergi mükellefini de içerecek şekilde, bütün bu kişileri kapsayıcı bir üst kavram olarak kullanılmaktadır. Örnek olarak vergi borçlusunu, vergi sorumlusunu, vergi kesmekle sorumlu kişi, vergi beyanname ödevlisi gibi. Biz de bu çalışmanın Alman Sistemi kısmında bu kavramı kullanmayı yeğledik. Kavramın Alman Sistemindeki yeri konusunda daha ayrıntılı bilgi için Başaran Yavaşlar, 2013: s.39 vd. bakılabilir.

A. Değirmendereli / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Dergisi 4(2015) 36-67
A. Değirmendereli / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 36-67

(*Steuerpflichtiger*), vergisel durumlarının/ilişkilerinin araştırılmasına hizmet eder” şeklindedir. Bu bakımdan vergi incelemesi, vergilendirme sürecinin vazgeçilmez bir unsurudur. Bu araç ile, kamusal denetim gerçekleştirilir. Alman sisteminde ayrı bir yargı kolu olarak örgütlenmiş olan mali yargının en tepesinde yer alan Federal Alman Yüksek Mali Mahkemesi (Bundesfinanzhof, bundan sonra BFH) da eski tarihli bir kararında, vergi incelemesinin, bugünkü karmaşık iktisadi hayatın içinde, olay ve ilişkilerin gerçek mahiyetini tatmin edici şekilde ortaya çıkarmaya yarayan en etkili, en uygun ve en gerekli araç olduğunu, adil bir vergi pratiği için de artık vazgeçilmez bir önemde bulunduğunu belirtmiştir (BFH v.02.09.1988, BStBl. 1989 II, 4)

Yine Alman Anayasa Mahkemesi (Bundesverfassungsgericht, bundan sonra BVerfG) önemli yön verici ve sistem oluşturucu kararında, vergisel kuralların, kamunun vergi gelirini sağlama alıcı ve vergi kaçırmayı önleyici amacını gerçekleştirecek şekilde, her bir vergisel durumun öznel karakteristik yapısına uygun olması gerektiğini vurgulamıştır. Devamında, eğer bir vergi stopaj yolu ile doğrudan kaynağından alınmıyorsa, verginin tarhi büyük ölçüde vergi mükellefin beyanına bağlı kalmaktadır. Böyle bir durumda, kanun koyucu, gerçek bir vergi yükü eşitliğini sağlamak için ilave denetim mekanizmaları ihdas etmelidir. Sonuç olarak bildirim ilkesi (Deklarationsprinzip), bildirimlerin doğruluğunu denetim ilkesi (Verifikationsprinzip) ile tamamlanmalıdır (BVerfG v. 27.06.1991, BStBl. 1991 II, s.654/666). Bir başka ifade ile vergi incelemesi sadece izin verilen bir yetki değil aynı zamanda bir zorunluluktur. (Buck, Klopfer, 2011:19; Başaran Yavaşlar, 2013:230).

2. VERGİ İNCELEMESİNİN ÇEŞİTLERİ

Alman Hukukunda vergi incelemesi (Außenprüfung) denilince ilk akla gelen şey AO 193 v.d. maddelerinde ayrıntılı olarak düzenlenmiş bulunan ve bu çalışmanın konusunu oluşturan kurumdur. Ancak bu kavramın bir üst kavram olduğu ve mali makamlar tarafından yürütülen bütün kurum dışı incelemeleri kapsadığı da dile getirilmiştir.

Bu çalışmanın konusun oluşturan ve uygulamada çoğunlukla halen eski tabir olan “işletme denetimi (Betriebsprüfung)” ile anılan en yaygın ve en etkili inceleme türüdür. Bu inceleme türünün en önemli karakteristik özelliği, vergisel durumların oluşumundan sonraki dönemde, o durumların nihai denetimine odaklanmış olması ve denetimden sonra geleceğe yönelik vergisel sonuçların çıkarılabilmesinde yatmaktadır (Marfels, 2009: 32).

Kendi içinde de iki türü bulunmaktadır. Yaygın kullanılan normal diye tabir edebileceğimiz vergi incelemesi ve kısaltılmış vergi incelemesi (Abgekürzte Außenprüfung). Normal vergi incelemesinde bütün vergi

çeşitleri, ilişkili konular ve kişilerin incelenmesi mümkündür. Kısaltılmış vergi incelemesindeyse sadece belli durumlar ele alınmaktadır. Mesela sadece bir binanın maliyet bedellerinin incelenmesi, kısaltılmış vergi incelemesi aracılığı ile mümkündür.

3. İNCELEMEDE YETKİ

Vergi incelemesindeki yetki düzenlemesi, AO 195 inci maddesinde ve bu maddeye paralel bir şekilde BpO 5/1 inci maddesinde yer verilmiştir. Bu iki düzenlemede de, inceleme yetkisi vergilendirme yetkisine bağlantılı olarak düzenlenmiş ve vergilendirme bakımından yetkili daire hangisiyle, inceleme yetkisinin de o dairede olduğu açıkça vurgulanmıştır. Bilindiği üzere Almanya federal bir devlettir. Vergiler üzerindeki yetkiler ve yetkililer de bu federal anlayışa göre düzenlenmiştir. Bu açıdan yetki, konu ve yer bakımından ayrılmıştır.

3.1. Konu Bakımından Yetki

Konu bakımından vergilendirme yetkisi, hangi idarenin hangi vergi çeşidi üzerinde yetkili olduğuyla ilgilidir. Federalizmde bu bölümün önemi açıktır ve anayasal düzeyde yapılmaktadır. Alman Anayasası'nın (Grundgesetz, GG) oldukça ayrıntılı 108 inci maddesi temel olarak bu konuyu düzenlemiştir. Vergilerin idaresiyle ilgili bu temel düzenlemeye, inceleme yetkisini de içermiş olması dolayısıyla, ana hatları itibariyle yer verilmesi gerekmektedir.

GG 108/1 inci maddesi öncelikle merkezi idarenin bir başka ifadeyle Federal Maliye İdaresinin (Bundesfinanzbehörden) tekelinde bulunan vergileri saymıştır. Buna göre, gümrükler, mali tekeller, federal yasalarla düzenlenmiş bulunan tüketim vergileri, ithalat işlem/muamele vergileri, Avrupa Birliği çerçevesinde alınan mali yükümlülükler, 2009 yılındaki değişikliklerle motorlu taşıtlar vergisi ve geliri eyaletlere bırakılmış olmasına rağmen bira vergisi sadece Federal Maliye İdaresinin yönetimine bırakılmış, tek yetkili idare olarak Federal idare belirlenmiş, eyaletlere bu vergilerle ilgili hiçbir yetki verilmemiştir (Başaran Yavaşlar, 2013:182; Mösbauer, 2005:80).

Yukarıda değinilen önemli anayasa maddesinin devamında yani GG 108/2 inci maddesinde, merkezi idarenin ismen zikrederek kendi yetkisine aldığı vergilerin dışında kalan bütün vergilerde tek yetkili makamın Eyalet Maliye İdareleri (Landesfinanzbehörden) olduğu açıkça belirtilmiştir. Eyaletlere bu konuda çok geniş görevler ve yetkiler verilmiştir. Dolayısıyla bu vergilerin incelenmesinde de yetkili makam, temel olarak eyalet düzeyindeki maliye makamları olacaktır.

A. Değirmendereli / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 36-67
A. Değirmendereli / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 36-67

Genel olarak konu bakımından yetki düzenlemesinin AO'daki varlığı 16 ncı maddesinde yer bulmuştur. Anılan 16 ncı madde açıkça bir başka önemli kanuna Maliye İdaresi Kanununa (Gesetz über die Finanzverwaltung (Finanzverwaltungsgesetz - FVG) atıf yaparak, bu kanundaki kurallarına geçerli olduğunu vurgulamıştır. Adı geçen FVG, yukarıda değinilen GG 108 inci madde uyarınca çıkarılması zorunlu olan ve yetki konusunda nihai sözü söyleyen temel kanun özelliğini taşımaktadır (Mösbauer, Mösbauer, 2005: 81).

3.2. Yer Bakımından Yetki

Yer bakımından yetki genel olarak AO 17 inci maddesinde düzenlenmiştir. Yetki kurallarının vergi çeşitleri itibariyle düzenlenişi şu şekilde olmuştur:

-AO 19 uncu maddesindeki genel kurala göre, gerçek kişilerin gelir ve serveti üzerinden alınan vergilerde (Steuern vom Einkommen und Vermögen natürlicher Personen) gerçek kişinin ikametgahının (Wohnsitz) ya da oturma yerinin (gewöhnlichen Aufenthalt) bulunduğu yerdeki vergi dairesi yetkilidir. Kanun buna "ikametgah vergi dairesi" (Wohnsitzfinanzamt) adını vermiştir. Birden fazla ikametgahın olması durumunda mükellefin ağırlıklı olarak bulunduğu yerdeki vergi dairesi yetkili olacaktır. Birden fazla ikametgahı olan ve sürekli ayrı yaşamayan evli çiftlerde ise yetkili daire, ailenin bulunduğu yerdeki daire olacaktır. Eğer bir ikametgah/oturma yeri belirlenmesi mümkün değilse, servetin en değerli kısmının bulunduğu yerdeki vergi dairesi yetkili olacaktır.

-AO 20 inci maddesine göre kurumların, şahıs ve varlık/kıymet birliklerinin vergisinde ana belirleyici unsur işlerin idare edildiği idare merkezinin (Geschäftsleitung) bulunduğu yerdir. Eğer böyle bir yer yok ya da tespit edilemiyorsa, kurumun bulunduğu yerdeki daire yetkili olacaktır. O da tespit edilemiyorsa o zaman varlığının en kıymetli kısmının olduğu yer yetkili olacaktır. Bütün bunlardan hala bir belirleme yapılamıyorsa, mesleki faaliyetin icrasının yapıldığı yer, yetkili daireyi belirleyecektir.

-21 inci maddede ise KDV için yetki düzenlemesi yapılmıştır. Burada da yetkili daire, işletmenin işletildiği yere göre belirlenmiştir. Bu ana kuralın istisnası ise ithalat işlem/muamele vergileri (Einfuhrumsatzsteuer) oluşturmaktadır. Bu vergilerin yönetimi Federal devlete bırakıldığı için, işletmecinin Almanya'da bir ikametgâhının ya da iş idaresinin olmaması durumunda, bu vergide kimin yetkili olduğu Federal Maliye Bakanlığı tarafından doğrudan belirlenmektedir.

3.3. Başka Bir Mali Makamın Görevlendirilmesi

Vergi incelemesinde yetkiyi düzenleyen AO 195 inci maddesinin 2 inci cümlesi, konu ve yer bakımından yetkili bir mali makamın bir başka mali makama, incelemeyi gerçekleştirme konusunda görevlendirilebilmesine (andere Finanzbehörden mit der Außenprüfung beauftragen) imkan tanımıştır. Bu tarz bir görevlendirme ancak münferit olaylar için söz konusu olabilir. Külli bir yetki devri mümkün değildir. Dolayısıyla her görevlendirme için ayrıntılı kapsam ve zamansal sınırların açıkça belirtilmesi şarttır. Görevlendirilen makamın vergi incelemesi bağlamında yapacakları/yapabilecekleri, işte bu belirtilen kapsam içinde kalmak zorundadır. Çünkü vergi incelemesinin esas yetkilisi ve sorumlusu, görevlendirmeyi yapan makamdır. Bu husus özellikle görevlendirilen makamın, vergi incelemesini, görevlendirme yazısında belirtilen kapsam ve zamandan daha da öteye genişletmek istemesinde durumunda göze çarpmaktadır. Böyle bir genişletmeye görevlendirilen makamın, görevi veren makamın onayı olmadan, kendi başına karar vermesi mümkün değildir (Beermann, Gosch 2013: 195, Rz.58).

Görevlendirilenin hukuki karakteri ve mükellefin bu görev tevdi karşısında yapabilecekleri, görevlendirilenin mükellefe duyuru şekline göre değişmektedir. Birinci olasılık, mükellefe tebliğ edilmek zorunda olunan yazılı inceleme kararında, esas yetkili daire açıkça bir başka makamın vergi incelemesiyle görevlendirildiğini belirtmesidir. Böyle bir bildirim, dava edilebilir bağımsız bir idari işlem niteliğindedir ve mükellef tarafından dava konusu yapılabilir. İkinci olasılık ise, görevlendirilenin iç yazışmayla yapılmasıdır. Bu durumda mükellefin görevlendirilenin yapıldığı anda haberdar olması mümkün değildir. Bundan dolayı mükellefin söz konusu işlemi dava konusu yapabilmesi ancak görevlendirilmiş bulunan yeni mali makamın yapacağı inceleme kararı tebliği ile mümkün olacaktır (Pahlke, Koenig, 2009: 195, Rz.25).

3.4. Belediyelerin İncelemeye Dahil Olabilme İmkânı

Maliye İdaresi Kanununun (FVG) 21/III üncü maddesine göre belediyelerin yürütülmekte olan bir vergi incelemesine katılma hakları bulunmaktadır. Bu hakları, incelenen verginin yönetimi eyalet düzeyindeki makamlara bırakılmışsa, mükellefin işletmesi belediye sınırları içindeyse veya mülkü bu sınırlar içinde bulunuyorsa ve ilave olarak inceleme belediye sınırları içinde gerçekleşiyorsa söz konusudur. Dikkat edilirse anılan yasa maddesi sadece bir vergi incelemesine katılımdan bahsetmektedir. Buradan anlaşılan husus, belediyelerin kendi başına bir vergi incelemesi yapabilme yetkilerinin ve bunun yanında ilave olarak incelemeye müdahil olma haklarının da olmadığıdır. Belediyenin böyle bir katılımda bulunmak

istemesi durumunda, bu yöndeki talebini yetkili mali makama iletmek zorundadır. Anılan imkan gözlemci/izleyici olarak dahil olabilmeye sınırlıdır (Ax vd., 2010: 572). Belediyeden incelemeye bu şekilde katılacak görevlinin kendi başına herhangi eylemde bulunması mümkün değildir. Uygulamada bu şekilde belediye katılımı, geliri belediyelere bırakılan işletme vergisiyle (Gewerbesteuer) alakalı incelemelerde görülmektedir (Klein, 2012: 195, Rz.7).

4. İNCELEME YETKİSİNİN KULLANIMI: İNCELENEBİLECEK DURUM VE KİŞİLER

4.1. Vergi İncelemesinde Takdir Yetkisinin Kullanımı

Bir vergi incelemesine başlanması idarenin takdir yetkisindedir. Daha ayrıntılı bir tanımlamayla, bir incelemeye başlanıp başlanmayacağına, başlanırsa ne zaman, hangi dönem, hangi mükellefleri ve vergileri kapsayacağına ilişkin karar, idarenin takdir yetkisi içinde yer almaktadır. Genel kural olarak bir incelemeye başlanması için özel bir ön şart bulunmamaktadır. Durum bu şekilde olmakla birlikte, anılan takdir yetkisinin sınırsız olduğu, bir hukuk devleti için elbette ki düşünülemez. Bu nedenle burada, idarenin kendi kendini bağlaması/sınırlaması (Der Grundsatz der Selbstbindung der Verwaltung) ilkesi devreye girmektedir. İdarenin, kendi koymuş olduğu kuralların (konumuzla ilgili temel bağlayıcı düzenlemelerin ne olduğuna yukarıda değinilmişti) dışına çıkmaması ve özellikle de takdir yetkisini kullanırken kendi amaç ve sınırlarına uygun hareket etmesi, bu ilkeyle sağlanmaya çalışılmaktadır. İdareyi bağlayıcı kuralların gerekliliği, mükellefi çok yakından ilgilendiren vergi incelemesi kurumu için ayrı bir önem arz etmektedir (Buck, Klopfer, 2011: 17).

İdarenin takdir yetkisiyle ilgili AO 5 inci maddesi çok açıktır. Bu maddeye göre eğer idare takdir yetkisi kullanacaksa, kendisine verilmiş amacına ve yasal sınırlar içinde bu yetkiyi kullanmak zorundadır. Vergi incelemesiyle ilgili bir başka önemli düzenleme olan BpO 2/1 inci maddesinde de inceleme kararı verilirken ve inceleme yapılırken ölçülülük ilkesine (Verhältnismäßigkeitsprinzip) ve aynı zamanda da incelenen kişiye en az yük yükleyecek ve müdahale gerektirecek (Prinzip des geringstmöglichen Eingriffs) şekilde yapılmasını da emretmektedir. Dolayısıyla buradan bir başka önemli sonuç daha çıkmaktadır. Eğer somut olayda vergi incelemesine gerek olmadığı halde inceleme aracına başvurulmuşsa, ödevlinin vergisel durumlarını açığa çıkarmak vergi incelemesinden daha “hafif” araçlarla mümkünken incelemeye başvurulmuş böylece inceleme ölçüsüz bir şekilde kullanılmışsa, incelemeye başvurmak hukuka aykırı hale gelecektir (Başaran Yavaşlar, 2013: 251)

Maliye makamlarının inceleme konusundaki karar yetkilerinin oldukça geniş olduğu görülmektedir. Mesela beyannamenin verilmiş olmasının bir inceleme kararı için şart olmadığı görülmektedir. İncelemenin ana amacı vergisel durumların açığa çıkarılması olduğundan, beyannamenin varlığı kendi başına bir inceleme konusu olmak zorunda değildir. Vergi ödevlisinin beyanname vermemiş olması ya da defter tutmamış olması vergi incelemesine engel teşkil etmez. Bir işletmenin satılmış /devredilmiş olması ya da faaliyetine son verilmiş olması durumunda dahi inceleme yapılması mümkündür (Pahlke, Koenig, 2009: 193, Rz.22-25). Vergi ödevlisinin, bir vergi incelemesine başlanması için idareye başvurma hakkı olmadığı gibi, çok sık incelendiği için, incelemelere ara verilmesi yönünde de bir hak iddia etmesi mümkün değildir (Tipke, Lang, 2008: 21, Rz.233).

4.2. Vergi İncelemesine İzin Verilmeyen Haller

Somut olay karşısında daha en başından itibaren, herhangi bir vergisel sonucun çıkmayacağı belli ise, vergi incelemesine başlanması mümkün değildir. Bunun en bariz örneği zamanaşımı süresinin dolmuş olması durumudur. İncelenecek somut olayda zamanaşımı süresinin dolduğu baştan biliniyorsa vergi incelemesine başlanması mümkün değildir (BFH, v. 10.4.2003, BStBl. 2003 II 827). Ancak zamanaşımının dolmuş olması sadece ihtimal dahilinde olup, kesin olarak tespitinin gerekli olduğu durumda vergi incelemesine izin verilmiş, ancak incelemeye başlanılmasının akabinde bir incelemeye yer olmadığına anlaşılması halinde, incelemeye devam edilmesinde hukuka uyarlılık görülmemiştir (BFH, v. 25.1.1989, BStBl. 1989 II 483).

Salt bir vergi suçunun araştırılmasına yönelik olarak vergi incelemesi yapılması, izin verilmeyen bir diğer durumdur. Bunun yanında maliye makamlarının daha önce hiç bilmediği durumların ortaya çıkarılması için de vergi incelemesinin kullanımına izin verilmemiştir. Maliye makamları, ancak bilinen durumların gerçek mahiyetini ortaya çıkarmak amacıyla vergi incelemesine başvurabileceklerdir. Sözü edilen bu iki durumda, vergi incelemesi yerine, Alman Vergi sisteminde bulunan ve AO 208 inci maddesinde düzenlenmiş bulunan arama (Steuerfahndung) aracının kullanılması gerekmektedir (Klein, 2012: 193, Rz.21; Mösbauer, Mösbauer, 2005:52). İncelemenin mümkün olmadığı bir diğer durum da daha önce incelenmiş ve herhangi bir vergi kaçakçılığı bulgusuna rastlanmamış olması durumunda, tekrar aynı gerekçeyle bir incelemeye girişilmesi durumudur (Tipke, Lang, 2008: 21, Rz.231).

Durumun gerektirmesi halinde ilgili 3.kişiler de incelemenin kapsamına alınabilirler. Ancak bir inceleme, sırf bir 3.kişinin durumunu araştırmak amacıyla yapılamaz. Bir başka ifadeyle, bir vergi ödevlisinin

A. Değirmendereli / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 36-67
A. Değirmendereli / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 36-67

üzerinden bir başka ödevlinin incelemesine izin verilmemiştir (BFH, v. 18.02.1997, BStBl. 1997 II 499).

Vergi incelemesinin daha sonra da değinileceği üzere iş yerinde yapılması bir zorunluluk olarak belirlenmiştir. Bu hükmün mefhumu muhalifinden çıkarılan önemli bir sonuç bulunmaktadır. O da eğer bir konunun aydınlatılması için iş yerinde bir inceleme gerekli değilse, daha basit bilgi alma yöntemleri ile (sadece az sayıda belgenin ibrazını talep etmek gibi) konunun aydınlatılması mümkünse, inceleme yapılamaz. Bir başka ifade ile, vergisel durumun gerektiği kadar araştırılması amacına, maliyenin resmi dairesinde (Amtsstelle) yapılacak işlemlerle ulaşılması mümkünse, inceleme aracına başvurulması hukuka ve ölçülülük ilkesine aykırıdır (Mösbauer, Mösbauer, 2005:53).

4.3. Vergi İncelemesinin Öngörüldüğü 4 Temel Durum

Vergi incelemesinin kapsamına giren 4 temel durum AO 193 üncü maddesinin 1. ve 2. paragraflarında şu şekilde düzenlenmiştir (Başaran Yavaşlar, 2013: 252):

- İşletmelerde, işletme incelemesi.
- Vergi kesintilerinin denetimi amacıyla.
- Vergilendirme için önem taşıyan durumların açıklanması ihtiyacının hasıl olması ve incelenecek durumun yapısı ve kapsamı gereği incelemenin resmi dairede / vergi dairesinde yapılmasının amaca uygun düşmemesi durumunda.
- AO 90/2 inci maddesi uyarınca vergi ödevlisinin, Almanya ile anlaşması ve bilgi değişiminde bulunmayan ülkelerde iş ilişkilerinin olması durumunda yerine getirmesi gereken birlikte etki ödevini (Mitwirkungspflicht) yerine getirmemesi durumunda.

Bu yasal düzenlemeden, yukarıda da değinildiği üzere, 1977 tarihli AO'nun incelemeyi, sadece işletmeler için değil neredeyse bütün vergi ödevlilerini kapsayacak genişlik ve etkinlikle bir kurum olarak gördüğü tekrar daha net bir şekilde anlaşılmaktadır.

4.4. İncelemenin Kapsamında Bulunan Kişiler

AO 193 üncü maddesi kendi içinde iki paragraftan oluşmaktadır. Bu iki paragraf, vergi incelemesine tabi olabilecek kişileri saymış aynı zamanda da, şartlı/şartsız inceleme imkanı açısından, sınıflandırmıştır.

4.4.1. Özel Bir Gerekçe/Şart Gerektirmeden Vergi İncelemesine Tabi Tutulabilecek Kişiler, Sınırsız İnceleme Yetkisi (AO 193/1)

AO 193 üncü maddesinin birinci paragrafında, incelemede öncelik verilmesi gerekenleri de vurgulamak açısından, ticari ve zirai işletme işletenler, serbest meslek erbabı ve (en son 2009 yılında eklenen) ticari, zirai ve serbest meslek geliri dışında bir yıl içinde 500.000 eurodan fazla safi gelir elde etmesi hasebiyle AO 147a maddesi uyarınca kayıt, defter ve belgelerini 6 yıl saklamak mecburiyetinde bulunan vergi ödevlileri.

Yukarıda anılan kişilerin vergi incelemesine tabi tutulabilmesi için hiçbir şart ve gerekçeye ihtiyaç yoktur. Bir başka ifade ile idare bu kişileri hiçbir özel sebep göstermeden inceleyebilme yetkisine sahiptir. Uygulama ve yüksek mahkemenin yerleşik içtihatları bu yöndedir (BFH v. 13.3.1987, BStBl. 1987 II, 664; BFH, v. 02.10.1991, BStBl. 1992 II, 220).

Maddenin içeriğinden de görüldüğü gibi şartsız olarak incelenebilecek grubun içinde ilk olarak ticari ve zirai işletmeler sayılmıştır. Maddede geçen “işletme” tabirinden, hem gelir vergisindeki ticari ve zirai işletmeler hem kurumlar vergisindeki işletmeler anlaşılmaktadır. Bir başka ifade ile gelir ya da kurumlar vergisine tabi olan gelir elde etme amacına yönelmiş işletmeler ifade edilmektedir.

Bu noktada Alman sisteminin önemli bir özelliği göze çarpmaktadır. Vergi incelemesiyle ilgili önemli kuralların yer aldığı BpO 3 üncü maddesi, sözü edilen işletmeleri büyük işletme, orta işletme, küçük işletme ve en küçük işletme olmak üzere 4 gruba ayırmıştır. Bu ayırım, inceleme sıklığını belirleme bakımından çok hayati bir önemi sahiptir. İnceleme sıklığının tespiti ve sonuçlarına ileride değinilecektir.

AO 193/1 inci maddesi uyarınca bir incelemenin başlatılabilmesi için vergi ödevlisi olmak şarttır. Ancak potansiyel vergi ödevlilerinin de inceleme kapsamına alınabileceği görülmektedir. Bir başka ifade ile baştan vergi ödevlisi olduğu bilinmese bile, olabileceğine yönelik somut dayanak noktalarının olması durumunda, vergi incelemesinin mümkündür. Ancak inceleme sırasında vergi ödevlisi olmadığına anlaşılması üzerine incelemeye son verilir (Beermann , Gosch 2013: 193, Rz.22). Dolayısıyla burada inceleme için sınır somut dayanak noktalarının varlığıdır. Bunlar olmadan “körü körüne” bir incelemeye girişilmesinde hukuka uyarlılık bulunmamaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere, idareye tamamen yabancı olan konuların araştırılması için inceleme yerine arama aracının kullanılması gerekmektedir (Pahlke, Koenig, 2009: 193, Rz.35).

Bu listede yer alan gelir/kurumlar vergi kapsamındaki işletmeler için bir vergi incelemesi, gerçekten bir işletmenin işletilip işletilmediğinin anlaşılması için veya yurtdışında faaliyette bulunan bir şirketin Alman

A. Değirmendereli / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 36-67
A. Değirmendereli / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 36-67

sistemine göre vergiyi doğuran olayları gerçekleştirdiğinin anlaşılması için bile yapılabilir (BFH v. 11.12.1991, BStBl. 1992 II, 595).

4.4.2. Şarta Bağlı Olarak İncelenebilecekler, Sınırlı İnceleme Yetkisi (AO 193/2)

AO 193/2 inci maddesi, 3 tane alt fıkra halinde, şarta bağlı olarak inceleme yapılabilecekleri şu şekilde saymıştır:

- (1) vergi kesmek zorunda olanlar,
- (2) vergilendirme açısından önem taşıyan durumlarının açıklanması/aydınlatılması gereken (Aufklärungsbedürfnis) ve incelemeye tabi tutulacak konunun çeşidi ve kapsamı bakımından, incelemenin vergi dairesinde yapılmasının amaca uygun düşmeyeceği vergi ödevlileri,
- (3) AO 90/2 inci maddesi uyarınca vergi ödevlisinin, Almanya ile anlaşması ve bilgi değişiminde bulunmayan ülkelerde iş ilişkilerinin olması durumunda yerine getirmesi gereken birlikte etki ödevini (Mitwirkungspflicht) yerine getirmeyen vergi ödevlileri.

Görüldüğü üzere anılan madde kendi içinde 3 ayrı grup vergi ödevlisinden bahsetmektedir. Bu ödevlilerin, ilk paragraftakinin aksine, ancak bazı şartlara bağlı olarak incelenebilmesi mümkün olduğundan bu daha net olarak ifade edilmesinde yarar bulunmaktadır.

AO 193/2 inci maddesinin 1 numaralı cümlesinde adı geçen ödevli, stopaj yapmak zorunda olanlardır. Bu gruptakiler için ilk akla gelen elbette ki işverenler olacaktır. Alman sisteminde önemine binaen Gelir Vergisi içinde ayrı bir vergi olarak düzenlenen “Ücret Vergi (Lohnsteuer)” kesintisi yükümlülüğü işverenlere yüklenmiştir. Bunun yanında yine Gelir Vergisi içinde düzenlenmiş bulunan “sermaye kazancı vergisi (Kapitalertragsteuer)” ile “denetim kurulu vergisi (Aufsichtsratssteuer)” ve sigortacıların yapmak zorunda olduğu kesintiler burada anılması gereken en önemli vergi kesme yükümlülükleri olarak göze çarpmaktadır. Eğer sayılan bu vergi ödevlileri yukarıda değinilen 193/1 inci maddesinin kapsamına giriyorlarsa, ki uygulamada genel durum böyle olmaktadır, zaten vergi incelemesine bu madde uyarınca tabi olmaları doğaldır. Ancak girmiyorlarsa, o zaman incelenebilmeleri için, stopaj yapmak zorunda olan kişilerden olmaları şarttır. Ancak mali makamların, sırf böyle bir stopaj yükümlülüğünün var olup olmadığına yönelik bir vergi incelemesi yapmaları da mümkündür (Pahlke, Koenig, 2009: 193, Rz.77).

AO 193/2 inci maddesinin 2 numaralı cümlesinde adı geçen ödevlilerin incelenebilmesi için üç şartın aynı anda sağlanması gerekir:

- AO 193/1 inci maddesinin kapsamındaki kişilerden olmaması,

-vergilendirme açısından önem taşıyan durumların açığa kavuşturulması, aydınlatılması gerekiyor olması (Aufklärungsbedürfnis),

-incelemeye tabi tutulacak konunun çeşidi ve kapsamı bakımından, incelemenin vergi dairesinde yapılmasının amaca uygun düşmemesi.

Görüldüğü üzere bu kapsamdaki ödevlilerin incelenbilmesi için daha fazla/ağır şartlar öngörülmüştür. Yukarıda zikredilen *açığa kavuşturulma/ aydınlatılma gereği (Aufklärungsbedürfnis)*, bu maddenin en can alıcı kısmıdır. Çünkü böyle bir ihtiyacın olup olmadığına karar verilmesi, idarenin takdir yetkisine kalmaktadır. İdare her münferit olayda bu ihtiyacın hasıl olup olmadığına bakmak zorunda ve somut olayın özelliklerine göre karar vermelidir. Karar verilirken hukuk devleti ilkeleri içinde kalınması gerektiği açıktır. Ancak yerleşik içtihatlar, idarenin bu alandaki takdir yetkisini kullanırken oldukça geniş bir hareket alanına sahip olduğunu kabul etmiştir. Bu bağlamda yüksek mahkeme, idarenin sırf deneyimlerine dayanarak somut olayın şartları, oluş biçimi ve ödevlilerin davranışlarına bakarak, böyle bir ihtiyacın varlığına karar verebileceğine, dolayısıyla da vergi incelemesine başlanabileceğine, hükmetmiştir (BFH v. 17.11.1992, BStBl. 1993 II, 146).

4.5. İncelemeye Tabi Tutulacak Olan Mükelleflerin Belirlenmesi

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, idarenin incelenebilecek ödevliler konusundaki yetkisi iki ana başlığa ayrılmaktadır. Bir başka ifade ile AO 193/1 inci maddesinde sayılanlar (genel olarak işletmeler) ile diğer ödevliler arasında bir ayırım yapılmış bulunmaktadır. İşletmelerin incelenbilmesi için herhangi özel bir gerekçeye gerek görülmemiş, idarenin salt olarak AO 193/1 inci maddesine dayanıyor olması yeterli görülmüş, böylece işletmelerin sürekli ve yoğun bir denetime tabi tutulma isteğinin varlığı açıkça ortaya konulmuştur. Diğer vergi ödevlileri içinse yukarıda anlatılan gerekçelerden birine dayanma zorunluluğu bulunmaktadır. İşte bu noktada hangi ödevlilerin incelemeye alınacağı belirlenmesi çok önemli bir husus olarak belirlemektedir. Vergi incelemesiyle ilgili olarak şu husus çok açıktır ki, AO 193 üncü maddenin izin verdiği her durumda bir incelemenin yapılması mümkün değildir. Bunun için mali idarelerin personel ve teknik kapasiteleri yeterli değildir. Bu nedenle, kimlerin inceleneceğine ilişkin karar verilmesi yani bir eleme/ seçimin yapılması bir zorunluluk olarak belirlemektedir. Bu da idarenin takdir yetkisini kullanması gerektiği anlamına gelmektedir (Kruse, 1991:331).

4.5.1. İdarenin Takdir Yetkisi Somut Olarak Kullanması ve Sınırları

İdare kimi, hangi aralıklarla ve hangi kapsamda inceleyeceğine karar vermek zorundadır. Dolayısıyla bu kararı verirken, yasal sınırlamalara ve

genel ilkelere dikkat etmek zorundadır. Hatta seçim konusundaki bu takdir yetkisi, her şeyden önce, kanun koyucu tarafından bilinçli bir şekilde, yukarıda değinildiği üzere, belli ölçülerde sınırlandırılmıştır. Bu bilinçli sınırlandırmanın altında, idarenin bütün ödevlileri denetlemesinin mümkün olmadığı ve bundan dolayı da sınırlı kapasitesini en verimli şekilde kullanımına yöneltmesi gerektiği gerçeği yatmaktadır (BFH v. 2.10.1991, BStBl. 1992 II 220).

Kanun koyucunun, işletmeler ve serbest meslek erbapları için sürekli bir inceleme şeklini öngördüğü görülmektedir. İdarenin bu noktada özellikle kamu yararına uygun şekilde takdir yetkisini kullanması gerektiği yargı kararları ile sıkça vurgulanmıştır. Takdir yetkisinin kullanımının temel hedefi, eksiksiz ve doğru bir vergilendirme sürecinin garanti altına alınması olmalıdır. Elbette ki eşitlik ilkesi ve aşırılık yasağı ile en uygun aracın kullanılması ilkeleri de ihmal edilmemelidir. Ancak yine de inceleme sonucunda elde edilecek ilave vergi geliri miktarının da önemsenmesi gerektiği, Yüksek Mahkemenin yukarıda atf yapılan önemli kararında tekrar vurgulanmıştır (BFH v. 2.10.1991, BStBl. 1992 II 220).

İdarenin takdir yetkisini hukuka aykırı şekilde kullandığı iddiası, ancak keyfi (Willkürverbot) ya da bilinçli zarar verme amacıyla (Schikane) kullanıldığının ispatı durumunda hukuken geçerli olacaktır. Böyle bir iddianın da ispatı vergi ödevlisine düşecektir (Beermann, Gosch 2013: 195, Rz.35). Vergi incelemesini düzenleyen önemli mevzuattan olan BpO'daki kurallardan bilinçli ve kasıtlı bir sapma da idare için takdir yetkisinin yanlış kullanımı olarak değerlendirilebilecektir. Bunun dışında bir vergi ödevlisinin, başka ödevlilere göre daha sık denetlendiği, yeni bir vergi incelemesinin henüz vakti dolmadığı için daha erken olduğu, öncelikle başka ödevlilerin denetlenmesi gerektiği, yönünde yapacağı itirazların haklılığı bulunmamaktadır. Aynı şekilde yapılan bir incelemenin genişletilmesine yönelik da itirazı haklı bulunmayacaktır (Klein, 2012: 194, Rz.18a).

4.5.2. Pratikte İnceleme Kararının Verilişi

İnceleme kararı verilirken idare AO'daki yasala düzenlemelerin yanı sıra, BpO'yu da dikkate almak zorundadır. Bu metindeki düzenlemeler, idarenin takdir yetkisinin sınırlarını belirleyici önemli kurallar içermektedir ve idare bunlara uymak durumundadır (Jakop, 1991:133).

İdarenin imkanlarının sınırlı olması dolayısıyla, BpO hani durumlara öncelik verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna göre, vergi kayıp, iade ve avantajların görüldüğü veya yüklü kazanç transferlerinin söz konusu olabileceği durumların incelenmesine öncelik verilmesi istenmiştir. Bir başka ifade ile önceden belirlenen bazı konuların/alanların incelenmesine öncelik verilmesi gerektiği emredilmiştir.

4.5.3. İşletmeler İçin Öngörülen Özel Düzenlemeler, İşletmelerin Sınıflandırılması

Yukarıda değinildiği üzere idarenin takdir yetkisini kullanırken önemli olayları önlemesi gerektiği ve bu önemli olayların altında daha çok vergi geliri elde etme amacının da yattığı belirtilmişti. Bu doğrultuda AO 193/1 inci maddesinde işletmelere özel bir önem verilmiş olması gayet doğal karşılanmalıdır. BpO'da da işletmelerle ilgili özel düzenlemelere yer verilmiş olduğu göz önüne alınırsa, bu özel düzenlemelere yakından bakılmasında yarar bulunmaktadır.

İşletmelerin AO 193/1 inci maddesinde yer zikredilmiş olmalarından dolayı, bir vergi incelemesine alınabilmeleri için herhangi bir inceleme gerekçesine gerek yoktur. Yerleşik Yüksek Mahkeme içtihatlarına göre, idarenin sadece anılan yasa maddesine dayanması yeterlidir (BFH, v. 02.10.1991, BStBl. 1992 II, 220).

Alman sisteminin işletmelerin incelemesi konusunda göze çarpan en önemli özelliklerden biri, işletmelerin büyüklüklerine göre sınıflandırılmış olmalarıdır. BpO 3 üncü maddesinde işletmeler büyük, orta, küçük ve en küçük işletmeler olarak 4 grupta sınıflandırılmışlardır. Bir işletmenin hangi sınıfa dahil olduğunun belirlenmesini, Federal Maliye Bakanlığı (Bundesministerium der Finanzen) ile birlikte her bir eyaletin en üst maliye idaresi (obersten Finanzbehörden der Länder) tarafından beraberce yapılmaktadır. İncelemeye yetkili makamlar (Betriebsprüfungsstellen), her bir işletme için bir "işletme kartı (Betriebskartei) düzenleyip, işletmeleri bu kartta takip etmeleri ve onunla sınıflandırmaları öngörülmüştür. Sınıflandırma kural olarak her 3 yılda bir gözden geçirilmekte, işletmelerden de kendilerini hangi sınıfa dahil ettiklerini beyannamelerinde belirtmeleri istenmekte ve bu belirleme tarih sonuçlarına göre kontrol edilmektedir. İşletmenin bu 3 yıllık süreç içinde, büyüklük sınıfının değişimini gerektirecek değişiklikleri, ancak 3 yılın sonunda yapılacak olan yeniden gözden geçirmede dikkate alınacaktır. Bir başka ifade ile bir işletme için ancak 3 yıl sonra bir sınıf değişikliği söz konusu olabilecektir. İşletmelerin incelenme sıklığı, bu şekilde yapılan büyüklük sınıflandırmasına göre belirlenmektedir ve pratikte çok büyük bir öneme sahiptir. İncelemenin zamansal kapsam ve sıklığına aşağıda ayrıca değinilecektir.

BpO 34 üncü maddesine göre, işletmeler bakımından nelerin inceleneceği düzenli aralıklarla belirlenen ve idarenin yapmak zorunda olduğu inceleme planlarıyla belirlenmektedir. Eyalet maliye makamları, büyük işletmeler için hazırlamış olduğu inceleme planlarını, incelemenin başlamasından en geç 10 gün önce Federal Merkez Vergi Dairesine (Bundeszentralamt für Steuern) sunarlar ve beraberinde eyalet makamlarını da bilgilendirir. Bunun yanı sıra Merkez Vergi Dairesi, planlarda yer

A. Değirmendereli / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 36-67
A. Değirmendereli / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 36-67

almayan ismini kendisinin belirlemiş olduğu işletmelerin incelenmesini de talep edebilir (Başaran Yavaşlar, 2013: 262).

BpO 34 üncü maddesine göre, hiçbir özel gerekçeye gerek duymadan sadece AO 193/1 inci maddeye dayanarak büyük işletmelerin düzenli olarak belli aralıklarla incelenmesi bir zorunluluktur. Bu aralıkların en az 6 en çok 12 ay olması yine aynı maddede öngörülmüş bulunmaktadır. Diğer işletmeler için özel bir zaman dilimi öngörülmemiş olmasına karşın, kapasitenin verimli kullanılması açısından, somut kriterler ve nedenler arandığı görülmektedir. Dolayısıyla görülmektedir ki inceleme seçimi belli bilgiler temelinde ya da tesadüfen yapılması öngörülmüştür. İncelenecek işletmenin tesadüfi olarak belirlenmesinde, idarenin o işletmeyi neden seçtiğini özel olarak gerekçelendirmek zorunda olmamasında ve büyük işletmeler dışında kalanlarda inceleme sıklığının takdiri olarak belirlenmesinde hukuka aykırılık görülmemiştir (BFH, v. 02.10.1991, BStBl. 1992 II, 220; BFH v. 7.2.2002, BStBl. 2002 II, 269).

Ancak kural olarak bu tesadüfi seçimin yine de mevcut bilgiler ışığında, tarh servislerinden gelen inceleme talepleri ve sektörel bazda oluşan deneyimler dikkate alınarak belirlenmektedir. Bütün bunlara bağlı olarak vergi kaybı riski ve ilave vergi geliri elde etme potansiyeli de önemli ilave bir kriter olarak alındığında, hangi işletmelerin incelemeye alınacağını belirlemesi açısından, etki edici bir unsur olarak rol oynadığı söylenebilir (Başaran Yavaşlar, 2013: 262-263; Pahlke, Koenig, 2009: 193, Rz.64).

4.5.4. İnceleme Sıklığı Konusundaki Düzenlemeler

Yukarıda değinildiği üzere, işletmelerin 4 büyüklük grubuna ayrılmasının inceleme sıklığı üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Buna göre özellikle büyük işletmelere ayrı bir önem verildiği gözlerden kaçmamaktadır. Ana kural olarak büyük işletmelerin, konsernlerin (bir anlamda holdinglerin) ve uluslararası bağlantılı işletmelerin hiçbir vergilendirme döneminde denetimsiz kalmaması hedeflenmektedir. Her bir inceleme döneminin önceki inceleme dönemini takip etmesi istenmektedir. Dolayısıyla bu anılan işletmelerde inceleme sıklığı, ideal olarak 3 yıllık vergilendirme dönemlerini kapsayacak şekilde, aralıksız olması öngörülmüştür (Anschlussprüfung). Özellikle büyük işletmeler için bu şekildeki bir aralıksız denetimin öngörülmüş olması, hem literatürde hem de içtihatlarda, Anayasanın eşitlik ilkesine aykırı görülmemiştir (Seer, 2003:40; BFH v. 7.2.2002, BStBl. 2002 II, 269).

Öteki işletmelerde ise belirli bir inceleme sıklığı/periyodu konusunda emredici bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla burada idarenin takdir yetkisi incelemenin sıklığını belirleyecek ve gerekli görülürse aynen büyük işletmelerde olduğu gibi aralıksız ya da devam incelemesine

tabi tutulmaları, inceleme kapsamı olarak da 3 vergilendirme dönemini aşılması da mümkün olacaktır (BFH v. 02.10.1991, BStBl. 1992 II, 274).

Bu başlık altında anlatılan işletmelerin büyüklüklerine göre inceleme sıklıklarının/yoğunluklarının değişiklik gösteriyor olması da Anayasaya aykırı bulunmamıştır (Schnell, 1998: 1563). Uygulamada, vergi ödevlilerin bazılarının aralıksız ötekilerin ise fasıllarla denetleniyor olması, yasanın öngörmüş olduğu bir “avantaj, ayrıcalık” değil, pratikte ortaya çıkan ve önlenmesi mümkün olmayan bir yetersizlik/yetişememezlik durumudur. Bu nedenle ortaya çıkan farklılıklar eşitlik ilkesine aykırılık olarak yorumlanamaz. Vergi ödevlisinin bu yönde yapacağı bir itirazda haklı bulunma ihtimali bu nedenle bulunmamaktadır (Jakop, 1991:134; Klein, 2012: 194, Rz.23).

Alman Federal Maliye Bakanlığının yayınladığı resmi istatistik rakamlarında, inceleme sıklığı ile ilgili uygulamada gerçekleşen çok çarpıcı sonuçlara rastlanmaktadır. Buna göre, 2012 rakamları baz alınarak, işletmelerin sayısı, büyüklük dağılımı ve incelenme oranları şu şekildedir:

Tablo 1: Alman İşletmelerinin İnceleme Büyüklüklerine Göre Sayısı

Büyüklük Sınıfı	Toplam İşletme Sayısı	İncelenen İşletme Sayısı	Toplam İçindeki Oranı
Büyük	191.335	41.365	% 21,6
Orta	799,135	52.544	% 6,6
Küçük	1,189,727	38.950	% 3,3
En Küçük	6,391,015	62.832	% 1
Toplam	8,571,212	195.691	% 2,3

Kaynak: Bundesministerium der Finanzen, Datensammlung zur Steuerpolitik Ausgabe 2013, (31.01.2014), s.74.

Yine aynı kaynaktan 2012 yılı baz alınarak, en büyük işletmelerin her 4,63 yıl, orta işletmelerin her 15,21 yıl, küçük işletmelerin 30,54 yıl ve en küçük işletmelerin ise her 101,72 yılda bir incelenmiş olduğu görülmektedir.

İnceleme sonucunda ise bulunan matrah farkları şu şekildedir:

Tablo 2: İşletme Büyüklüklerine Göre Bulunan Matrah Farkları

Büyüklük Sınıfı	Bulunan Matrah Farkı (Milyar Euro)	İncelenen İşletme Başına Düşen Matrah Farkı (Euro)
Büyük	14,6	354,012
Orta	1,3	24,144
Küçük	0,8	21,355
En Küçük	1,0	16,521

Kaynak: Bundesministerium der Finanzen, Datensammlung zur Steuerpolitik Ausgabe 2013, (31.01.2014), s.74.

Bakanlığın resmi yayından, 2012 yılında bütün Almanya çapında toplam 13.271 denetçinin vergi incelemesinde bulunduğunu, bu incelemeler sonucunda yaklaşık 19 milyar Euroluk (yukarıdaki tabloda yer alan matrah farkı toplamına, işletmeler dışında kalanların incelenmesi sonucu bulunan yaklaşık 1.2 milyar Euro eklenince) bir matrah farkı tespit ettiklerini, bunun da her denetçi başına yaklaşık 1.43 milyon Euro ettiğini görüyoruz.

5. VERGİ İNCELEMESİNİN KAPSAMI, İNCELENEBİLECEK DURUM VE VERGİLER

5.1. Vergi İncelemesinin Genel Kapsamı

Vergi incelemesinin kapsamını belirlemek üzere AO doğrudan bu başlıkta (Sachlicher Umfang) 194 üncü maddeye yer vermiştir. Bu maddenin ilk paragrafının ilk cümlesinde, yukarıda da değinildiği üzere, incelemenin temel amacının ödevlinin “vergisel ilişkiler (steuerliche Verhältnisse)”ini araştırmak olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla bir vergi incelemesinin kapsamı için çok genel olarak en başta vergi ödevlisinin bütün vergisel ilişkileridir denilebilir. Ancak AO 194.maddesinin bu genel hükmünü 193 üncü maddeyle birlikte değerlendirmek gerekir. Çünkü 194 üncü maddenin kapsayabileceği konular, nihayetinde 193 üncü maddenin incelenmesine izin verdiği alanın içindeki konular olmak zorundadır. Bir başka ifade ile, 193 üncü maddenin incelenmesine izin vermediği vergisel durumlar, 194 üncü maddenin kapsam sınırını da oluşturacaktır (Mösbauer, Mösbauer, 2005: 59).

Maddenin daha ilk girişinde kullanılan vergisel ilişkiler tabiri ile, incelenen kişinin vergilendirilmesiyle alakalı olan her şeyin, incelemenin kapsamına dahil edilebileceğidir. Böylece çok geniş bir kapsamın ortaya konulmuş olduğu görülmektedir. Bu genişliğin, özel hayatı ile ticari hayatı arasında veya işletme ile diğer vergi ödevlileri arasındaki sınırları ortadan kaldıracı boyuta gelebildiği görülmektedir. Bu doğrultuda, bir varisin durumunu açığa çıkarabilmek için, murisin mirası bırakmadan önceki vergisel ilişkilerini araştırmak veya bir serbest meslek erbabının vergisel ilişkilerinin araştırılması için özel hayatındaki vergisel durumlarını ele almak, maddenin geniş kapsamı içinde yer almaktadır (Birk, 2007: 161).

Vergilendirme dönemleri itibariyle incelemenin kapsamını belirleme idarenin takdir yetkisi içindedir. Bir dönemi inceleyebileceği gibi birden fazla dönemi de incelemesi mümkündür. Anılan bu yetkinin BpO ile belli ölçüde sınırlandırılmış olduğu görülmektedir. Buna göre idareye, büyük işletmeleri aralıksız denetleme görevi verilmiştir. Ancak BpO 4/3 üncü maddesinde, diğer işletmeler için, incelemenin dönem kapsamını 3 bağlantılı vergilendirme dönemi ile sınırlandırmıştır. Bir başka ifade ile ana kural

olarak idare, büyük işletmeler dışında kalan diğer işletmeler için ancak 3 dönemi inceleme kapsamına alabilir. Personel ve kapasite tasarrufu için getirilen bu sınırlamanın, yine BpO'nun aynı maddesindeki istisna düzenlemesiyle 3 dönemi geçerek gerektiği kadar dönemi inceleyebilmesine imkan tanımıştır. Daha fazla dönemi inceleyebilmesi için madde iki şarttan birinin varlığını yeterli görmüştür. O da matrahta azımsanmayacak/küçümsemeyecek bir değişikliğin ortaya çıkarılabilmesi ihtimali ile vergi suç ya da kabahati şüphesi (Tipke, Lang, 2008: §21, Rz.234).

İdare, incelemenin zaman yönünden takdir yetkisini en başından tamamen sınırlandıran tek unsur zamanaşımıdır. Daha incelemenin başında, incelenecek dönemin zamanaşımına uğramış olduğu şüpheye yer bırakmayacak kadar belliyse, incelemeye başlanması mümkün değildir (Webel, 2009:190).

5.2. İncelenecek Kişiler Açısında Kapsamın Genişletilmesi: Çapraz İnceleme İmkânı

Vergi incelemesinin temel amacı vergisel ilişkileri açıklamak olduğundan, bu açığa çıkarma fonksiyonuna hizmet eden ilave denetim mekanizmalarından yararlanması kaçınılmazdır. Bunlar içinde, 3.kişilerin durumlarının araştırılması bir başka anlatımla çapraz incelemelerin yapılması ilk akla gelebilecek olanlardandır. Bu doğrultuda AO'nun 194 üncü maddesinin ilgili fıkralarında, idarenin belli şartlar çerçevesinde, incelemenin kapsamını “ortakları (Gesellschaftler), öteki kişileri (andere Personen) ve hatta 3.kişileri” kapsayacak şekilde genişletmesine, yasal dayanak vermiştir.

İlk olarak, şahıs şirketlerini (Personengesellschaft) ilgilendiren bir hükmün konulduğunu görüyoruz. Bu işletmelerin, yukarıda izah edilen 193/1 inci madde kapsamında gerekçesiz olarak incelenebileceği bilinmektedir. 194 üncü madde duyulan ihtiyaca binaen, bu işletmelerin ortaklarının (Gesellschafter) da, ortağı oldukları şirketin incelemesi sırasında bu incelemenin kapsamına alınabileceğini düzenlemiştir. Ancak böyle bir kapsam genişletmesinin yapılabilmesi, incelenen şirketin vergisel durumlarını açığa çıkartma açısından anlamlı ve gerekli ise yapılabilceği de hüküm altına alınmıştır. Bir başka ifade ile, böyle bir amaca hizmet etmiyorsa, sırf şirket inceleniyor diye ortakların vergisel durumlarının, inceleme kapsamın alınmasına izin verilmemiştir. Bu madde kapsamına özellikle Alman Gelir Vergisininin 15.maddesinde düzenlenen “ortakların şirketten elde ettikleri özel gelirler ve yaptıkları giderler (Sonderbetriebseinnahmen, Sonderbetriebsausgaben) girdiği görülmektedir. (Schwarz, 2008: 194, Rz.27). Bir ortağın bu şekilde incelenebilmesi için

A. Değirmendereli / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 36-67
A. Değirmendereli / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 36-67

inceleme sırasında halen ortak olması gerekmez, incelenen dönemde ortak olmuş olması yeterlidir.

Bir diğer önemli çapraz inceleme imkanı vergi kesme durumunda söz konusudur. Buna göre, eğer incelenen vergi ödevlisinin başka kişilerin adına vergi kesme yükümlülüğü var idiyse veya halen varsa, adına vergi kesilmesi gereken o kişilerin inceleme kapsamına alınması mümkündür. Bunu ilaveten, yine stopaj yükümlülüğü çerçevesine, incelenen vergi ödevlisine karşı vergi talepleri olanların (işçiler gibi) vergisel ilişkileri de, gerekli görüldüğü takdirde incelemenin kapsamına dahil edilebilir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, kapsama dahil edilen bu öteki kişilerin, yürütülmekte olan esas vergi incelemesinin bir parçası olmadıkları, sadece incelenen durumun aydınlatılması amacıyla dahil edilmiş olduklarıdır. İdarenin yürütmekte olduğu inceleme dolayısıyla oluşan idari sürecin bir parçası değildirlere. İncelemenin başlamasıyla birlikte oluşan hukuki sonuçlar (aşağıda bahsedilecektir) bu “öteki” kişiler için söz konusu olmayacaktır (Schwarz, 2008: 194, Rz.7).

5.3. Elde Edilen Bilgilerin İdareler Arasında Paylaşımı: Kontrol Bildirimleri

Vergi incelemesinin ana amacı hakkında inceleme kararı verilen kişinin vergisel ilişkilerini açığa çıkartmaktır. Durum böyle olmakla birlikte, bir vergi incelemesi kapsamında, incelemeye dahil olmayan ya da asıl olarak incelenmeyen kişiler hakkında da idare bilgiler edinebilir. Asıl amaç, incelemenin doğrudan konusu olmayan bu kişileri araştırmak olmasa da, bir vergi incelemesinin doğal yapısı gereği, idare, o alakasız kişiler hakkında, vergisel açıdan önem taşıyan bilgilere ulaşabilir. İşte AO 194 üncü maddesinin son paragrafı ve BpO'nun 9uncu maddesi, bu bilgilerin kullanımına izin vermekte ve idareler arasında paylaşımını emretmektedir. Literatürde bu duruma “Kontrol Bildirimleri (Kontrollmitteilungen)” adı verilmektedir (Rose, 2003: 66; Pahlke, Koenig, 2009: 19, Rz.54; Klein, 2012: 194, Rz.28).

Elde edilen bilgilerin kullanılabilmesi için, vergilendirme açısından önem taşıması ve yasaya uygun yapılan bir vergi incelemesi kapsamında elde edilmiş olması yeterlidir. Ancak sırf bu şekilde 3.kişilerin bilgilerini elde etmek amacıyla bir vergi incelemesine girilmesi mümkün değildir (Beermann, Gosch 2013: 194, Rz.236). Bu bilgilerin kullanılabilmesi için özel bir gerekçeye de gerek yoktur. Söz konusu paylaşım ve bilgi değerlendirmesi uygulaması, daha çok mali idarenin geleneksel etkili kontrol mekanizmaları arasında sayılmış ve esas olarak temel görevi olan eşit ve eksiksiz vergilendirmeyi sağlama görevini gerçekleştirmeye yönelik olarak

kullanılmaktadır. Bu bağlamda yurt dışına da ya da dışından da bilgi değişimi mümkündür (Ax vd., 2010: 568).

6. VERGİ İNCELEME SÜRECİNİN İŞLEYİŞİ: ÖNCESİ VE İNCELEMENİN GERÇEKLEŞTİRİLMESİ

6.1. İnceleme Öncesi: Yazılı İnceleme Kararının Hazırlanması ve Önemi

Yukarıda izah edildiği üzere, idare, kimi, hangi dönemleri ve vergileri inceleyeceğine dair bir karar vermesi gereklidir. İşte idare bu kararı kendi içinde verdikten sonra bunu somutlaştırması ve yapılacak incelemenin hukuki temelini oluşturacak olan inceleme kararını hazırlaması gereklidir. AO 196 ıncı maddede yer alan bu inceleme kararını düzenleme zorunluğu, vergi incelemesi sürecinin başlangıcı ve hukuka uygunluğu açısından hayati bir öneme sahiptir. Bu bağlamda inceleme kararı, incelemeye ilişkin temel detayların yer aldığı yazılı ve düzenlenmesi zorunlu bir idari işlem olarak belirlemekte ve inceleme elemanı ve vergi ödevlisi için, tabiri caizse, incelemenin “magna carta”sını oluşturmaktadır (Jakob, 1991:136).

İnceleme kararını düzenleme yetkisi, inceleme yapmaya yetkili mali idaredir. Bu konudaki yetik, görevlendirilen idareye devredilmesi de mümkündür. İdare, incelemeye başlamadan önce, yapılacak incelemenin vergisel kapsamını, konusunu, zamansal dönemini ve incelemeye alınacak kişiyi açıkça belirtecek şekilde inceleme kararını yazılı olarak tanzim etmek zorundadır. Karar açık, net, anlaşılır olmalı ve içermesi gereken bütün hususları eksiksiz içeriyor olmalıdır. Eğer inceleme 193/1 inci maddesine göre yapılıyorsa, inceleme kararında ayrıca bir gerekçe gösterilmesine gerek bulunmamakta, ancak yukarıda da izah edilen 193/2 ye göre yapılıyorsa, kararda, inceleme gerekçesinin açıkça gösterilmesi zorunludur. Bütün bunlara ilaveten, vergi ödevlisinin inceleme sırasındaki hak ve ödevlerinin de kararda zikredilmesi şarttır. İnceleme kararının yazılı olarak ödevliye ya da yetkilendirilmiş mali müşavir veya avukatına bildirilmesi şarttır, ancak AO 87 nci maddede yapılan düzenleme ile, belirlenen şartlar çerçevesinde, artık elektronik ortamda da bildirim yapılması mümkün hale gelmiştir (Tipke, Lang, 2008: 21, Rz.238; Ax vd., 2010: 569; Apitz, 2003:239).

AO'nun 196 ve 197 inci maddeleriyle BpO'nun 5 inci maddesinde, önemine binaen inceleme kararının taşınması gereken özellikler ayrıntılı olarak belirtilmiştir. İnceleme kararının, yukarıda belirtilenlere ilave olarak, taşınması gereken özellikleri bu maddeler uyarınca şu şekilde sıralamak mümkündür:

-İnceleme kararının temel bir fonksiyonu vardır. O da incelenecek kişiye hukuki güvenlik sağlamaktır. O nedenle içeriğinin, belirsizlik ve soru

işaretlerine yer vermeyecek kadar net ve ayrıntılı olması gerekmektedir. Eğer yapılacak inceleme bir kısa inceleme ise bunun gerekçeleri ile belirtilmesi gerekir. Ayrıca incelemenin kapsamı, görülen lüzum üzerine, genişletilmesi icap ediyorsa, bunun, ilk karara eklenecek yeni bir inceleme kararı ile yapılması gerekmektedir (BpO 5/2 inci maddesi).

-İnceleme kararında, incelemeyi gerçekleştirecek memurun ve yardımcılarının adlarının yazılması gerekip gerekmediği tartışmalıdır. AO'nun 197 inci maddesi açıkça bunu zorunlu görürken, BpO 5 inci maddesi ise mümkün olabileceğini belirtmiştir. Bu noktada Alman sisteminde yer alan dikkat çekici bir düzenlemeye değinilmesi gerekmektedir. AO'nun 84 üncü maddesine göre, mükelleflerin, idari bir işlemi yürüten memurları reddetme hakları bulunmaktadır (Ablehnung von Mitgliedern eines Ausschusses). Ret talebi için, memurun, ya AO'nun 82 inci maddesinde sayılan ve idari süreçte görev almalarına yasal olarak izin verilmeyen kişilerden olması (idari işlemin tarafı olması, akrabalık veya yakınlık bulunması gibi) veya memurun tarafsız davranacağına dair ciddi şüphelerin (Besorgnis der Befangenheit) bulunması gerekmektedir. Özellikle bu ikinci gerekçeye dayanarak, incelemeye tabi tutulacak kişi, incelemeyi yapacak memurları ret edebilmesi mümkündür. Bunun için de isimlerinin biliniyor olması gerekeceği açıktır (Ax vd., 2010: 570; Rose, 2003:67; Carlé, 2003:55).

-BpO'nun 5/4 üncü maddesine göre, inceleme amacına ters düşmemek şartıyla, yukarıda anılan bütün bilgileri içeren yazılı inceleme kararı, vergi ödevlisine, inceleme başlamadan uygun bir süre öncesinde verilmek zorundadır. Yine aynı maddede bu sürenin büyük işletmelerde dört hafta, diğer durumlarda ise iki hafta olmasının uygun olacağı belirtilmiştir. İnceleme kararının, başlamadan makul bir süre öncesinde ödevliye bildirilmesindeki amaç, bu süre zarfında incelemeye hazırlık yapılabilmesine imkan tanımadır (Kruse, 1991:334).

-Vergi ödevlisi, incelemenin daha erken başlamasına da izin verebileceği gibi incelemenin ertelenmesini, ileri bir tarihte başlamasını da talep edebilir. Bu durumda vergi idaresinin, ödevli tarafından ileri sürülen gerekçeleri inandırıcı bulması yeterlidir. BpO bu gerekçelere örnek olarak, mali müşavirin ya da bilgi sahibi bir çalışanın hasta olmasını, mücbir sebepleri, işletmenin tadilatta bulunmasını veya inceleme için gerekli olan ön hazırlıkların bitirilmesi için süre gereksinimini saymıştır.

Bir vergi incelemesine başlanılabilmesi ancak yazılı inceleme kararının anlatıldığı şekilde düzenlenmesine ve tebliğ edilmesine bağlıdır. Bir başka ifade ile inceleme kararı olmadan veya tebliğ edilmeden vergi incelemesine başlanması hukuka aykırıdır. Burada dikkati çeken husus, vergi incelemesi ile inceleme kararının birbirinden ayrı idari işlemler olduğu, vergi ödevlisinin daha incelemeye başlanmadan sadece inceleme kararına

karşı da dava açabileceğidir. Bir başka ifade ile inceleme kararı dava konusu yapılabilen icrai nitelikte bir idari işlemdir. İnceleme kararına karşı dava açılmış olması, vergi incelemesinin yapılmasına engel teşkil etmez. Ancak ödevli, karara yaptığı itirazında, incelemenin dava sonuçlanıncaya kadar geri bırakılmasını talep edebilir (Andrascek vd., 2009:267).

Eğer bir inceleme kararı hiç düzenlenmemişse, ödevliye tebliğ edilmemişse, itiraz üzerine yargı tarafından hukuka aykırılığı tespit edilmişse incelemeye girilemez ve başlanmış olan incelemeye devam edilemez. Bu durumda başlanmış olan bir inceleme sırasında elde edilen bulgular için değerlendirme yasağı (Verwertungsverbot) söz konusu olacaktır (Başaran Yavaşlar, 2013: 279).

6.2. İncelemenin Fiilen Yapılmaya Başlanması

6.2.1. İncelemenin Yapılacağı Yer ve Zaman

AO'nun 200/2 ve BpO'nun 6'ncı maddesi uyarınca vergi incelemesinin iş yerinde yapılması zorunludur. Çünkü vergi ödevlisi, inceleme için gerekli olan defter ve belgeleri inceleme yerinde sunmak zorundadır. Dolayısıyla, vergi ödevlisinin iş yerinde incelemenin yapılabileceği uygun bir yerinin olması durumunda, incelemenin başka bir yerde yapılmasına imkan tanınmamıştır idarenin bu konuda takdir yetkisi dahi yoktur. Ancak uygun bir yerinin olmaması durumunda işyerinin dışında iki alternatif söz konusu olacaktır: ödevlinin evi ya da vergi dairesi. BpO bu konuda idarenin izlemek zorunda olduğu sırayı açıkça belirtmiştir. Buna göre işyerinde yapılamayan inceleme önce ödevlinin evinde yapılmaya çalışılacak eğer o da mümkün değilse vergi dairesinde inceleme gerçekleştirilecektir. Ödevlinin incelemeyi başka bir yerde mesela mali müşavirinin bürosunda yapılmasına yönelik talebi, idarenin ölçülülük ve uygunluk kriterleri açısından yapacağı değerlendirmeye bağlıdır. Talebi kabul etmesi takdir yetkisindedir, kabul etmek zorunda değildir. Ancak böyle bir durum çok nadiren gündeme gelecektir. İnceleme nerede yapılırsa yapılsın, ödevlinin AO'nun 200/2'inci maddesine göre uygun mekanı ve gerekli araçları ücretsiz sunmak zorunluluğu bulunmaktadır (Klein, 2012: 200, Rz.16; (Tipke, Lang, 2008: 21, Rz.243).

6.2.2. Vergi İncelemesine Başlanılma Anı ve Sonuçları

İnceleme memurunun "kapıda" gözükmesi, incelemeye başlandığı anlamına gelmez. Bir başka ifade ile incelemenin, memurun salt gelmiş olması ile başlamadığı kabul edilmiştir. İncelemeye başlanılmış olduğunun kabul edilmesi için, memurun, inceleme kararında belirtilmiş hususlara yönelik ciddi, somut ve anlaşılabilir davranışlarda bulunuyor olması gereklidir. Örneğin belge ve defterleri incelemeye başlaması gibi. Yüksek Mahkeme, inceleme kararının ödevliye tebliğ edilmiş olmasının, inceleme

niyetini açıkça ortaya koymuş olduğunun göstergesi olarak kabul edilmesi gerektiğini, belge ve defterlerin ibrazının istenmesini ise incelemeye başlandığını gösterdiğini kabul etmiştir (BFH v.19.06.2007, BStBl. 2008 II, 7).

Yasanın 198 inci maddesindeki açık emriyle incelemenin başlangıcı tarih ve saat olarak kayıt altına alınması gerekmektedir. Çünkü vergi incelemesine sadece başlanılmış olmasının bile mükellef için önemli hukuki sonuçları vardır. Bir vergi incelemesine başlanması ve sonuçlandırılmasının mükellef üzerinde doğurabileceği olası hukuki etkileri, altta, maddeler olarak şu şekilde sıralamak mümkündür (Ax vd., 2010: 562; Başaran Yavaşlar, 2013: 280; Buck, Klopfer, 2011: 74-75)

-Mükellef, artık pişmanlık hükümlerinden yararlanamaz. AO 371 inci maddesine göre, inceleme elemanının inceleme için gelmiş olması, cezadan kurtarıcı şekilde pişmanlıktan yararlanmanın önünü kapatır. Bu nedenle, daha sonra da bahsedileceği gibi, AO 198 inci maddesine göre vergi incelemesinin başlangıcının tarih ve saatinin kayıt altına alınması yasal bir zorunluluktur.

-Vergi incelemesine, sürenin dolmasından önce başlanılmış olması durumunda, tarh zamanaşımı (AO'da "Festsetzungsfrist" kavramı kullanıldığından literatürde bu süreye "vergi tespit zamanaşımı" adı da verilmektedir) durur.

-Alman sisteminde mükellefin beyanı üzerine gerçekleşen tarh, ana kural olarak, gerekli şartlar oluşmadıktan sonra, değiştirilmez. Bunun önemli istisnalarından biri vergi incelemesidir. Vergi incelemesi sonucu oluşan tarh, ancak ve ancak inceleme sırasında yeni olgu ve delillere dayanarak bir vergi kaçakçılığı (Steuerhinterziehung) ya da taksirle vergi kaybı (leichtfertige Steuerverkürzung) tespiti yapılmışsa, tamamen kaldırılması ya da değiştirilmesi mümkündür.

-Alman sisteminde idare sıklıkla vergi tarhında, AO 164/1 inci maddesindeki yetkisini kullanarak, daha sonra yapılacak denetim üzerine değiştirme kaydıyla tarh (Steuerfestsetzung unter Vorbehalt der Nachprüfung) veya daha kısa bir ifadeyle inceleme kaydıyla tarh olarak adlandırılan yöntemi kullanmaktadır. Burada idare vergiyi tarh eder, mükellefe bildirir, ancak bu tarhın kesinleşen bir denetim olmadıktan sonra geçici tarh niteliğinde olduğunu ve denetimler sonucunda tarhta değişiklik yapma yetkisinin elinde bulunduğunu açıkça belirtir. İşte vergi incelemesinin bitimi üzerine, daha önce düşülmüş bulunan bu "geçici tarh" kaydı kaldırılmak zorundadır.

-Mükellefin sahip olduğu haklardan birisi de "bağlayıcı bilgi edinme/taahhüt alma hakkı"dır (verbindliche Zusage). Maliye, AO 204 üncü maddede açıkça düzenlendiği üzere, geçmişte incelenmiş ve inceleme

raporunda belirlenmiş vergisel durumun gelecekte nasıl ele alınacağına dair, mükellefin talebi üzerine, bağlayıcı bir açıklama yapmak zorundadır. Mükellefin önemli haklarından biri olan bu bağlayıcı bilgi/taahhüt isteme hakkı, ancak bir vergi incelemesi sonucunda talep edilebilir hale gelir.

6.2.3. İncelemenin Usulü ve Ödevlinin Birlikte Etki Etme Zorunluluğu

Vergi incelemesinin adım adım akış şeklini maddeler halinde şu şekilde göstermek mümkündür (Hemmer, 2007: 68):

- 1) İdarenin kendi içinde inceleme konusunda karar alması.
- 2) Yazılı resmi inceleme kararının tanzimi ve ödevliye tebliği.
- 3) İnceleme memurunun kendini tanıtmayı, incelemenin başlama tarih ve saatini kayıt altına alarak incelemeye başlanması
- 4) İnceleme memurunun, inceleme kararında belirtilen kapsam ve konularda gerekli bütün araştırma ve incelemeleri gerçekleştirmesi
- 5) İnceleme bitiminde kapanış konuşmasının yapılması ve inceleme raporunun tanzimi
- 6) İnceleme sonucunda gerek görülmesi durumunda, matrahın/vergi beyannamesinin değiştirilmesi.

İnceleme akışının genel görünümü bu şekilde ortaya konulduktan sonra, bu akışın yasalarda yer alan temel düzenlemelerine geçilebilir.

İncelemenin resmi ilk aşaması inceleme kararının tebliği olduğu, bu tebligatta ödevliye makul bir hazırlık süresi verilmesi gerektiği yukarıda izah edilmişti. İnceleme memurlarının bu tebligattan sonra incelenecek yere gittiklerinde ilk yapmaları gereken şey derhal kimliklerini göstermektir. AO 198 inci maddesi bu konuda çok nettir. “inceleme memurları incelemeye geldiklerinde derhal kimliklerini göstermek zorundadırlar” diyerek bunu hüküm altına almıştır. Kimliğin ayrıntısı BpO’nun 29 uncu maddesinde detaylı olarak düzenlenmiş, buna göre her inceleme memurunun resimli, adı ve soyadı yazan, geçerlilik süresi ve memurun yetkilerinin yazdığı bir kimlik bulundurmak ve derhal göstermek zorundadırlar. Kimliklerinin gösterilmesiyle birlikte incelemenin başlama tarih ve saati tutanak altına alınarak incelemeye başlanır.

İnceleme sırasında memurların, ödevlinin vergisel bütün ilişkilerini ve vergilendirme bakımından önem taşıyan bütün hususları etraflıca incelemek gerektiği açıktır. Ancak AO 199 uncu maddesi önemli bir hususun altını kalın bir şekilde çizmektedir. İnceleme sırasında ödevlinin aleyhine olan durumlar dikkate alınacağı gibi lehine olabilecek hususların da mutlaka dikkate alınması gerekmektedir. Ödevlinin lehine olabilecek bir başka önemli husus da yine aynı maddenin 2 inci paragrafında düzenlenmiş, incelemenin selametini ve akışını olumsuz etkilememek şartıyla, vergi

ödevlisinin incelemenin gidişatı hakkında bilgilendirilmesi emredilmiştir. Buna göre inceleme elemanı, inceleme sırasında elde ettiği bulgulardan ve bunların muhtemel vergisel sonuçlarından ödevliyi, daha inceleme sırasında bilgilendirmesi şarttır. Böylece kanun koyucu, ödevlinin, inceleme sonrasında oluşabilecek olası “tatsız süprizlerden” korunması istediği gibi efektif bir inceleme akışının teminini de hedeflemiş olmaktadır. İnceleme sırasında verilecek bilgilerin “olası” sonuçları içerdiği, nihai ve bağlayıcı olmadığı da vurgulanmıştır (Klein, 2012: 199, Rz.3; Pahlke, Koenig, 2009: 199, Rz.19).

İncelemenin yöntemi konusunda yasalarda açık ve emredici bir düzenleme bulunmamaktadır. Dolayısıyla inceleme memuru takip edeceği yöntem konusunda serbest bırakılmış, ölçülülük ilkesine uyan ve amaca ulaşmaya uygun her inceleme yöntemi hukuka uygun olarak kabul edilmiştir. İnceleme yöntemlerinin genel olarak somut incelemeye dayalı yöntemler ve karşılaştırmaya dayalı yöntemler olarak iki ana gruba ayrıldığı görülmektedir (Başaran Yavaşlar, 2013: 281)

AO 200 üncü maddesi, vergi incelemesi sırasında vergi ödevlisine yüklenen görevler bakımından oldukça önemlidir. Yasanın ödevlinin yapmak zorunda olduğu şey için kullandığı kavramın “yardımcı olmak (behilflich sein)” değil, “birlikte etki etmek (Mitwirkung)” olduğuna dikkat çekilmelidir. AO’nun 90 ıncı maddesi bu ödevin asıl ana çerçevesini oluşturmaktadır. O maddede, vergi ilişkisine taraf/katılımcı olan herkesin (Die Beteiligten), olayların açıklanmasında, etki etmeleri yükümlülüğünün bulunduğunu düzenlemiştir. Konumuzu esas ilgilendiren 200 üncü maddesi ise, bu ödevi inceleme bağlamında daha da genişletmekte, modifiye etmekte ve incelemenin selameti için tamamlamaktadır (Klein, 2012: 200, Rz.1). Bahse konu olan 200 üncü maddede ve onu tamamlayıcı olarak getirilen BpO’nun 8 inci maddesinde yer alan birlikte etki ödevlerini maddeler halinde şu şekilde sıralamak mümkündür:

-İncelemeye başlandığında, incelenen kişiye, bilgisine başvurulabilecek kişilerin isimlerini verebileceği belirtilir ve bu isimler kayıt altına alınır. Ancak inceleme elemanı, ismi bildirilen kimselerin bilgi verebilecek durumda olmaması veya verdikleri bilgilerin işe yaramaması/sonuca ulaştırmaması durumunda gerekli görürse, ismi zikredilmemiş olan kişilerin de bilgisine başvurma yetkisine sahiptir.

6.3. İncelemenin Bitirilmesi: Kapanış Konuşması

AO 201 inci maddeye göre vergi incelemesi bittiğinde, incelenen kişi ile memur arasında, inceleme hakkında bir konuşma yapılması zorunludur. Bu konuşma ile inceleme raporunun düzenlenişinden önce vergi ödevlisinin hukuki olarak bilgilendirilmesi sağlanmış olur. Her ne kadar

yukarıda anıldığı üzere zaten ödevlinin inceleme sırasında bilgilendirilmesi gerekiyorsa da, bu kapanış konuşması ile bütün inceleme sonuçları hakkında kapsamlı ve nihai bilgi sahibi olması sağlanmış olur. Anılan bu konuşmanın, kısa incelemeler hariç, yapılması zorunlu olup, idarenin bu konuda takdir yetkisi bulunmamaktadır. Ancak matrahta inceleme sonucunda bir değişiklik meydana gelmeyecekse veya ödevli bu konuşmayı yapmaktan feragat etmişse, konuşma yapılmaz.

BpO 11/1 inci maddesine göre kapanış konuşmasının gerek tarih ve saati gerekse de bu konuşmada üzerinde durulacak hususlar, ödevliye makul bir süre öncesinden tebliğ edilmek zorundadır. Böylece ödevliye bu konuşmaya hazırlanmak için yeterli sürenin verilmesi sağlanır. Konuşma genelde incelemenin yapıldığı yerde gerçekleşir.

Konuşmanın içeriğinde ihtilaf çıkabilecek konular, inceleme bulgularının ne tür hukuksal sonuçlar doğurabileceği ve bunların ödevli üzerindeki etkileri 201/1 maddesi uyarınca, ödevliye izah edilmek zorundadır. Kapanış konuşmasının ne ödevliyi ne de mali makamları bağlayıcı bir yönü vardır. Konuşmaların karakteri daha çok geçici ve hukuken bağlayıcı olmamasındadır. Böyle bir konuşmanın esas amacı, ödevlinin bundan sonra olacaklar hakkında bir fikir sahibi olmasını sağlamaktır (Andrascek vd., 2009:270; Pahlke, Koenig, 2009: 201, Rz.17).

Kapanış konuşmasında mutlaka değinilmesi gereken son husus suç/kabahat bulgusu durumunda olacaklardır. 201 inci maddenin 2 inci paragrafında, yapılmış olan vergi incelemesi sonucunda bir suç/kabahat soruşturması yapılmazsa, bunun kendine özel ceza/kabahat soruşturma süreç ve usulü içinde ayrıca tahkik edileceği, incelenen kişiye yazılı olarak bildirilmesi zorunludur. Bir başka ifade ile, bu olası suç/kabahatin soruşturulmasının yapılmaz hakkının saklı olduğu, vergi incelemesinin bitmiş ve kapanış konuşmasının yapılmış olmasının, bu soruşturmaya engel teşkil etmeyeceği beyan edilmiş olur. Böylece vergi ödevlisi de kendini olası ceza soruşturmasına hazırlama fırsatını yakalamış olacaktır.

6.4. İnceleme Raporunun İçeriği ve Açıklanması

AO 202/1 inci maddesi uyarınca vergi incelemesinin sonunda, kısa inceleme olmuş olsa bile, bir inceleme raporunun (Prüfungsbericht) düzenlenmesi yasal zorunluluktur. İncelenen kişinin raporun düzenlenmesini talep etme hakkı vardır. Söz konusu olan rapor ile incelemenin tamamen sona erdiği kabul edilir. Eğer inceleme sonucunda matrahta hiçbir değişiklik söz konusu değilse, rapor yerine durumun keyfiyetini bildiren bir yazı ile ödevliye haber verilir. Bir başka ifade ile inceleme raporu sadece değişiklik varsa düzenlenmek zorundadır. Matrahı etkileyen bir hususun olmaması

A. Değirmendereli / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 36-67
A. Değirmendereli / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 36-67

durumunda, rapor yerine, değişikliğin olmadığını belirten bir yazı yetinilir ama bunun da düzenlenip ödevliye verilmesi zorunluluktur.

İdare, inceleme raporunun öz, net ve anlaşılabilir olması, aşırı uzun olmamasını belli bir ölçü ile sınırlandırılmasını istemektedir. Bu bağlamda bilinen durumlara genişçe yer vermek yerine sadece atıfta bulunulması ile yetinilebilir. Ancak, inceleme sonucunda hukuki yollara başvurulması, bağlayıcı bilgi verilme ihtimali, seç/kabahat nedeniyle ceza verilme ihtimali, uzlaşmaya varabilme olasılığı gibi durumların raporda kapsamlı şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Vergi ödevlisi ile yapılan son konuşmada, inceleme sonuçlarına karşı hukuki yollara başvuracağını beyan etmişse, bunun da raporun sonuç kısmında belirtilmesi vurgulanmıştır (Başaran Yavaşlar, 2013: 2286-287).

AO 202/2 inci maddesinde vergi ödevlisine önemli bir hak tanınmıştır. Buna göre ödevlinin yazılı talebi olması halinde, inceleme raporu kendisine, rapora dayanarak daha herhangi bir işlem yapmadan yollamak zorundadır. Böylece ödevliye hukuki güvence sağlanmakta ve rapora karşı hukuki pozisyonunu alma imkanı verilmektedir (Schwarz, 2008: 202, Rz.18; Beermann, Gosch 2013: 202, Rz.33).

İnceleme raporu bir idari işlem değildir. Bu nedenle o rapordaki tespitler, ne idareyi ne de vergi ödevlisini bağlamaktadır. Bundan dolayı rapordaki tespitlere ödevlinin itirazı varsa, raporu dava konusu yapamaz, ancak o rapor üzerine yapılacak işlemleri dava konusu yapabilir.

6.5. Vergi İncelemesi Sonucunda İdareden Bağlayıcı Bilgi Talep Edebilme Hakkı

AO 204 üncü ve devamındaki maddelerinde düzenlenen bu kurum, daha sonra ortaya çıkabilecek olası ihtilafları önlemek amacıyla ihdas edilmiştir. Uygulamada idarenin yaptığı bir incelemede, daha önce yapmış olduğu önceki incelemede vardığı sonuç ve buna dayanarak geliştirdiği davranışından cayma isteğine rastlanabilmektedir. Açıktır ki, böyle bir cayma isteği ödevli için oldukça sıkıntı verici bir durumdur ve ciddi hukuki ihtilaflara sebebiyet vermektedir. Getirilmiş bulunan bağlayıcı bilgi isteme hakkı ile idarenin bu konudaki davranış değişikliğine gidebilme yetkisi önemli ölçüde daraltılmıştır. (Rose, 2003:67; Ax vd., 2010: 580; Andrascek vd., 2009:273):

-Ödevlinin talebi üzerine gerçekleşir. Buna yönelik talebin yapılabilmesi de ancak bir inceleme üzerine mümkündür. Bir başka ifade ile bir vergi incelemesi yoksa, bağlayıcı bilgi talebinde bulunulması da mümkün değildir. O nedenle ödevlinin vaktinde talebini idareye iletmesinde yarar vardır.

-Zikredilen bağlayıcı bilgi bir idari işlemdir ve yazılı olarak verilmek zorundadır. İdarenin ödevinin talebini reddetmesine karşı itiraz etme hakkı vardır.

-Böyle bir talep karşısında idarenin kendini bağlayıcı bilgi verip vermeyeceği kendi takdir yetkisindedir. Ancak buradaki takdir yetkisi sınırlanmış bir yetkidir. Çünkü yasada “vermelidir” ifadesi geçmektedir. Dolayısıyla burada idarenin talep üzerine bilgi vermesi ana kural, ret etmesi istisnaidir. Ret durumunda idare neden ret kararı verdiğini açıklamak zorundadır.

SONUÇ

Vergi incelemesi kurumu bağlamında Alman Sisteminde ilk dikkat çeken husus, hukuk devleti ilkesinin hayata geçirilmesi konusunda gösterilen hassasiyettir. Hukuk devleti ilkesine bağlı olarak eşitlik ilkesi ve vergi ilişkisinin kamu gücü karşısında zayıf tarafı olan mükelleflere hukuksal güvenlik sağlama ilkelerine gösterilen önem dikkat çekicidir. Hele de mükelleflerin birçok alanına müdahale edebilen ve haklarını ihlal edebilecek güç ve niteliğe sahip olan vergi incelemesi uygulamasında gösterilen ilave hassasiyet anılmaya değerdir. Hukuk devleti ilkesine hassasiyetle bağlılığı, hem mevzuatta hem de çalışma sırasında yeri geldiğinde yer verilmeye çalışılan yargı kararlarında açıkça görmek mümkündür.

Kamu gücü karşısında zayıf taraf olan mükellefi koruma zorunluluğu hukuk devletinin en önemli amaçlarından biri olduğu açıktır. Vergi incelemesinin ayrıntılarını ortaya koyan mevzuat irdelenirken, mükellefe hukuki güvenlik sağlanmasına özel bir önem verilmiş olduğu hemen fark edilmektedir. Daha dikkat çekici olan kamu gücü-mükellef hakları ve güvencesi dengesinin başarılı bir şekilde kurulmuş olduğudur.

Bir taraftan inceleme için idareye gerekli olan kamusal güç verilmiş, gerekli araçlarla donatılmış ve inceleme imkanları geniş tutulmuştur. Ama öteki taraftan da mükellefi koruyucu yönde düzenlemeler ihmal edilmemiştir. Bu bağlamda gerekli görüldüğünde idarenin yetkileri sınırlanmış/şarta bağlanmış ve mükellefe geniş bir hak talep etme listesi sunulmuştur. İncelemeye başlanmadan belli bir süre önce inceleme kararının tebliğ edilmek zorunda olunması böylece sürpriz/ani incelemenin önünün kapatılması, mükellefin inceleme memurlarını ret edebilme hakkı, inceleme sonucunda bağlayıcı karar isteyebilme hakkı, mükellef hakları arasında verilebilecek bazı dikkat çekici örneklerdendir. Bu geniş hukuki güvenceler ve hakların verilmiş olmasının, incelemenin etkinliği üzerinde olumsuz bir etki meydana getirmediği de söylenebilir. Dolayısıyla Alman Sisteminin, hem etkili bir denetim hem de güçlü bir hukuk devleti güvencesinin birlikte

*A. Değirmendereli / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Dergisi 4(2015) 36-67*
*A. Değirmendereli / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 36-67*

sağlanabileceğine, ikisinin aynı anda büyük oranda hayata geçirilebileceğine güzel bir örnek oluşturduğu görülebilir.

Alman maliye idaresinin inceleme konusunda oldukça sonuç alıcı ve reel hayatın gerçeklerine uygun davrandığı da bir gerçektir. İşletmelerin incelenme sıklığının büyüklük sınıflandırılmasına göre yapılması ve büyük işletmelerin sürekli denetime tabi tutulma zorunluluğu buna bir işarettir. Bu nokta literatürde eşitlik ilkesi açısından eleştiriliyor olsa da, ekonomik hayatın pratik gerçeklerine oldukça uygun olduğu açıktır. En büyük işletmelerin denetimi, en yüksek vergi geliri sağlayacağından (hem kaçığın önlenmesi hem matrah farkları bakımından), mali idarenin elindeki kıt kaynakların en verimli şekilde kullanılmış olacağını söylemek mümkündür. Nitekim yukarıda verilen resmi denetim sonuçlarıyla ilgili rakamlar, bu savı doğrular niteliktedir.

Öneriler kısmına geçmeden önce, çok kısa olarak, Türkiye’de inceleme yetkisi konusunda yakın tarihte reform niteliğinde değişiklikler yaşandığını vurgulamak gerekir. 2011 yılında hem 6009 sayılı Kanun hem de 646 sayılı KHK ile bu yeni düzenlemeler getirilmiştir. Getirilen yeniliklerden ilki, yıllardır tartışılan denetimdeki çok başlılığa son vermek olmuştur. Bütün denetim elemanlarının vergi müfettişi adı altında tek bir kuruma bağlanması koordinasyon ve etkinlik açısından isabetli olmuştur. Yapılan bu düzenlemenin, özellikle eski merkezi denetim elemanları tarafından olumlu karşılanmadığı hatta ciddi hoşnutsuzluklara yol açtığı da bilinen bir gerçektir. Ancak büyük değişimler sırasında bazı sıkıntı ve sancuların yaşanması kaçınılmazdır.

Anılan yeni değişiklikler ile vergi incelemesiyle alakalı önemli yeni kurallar getirilmiştir. Getirilen yeniliklerin çoğunlukla mükellefi koruyucu nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Başlama tutanağının düzenlenmesi, süreler konusundaki sınırlamalar, inceleme raporlarının hukuka uygunluğu açısından komisyonlar tarafından değerlendirilmeleri, özellikle çok tartışma konusu olan özgelilerin artık rapor değerlendirme komisyonları tarafından dikkate alınma zorunluluğu, inceleme sırasında mükellefin yararlanabileceği ilave hakların verilmesi olumlu adımlardır. Böylece bir hukuk devletinde olması gereken temel güvenceler konusunda ilerleme sağlanmıştır.

Son yaşanan gelişmelere ek olarak Alman sistemindeki işletme sınıflandırmasından yararlanılmasının çok etkili olabileceği ileri sürülebilir. Gelir İdaresi Başkanlığı’nın yeniden yapılandırılması kapsamında ele alınan Büyük Mükellefler Vergi Dairesi Başkanlığı’nın 05/08/2006 tarih ve 2006/10788 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile İstanbul’da kurulmuş olmasını buna yönelik bir adım olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak bu adımın bütün ülkeyi kapsayacak şekilde genişletilmesi elzemdir. Bunun yanında işletmelerin daha alt sınıflara ayrılarak, incelemelerin buna göre yapılması,

hatta müfettişler arasında sektörel uzmanlaşmaya daha çok ağırlık verilmesi etkinliği arttıracaktır. Alman sistemindeki örnekten hareketle, inceleme sıklığının, arzulanan vergi bilinci ve ahlakının oluşmaya başlamasına kadar geçen süreçte daha da arttırılması büyük önem arz etmektedir. Bu doğrultuda en çok kayıp ve kaçığın olduğu böylece de yüksek ek vergi hasılatı getirebilecek sektörlerin titizlikle tespit edilmesi ve buradaki işletmelerin, hiçbir vergilendirme dönemi boş kalmayacak şekilde fasılasız denetlenmeleri uygulamasının yerleşmesi ilk başta atılması gereken etkili adımlar arasındadır.

KAYNAKÇA

- Andrascek-Peter, R. vd. (2009). *Lehrbuch Abgabenordnung*, 16 Aufl., Verlag Neue Wirtschafts Briefe, Herne.
- Apitz, W. (2003). Elektronische Kommunikation mit dem Finanzamt im Rahmen der Betriebsprüfung. *Die Steuerliche Betriebsprüfung*, ss. 239-245.
- Ax, R. Grosse, T. Melchior, J. Lotz, A. Ziegler, C. (2010). *Abgabenordnung und Finanzgerichtsordnung*, Schaffer-Poeschel Verlag, Stuttgart.
- Başaran Yavaşlar, F. (2010). Türk Hukukunda Vergi İncelemesi, Öztürk/Başaran Yavaşlar (Ed.), *Vergi Hukuku Örneğinde Hukuka Uygun ve Etkin Kamu Denetimi Sempozyumu*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Başaran Yavaşlar, F. (2013). *Vergi Ödevi İlişkisinin Tarafları Üzerinden Alman Vergilendirme Usulü Hukuk Devleti Bakış Açısıyla*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Beermann, Albert and Dietmar Gosch; (2013). *Abgabenordnung, Finanzgerichtsordnung: mit Nebengesetzen, EuGH-Verfahrensrecht; Kommentar*, Stollfuß Medien, Bonn.
- Birk, D. (2007). *Steuerrecht*, 10 Auf., C.F. Müller Verlag, Heidelberg.
- Buck, R. and Klopfer, M. (2011). *Betriebsprüfung*, Gabler Verlag, Wiesbaden.
- Bundesministerium der Finanzen, Datensammlung zur Steuerpolitik Ausgabe 2013. http://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Downloads/Broschueren_Bestellservice/2014-01-31-datensammlung-zur-steuerpolitik-2013.html, 23.02.2014.
- Carlé, T. (2003). *Die Besorgnis der Befangenheit – Ablehnung eines Außenprüfers*. Der AO-Steuer-Berater, ss.55-68.
- Hemmer, W. (2007). *Abgabenordnung*, 6.Aufl., Schleuningdruck GmbH, Marktheidenfeld.
- Jakop, W. (1991). *Abgabenordnung*, Verlag C.H. Beck, München.
- Klein, F. (2012). *Abgabenordnung Kommentar*, 11. Aufl., Verlag C.H. Beck, München.
- Kruse, H. W. (1991). *Lehrbuch des Steuerrechts*, Verlag C.H.Beck, München.

- A. Değirmendereli / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 36-67
A. Değirmendereli / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 36-67

- Marfels, M. (2009). *Einführung in die Abgabenordnung*, Niederle Media, Alterberge.
- Mösbauer, H. and Mösbauer, T. (2005). *Steuerliche Außenprüfung*, 2. Auflage, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, München.
- Phalke, A. and Koenig, U. (2009). *Abgabenordnung Kommentar*, Verlag C.H. Beck, München.
- Rose, G. (2003), *Abgabenordnung*. 4.Aufl., Erich Schmidt Verlag, Bielefeld.
- Schnell, H. (1998). *Die Außenprüfung bleibt verfassungsrechtlich geboten*. Betriebs Berater, Heft: 31, ss.1562-1583.
- Schüßler, B. (2010). *Der Datenzugriff der Finanzverwaltung im Rahmen der (digitalen) Außenprüfung*, Frankfurt.
- Schwarz, B. (2008). *Kommentar zur Abgabenordnung*, Verlag Haufe, Freiburg.
- Seer, R. (2003). *Reform des Veranlagungsverfahrens*. Steuer und Wirtschaft, 80. Jg., Heft: 1/2003, ss.40-59.
- Tipke, K. and Lang J. (2008). *Steuerrecht*, 19. Aufl., Verlag Dr.Otto Schmidt, Köln.
- Webel, K. (2009). *Abgabenordnung*, Verlag Neue Wirtschafts-Briefe, Herne.

TÜRKİYE’DE KAMU YÖNETİMİNDE PLANLAMA UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ ve ULUSAL PLANLAMA İLE İLGİLİ ÖNERİLER

Dr. Kuddusi YAZICI

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Kurum Başkan Yardımcısı,
 kyazici@btk.gov.tr

ÖZET

Türkiye planlama uygulamalarına 1930’larda ilk başlayan ülkelerden birisi olmuştur. 1960’lara kadar plan öncesi hazırlık şeklinde rapor, proje ve niyet mektupları hazırlanmış ve çalışmalar yapılmıştır. 1960 yılından sonra ise Anayasada net bir şekilde planlama ve planlama yapacak olan Devlet Planlama Teşkilatı ile ilgili maddelere yer verilmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı kurulduktan sonra planlama fonksiyonu Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yürütülmüş, 2011 yılına gelindiğinde de Devlet Planlama Teşkilatı Kalkınma Bakanlığına dönüştürülmüştür. 2003 yılından sonra ise kurumsal düzeyde stratejik planlamayı da kapsayan 5018 sayılı Kamu Maliye Yönetimi ve Kontrol Kanunu kabul edilmiş ve kamu kurumlarında kurumsal düzeyde stratejik planlama çalışmalarına 2006 yılında başlanmıştır. Yani ulusal planlamayla ilgilenen Devlet Planlama Teşkilatı kademeli bir şekilde kaldırılmış ve bakanlığa dönüşmüştür. Bu çalışmada bu dönüşümün yani Devlet Planlama Teşkilatının ve ulusal planlamanın bir şekilde dolaylı olarak kaldırılmasının/pasifize edilmesinin analizi yapılmakta ve ulusal planlama ve kurumsal düzeyde stratejik planlama uygulamaları değerlendirilmektedir. Sonuç olarak da Türkiye’de özellikle ulusal planlamanın iyi işleyebilmesi için nasıl bir kurumun ve çalışma yapısının oluşması gerektiği konusunda öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma planı, Stratejik planlama, Devlet Planlama Teşkilatı, Ulusal planlama

EVALUATION OF PLANNING PRACTICES IN TURKEY’S PUBLIC ADMINISTRATION AND RECOMMENDATIONS ABOUT NATIONAL PLANNING

ABSTRACT

Turkey was one of the countries having started planning practices in 1930’s. Until 1960’s, report as for preparation before planning, project and intent letters have been prepared and works have been done accordingly. After 1960, articles about planning and the State Planning Organization were placed in the Constitution. After State Planning Organization was founded, planning functions have been conducted by the State Planning Organization that was transformed to Ministry of Deveelopment in 2011. After 2013, the Public Financial Management and Control Law No. 5108 was adopted so as to include institutional-level strategic

K. Yazıcı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
4(2015) 68-96
K. Yazıcı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015)
68-96

planning, and institutional-level strategic planning works have began in public institutions within the year of 2006. So State Planning Organization involved with the national planning is gradually removed and has evolved into the Ministry. In this study, this transformation that is the State Planning Organization and national planning in a way that indirectly removing/passivating analysis and national planning and institutional-level strategic planning applications being evaluated. As a result, recommendations on how an organization should be formed and the working structure to function well in Turkey, especially the national planning is presented.

Keywords: Development plan, Strategic planning, State Planning Organization, National planning

1. GİRİŞ

1930’larda serbest piyasa ilkeleri tek başına sorunları çözmeye tam başarılı olamamış, kamuda planlama uygulamaları görülmüş ve günümüze kadar önemi ve uygulanması konusunda da dalgalanmalar yaşanmıştır. Son yıllarda küreselleşmeyle birlikte dünya ölçeğinde rekabet hızla artmış ve bu rekabet ortamında üstünlük sağlayabilmek için daha planlı ve hazırlıklı olma ihtiyacı gündeme gelmiştir. Bu ihtiyaç, kamuda ve özel sektörde yeni yönetim arayışlarını beraberinde getirmiş ve planlamanın önemi tekrar tartışılmaya başlanmıştır.

Diğer taraftan, özel sektörün girmesinin zor veya imkânsız olan alanlara kamunun yönlendirici ve destekleyici fonksiyonlarla etkili olması önemli hususlardan birisi olup, planlamanın bu kapsamda önemi hala devam etmektedir. Rekabetin yoğunlaşması ve küreselleşmeyle birlikte planlamanın önemi daha çok anlaşılmasına başlanmıştır ve son yıllarda da planlamanın az gelişmişliğin aşılmasında önemli roller oynayabileceği kabul edilmektedir. Nitekim Hobsbawn’a göre, “kapitalist ülkelerin savaş sonrası büyük ekonomik başarı öyküleri, nadir istisnalar (Hong Kong) dışında, hükümetlerin desteklediği, denetlediği, yönlendirdiği, bazen planladığı ve yönettiği sanayileşmenin öyküleridir” (Hobsbawn, 2011: 361, akt: Yılmaz, 2012: 146). Ancak, son yıllarda kalkınma planlarının sadece isim olarak kaldığı (Övgün, 2010: 227) artık genel kabul görmeye başlamıştır.

Aynı zamanda, kamuda genel olarak planlama yapılırken, uygulama, izleme ve değerlendirme aşamalarında ise beklenen ilerlemeler görülememektedir. Değişen şartların hızlı ve doğru bir biçimde okunup yeni ortama ayak uydurulabilmesi ise planlamaya dair bütün süreçlerin etkili bir şekilde analiz edilmesi ve öneriler geliştirilmesiyle ilgilidir. Bu çerçevede, planlama süreçlerini yöneten kurumların öncelikle kendi kurumsal yapılarını, planlama süreçlerinin etkinliğini iyileştirmeye imkan verecek şekilde revize etmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan, planlama ve stratejik planlama ile ülke uygulamaları konusunda çok çalışma yapılmış olup (Mıhçı, 2002; Ekiz ve Somel, 2007;

Demir ve Yılmaz, 2010; Yılmaz, 1999; Allmendinger, 1998; Bryson, 2004; Poister and Streib, 2005; Bryson and Alston, 2005; Monahan, 2001; Allison ve Kaye, 2005; Övgün, 2009; Övgün, 2010; Ateş, 1999; Takım, 2011; Yazıcı, 2014; Yazıcı, 2015), bu nedenle bu çalışmada Türkiye’de kamuda ulusal planlamanın nasıl olması ve yapılması gerektiği, uygulamalardaki problemler ve çözüm önerileri üzerinde durulacaktır. Temel olarak da bunu yapacak kurumun yapısının ve çalışma şartlarının nasıl olması gerektiği değerlendirilmektedir.

Bu kapsamda, ikinci bölümde Türkiye’deki planlama uygulamaları değerlendirildikten ve sorunlar ortaya konulduktan sonra, üçüncü bölümde Türkiye için ulusal planlama konusunda öneriler sunulmaktadır.

2. TÜRKİYE’DEKİ PLANLAMA UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye’deki planlama; 1930’lu yıllarda (1932-1934) planlamaya dayalı sanayileşme modelini uygulayan ülkeler arasında ilk sıralarda yer almış, klasik planlama yaklaşımı, sektörel (ilkel) planlama olarak kurulmuş, bu yaklaşımın son uzantıları İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde (1945-1947) askıya alınmıştır. 1960’lara kadar plan öncesi hazırlık şeklinde rapor, proje ve niyet mektupları hazırlanmış ve çalışmalar yapılmıştır. 1960’larda ise klasik planlama yaklaşımı (ulusal) kalkınma planlığı olarak yeniden üretilmiş ve 1960 Anayasası ile planlama kapsama alınmış; 1978-1980 döneminde tasfiye edilene kadar uygulamada kalmış ve 1978-1980 dönemi, klasik planlama yaklaşımının tasfiyesinin başlangıcı olmuştur. 1980’li yıllarda ise neoliberal politika tartışmasıyla planlı kalkınma kavramı gündem dışına itilmiştir. Diğer taraftan, 1980 yılı ve sonraki dönem tasfiye süreci ile birlikte yeni bir planlama yaklaşımı olarak stratejik planlamanın da gündeme gelmesine vesile olmuştur (Yılmaz, 2012: 6; Ekiz ve Somel, 2007: 115).

Nitekim, 1980’den sonra planlama devletin temel görevi olmaktan çıkarılarak, kalkınma planlarının kamu sektörü için emredici, özel sektör için yol gösterici ve yönlendirici olduğu belirtilmiş ve isim olarak da Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) 1961 Anayasasında yer alırken 1982 Anayasasında yer almamıştır. 1982 Anayasası da kalkınma planları yapmayı bir görev olarak vermekte, ancak bunu temel hak ve ödevler şeklinde formüle etmemektedir. 1980’den sonra yapısal uyarlama politikalarıyla beraber kalkınma planlığının siyasi karar mekanizmaları üzerindeki gücü ve bütünlüğü yok edilmiş ve bunun yerini zamanla “Şirket Temelli Strateji Planı” olarak isimlendirilebilen “Stratejik Planlama” almaya başlamıştır (Ekiz ve Somel, 2005: 24; Ekiz ve Somel, 2007: 115).

Bunlar yaşanırken DPT’nin planlama görevinden kayarak projeleri onaylayan ve özel sektör önündeki belirsizlikleri gideren bir konuma geldiği

değerlendirilmektedir. Bu dönüşümler de Mecliste değil Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK) ile yapılmıştır. 1980'li yılların başlarında ekonomik ve toplumsal çöküntünün temel sorumlusu olarak kamu sektörü gösterilmiş ve bundan kalkınma planlaması da nasibini alarak yerini kısa dönemli istikrar politikalarına bırakmaya başlamıştır (Övgün, 2009: 148, 276). 1980'lerden özellikle de 2000'lerden sonra DPT'nin revize edilmesi gerektiği kabul edilmiş, çeşitli çalışmalar yapılmış ve tartışmalar olmuştur. Ancak kapsamlı çalışmalar ve önerilerin, en azından kamuoyuna yansiyacak şekilde, pek fazla yapılmadığı görülmektedir. 2003 yılından sonra ise kurumsal düzeyde stratejik planlamayı da kapsayan 5018 sayılı Kamu Maliye Yönetimi ve Kontrol Kanunu kabul edilmiş ve kamu kurumlarında kurumsal düzeyde stratejik planlama çalışmalarına 2006 yılında başlanmıştır. Sonuç olarak da 2000'li yıllarda DPT'nin yeniden yapılandırılması gündemde olmuş ve 2011 yılı Haziran ayında da 641 sayılı KHK ile Kalkınma Bakanlığı kurulmuş ve DPT yeni kurulan bu bakanlığa devredilmiştir. Diğer bir ifade ile kademeli bir şekilde planlama faaliyetleri tasfiye edilmiştir.

DPT, hükümetçe belirlenen amaçlar doğrultusunda kalkınma planları ile yıllık programları hazırlarken; Kalkınma Bakanlığı, hükümetçe belirlenen amaçlar doğrultusunda makro ekonomik, sektörel ve bölgesel gelişme alanlarında, ulusal ve yerel düzeyde analiz ve çalışmalar yaparak kalkınma planı, orta vadeli program, yıllık programlar, stratejiler ve eylem planları hazırlamakta ve bu çalışmalarda bölgesel düzey çalışmalar da önemli bir yer teşkil etmektedir. Yeni kalkınma hamlesinde ise esas aktörler kalkınma ajansları olmakta ve kalkınmanın aşağıdan yukarıya doğru gerçekleşmesi öngörülmekte ve Kalkınma Bakanlığı da bu süreçte merkezi bir bakanlıktan ziyade bölgesel kalkınma bakanlığı görünümü vermektedir. Sonuç olarak da Kalkınma Bakanlığı merkezi düzeyde politika belirleyerek bölgesel kalkınma konusunda koordinasyonu sağlayacak şekilde yapılandırılmıştır (Övgün, 2011: 273-278).

10 Aralık 2003 tarihinde yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu'yla kamuda stratejik planlama uygulamasının kanuni altyapısı oluşturulmuş ve önemli bir gelişme sağlanmıştır. Söz konusu Kanun kapsamındaki kamu idarelerinde 2006'dan başlamak üzere stratejik planlar hazırlaması ve performans esaslı bütçelemeyi uygulamalarını zorunlu hale getirmiştir. 2006 yılı başında da strateji geliştirme birimleri kurulmuştur. Yönetmelikte genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri, özel bütçeli idareler, sosyal güvenlik kurumları için dört grup halinde aşamalı bir geçiş takvimi öngörülmektedir. Buna göre belirlenen tüm kamu idareleri en geç 31.01.2009 tarihine kadar ilk stratejik planlarını hazırlamaları gerekmiştir. Bu kapsamda ulusal planlardan ziyade kurumsal düzeyde mikro stratejik planların hazırlanmasına yönelik ilerleme olmuştur.

Bunlar yaşanırken de, DPT'ye sadece kamu kurum ve kuruluşlarına stratejik planların hazırlanması sürecinde rehberlik etmesi görevinin verilmesi, DPT'nin ana görevinin kamu kurum ve kuruluşlarının hazırlayacakları yatırım projelerini onaylamakla sınırlı kalmakta olduğu görülmektedir (Övgün, 2009: 157). Bu süreçte Kalkınma Bakanlığının (eski DPT'nin) konumunda da değişimler yaşanmış ve ekonomi yönetimi Ekonomi Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı ve Merkez Bankası tarafından yönetilmektedir.

Sonuç olarak, DPT'nin tasfiye edilerek Kalkınma Bakanlığı'na dönüştürülmesinin, somut olarak kalkınma planlılığının bitmesi olarak anlaşılması gerektiği değerlendirilmeleri yapılmaktadır (Yılmaz, 2012: 334).

Öncelikle hızlı bir şekilde ilerlenmesi ve sonuç alınması için düzenlemelerin hazırlanması ve uygulanması boyutunun birlikte düşünülmesi gerekmektedir. Ancak, Türkiye'de planlama konusunda genel olarak mevzuat hazırlandıktan sonra uygulama konusunda tam ilerleme sağlanamamaktadır. Hazırlanan stratejik planların ve kalkınma planlarının nasıl, ne zaman, kim tarafından nasıl takip edileceği konusunda net bir çerçeve söz konusu değildir. Yani, çok genel bir çerçeve çizildiği ancak spesifik olarak konunun nasıl takip edileceği ve sonuçlarının tam olarak analiz edilmediği görülmektedir. Nitekim, Türkiye'deki planların tam olarak hayata geçirilememesi nedeniyle hedeflere ulaşılmasında sürekli sıkıntılar olmuştur. Diğer bir ifade ile planların tam olarak uygulanmaması, yani planların yapıldığı ancak uygulanmadığı (Tekeli, 2009: 13) sürekli eleştiri konusu olmuştur. Planda mevcut makroekonomik projeksiyonlar birer temenni niteliğinde iken politikalar ve araçlar ise göstermelik bir şekilde yer almaktadır. Ülkenin uzun dönemli büyüme ve kalkınma stratejisi bir kenara itilmiş ve DPT'nin planları birer yol haritasına dönüştürülmüştür (Soyak, 2003: 179-181).

Nitekim, Türkiye'de kalkınma planlarının istenilen etkinliğe ve başarıya ulaşmadığı genel olarak kabul edilmekte ve eleştiriler söz konusu olmaktadır. Planlarda ana hedef sanayileşme olarak görülmesine rağmen, uzun dönemli bütünleşmiş bir sanayileşme planı çok düşünülmediği belirtilmektedir. İhracat hedeflerinden yoksun içe dönük bir sanayi üretimi oluşturulduğu, sanayinin yüksek maliyet ve karlarla çalışmasına göz yumulduğu vurgulanmaktadır. Diğer taraftan, etkin olup olmadığı tam araştırılmamış projelerin aynı anda ve çok sayıda uygulamaya koyulmuş olduğu bunun da kaynakların etkin kullanımını engellediği belirtilmektedir. Sanayide ithal ikameci model benimsenmiş ve ithal ikamesi malları adı altında gelişigüzel üretim yapılmıştır. Planların hemen hepsinde kıt kaynaklara değinilmiş, ancak kaynak kıtlığı söz konusuysa kaynakları artırıcı hiçbir analiz ve finansal planlama yapılmamıştır. Diğer önemli bir konu da Türkiye'yi küresel piyasalarda etkili bir üretici konumuna taşıyacak,

K. Yazıcı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 68-96
K. Yazıcı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 68-96

gelişmiş ülkelerle rekabet edecek güce getirebilecek seçici özendirme projeleri belirlenip takip edilmesi yerine her şeyin özendirildiği, ancak aslında hiçbir sektör ve projenin özendirilmediği bir yol izlenmiştir (Özdemir, 2014: 18). Gerçekten de, kalkınma planları hazırlanırken programların/planların sayısı fazla olmaktadır. Nitekim, son hazırlanan Onuncu Kalkınma Planında 25 tane program belirlenmesi de program sayısının oldukça fazla olduğunu ve politikaların temenni niteliğinde olduğunu dolaylı olarak göstermektedir.

Diğer taraftan, planın tüm planlama çalışmalarını yönlendirici bir işlev göreceği söylenmesine rağmen bu işlevin nasıl çalışacağı hususunda açıklayıcı bir belge bulunmamaktadır. Kalkınma Planı ile diğer bölgesel plan ve programlar ile sektörel ve kurumsal strateji belgeleri arasında da bütçelendirme bağlamında doğrudan bir ilişki söz konusu değildir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012: 26-27; Özdemir, 2014: 24).

Genel olarak da, her planda önceki dönemde yeniden düzenleme amaçlarına ulaşılamadığı ve yeni dönemde yapılacak çalışmalarda bu hususun dikkate alınacağı belirtilmesine rağmen uygulama tersi yönde olmuştur. 1960-1980 yılları arasındaki planlarda da ufak eklemlerden öteye gidilemediği, bu eklemlerin de sistemin kurulu dengesini bozduğu ve sorunlara neden olduğu vurgulanmaktadır (Karaer, 1991: 63).

Ergün Han'ın bir kitabında da Türkiye'de uygulanan kalkınma planlarının etkin olabilmesi için mevcut "statik" yapısının "dinamik" bir duruma getirilmesi gerektiği, hızla değişen koşullar karşısında Türk Kalkınma Planlarının çok çabuk eskimekte ve değişime ayak uyduramamakta olduğu, Türkiye'nin, özellikle 1980 sonrasında dışa açık bir büyüme modelini benimsemesi, plan öngörülerinin de küresel olmasını gerektirmekte olduğu, genel olarak planların tutarlı, kararlı ve belirgin stratejilere sahip olamaması, belirlenen stratejilerden taviz verilmesi ve planlama sürecinde günlük siyasal yargıların egemen olmasının, planlamanın başarısını önemli ölçüde engellemekte olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda, devletin hantal ve ağır işleyen bürokratik yapısının olması, kalkınma planlarında finansal programlamaya ve disipline yer verilmemekte olması, planlamanın ve planların işlevselliğini engelleyen en önemli sorunun planlama ve plan konusundaki önyargıların olması, planlamanın başarısını olumsuz etkileyen hususlardandır. Bu nedenle, planlamanın gerekliliği ve planlamanın işlevleri konusunda önemli bir zihniyet değişikliğine ihtiyaç olduğu belirtilmektedir (Özdemir, 2014: 23-24).

Diğer taraftan, beş yıllık kalkınma planlarının idari reformdan ne anladığı, temel yönetsel sorunları nasıl gördüğü, bunların diğer toplumsal politikalarla ne ölçüde uyduğu ve ne denli gerçekçi ve uygulanabilir olduğu düşünüldüğünde, kalkınma planlarının çok iyi olmadığı değerlendirilmeleri yapılmaktadır. Ancak planlardaki hedeflere ulaşılabilmesi,

kamu yönetiminin etkinlikle verimliliğine bağlıdır. Kamu kuruluşlarında da kendilerini çevreye uyarlayamamaları, esnek olmayışları, örgütler arasında görev ve yetki sorumluluk sınırlarının belirsizliği, planlama ve karar vermede modern uygulamalara yer verilmeyişi, kamuda rasyonel bir örgütlenmenin olmayışı, işlemlerin uzun zaman alışı ve yönetim halk ilişkilerinin sağlıklı olmayışı söz konusu olmaktadır (Karaer, 1991: 52, 57).

Diğer taraftan, onuncu kalkınma planındaki gelişmelerin izlenmesi ve değerlendirilmesinin koordinasyonunun Kalkınma Bakanlığında olacağı ve yapılacak çalışmaların her yıl Bakanlar Kuruluna bir rapor şeklinde sunulacağı olumlu bir gelişmedir. Ancak, kamuda koordineli olarak işler yapıldığında genel olarak sadece koordineyi yapan bakanlığın/kurumun işlere kendisini verdiği ve konuyu takip ettiği, diğerlerinin ise bu konulara ikincil iş olarak baktıkları görülmekte olduğu için koordineli iş yapmaktan ziyade sorumluluğun tamamen bir bakanlığa/kuruma verilmesinin daha yerinde olacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda, bir bakanlığın, diğer bakanlıklar üzerinde olmaması nedeniyle, fiili olarak diğer bakanlıklara emir vermesi/yönlendirmesi doğal olarak pek mümkün olamayacaktır.

Kalkınma planlarında muğlak hedefler saptanmakta ve değişiklik olacak alanlar belirlenmekle birlikte kamu yönetimi reformunun nasıl olacağı konusu ise düzenlenmemektedir. Diğer taraftan, reform konusu kamu yönetiminin gündeminden hiçbir zaman çıkmamış, bu husus kalkınma planlarının da en önemli yapı taşlarından birisi olmuştur. Reformdan ise bütüncül değil, kısmi düzeltimler amaçlanmakta olup, hemen hemen her plan kendisinden önceki planı reformların gerçekleşmemesi açısından eleştirirken yine benzer amaçları ortaya koymakta olduğu görülmektedir (Övgün, 2013: 328-336).

Diğer bir konu da, kanun tasarı ve tekliflerinin kalkınma planlarına aykırı olamayacağı hükme bağlanmış, ancak aykırılığı halinde ne yapılacağı belirsiz kalmasıdır (Biçer ve Yılmaz, 2009: 56). Planlar yapıldıktan sonra gerekçesiz bir şekilde uygulanmadıysa, niye bir şey yapılmadığının ortaya çıkarılması yapılmamıştır. Bu husus geçmiş yıllarda çok görülen bir konu olup, bunun fiili olarak takibinin yapılması önemli bir konudur.

Kalkınma Bakanlığı'nın kurulmasının nedenlerinden birisi de yeni kalkınma anlayışı temelinde kendisine yer bulamamasıdır. Yeni kalkınma anlayışı temelinde planlama, merkezi düzeyde değil, yerel düzeyde ve stratejik bir perspektifle ele alınan bir yaklaşım sunmakta olup, bu anlayış temelinde de sadece ulusal düzeyde plan yapan ve güçlü bir konumu olan bir planlama kurumuna ihtiyaç duyulmamakta olduğu değerlendirmeleri yapılmaktadır. DPT'nin temel amacı kalkınmanın sağlanabilmesi için ekonomik, sosyal ve kültürel planlama yapmak iken, Kalkınma Bakanlığı'nın kuruluşunu düzenleyen yasal düzenlemede böyle bir amaca

yer verilmemektedir. Kalkınma Bakanlığı'nın kuruluş ve görevlerini düzenleyen KHK'de Bakanlığın kalkınma planlarını hazırlayacağını belirtmesinin de çok anlamlı olmadığı; hazırlanan kalkınma planlarının bölgesel temelde merkezin ve yerelin koordinasyonunu sağlayacak olan planlar olduğu değerlendirilmeleri yapılmaktadır. Diğer taraftan, Kalkınma Bakanlığının bölgesel kalkınma bakanlığı olarak tasarlandığı görülmekte olup, bu da Kalkınma Bakanlığının bölgesel boyutunun ön plana çıkmasına vesile olmuş ve planlama, örgütünün olmadığı bir ortamda bütünsel değil, bölgesel temelli değerlendirilmektedir (Övgün, 2011: 279). Gerçekten de Kalkınma Bakanlığının fiili olarak artık eski yıllarda olduğu gibi, aktif bir şekilde planlama yapıp uygulaması söz konusu değildir. Bakanlığın kalkınma planlarının sadece temenniden ibaret olup, fiili olarak da pek uygulanmadığı görülmektedir.

Ayrıca, kalkınma planlarında diğer kamu kurumlarından ve özel sektörden temsilcilerin Özel İhtisas Komisyonunda çalıştırılmalarına rağmen, belli bir süre sadece bu işle uğraşmamaları ve ücret almamaları nedeniyle fiiliyatta bu uygulamalardan istenen sonuç elde edilememektedir. Nitekim, uygulamada da tarafların ilk birkaç toplantıya katıldıktan sonra konuyla pek ilgilenmedikleri görülmektedir.

Planlama ile ilgili bazı çalışmalarda da özetle;

- Türkiye kalkınma planının özelliği özel girişimciler bakımından yol gösterici, özendirici ve destekleyici nitelikte olmasıdır. Başka bir deyişle kamu kesimi için emredici nitelikte olan kalkınma planı, özel kesim için yol gösterici niteliktedir (Acar, 2003: 9).
- Bununla birlikte, planlar hedefler içeriyor ancak bu hedefleri gerçekleştirecek politika araçlarını göstermiyorsa, söz konusu dokümanı plan olarak değil geleceğe yönelik tahminler olarak değerlendirmek gerekmektedir (Yılmaz, 1999: 87).
- Ayrıca, Türkiye'de kurumların uzun vadeli vizyon geliştirme, hedefleri belirleme ve takip edilmesi tam olarak istenilen bir durumda değildir. Diğer taraftan yerel düzeyde stratejik öncelikleri belirleyip planlama yapacak ve izleyecek planlama otoritesi bulunmamaktadır (Canpolat, 2010: 19).
- Nitekim, Türkiye'de uygulamada etkisizlik ve katılım eksikliğinin planlama pratiğinin iki önemli eksikliği olduğu değerlendirilmeleri yapılmaktadır (Genç ve Demirci, 2006: 278).

Kamu yönetiminde stratejik planlamaya geçilmesinden esas beklentinin kamu idarelerinin politika oluşturma kapasitelerinin artırılması olduğu belirtilmektedir. Kamu yönetiminde her kamu kurum ve kuruluşunun kendi geleceğini planlaması ise adem-i merkeziyetçi bir yapılanmanın oluşmasına neden olabilecektir (Övgün, 2009: 153). Ancak, Türkiye'de planlarda yer alan politika ve önlemlerin uygulamaya geçirilemediği ve

başarısız olduğu belirtilmekte ve buna neden olan hususlardan birisinin de yeniden düzenlemede temel sorumluluğu üstlenecek bir merkezi birimin kurulmamış olması gösterilmektedir. Diğer taraftan, planların başarılı olmamasında politik, sosyal, yönetsel, kültürel ve psikolojik nedenler bulunmaktadır (Karaer, 1991: 61-62).

Kalkınma süreçlerinde kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları (STK) arasında sağlıklı diyalog, işbirliği, katılımcılık, saydamlık, eşitlik, adalet, toplumsal kapsayıcılık, kapasite gelişimi, bütüncülük, yoksulluğa odaklanma ve sürdürülebilirlik gibi konuların “gelişmekte olan ülkeler”in çoğunda olduğu gibi Türkiye’de de önemli sorunlar arasında yer almaya devam edeceğini göstermektedir. Ancak, devletin kalkınma ve sosyal refaha ilişkin pek çok işlevini piyasaya, STK’lara ve özel sektörün toplumsal sorumluluklarına terk etmesiyle yeni kalkınma yaklaşımlarının etkisiz olması söz konusu olabilmektedir (Açıkalin ve Saltık, 2007: 11).

Strateji geliştirme birimlerinin bütçeyle ilgili işler dışında günlük işlerden uzak, orta ve uzun vadeli politikalar üreten birimler olarak tasarlandığı görülmektedir. Ancak, bu görevlerin çoğu, strateji geliştirme birimleri tarafından yerine tam olarak getirilememektedir. APK birimlerinin kaldırılmasıyla birlikte gerekli altyapı oluşturulmadan strateji geliştirme birimlerinin kurulması, bu birimlerde çalışan personelin büyük bir bölümünün önceki görev yerinin APK, idari mali işler dairesi, bütçe dairesi ve yardımcı hizmetler birimi gibi mali işlerle uğraşan birimler olması gibi nedenlerle strateji geliştirme birimlerinin idare içindeki konumu, birim yöneticilerinin üst yönetici ve harcama birimleri yöneticileriyle iletişimi zayıf düzeyde kalmaktadır (Karacan, 2010: 186).

Türkiye’deki kalkınma planlaması kapitalist planlama anlayışı ile merkezi planlama olarak kabul edilen sosyalist planlamanın izlerini taşımaktadır. Yani karma bir planlama söz konusudur. Stratejik planlama ise kalkınma planlamasının kamu merkezli karar alma yapısını ortadan kaldırmakta ve özel sektör, STK’ları işin içine ve karar alma sürecine dahil olmaktadır. Nitekim, DPT son yıllarda zamanla planlamadan ziyade koordinasyon görevini yerine getirmiştir. Diğer taraftan, yeni planlama anlayışında kalkınma planları gelişmeleri bütüncül bir şekilde ele almak yerine girişimciler için gerekli düzenlemelerin sağlanması ve gerekli ekonomik göstergelerin sunulması pozisyonuna dönüşmektedir (Övgün, 2010: 154, 230, 257).

Stratejik planlama da, tasfiye edilen kalkınma planlılığına özgü anlayış ve yapının yarattığı boşluk karşısında, kamu idaresine bir yön kazandırabilmek adına geliştirilmiş olduğu ve işletme disiplininin alınmış bir planlama modeli olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle de “ulusal iktisadi kalkınma planlılığı” ile ciddi bir kopuş yaratmakta olduğu değerlendirilmektedir (Ekiz ve Somel, 2005: 27).

K. Yazıcı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
 4(2015) 68-96
K. Yazıcı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015)
 68-96

Stratejik planlama ile ilgili Türkiye’de yapılan bir anket çalışmasında da 70 tane merkezi yönetim kurum ve kuruluşuna gönderilen ankete 67’sinden cevap alınmıştır. Ankete göre, özet olarak (Priksen ve Koyuncu, 2011: 3);

- Çalışma, paydaş katılımının potansiyel faydalarından henüz tam anlamıyla yararlanılmadığını ortaya koymuştur.
- İç paydaşlar, bir stratejik plana sahip olmanın önemi konusunda ikna edilememişlerdir.
- Dış paydaş türleriyle kıyaslandığında vatandaşların katılımı oldukça düşüktür. Anketi yanıtlayanların yaklaşık üçte biri vatandaş katılımına stratejik plan geliştirme sürecinde gerek olmadığına inanmaktadır.
- Aynı zamanda, genel olarak vatandaş katılımı çok önemli veya arzu edilir olarak görülmemektedir. Anketi yanıtlayanlar, vatandaş katılımının iyi stratejik planlamaya birkaç durumda zarar dahi verdiğini düşünmektedir.
- Kurumların çoğunluğu için bu bir bürokratik formalite olarak görünmektedir.
- Stratejik planlamada katılımın yalnızca sürecin başlangıç aşamasıyla sınırlı olduğu görülmüştür.
- Bakanlıklar arasında da bir koordinasyon eksikliği söz konusudur.
- Stratejik planlamada asıl zorluk uygulama aşamasında başlamaktadır. Katılıma yönelik motivasyon uygulama aşamasıyla birlikte dikkat çekici ölçüde azalmaktadır. Birimler arasındaki duvarlar yeniden inşa edilmekte, birimler kendi “gerçekliklerine” dönmekte ve stratejik plan bir bürokratik raporlamaya dönüşmektedir.

Bu çalışma sonunda yapılan önerilerde de izleme ve değerlendirmeye paydaşların katılımının sürdürülmesi, stratejik planın sahiplenilmesini artırabileceği ve nasıl kullanılacağına ilişkin ipucu vereceği belirtilmektedir. Stratejik planların, pek çok kurum için bir fiili bürokratik formalitenin ötesine geçmesi için “kritik iç gözlem” sürecine sahip olması gerektiği ve kamu kuruluşlarının, iç paydaşların stratejik planları izlemesine ve değerlendirmesine olanak verecek şekilde oluşturulmasının gerektiği vurgulanmıştır (Priksen ve Koyuncu, 2011: 6-9).

Başka bir çalışmaya göre de Türkiye’deki PEB ile ilgili yapılan bir çalışmaya göre kamudaki bazı yöneticilere sorular sorulmuş ve cevaplayanların %50’si stratejik planlama ile kalkınma planları arasında tam bir netliğin olmadığını belirtmişlerdir. Kalkınma planlarının üst seviye politikalar ve programlarla ilişkisinde riskler söz konusudur (Çatak ve Çilingir, 2010: 18).

Bunlar yaşanırken DPT’nin geleneksel planlama görev ve yetkilerini yitirmekte olduğu, Kalkınma Bakanlığı kurulmadan önce gündeme gelmiş olup, bir çalışmada da değişen planlama anlayışıyla projeleri onaylayan bir

anlayışla “stratejik planlama ofisi” şeklinde hafif bir yapıya doğru ilerlenmekte olduğu açık bir şekilde belirtilmiştir. Planlama anlayışının değişimiyle yerel düzeyde de kamu idarelerinin politika geliştirme kapasitelerinin artırılmasının amaçlandığı değerlendirilmektedir (Övgün, 2010: 32).

Kalkınma planıyla piyasa kontrol altında tutulurken, stratejik planlamada ise planlama, doğrudan piyasanın aracı konumundadır (Övgün, 2010: 313). Aynı zamanda, ulusal kalkınma planları ile stratejik planlar arasındaki ilişkinin nasıl olabileceği net olmayan hususlardandır. Diğer taraftan, bakanlıklar ve kurumların stratejik planları arasında da koordinasyonun nasıl yapılacağı hususunda tam bir düzenleme söz konusu değildir¹.

Tüm bunlar olurken, geçmişteki planlarla ilgili olarak çok açık bir şekilde eleştiriler de söz konusudur. Örneğin, 1960’dan önceki yıllarda özellikle dış dünya tarafından yapılan çalışmalarda öneriler, Süleyman Demirel’in tabiriyle (Yılmaz, 2012: 170) “büyük sanayi kurmayın, sanayi kurmayın; küçük küçük işletmeler kurun, tavukçuluk yapın, hayvancılık yapın, besicilik yapın; yani, çiftçilik ve çobanlık yapın diyen bu raporlar” şeklinde olduğu söylenebilir. Ancak, stratejik olarak bazı alanlarda ilerleme sağlamak için küçük işlerle değil, önemli ve zor işlerde çalışılması gerekmektedir. Bu alanların da ulusal planlama kurumu tarafından belirlenip, yönlendirilmesi çok önemli bir konudur. Ancak, geçmişte bunlar pek yapılmamış veya uygulanmamıştır.

Diğer taraftan, planlamanın kurulma nedenlerine bakıldığında, yabancı uzman raporlarında görüldüğü gibi, 1950’li yıllarda Türkiye’de planlama kurumu kurulması uluslararası alanda büyük destek görmüştür. Bunun önemli nedenlerinden birisi de alınmış olan kredi borçlarının düzgün bir şekilde ödenmesini sağlayacak şekilde ekonominin kontrol altında tutulmasıdır (Övgün, 2010: 233).

Diğer önemli bir husus ise, yabancı ülkeler Türkiye’ye yardım verdiklerinde bunun nasıl alınabileceğini düşünmüşler, bu kapsamda planlama konusuna yönelmişlerdir. Bunun gerisine bakıldığında ise stratejik olarak Türkiye’nin ilerlemesi ve dünyada söz sahibi olmasından ziyade verdiklerini alacak şekilde Türkiye’nin kalkınmasının amaçlandığı düşünülmektedir. Nitekim, bir yazara göre de Türkiye’de yapılanların planlama olmadığı, planlama adı altında ekonomi politikası kuramı olduğu belirtilmektedir (Küçük, 1975: 294) ki uygulamaya bakıldığında bunun doğru bir değerlendirme olduğu görülmektedir.

¹ Başka bir çalışmada ulusal planlama kurumu ile stratejik planlama ile ilgilenen kamu kurumları/Bakanlıklar arasındaki ilişkinin/yapının nasıl olması gerektiği tartışılacaktır.

Son yıllarda özel sektörü kalkınmada birinci faktör olarak gören ve sivil toplumu karar almada önemli olarak gören yeni yönetim anlayışı söz konusudur. Devletin dışında bu iki yeni aktör de karar almada etkin konuma gelmeye başlamıştır. Stratejik planlama da düzenleyicilik, katılımcılık, saydamlık, hesap verebilirlik, esneklik, etkenlik, yetki devri ve yerelleşme ile uyumlu olacak şekilde yapılmaktadır. Stratejik planlama ile kapsamlı bir planlama yerine piyasacı ve parçacı bir planlamaya gereksinim duyulduğu değerlendirilmektedir (Övgün, 2010: 108-114). Ancak, genel olarak her alanda görüldüğü gibi planlama konusunda da bir uçtan diğer uca gidilmekte daha sonra tekrar eski duruma doğru yol alınmakta, belli bir süre sonra tekrar diğer tarafa doğru yol alınmaktadır. Yani optimum çözüme uzun yıllar sonra ulaşılabilir. Bu nedenle Türkiye’de yeniden bir yapılanmaya giderken optimum çözümü bulacak şekilde düşünülmesi, çok acele veya çok uzatılmadan sorunların analiz edilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, önceki yıllarda DPT’nin şimdi de Kalkınma Bakanlığının hazırladığı planlar, genel olarak uygulanmaktan ziyade, tahminler ve öneriler şeklinde algılanmakta, son yıllarda da bir bakanlık tarafından hazırlandığı için de fazla değer verilmemekte ve sonuç olarak da etkin bir şekilde uygulan(a)madığı görülmektedir. Ayrıca ulusal planlama, faaliyetlerin hazırlanması yönünden çok ayrıntılı olması ve hazırlık öncesi ve özellikle de uygulama aşamasında tarafların tam katılımı ve takibinin yapılmamasından dolayı da istenen sonuçları vermediği görülmektedir.

Diğer taraftan, öncelikle var olan planlama kadrolarının eski alışkanlıklarıyla koşullanmış bulunması en büyük dirençlerden birisi olduğu dikkate alınmalıdır. Bu dirençler dönüşmeyi ne kadar geciktirirse planlamanın başarısız olması söz konusu olacak ve toplumda güvenilirliğini yitirebilecektir. Dönüşmeyen planlama, dışlanmasının gerekçelerini kendi hazırlamış olacağı için dışlanmasının nedenlerini başkalarında aranmamalıdır (Tekeli, 2009: 310).

Türkiye’de planlama ile ilgili olarak çok çeşitli çalışan alt/yan birimler söz konusudur. Bunlar Yüksek Planlama Kurulu, Para-kredi ve Koordinasyon Kurulu, Kalkınma Araştırma Merkezi, Ekonomik ve Sosyal Konseydir. Bunların işleyişi incelenecek olursa bunların çalışmalarının ve yapılarının revize edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Örneğin 2001 yılında Kanunla hukuki bir temele oturtulan Ekonomik ve Sosyal Konsey, bugüne kadar etkin, işlevsel ve devamlılık arz eden bir yapıya kavuşturulamamış; dolayısıyla beklenen toplumsal faydaya da ulaşamamıştır. Bu nedenlerden dolayı, bu alt/yan birimler kaldırılmalı ve bunların görevleri tek bir çatı altında toplanmalı yani Kuruma devredilmelidir.

Bu kapsamda, öncelikle tartışma konusunun planlama yapılmaması değil, tam tersi en iyi planlamanın nasıl yapılması gerektiğidir. Çünkü planlamanın toplumu yönlendirme alt sistemi olduğu kabul edilmelidir.

Diğer taraftan, Türkiye’de planlama konusunda çok önemli yaklaşım değişiklikleri yaşanmakta olup, bunun nedenlerini tanımak önemli bir konudur. Yeni bir planlama yaklaşımı önerilebilmesi için de geçmişteki planlama uygulamalarının yetersizliklerinden ders alınması gerekmektedir (Tekeli, 2009: 71, 119, 297-304).

Sonuç olarak, tüm bu hususlar değerlendirildiğinde, kesinlikle planlama konusunda yeniden bir yapılanmaya gidilip, ulusal planlama yapacak bir kurumun oluşturulması ve çalışma şartlarının iyi bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir.

3. TÜRKİYE’DE ULUSAL PLANLAMANIN İYİ İŞLEYEBİLMESİ İÇİN ÖNERİLER

Türkiye’de kurumsal stratejik planlamaya yeni geçildiği ve gerekli düzenlemeler ve uygulamaların söz konusu olduğu söylenebilir. Bu nedenle, kurumsal stratejik planlama konusu ve yapılanmasının başka bir çalışmada ele alınabilecek bir konu olduğu ve şu an için çözülmesi gereken konunun ulusal planlama konusu olduğu düşünülmekte olup, bu çalışmada temel olarak ulusal planlama konusu incelenecektir. Nitekim, Türkiye’de ulusal düzeyde planlama konusunda uzun yıllardır geriye doğru bir gidiş söz konusu olup, ilerleme sağlanabilmesi için yeni düzenlemeler yapılması ve bir Kurumun kurulması gerekmektedir. Diğer bir ifade ile, Türkiye’nin makro düzeyde ve geliştirici planlamaya çok ihtiyacı olduğu düşünülmekte olup, bunu yapabilecek bir Kurumun kurulması da çok önemlidir. Bu çerçevede oluşturulması gereken Kurumun yapısının ve çalışmasının aşağıdaki gibi olması gerektiği düşünülmektedir.

Öncelikle yeniliğe karşı oluşabilecek dirençlerin yok edilmesi önemli bir konu olup (Çelik, 2011: ix), gelecekte korkmak yerine, geleceği inşa etmeye çalışmalıdır (Bryson, 2004: 129). Jreisat’a göre bürokrasinin içsel yapısından ve çevresel etmenlerden kaynaklanan engele karşın idari reform, başarılı bir kalkınma için anahtar niteliği taşımaktadır (Jreisat, 1988, akt: Karaer, 1991: 47). İdari reformun yaşama geçirilmesi de ortak bir anlayışın, kararlı bir politikanın, inançlı bir desteğin, katılımcı bir yaklaşımın varlığını gerektirmektedir. Bunlar da idari reformların başarılı olmasında çok önemli bir husus olarak görülmektedir. Türkiye’de idari reformların beklenen ölçüde başarılı olmamasında da bu hususların olmaması etkili olmuştur (Karaer, 1991: 51).

Her ülkenin kendi kültürel koşulları, siyasi sistemi ve ekonomik gelişmişlik düzeyi çerçevesinde, diğer ülkelerin deneyimlerinden yararlanarak bir planlama yapması ve gerekmesi durumunda mevcut planlama yaklaşımlarının değiştirilebilmesi savunulmalıdır (Yılmaz, 1999: 101). Bununla birlikte teknolojik gelişmelerin de etkisiyle, genel olarak

ülkeleri ülke dışından alınan kararlar belirlemeye başlamış (Tekeli, 2009: 288) olup, planların bu kapsamda değerlendirilmesi ancak ulusal planların ülke dışından alınan kararlar tarafından minimum şekilde etkilenmesi sağlanmalıdır. Bu kapsamda, Türkiye'deki planlama ile ilgili değerlendirme yapılırken üzerinde durulması gereken önemli bir konu uyum yapan planlama ve geliştirici planlamanın dikkate alınmasıdır. Türkiye'de özellikle 1990'lı yıllardan sonra uyum yapan planlama söz konusu olmuştur.

Diğer taraftan, planlıların karşılaşılabileceği en önemli tehlikelerden birisi sistemi devam ettirme fonksiyonlarının sistemi dönüştürme fonksiyonlarından daha çok önem kazanması ve planlıların kısa süreli rasyoneller içinde hareket etmesi, yani tutucu olmasıdır (Tekeli, 2009: 120). Bu nedenle uygulanmaya başlayan stratejik planlamanın ve ulusal planlamanın bu boyutu da düşünülmesi ve Kurumun kurumsal mikro stratejik planlamayı aşarak daha makro ulusal planlama konularına yönelmesi çok önemli bir konudur.

Bununla birlikte Türkiye'de ulusal planlama konusunda sürekli geri gidişler olduğu son yıllarda planlamanın faydalı olmadığı, planlama yapılmaması gerektiği şeklinde görüşler ağırlık kazanmıştır. Ancak, bir çalışmada devletin küçültülmesinin tek çözüm aracı olmadığı ve aynı zamanda devletin piyasaya uygun olarak etkili, verimli ve ekonomik çalışmasının da gerekli olduğu belirtilmektedir (Övgün, 2009: 149). Nitekim, bir konu değerlendirilirken başarısız olma nedenleri iyi analiz edilmeli ve bundan sonra bu hususların revize edilerek çözümler üretilmesi gerektiği düşünülmektedir. Yani planlama hiç yapılmasın değil planlama niye iyi işlememekte, sorunlar nerededir, bu sorunları nasıl giderebilir bunların tartışılması ve çözüm önerileri bulunması çok faydalı olacaktır. Pınar'ın belirttiği gibi de her ülke geleceğini planlamakta ve bu da bir zorunluluktur. Bunu liberal ülkeler bile yapmakta olup, sadece planlamanın mantığında farklılıklar söz konusudur (Pınar, 2009: 166-167).

Nitekim, tarihsel olarak dünyanın hiçbir yerinde ve hiçbir zaman devletin içerisinde olmadığı bir kalkınma söz konusu olmamıştır. Buna gelişmiş batı ülkeleri, Asya'nın Kaplanları ve çerçevesi farklı olmakla birlikte ABD de dâhildir. Devlet tarafından dolaylı veya dolaysız olarak desteklenmeyen hiçbir özel sektör kalkınmayı sağlayamamaktadır (Pınar, 2009: 166-169; Yazıcı, 2014). Uygulamaya bakıldığında da devlet müdahaleciliğinin tasfiye edilmediği, aksine biçim değiştirerek artmaya devam ettiği görülmektedir (Uçar Yılmaz, 2014: 56; Yazıcı, 2014).

Diğer taraftan, ekonomiyi planlamak, gelecekte karşılaşılabilecek sorunları en aza indirmek, özel sektör yatırımcılarına güven vermek ve ekonomiye bir düzen getirmek amacıyla yapılmaktadır. Planlamanın sadece zor zamanlarda ve ekonomisi kötü olan ülkelerde değil dünya üzerinde ekonomisi çok güçlü olan gelişmiş ülkelerde de uygulandığı görülmektedir.

Gelişmiş ülkeler pazar alanlarında istedikleri etkinliğe ulaşamadıklarında veya istenilen sürelerde bunu başaramadıklarında planlamaya başvurabilmektedirler (Özdemir, 2014: 7).

Bununla birlikte, sahiplik düzeyi düşük kalan planlar yerine hiç plan yapılmaması bir alternatif olarak düşünülebilir. Ancak, bir uçtan başka bir uca gidilmemeli, optimum çözüm ne ise ona odaklanmalıdır. Yani, her alanda değil, stratejik olarak önemli olan alanlarda ses getirebilecek ve ilerleme sağlanabilecek planlamalar yapılmalıdır. Bunlar da hazırlanan planların fiiliyatta uygulanmasının çok önemli olduğunu göstermekte olup, fiili uygulamanın teoriden ve mevzuattan daha önemli olduğu kabul edilmeli ve planların uygulamasının nasıl yapılacağı, nasıl takip edileceği konusunda iyi düşünülmelidir.

Sorunların belirlenmesinden sonra atılması gereken adım, gerçekleştirilmesi öngörülen reform için bir çerçeve çizmek, girişimin amaç, kapsam, yöntem ve uygulama araçlarının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bunlar yapılırken, kamu yönetiminin sosyo-ekonomik yapıyla bağının kurulması, sosyo-ekonomik çizginin doğru saptanması ve buna uygun reform veya yeniden düzenleme çerçevesinin belirlenmesi başarının ön koşullarındandır (Karaer, 1991: 64). İktisadi kalkınma iktisadi yapılar yanında sosyolojik, psikolojik ve siyasi nitelikteki yapılarda da değişmeyi içermekte olup, karmaşık bir süreçtir (Yavilioğlu, 2002: 66). Bu nedenle, siyasi ve ekonomik faaliyetler toplumun refahına, talebine ve eğilimlerine yöneldiği için stratejinin bugünkü alanının psikolojik, sosyal, iktisadi, ideolojik, askeri ve idari konuları da kapsamakta olduğu (Demir ve Yılmaz, 2010: 71) unutulmamalıdır. Ancak, geçmişte planlamanın ekonomik boyutu ön planda olmuş ve genel olarak ekonomik boyutuyla değerlendirmeler yapılmışken sosyal boyut ihmal edilmiştir. Bu nedenle, stratejik planlama birimlerinde ve ulusal planlama kurumunda da her alandan uzmanların yani psikolojik, sosyal, tarihi, coğrafi, iktisadi, askeri ve idari geçmişe sahip olması önemli bir konudur.

Diğer taraftan, devlet, özel sektör ve STK'ların işbirliği gündemde olan bir konudur. STK'lar da bireysel çıkarların ötesinde toplumsal amaçları kovalayan ve kanuni temelleri olan demokratik yurttaş örgütleridir. Bunların kalkınmadaki sorumlulukları taraflar arasında ilişkileri güçlendirmek, örgütlü davranışları kurumsallaştırmak, demokrasiyi toplum tabanına yaymak; yoksulluğun, dışlanmışlığın ortadan kaldırılmasına ve istihdama katkıda bulunmaktadır (Açıkalın ve Saltık, 2007: 10). Sivil toplum kuruluşları da politika oluşturmaya katılabilmektedirler (Biçer ve Yılmaz, 2009: 52). Bu nedenle, yeni Kurum içerisinde konunun her boyutuyla tartışılması ve değerlendirmesi ve uzun vadede çok önemli olan sosyal boyutun ihmal edilmemesi için Kurumun yapısının bu kapsamda oluşturulması çok faydalı olacaktır.

K. Yazıcı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
 4(2015) 68-96
K. Yazıcı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015)
 68-96

Aynı zamanda, planlama yapılırken, teorik boyutu ve uygulama boyutu dikkate alınarak ve bu alanda çalışanların işin içine girmesiyle önemli kararlar alınabilecek ve ilerleme sağlanabilecektir. Tarafların katılımı önemli bir konu olup, kalkınma planlarında kısmi katılım ve tam katılım söz konusudur (Açıkalın ve Saltık, 2007: 13). Uygulamada görülen ise genel olarak kısmi katılım olmakta ve kısmi katılım olduğundan dolayı da tam bir sonuç alınamamaktadır. Bu nedenle, yeni kurulacak Kurumun yapısının da, tam katılımını sağlayabilecek şekilde olması gerekmektedir.

- Kurumun yapısı ve kurulması ile ilgili öneriler

- Mevcut durum itibarıyla, öncelikle, temel olarak ulusal planlama yapacak, bununla birlikte önemli konularda araştırmalar yapıp, gerekmesi durumunda hükümete danışmanlık yapacak şekilde “*Ulusal Planlama, Araştırma ve Danışma Kurumu*” (Kurum) kurulmalıdır. Diğer bir ifade ile Kurumun üç ana birimi olmalı ve temel görevleri de;
 - Ulusal planlama; ulusal planlama konularını belirleyip uygulamak,
 - Araştırma; araştırma yapılacak konuları belirlemek ve araştırma yapıp veya yaptırıp raporlar hazırlamak,
 - Danışmanlık; önemli konular ile Anayasa ve Kanun tasarılarında hükümete danışmanlık yapmak şeklinde olmalıdır.
 - Üçlü yapı kurularak araştırma ve danışmanlık boyutuyla aktif bir şekilde olaylar değerlendirilip, koordineli bir şekilde çalışılıp, daha rasyonel kararlar verilebileceği düşünülmektedir.
- Planlama konusunda tüm dünyada değişik görüşler söz konusu olup, hızla değişen ekonomik ve sosyal konular dikkate alınarak planlama nasıl yapılması gerektiği önemli bir konudur. Bunun için ciddi manada planlama konusunda özellikle planlama yapan kurumların ve birimlerin iyi bir şekilde düşünüp, tartışıp planlamanın nasıl olması gerektiği konusunda karar alması gerekmektedir. Bu kapsamda, planlama yapan kurumların öncelikle kendilerini planlamaları ve revize etmeleri gerektiği için optimum çözümü bulmak ve her konuyu değil ancak ülke açısından önemli olan ulusal stratejik öneme sahip konuları belirleyip planlamasının yapılarak gerçek manada takip edilmesi çok önemlidir. Diğer bir ifade ile ifrat ve tefrite girilmemeli, önceleri planlama her şeyde gerekli gibi savunulurken şimdi hiçbir şeyde planlamaya gerek yok gibi savunma yapılmamalıdır. Nitekim, ulusal planlarda kurumun günlük sorunlarla değil, hedeflerle ve gelecekle uğraşmaları buna göre yol haritası çizilip yol alınması çok önemli bir konudur. Yani, ulusal planlama kararları ülkenin geleceği ile ilgili olmalıdır. Bunun da görev çerçevesi iyi belirlenmiş stratejik konularla ilgilenen ulusal planlama kurumu vasıtasıyla yapılabileceği düşünülmektedir.

- Vizyon ve misyonun gerçek manada tespit edilip, ilgili kamu kurumu tarafından benimsenmesi çok önemli bir konudur. Nitekim, ekonomik olarak ilerleme sağlanabilmesi için kararlı olunması, amaçların ve hedeflerin iyi belirlenmesi gerekmektedir. Vizyonu ve misyonu olmayan bir liderin stratejik düşünebilme yeteneği sınırlı olduğu (Aktan, 2008: 5-11) gibi vizyonu ve misyonu olmayan kamu kurumlarının da stratejik düşünebilmesi mümkün değildir. Bu nedenle, kurulacak olan Kurumun öncelikle vizyon ve misyonunu iyi belirleyip, çalışanlara ve halka benimsetilmesi gerekmektedir.
- Diğer taraftan, bir önceki bölümde anlatıldığı üzere, oluşturulacak olan Kurumun yapısı diğer kamu kurumlarından biraz farklı olmalı ve kamu kurum ve kuruluşları, üniversitelerin ve sivil toplum kuruluşlarının tam katılımı sağlanmalıdır. Kurum çalışanları teorik yönü güçlü olan üniversiteler ile uygulama yönü güçlü olan kamu kurum/kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinden oluşmalıdır. Böylelikle üniversiteler ve kamu koordineli bir şekilde çalışarak daha iyi sonuçlar elde edilebilecektir. Bu kapsamda, Kurumda çalıştırılacak üniversite ve kamu kurumları personel sayısı, Kurumun çalışan uzman personelinin %50'sini geçmeyecek şekilde ve makul bir süre belirlenerek geçici olarak görevlendirilip, aktif katılım sağlanmalıdır.
- Kamuda genel olarak görevde kalma süreleri kısa olduğundan uzun vadeli düşünüp, planlama yaparak çalışılması kolay bir konu değildir. Bu nedenle de kısa vadede sonuç elde edilebilecek konular ister istemez öncelik sırasına alınmaktadır. Diğer bir ifade ile üst yöneticilerin ulusal planlamayı oluşturacak, uygulayacak ve değerlendirecek kadar görevde kalamamakta olduğu dikkate alınarak, Kurumun başkan ve başkan yardımcılarını yöneticilerinin beş yıllığına seçilip beş yılın sonunda da gerçekten de çok başarılı olanlar bir kez daha göreve getirilmelidir. Bu Kurumda çalışma şartlarının da çok iyi olması sağlanarak, ikinci beş yıl çalışabilmek için çalışanlar motive edilmelidir. Ancak, belli bir süre sonra değişiklik olmayınca rutinlik ve az motivasyon söz konusu olabileceği için, yöneticiler en fazla iki kez, yani en fazla 10 yıl görevde kalabilmelidirler.
- Kurum, insan gücü altyapısında, nitelikli eleman sayısında ve planlama bilincinde yetersizliği olmayacak bir şekilde yapılandırılmalıdır. Hiç uygulamayı görmemişlerin tam olarak başarılı olamayacağı da kabul edilmelidir. Bu nedenle, Kurumda çalışanların diğer kamu kurumlarına ve özel sektöre gidebilmeleri ve istedikleri zaman da Kuruma dönebilmeleri çok faydalı olabilecektir. Çünkü, Kurumda çalışanların diğer kamu kurumlarını ve özel sektörü görmesiyle bilgi birikimi artacak ve uygulamaya girerek de değişik boyutlarıyla tecrübe elde edebileceklerdir. Aynı zamanda, Kurum çalışanlarının sayısal olarak fazla olması değil, yetişmiş personelden oluşması önemli bir konu olduğu için maaş ve çalışma şartları iyileştirilerek yetenekli ve başarılı personel çalıştırılmalıdır.

K. Yazıcı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
4(2015) 68-96
K. Yazıcı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015)
68-96

- Kurumun kurul üye sayısı 7 olmalı, 7 yıllığına tek bir kez görevlendirilmeli ve üyelerinden ikisi özel sektörden, ikisi üniversitelerden, üçü de kamu kurumlarından (bunlardan birisi Kurum içinden, ikisi de bakanlıklar ve diğer kurumlardan) olacak şekilde seçilmelidir. Üyelerin birden fazla seçilmesi durumunda, mevcut durumda olduğu gibi, süresi biterken tekrar seçilebilmek için daha rasyonel ve ülke açısından faydalı kararların alınamaması veya gecikmesine neden olunabilecektir. Ayrıca, farklı alanlardan üyelerin seçilmesiyle konuların her boyutuyla görülebilmesi ve değerlendirilebilmesi sağlanabilecektir. Diğer bir ifade ile, konuların teorik boyutu üniversiteden gelenler, uygulama boyutu özel sektörden gelenler, kamu boyutu diğer kamudan gelenler ve kurum içi boyutu da kurumdan gelenler tarafından analiz edilebilecek ve sağlıklı kararlar alınabilecektir.
- Bir yazar tarafından Kurumun bakanlığa bağlanması durumunda ilişkilerin kısıtlı ve dar olacağı belirtilmekte, bu nedenle de Başbakanlığa bağlı olmasının daha doğru olacağı, bakanlıklar üstü konumda olması durumunda her türlü bilgiyi alabileceği, böylelikle de ülke gerçeklerine uygun planlar hazırlanacağı vurgulanmaktadır. Ancak, geçmişte kamuoyunda, planlama konusunda yetersizlikler olduğunda bunun DPT ile irtibatlandırılmakta olduğu ve DPT'nin kamuoyu görüntüsünde sıkıntılar olduğu değerlendirilmiştir yapılmaktadır (Bayram, 1994: 261). Gerçekten de uygulamaya bakıldığından ulusal planlama bakanlıklar üstü karar vermeyi ve yürütmeyi gerektirdiği için Kurumun kesinlikle bakanlıklar üstünde bir konuma sahip olması ve Başbakanlığa veya Meclise bağlı çalışması gerekmektedir. Bu yapıldığında Kurum rahat bir şekilde çalışabilecek, görüşler oluşturabilecek, eleştirebilecek ve öneriler sunabilecektir. Aksi takdirde diğer kamu kurumlarından gerekli ve ilişkili bilgilerin ve değerlendirmelerin sağlıklı bir şekilde alınabilmesi mümkün olmayacak ve Kurumun almış olduğu kararların da uygulanabilmesi kesinlikle söz konusu olamayacaktır.
- Mevcut durum itibarıyla Türkiye'de planlama konusunda çok farklılık söz konusudur. Bu nedenle hangi konuyla neresi ilgilenmekte, nasıl bir işleyiş sistemi söz konusu olduğu tartışmalı hususlardır. Bu nedenle, kamuda bir konuyla ilgili tek bir kurumun muhatap olması ve işlerin buradan tek çatı altında yapılması faydalı olabileceği için kamudaki ulusal planlama, araştırma ve danışmanlık konularıyla ilgilenen birimler kaldırılıp ve ilgili bakanlıkların ve kurumların görevleri de revize edilip bu Kuruma bağlanmalıdır. Yani, örneğin Türkiye'deki Yüksek Planlama Kurulu, Para-kredi ve Koordinasyon Kurulu, Kalkınma Araştırma Merkezi, Ekonomik ve Sosyal Konsey kaldırılmalı ve bunların görevleri bu Kuruma devredilmelidir.

- Ulusal planlama ile ilgili öneriler

•Ulusal planlar çok önemli, gerçekleştirilmesi çok zor, ancak imkansız olmamalıdır. Orta ve uzun vadeli ulusal planlarla Kurumun, kuruluş düzeyindeki stratejik konularla da ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının ilgilenmesi gerekmektedir. Diğer taraftan, dünya bazında, ülke bazında ve bölge bazında stratejik konular belirlenip oralara iyi bir şekilde yoğunlaşılması çok faydalı olacaktır. Planlar hazırlanırken, sayı fazla olmasından ziyade stratejik konuların özenle seçilip iyi bir şekilde takibinin yapılması ve uygulanması çok önemlidir. Bu nedenle, ulusal stratejik konuların belirlenmesi için teşvik edici uygulamaların hayata geçirilmesi önemli bir konu olup, Kurum tarafından tartışmaya/analize açık bir şekilde en fazla beş konu ulusal planlama olarak tespit edilmeli ve gerekmesi durumunda iki yılda bir ulusal planlar revize edilmelidir.

•Kurumda stratejik düşünebilecek, gerçekten bir şeyler üretme aşkı olan personeliyle takımlar kurulup, en azından aylık olarak yapılanlar ve yapılacak olanlar toplantı yapılarak izlenmeli, tartışılmalı ve atılım yapmaları sağlanmalıdır. Bu kapsamda, en azından aylık olarak fikir cinnastiği yapacak şekilde her türlü görüşe ve tartışmalara açık toplantılar Kurumda yapılmalıdır. Kişisel düşünmenin önü tıkanmazsa çok önemli düşünceler çıkabileceği için alternatif öneriler hemen başında reddedilmemeli, alternatif önerilere kesinlikle tüm kapıları açmalı ve objektif şekilde iyi bir fikir cinnastiği yapılarak öneriler tartışılmalı ve kararlar alınmalıdır.

•Planların fiili olarak etkin bir şekilde uygulanabilmesi için planlama konusunda özel sektörle tam olarak irtibat sağlanıp, onları motive ederek planlama işlerine girmeleri çok önemlidir. Planlar hazırlanırken gelişme sağlayacak ve bu sektörlerdeki şirketleri uluslararası rekabete hazırlayacak kamu-özel sektör ortaklıklarının sağlanması faydalı olacaktır (Şahinkaya, 2012: 9). Nitekim, Güney Kore, şirketlerini destekleyerek uluslararası alanda bu şirketleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Fransa'da da hükümet belirlediği tercihleri ve öncelikleri devlet-özel sektör işbirliği ile istişari örgütlerdeki temsilciler vasıtasıyla tekrar şekillendirdiği (Yılmaz, 2012: 49) gibi benzeri bir durum Türkiye'de de olmalı ve konular açık bir şekilde tartışılabilir.

•Planlamanın başarısız olmasında grupların planlama kararlarına ve uygulama süreçlerine etkin bir şekilde katılmamalarının da etkisi vardır (Açıkalin ve Saltık, 2007: 7). Ancak, uygulamaya bakıldığında ilgili kamu kurum ve kuruluşları ve üniversiteler planlama ile ilgili çalışmalara davet edilseler bile tam manasıyla katılımın olmadığı, genel olarak ilk toplantılara katıldıktan sonra, esas sonuçların alınabileceği şekilde toplantıların tam olarak takip edilmediği veya gereken ilginin gösterilmediği görülmektedir.

Bu nedenle, planlar hazırlanırken tarafların katılımının/iletişimin sağlanmasına dikkat edilmeli, onların toplantılara katılımını sağlayacak düzenlemeler yapılmalı ve tarafların görüşleri de yalnızca birkaç toplantıda görüş verip, başka bir işe karışmamak şeklinde olmamalı ve aktif bir şekilde çalışmalara katılıp eleştirilen hususlarla ilgili spesifik öneriler getirmeleri sağlanmalıdır. Gerçek manada farklı düşüncelere kapı açıldığında ve konu bütün boyutlarıyla gerçek manada tartışıldığında mesafe alınabilecektir.

- Diğer taraftan, Kurum, uygulamayı iyi bir şekilde takip edecek şekilde yapılmalı ve Kurum çalışanları kamu kurumlarını ve özel sektörü düzenli bir şekilde ziyaret edip, çalışmalarını izlemelidir. Aynı zamanda, kurumsal stratejik planları uygulayan kamu kurumlarının stratejik planları, Kurum tarafından izlenmeli ve bunlar takip edilerek bunların önemlileri belirlenip, gerekiyorsa ileriki yıllarda ulusal planlar olarak kabul edilerek takip edilmelidir.

- Kamu kurumlarında ve özellikle de Kurumda günlük işlerden ziyade ulusal stratejik işlere vakit ayrılıp, onların üzerinde çalışılması çok önemli bir husustur. Bu nedenle, bugün yaptıklarımızla uğraşırken yarın yapılacakları da düşünüp planlar yapılması ve bugün ile yarının iç içe olduğunun unutulmaması çok önemli bir konudur.

- Ancak, kamu kurumlarında ve özel sektörde değişime ve tartışmalara tam manasıyla vakit harcanmamaktadır. Bu husus uygulamada çok önemli olup, plan yapmak için değil gerçek manada uygulanabilecek planlar yapmak için zaman harcanması çok önemli olup, planlar fiili olarak uygulandığında çalışanları çok motive edebilecektir. Diğer taraftan, ilişkilerde eleştirel, etik ve katılımcı bir bakış açısının hayata geçirilmesi, aynı zamanda sorunlar etrafında kamuoyu ve toplumsal duyarlılığın oluşturulması çok önemlidir (Açıkalin ve Saltık, 2007: 20-21). Bu nedenle, stratejik düşünmeye, tartışmaya ve gerektiğinde hiç tereddüt etmeden değişime zaman ayırmalıdır.

- Geçmişteki uygulamalara bakıldığında (Övgün, 2010; Yılmaz, 2012), Türkiye’de planların çok fazla uygulanmadığı veya uygulanmadığı görülmektedir. Bunu ortadan kaldırabilmek ve dışsal baskıları ve düşünceleri hissedebilmek için Kurumsal yapının iyi bir şekilde oluşturulduktan sonra planlar ve faaliyetler konusunda düzenli bir şekilde basının bilgilendirilmesi çok önemli olacaktır. Ulusal planlar uygulamaya geçmemiş belgeler olmamalı, bir strateji ortaya konuldu ise iyi bir şekilde takip edilmeli ve sonucu da kamuoyuna açık bir şekilde anlatılmalı ve tartışılmalıdır. Bu nedenle altı ayda bir planlamadaki gelişmeler konusunda basına ve ilgili taraflara konunun anlatılması çok önemli olacaktır.

- Araştırma ile ilgili öneriler

- Düşünmek için harekete geçmek gerektiği için (Bryson, 2004: 31), gerçekten belli seviyeye gelmiş fiili tecrübesi olan tecrübeli personel

stratejik planlama birimlerinde ve ulusal planlama kurumunda çalıştırılmalıdır. Bu kapsamda mevzuatta revize yapılarak buralara çalışan STK'lar, üniversite ve kamu personelini yönlendirici teşvikler yapılmalıdır.

•Diğer taraftan, plancılar kararlarını yöneticilerden farklı olarak daha kapsamlı araştırmalara dayandırmalıdır. Nitekim, plancıların araştırmalar yaparak planlamasını geciktirmesi planlamayı etkisiz yaparken, zaman baskısı var diye inceleme yapmadan kararlar verilmesi de onun plancılık iddiasını o kadar ortadan kaldırmaktadır (Tekeli, 2009: 338-339). Bu nedenle, araştırmaların planlı bir şekilde çalışılarak yapılması sağlanmalıdır.

•Bu kapsamda, stratejik planlamanın uygulanabilmesi için kişisel kararlar, grup kararları ve fikir alışverişi teşvik edilmelidir (Tuncikiene vd., 2010: 94). Ayrıca, stratejik planlamada kişisel düşünüp, grup olarak tartışılması çok önemlidir (Bryson, 2004: 151). Bu kapsamda, stratejik planlamanın hazırlık sürecinde atılması gereken adımlardan biri hayalciler ile eylemcilerden oluşan stratejik planlama komitesi kurulmasıdır (Tüzün, 2008: 15). Stratejik planlama stratejik düşünme ve sürekli öğrenmeye yönelik olmalıdır (Poister, 2010: 247). Ancak, özellikle kamu kurumlarında ve büyük şirketlerde, değişik fikirlerin önü bilerek veya bilmeyerek genel olarak kapanmaktadır. Bunun için farklı görüşlere kapıları tamamen açıp farklı görüşlerin tartışıldığı bir platform oluşturulması çok önemli olup, bu yapıldığında çok değişik görüşler ortaya çıkabilecektir. Nitekim, orijinal fikirler bazen başlangıçta çok anlamsız gibi hiç tartışılmadan gündemden çıkarılabilmekte olduğu için kişisel görüşlerin önü hemen kapanmamalı ve tartışılarak önemli kararlar alınabilmelidir. Diğer bir ifade ile dünyayı ve gelişmeleri iyi takip edeceklerin oluşturulup, düşünmeye zaman ayrılması gerekmektedir. Bu nedenle, stratejik planlama yapacak idarelerin ve ulusal planlama kurumunun bu kapsamda planlar yaparken geleceğe yön verebilecek şekilde düşünmesi, keşifler yapması ve gerektiğinde de kesinlikle radikal değişiklikler yapması önemli konulardan birisidir.

•Genel olarak tüm kamuda olduğu gibi hiçbir şeyin değiştirilemeyeceği anlayışının kırılması gerekmektedir. Bununla birlikte, herşeyi eleştiren, ama eleştirdiği hususların alternatif çözümlerini söyleyemeyen bir stratejik planlama birimi ve ulusal planlama kurumu oluşmamalıdır. Yani, eleştirdiği hususların çözüm önerilerini de belirleyebilen birimin olması gereklidir. Ayrıca Kurum, her konuya girmek yerine daha stratejik konularla uğraşmalı, diğer kamu kurumlarının, özel sektörün ve üniversitelerin gelişip ilerlemesi için onlara sürekli fırsatlar vermeli ve yönlendirmelidir. Diğer taraftan, Kurum, önemli konularda üniversiteler, özel sektör ve kamu kurumlarıyla iyi bir koordine sağlayarak yıllık araştırma konuları belirleyip, bu konularla ilgili iyi bir çalışma yapılmalı, kapsamlı raporlar hazırlanmalı ve kamuoyuyla paylaşılmalıdır. Bu nedenle özel sektörü ve üniversiteleri

motive edici düzenlemeler yapıp, aktif bir şekilde çalışmalarını sağlanmalıdır.

- Çalışanları memnun etmedikçe, tüketicileri memnun etmek mümkün olmadığından (Monahan, 2001: 4), stratejik planlama, personel çalışmasını isterse işleyecektir (Bryson, 2004: 332). Bu nedenle, planlamadaki şahısların önemi iyi analiz edilmeli ve şahısları motive edici öneriler geliştirilmeli ve her yönden memnun edilmelidir. Planlamayı hazırlayanların buna zaman harcadıkları için de onların ödüllendirilmesi ve şerefendirilmesi yapılmalıdır (Nolan, vd., 2008: 131). Diğer taraftan, planlamanın nasıl yapılması gerektiği, vizyon ve misyonlarının ne olması gerektiği kamu kurumlarına anlatılmalıdır. Yetenekli yöneticiler ve personelin yetiştirilmesi için ulusal planlama konusunda kendi ülkesinde ve dünya çapında sürekli olarak eğitim alınmalı, eğitim verilmeli ve konferanslar düzenlenmelidir. Aynı zamanda, Kurum çalışanlarının dünya ve ülkesini iyi bir şekilde bilmesi gerekmekte olduğundan, yani iki ayakla yürünmesi için iki boyutu da, yani ülkesini ve diğer ülkeleri bilmek gerektiğinden, bu Kurumdaki çalışanlar, sürekli ülkesindeki ve dünyadaki önemli konferansları ve toplantıları takip etmeli ve aktif bir şekilde katılmalıdır.

- Türkiye’de genel olarak kamuda çalıştaylar yapılmamakta ve farklı görüşler tartışılmamaktadır. Bu nedenle oluşturulacak Kurumun iyi organize edilerek çalıştaylar yapılması çok önemli katkılar sağlayabileceği düşünüldüğünden, gündemdeki önemli konular ve ileride önemli olabilecek konular belirlenip, bu konularla ilgili olarak sürekli ayda bir çalıştaylar yapılmalıdır.

- Diğer taraftan, yeni fikirler üretmek için beyin jimnastiği yapmak çok önemli olduğu için, bakanlıklar ve kamu kurumları tarafından halk ve gençler beyin jimnastiğine yönlendirilmeli, teşvik edici programlar yapılmalı ve yarışmalar düzenlenmelidir. Bu şekilde ödüller yüksek verilerek özellikle gençlerin yeni şeyler üretmelerinin önü açılmalıdır. Buralardan birinci olanlar da Kurumda değerlendirilmeye tabi tutularak, bunlardan stratejik öneme sahip olan(lar) belirlenip, tekrar bunlar ödüllendirildikten sonra bunlar Kurumun ulusal planlarına dahil edilmelidir.

- Türkiye’de düşünce kuruluşları (Think tank) çok fazla çalışmamakta ve diğer ülkelerle kıyaslayınca da çok az sayıda düşünce kuruluşları olduğu görülmektedir. Bu nedenle, düşünce kuruluşlarını motive edecek şekilde düzenlemeler yapılması sağlanmalı ve Kurumun da düşünce kuruluşları ile koordineli çalışıp, gerekmesi durumunda bunlara önemli araştırma konuları verilmelidir.

- Danışmanlık ile ilgili öneriler

- Mevzuatı hazırlamanın bir adım uygulamasının ise başka bir adım olduğu unutulmamalıdır. Ancak, genel olarak mevzuat çıkarıldıktan sonra fiili

olarak uygulanma boyutunun zayıf kaldığı, bunda da insan faktörünün çok önemli olduğu dikkate alınmalıdır. Uygulamada ise genel olarak önemli konularda kamuda çok ayrıntılı çalışılmadan ve hızlı bir şekilde bir şeyler yapılmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle, Kurum, hükümetin önemli konular hakkında başvurması üzerine, ciddi bir şekilde inceleme yapıp istişari nitelikte görüşler sunmalıdır. Bu tam olarak işlediğinde de, ilgili kamu kurumları yaptığı çalışmaları daha dikkatli araştırarak ve kapsamlı bir çalışma sonunda nihai raporunu veya düzenlemesini yapacaktır.

- Diğer taraftan, Kurumun yapısı çok iyi olabileceğinden ve çalışanlar da maddi olarak motive edilerek çalıştırılacağından, kanunlar çıkarılırken bakanlıklara ve kamu kurumlarına bu Kurumdan görüş alma zorunluluğu getirilmeli; kanun tasarıları Meclise giderken bu Kurumun görüşleri tasarıların Ek'inde yer almalıdır. Ancak, Kurumun görüşü bağlayıcı olmamalıdır. Bu şekilde bir sistem oluşturulduğunda da ilgili kamu kurumlarının kanun çalışmalarında daha dikkatli çalışması sağlanabilecektir.
- Uygulamada genel olarak karşılaşılan diğer bir konu da bakanlıklar ve kurumlar arasında zaman zaman tartışmalı hususların ortaya çıkmasıdır. Aynı konuda farklı bakanlıkların veya kurumların farklı bakış açılarının olması ve farklı uygulamaların olması söz konusu olabilmektedir. Gerçekten de uygulamada çeşitli kamu kurum ve kuruluşları arasında görev ve yetki çatışması olabilmekte veya ilgili taraflar sorunlu konuları sahiplenmekten kaçabilmektedir. Bu nedenle, kamudaki tartışmalı ve çok önemli konular Kuruma getirilip burada tartışıldıktan sonra Kurum tarafından nihai karar verilmelidir. Örneğin, altyapı ile ilgili uygulamada belediyeler ile işletmeciler ve diğer kamu arasında tartışmalar olabilmekte ve altyapı kazıldıktan belli bir süre sonra başka bir nedenle tekrar altyapı kazılması söz konusu olabilmektedir. Bunların tek bir çatı altında planlı bir şekilde yapılması sağlanabilirse bir şehirde altyapı kazıldığında tüm gerekli olan yerleştirmelerin burada yapılması sağlanabilecektir. Bundan da kamu ve özel sektör çok faydalanabilecektir.

- Diğer öneriler

- Son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de düzenleyici ve denetleyici kurumlar kurulmakta ve önemli konularla ilgilenmektedir. Ancak, bu kurumlar stratejik planlama hazırlamak zorunda değildir. Bu nedenle, bu kurumlar da dahil olmak üzere, tüm kamu kurum ve kuruluşları aktif bir şekilde stratejik plan hazırlamalıdır. Bunun için de stratejik birimlerin yapısı ve stratejik planlamanın nasıl yapılması gerektiği tekrar gözden geçirilmelidir. Bu kapsamda, kamu kurumlarında, "Stratejik Planlama ve Araştırma Birimleri" kurulmalı ve doğrudan başkana/müsteşara/genel müdüre bağlı çalışmalıdır. Bu kurumsal stratejik

planlama birimlerinin işleri de, mevcut durum itibariyle, Kurumdan ayrı olarak Kalkınma Bakanlığı düzenlemelerine bağlı olarak devam etmelidir².

- Diğer taraftan, ulusal ve bölgesel planlamanın bütünleşmemesi söz konusu (Tekeli, 2009: 53) olup, bu nedenle ulusal ve bölgesel planlamanın koordineli bir şekilde çalışması da çok önemlidir. Ulusal düzeydeki strateji belgeleri ile yerel düzeydeki belgeler arasındaki kopukluk Kurum tarafından giderilmelidir. Ayrıca, ulusal planlama yapacak olan Kurum ile mevcut olan ve genel olarak kurumsal düzeyde stratejik planlama ile ilgilenen Kalkınma Bakanlığının koordineli bir şekilde çalışması ve buna göre bir yapılanmanın oluşturulması gerekmektedir.
- Ulusal ve stratejik planlama, bilinmeyenleri ortaya çıkarmaya ve ileriye yönelik olmalıdır. Diğer bir ifade ile Kurum planları Anayasa gibi, diğer bakanlıkların ve kurumlarınki ise kanunlar gibi olmalı ve her bakanlığın ve kurumların stratejik planları kendi “Stratejik Planlama ve Araştırma Birimleri” tarafından iyi bir şekilde takip edilmeli, Kurum da bunları aktif bir şekilde izlemelidir.
- Kurum ile “Stratejik Planlama ve Araştırma Birimleri” stratejik düşünmeyi, değişimi ve yeniliği teşvik etmeli, fırsatlardan faydalanmalı ve geleceği tahmin etmekten ziyade geleceği yönlendirmeli ve geleceğin tehditlerini hafifletmelidir.
- Türkiye’de, genel olarak, kamuda hızlı bir şekilde çalışılmakta ve kararlar alınmaktadır. Yani tüm çalışmalarda bir plan kapsamında çalışılması gerekmesine rağmen uygulamada bu tam işlememektedir. Bu nedenle, kamu sektöründeki günü birlik karar alma anlayışının özellikle bu Kurumda kesinlikle kaldırılması sağlanmalı, iyi bir şekilde çalışılarak sonuca gidilmeli ve Kurumun hesap verilebilirliği yerleştirilmelidir. Bu da diğer kurumlara ve bakanlıklara örnek olmalıdır. Ayrıca, siyasi ve bürokratik sorumlulukların net bir şekilde ayrıştırılması faydalı olabilecektir.
- Kurum, kendi araştırma biriminin çalışmalarıyla yüksek verimlilik potansiyeline sahip önemli alanları belirleyip özel sektörü bu alana teşvik etmeli; kamu yatırımlarını da ulusal stratejik planlar çerçevesinde yönlendiren bir yapıda ve işleyişte olmalıdır. Dünya uygulamaları incelendiğinde Güney Kore örneğinde olduğu gibi de önemli alanları belirleyip, bu alanlarda büyük şirketler desteklenerek dünyada ön sıralara gelmesi sağlanmalıdır. Diğer bir ifade ile ulusal stratejik alanların belirlenip, özellikle bu alanlarda şirketler ilk yıllarda desteklenmelidir.
- Türkiye’de uygulamada, genel olarak, ulusal kalkınma planları tam olarak bağlayıcı nitelikte işlememektedir. Planlar yapılmak için yapılmakta ancak

² Stratejik planlamanın hangi kurum/bakanlık tarafından takip edilmesi gerektiği başka bir çalışma konusudur. Bu çalışmada bu konuya girilmemiştir.

etkin bir şekilde uygulaması çeşitli nedenlerle tam yapılamamaktadır. Bu nedenle, Kurumun ulusal planları kesinlikle bağlayıcı; araştırma ve danışmanlık hizmetleri de yol gösterici nitelikte olmalıdır. Bunun aktif bir şekilde işlemesi için de, ulusal planlar belirlendiğinde “ne, ne zaman, kim tarafından, nasıl yapılacak” konularının net bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Planlar uygulan(a)madığında da “kim uygula(ya)madı, niye uygula(ya)madı, bundan sonra ne yapılabilir ve nasıl uygulanabilir” hususları tam olarak analiz edilmelidir. Bu yapılmadığında, kısmen şu anki durumda olduğu gibi, ulusal planlar sadece göstermelik bir yapıda olacak ve fiili olarak tam uygulan(a)mayacaktır.

•Çağdaş kalkınma planlaması stratejileri, gelişmekte olan ülkelerin karakteristiklerinde yer alan iktisat ve iktisat-dışı boyutlarını da kabul etmek zorundadır. Bu nedenle, Türkiye'nin kendine özgü sosyo-psikolojik, tarihi ve coğrafi özellikleri gibi faktörler istikrar programları hazırlanırken ve uygulanırken dikkate alınmalıdır. Sonuç olarak da, kalkınma planlaması ve istikrar programları mümkün olduğu kadar ülkenin şartları dikkate alınarak Türkiye'ye özgü hazırlanmalıdır.

4. SONUÇ

İktisadi teoriler değerlendirilirken teorinin oluştuğu şartlar ve mekan dikkate alınarak uygulanabilirlikleri gözden geçirilmeli ve gerekli düzeltmeler yapılarak politika ve kararlar alınmalıdır. Yani analizler yapılırken ve kararlar alınırken içinde bulunulan ülkenin şartları ve ona etki edecek dışsal/global faktörler de düşünülmelidir. Diğer bir ifade ile ekonomik ve mali olaylar hukuki, ekonomik ve siyasal yönleri yanında, sosyo-psikolojik yaklaşımlar da dikkate alınarak analiz edilmelidir.

Diğer taraftan, her ekonomik krizde bir şeyler yapılmaya çalışılmakta, ancak köklü değişikliklerin orta ve uzun vadede yapılacağı sözde kalabilmekte ve sadece kısa vadeli çözümlerle uğraşmaktadır. 20-25 yıl önce acilen yapılması gerekir/yapılacak denen hususlar günümüzde de hala aynen devam edebilmektedir.

Öncelikle kamuda geleneksel olarak çalışılıp, hiçbir şeyin analiz edilmemesi, eleştirilmemesi ve alternatifler geliştirilmemesi ve çizilen sınırlar çerçevesinde kalınması gerektiği yerleşmiş durumdadır. Ancak yıllardır yerleşmiş geleneklerin kolay bir şekilde değiştirilmesi çok kolay değildir. Bu nedenle, kamuda yeniden yapılanma konusunda ilerleme sağlanabilmesi ve planlama konusunda revize yapılabilmesi için ciddi çalışmak gerekmektedir. Diğer taraftan, reform yaparken ayrıntılara takılmamalı ve ağaçlarla uğraşmak yerine ormanı görmeye çalışmalıdır.

Önceki yıllarda planlama olmadan kalkınma mümkün değil anlayışından, şimdi de hiç planlamaya gerek yoktur anlayışına kayılmaması

gerekmektedir. Planlamanın kesinlikle gerekli olduğu, hatta normal bir insanın bile gündelik yaşamı planladığı (Övgün, 2010: 76) düşünülmesi ve yaşamın bir parçası olan planlamanın yapılmaması değil, tam tersi daha iyi planlama nasıl yapılabilir ve hatalar nasıl düzeltilebilir bunun tartışılması ve çözüm önerileri bulunması yerinde olacaktır. Nitekim, kötü bir planın plansızlıktan iyi olduğu unutulmamalı, Kurumun geleceğe yönelik ulusal stratejiler belirleyerek özel sektörü mümkün olduğunca buralara teşvik ederek yönlendirmelidir.

Diğer taraftan, her şeye ayrıntılı bir şekilde müdahale edip planlama yapmak ile hiçbir şeye müdahale edilmemesi aynı sonucu doğurabilecektir. Diğer bir ifade ile, sadece ayrıntılı ve sayısal planlama yapıp uygulaması tam takip edil(e)meyen bir planlamadan ziyade, az da olsa makro stratejik konular belirlenip, bu konularla ilgili ulusal planlamalar yapıp, kesinlikle de iyi bir şekilde takip edilmesi önemli bir husustur. Aynı zamanda, planlama kağıt üzerinde ve sayısı çok olmasından ziyade gerçek manada uygulanan ve sayısı az ancak stratejik olarak çok önemli konuları kapsamalıdır. Ulusal Planlama Kurumu beyin gibi, kurumsal planlama birimleri de aktif bir şekilde el/kol gibi çalışmalıdır.

Bunun için orta ve uzun vadeli ulusal stratejik konularla Kurumun, kurumsal stratejik konularla da bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşlarının ilgilenmesi gerekmektedir. Aynı zamanda kamu kurum ve kuruluşlarının resmi ve/veya gayri resmi olarak Kurum ile koordineli çalışması faydalı olabilecektir.

Bunlar yapılırken, sadece kısa vadeli çözümler üzerinde durulmamalı, orta ve uzun vadede yapılması gerekenler iyi analiz edilmeli ve bu konuda uygulamaya hemen başlanılmalıdır. Bunun için de ulusal stratejik planlama Kurumunun kısa süreli yıllık işlere fazla zaman harcamayıp, bundan sonra orta ve uzun vadede yapılması gereken işlere zaman ayırarak kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve özel sektör arasında koordinasyonu sağlamalı, stratejiler ve politikalar belirlemeli, özel sektörü yönlendirmeli ve teşvik etmelidir. Kurumun nihai hedefi de özel sektörün gelişmesi ve sonuçta da vatandaşların faydalanması olmalı, özel sektördeki başarılar da dolaylı olarak bu Kurumun başarısı olarak değerlendirilmelidir.

Ancak, genel olarak, üniversiteler uygulamadan uzak, kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör de teoriden kopuk bir şekilde faaliyette bulunmaktadır. Bu nedenle “Ulusal Planlama, Araştırma ve Danışma Kurumu” oluşturulurken kamu yararı odaklı ve etkin işleyen bir yapının oluşturulması hedeflenmeli ve üniversiteler ile kamu kurum ve kuruluşları da bu Kurumda aktif bir şekilde geçici süreyle görevlendirilmelidir.

Sonuç olarak, Türkiye’de ulusal stratejik konuların ve önemli araştırmaların yeni kurulması gereken ve bir beyin gibi çalışması düşünülen “*Ulusal*

K. Yazıcı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
4(2015) 68-96
K. Yazıcı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015)
68-96

"Planlama, Araştırma ve Danışma Kurumu" tarafından yapılması çok faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, A. (2003). Stratejik Yönetim ve Kamuda Uygulanan Stratejiler, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 6.
- Açıkalın, O. ve Saltık, A. (2007). Kalkınmada Yeni Kavram ve Stratejiler, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 1.
- Aktan, C. C. (2008). *Stratejik Yönetim ve Stratejik Planlama*, www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale132.pdf, Çimento İşveren, Temmuz-Ağustos, (12.04.20014).
- Allison, M. and Kaye, J. (2005). *Strategic Planning for Nonprofit Organizations: A Practical Guide and Workbook*.
- Allmendinger, P. (1998). Planning Practice and the Post-modern Debate, *International Planning Studies*, Vol: 3, No: 2.
- Ateş, M. (1999). *Kamu Yönetimindeki Yeri, Organizasyon Yapısı, Görevleri ve Fonksiyonları ile Devlet Planlama Teşkilatı*, Ankara.
- Bayram, M. E. (1994). *Türkiye'de Planlama Teşkilatının (Türk Planlılığının) Hukuki ve İdari Yapısı ile İlgili Meseleler ve Çözüm Önerileri*, Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi, Yayın No: DPT: 2366, Aralık.
- Biçer M. ve Yılmaz H. H. (2009). Parlatmentonun Kamu Politikası Oluşturma ve Planlama Sürecindeki Konumunun Yeni Kamu Mali Yönetim Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi, *Yasama Dergisi*, Sayı: 13.
- Bryson, J. M. (2004). *Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations, A Guide to Strengthening and Sustaining Organizational Achievement*, Third Edition.
- Bryson, J. M. and Alston, F. K. (2005). *Creating and Implementing Your Strategic Plan, a Workbook for Public and Nonprofit Organizations*, Second Edition.
- Canpolat, H. (2010). İl Düzeyinde Stratejik Planlama ve Sivas İli Uygulamalarının Değerlendirilmesi, *Maliye Dergisi*, Sayı 159, Temmuz-Aralık.
- Çatak S. ve Çilingir C. (2010). *Performance Budgeting in Turkey*, OECD, Volume 2010/3.
- Çelik, R. (2011). *Stratejik Yönetim ve Stratejik Planlama, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünün 2010-2014 Yılı Stratejik Planının Değerlendirilmesi, Daha İyi ve Gerçekçi Stratejik Planlama İçin Yapılması Gerekenlerin Belirlenmesi*, T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Teftiş Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2012). *Üst Ölçek Mekansal Strateji Planlaması Hazırlama, Uygulama ve İzleme Süreci, Yöntem ve Esaslarının Belirlenmesi, Mevcut Durum Analizi ve Değerlendirmeleri Raporu, Üst Ölçekli Ana Planlar, Sektörel Planlar ve Strateji Belgelerine İlişkin Değerlendirmeler*, Belda+Dambo İş Ortaklığı. 6 Ağustos.

K. Yazıcı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
4(2015) 68-96
K. Yazıcı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015)
68-96

- Demir, C. ve Yılmaz, M. K. (2010). Stratejik Planlama Süreci ve Örgütler Açısından Önemi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 1.
- Ekiz, C. ve Somel A. (2007). Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 256.
- Ekiz, C. ve Somel, A. (2005). *Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, Tartışma Metinleri, No. 81, Ocak.
- Eşiyok, B. A. (2008). Türkiye Ekonomisinde Planlı Kalkınma Arayışları ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı: Bir Yol Ayrımı, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 260.
- Eşiyok, B. A. (2010a). Dünya Ekonomisinin Alacakaranlığında Güney Kore’nin Kalkınma Deneyimini Yeniden Düşünmek, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 34, Sayı: 268.
- Genç, F. N. ve Demirci, M. (2006). *Planlamanın Etkinliğini Artırma Açısından İletişimsel Planlama*, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 6. Türkiye Şehircilik Kongresi, “Planlama, Siyaset, Siyasalar”, TMMOB Şehir Plancıları Odası.
- Karacan, E. (2010). *Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi ve Türkiye Uygulaması*, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Karacan, E. (2013). ABD’de Performans Bütçe Yönetimi, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 89, Nisan-Haziran.
- Karaer, T. (1991). Kalkınma Planları ve İdari Reform, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 2.
- Küçük Y. (1975). *Planlama, Kalkınma ve Türkiye*, Ankara.
- Mihçı, H. (2002). Görelî Geri Kalmışlıktan Kurtulma Hamlesi ve Türkiye’de Planlı Kalkınma Deneyimi (1963-1983), *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 231.
- Mihçioğlu, C. (1988). Yine Devlet Planlama Örgütünün Kuruluşu Üzerine, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, Cilt: 43.
- Monahan, K. E. (2001). *Balanced Measure for Strategic Planning A Public Sector Handbook*.
- Nolan, T. M., Goodstein, L. D. and Goodstein, J. (2008). *Applied Strategic Planning, An Introduction*, Second edition.
- Övgün, B. (2009). *Kalkınma Planlamasından Stratejik Planlamaya, Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform*, Barış Övgün (ed.), Ankara, Ankara Üniversitesi SBF, Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No: 5.
- Övgün, B. (2010). *Devlet ve Planlama*, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Övgün, B. (2011). Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Örgütlenme: Kalkınma Bakanlığı, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 66, No: 3.
- Övgün, B. (2013). Değişmeyen Kamu Politikası: Kamu Yönetimi Reformu, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 13, Yıl: 13, Sayı: 2.
- Özdemir, V. (2014). *Türkiye’de Planlı Kalkınma Deneyimleri*, Marmara Üniversitesi.

K. Yazıcı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
4(2015) 68-96
K. Yazıcı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015)
68-96

- Pınar A. (2009). *Yeni Bütçe Sistemi ve Maliye Politikaları, Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform*, Barış Övgün (ed.), Ankara, Ankara Üniversitesi SBF, Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No: 5.
- Poister, T. H. (2010). The Future of Strategic Planning in the Public Sector: Linking Strategic Management and Performance, *Public Administration Review*, December, 70, S1.
- Poister, T. H. and Streib, G. (2005). Elements of Strategic Planning and Management in Municipal Government: Status after Two Decades, *Public Administration Review*, Jan/Feb, Vol: 65, No: 1.
- Prikken, I. ve Koyuncu, E. (2011). *Mevcut Durum çalışması Yönetici Özeti, Stratejik planlamada paydaş katılımının iyileştirilmesi.*
- Soyak, A. (2003). Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç var mı?, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4, 2.
- Şahinkaya, S. (2012). *Türkiye Sanayileşme Tarihinden İki Kesit: Birinci Sanayi Planı 1933 ve Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi (2011-2014)*, 3. Ulusal İktisat Kongresi, DEÜ İİBF İktisat Bölümü, 29 Şubat-2 Mart.
- Takım, A. (2011). Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları, *Maliye Dergisi*, Sayı: 160, Ocak-Haziran.
- Tekeli, İ. (2009). *Akılcı Planlamadan, Bir Demokrasi Projesi Olarak Planlamaya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tuncikiene, Z., Raudeliuniene, J. and Stankeviciene, J. (2010). Information Provision Framework for Strategic Planning in Public Institutions, *Public Policy and Administration*, 34.
- Tüzün, G. (2008). *Kurumsal Stratejik Planlama, Sık karşılaşılan sorulara cevaplar.*
- Uçar Yılmaz, A. (2014). Kapitalizmde Planlama: Tarihsel ve Toplumsal Çözümleme, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 47, Sayı: 3.
- Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anabilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1.
- Yazıcı, K. (2014). Kamuda Stratejik Planlamanın Başarısız Olma Nedenleri ve Çözüm Önerileri, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 14, Sayı: 28.
- Yazıcı, K. (2015). Dünyadaki Kamusal Planlama Uygulamalarının Değerlendirilmesi Ve Öneriler, *Balikesir Üniversitesi Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, Ocak.
- Yılmaz, A. (2012). *Türkiye’de Planlama Politikası ve Yönetimi, Planlamanın Siyasal İktisadi ve Yönetimsel Kuruluşu*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Yılmaz, C. (1999). Piyasa Ekonomilerinde Ulusal Planlama ve Çeşitli Planlama Yaklaşımları, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 1.

S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
4(2015) 97-119
S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015)
97-119

SINIRAŞAN AKİFERLER HUKUKU TASLAĞI VE DİĞER SÖZLEŞMELERLE İLİŞKİSİ*

Dr. Seyfi KILIÇ

Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
seyfiklc@gmail.com

ÖZET

Sınırtaşan sulara ilişkin uluslararası hukuk kurallarının eksikliği özellikle yeraltı sularından faydalanmalar konusunda daha belirgindir. Yeraltı suları toplam su tüketiminin önemli bir bölümünü sağlamasına rağmen, uzun yıllar boyunca gerek ulusal gerek uluslararası alanda ihmal edilmiş bir kaynaktır. 2008 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı ile kabul edilmiş olan Sınırtaşan Akiferler Hukuku Taslağı ile birlikte, uluslararası su hukukunda yeni tartışmalar gündeme gelmiştir. Taslakta devletlerin egemenliğine yapılan vurgu ve diğer küresel sözleşmeler olan 1997 Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve 2013 yılında küresel hale gelen 1992 Helsinki Sözleşmesi ile olan ilişkisi, uluslararası alanda öne çıkan tartışma konularıdır. Diğer sözleşmelerle olan ilişkisi ile birlikte, taslağın alacağı nihai şekil de önümüzdeki yıllarda gündemde olacak tartışma konuları arasında yer alacaktır. Bu çalışmada da genel olarak taslak maddelerin içeriği ele alınmakta ve sınırtaşan sulara ilişkin uluslararası hukukun alacağı şekil incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeraltı Suları, Sınırtaşan Akiferler Hukuku, Devletlerin Egemenliği.

ABSTRACT

Lack of international norms regarding transboundary waters is particularly evident in the utilization of groundwaters. Although groundwaters constitute a significant part of total water consumption, it has been a disregarded resource for a long period both in domestic and international level. New debates have come to the international water law agenda after the adoption of the draft articles on Transboundary Aquifer Law with a resolution of the United Nations General Assembly. The emphasis to the sovereignty of the states in the draft and relation with the other global water conventions namely 1997 UN Convention and the 1992 Helsinki Convention which turned to a global convention in 2013 are the main subjects of the debate. The final form of the draft will also come to the agenda in forthcoming years along with the relation with other global conventions. In this study both the contents of the draft articles and divisive issues and the future of the international law on transboundary waters are inquired.

Keywords: Groundwater, transboundary Aquifers Law, State Sovereignty

*Bu çalışmanın ilk hali Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi'nde "Sınırtaşan Akiferler Hukuku Taslak Maddeleri Üzerine Bir Değerlendirme" adıyla rapor olarak Şubat 2012'de yayınlanmıştır.

1.GİRİŞ

Sınıraşan suları dolaylı olarak etkileyen Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi gibi uluslararası düzeyde birçok sözleşme bulunmasına rağmen doğrudan sınıraşan sular konusunda öne çıkan iki sözleşme bulunmaktadır. Bunlar 1997 tarihli Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Kullanımına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (1997 BM Sözleşmesi) ile 1992 tarihli Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE) Sınıraşan Suyollarının ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanımı Sözleşmesi'dir (1992 Helsinki Sözleşmesi). Bu iki sözleşmenin yanı sıra gündemde olan bir diğer düzenleme ise 11 Aralık 2008 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen Sınıraşan Akiferler Hukuku Taslağı'dır.

Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK), 19 maddeden oluşan Sınıraşan Akiferler Hukuku'na ilişkin çalışmasını 2008 yılı toplantısında tamamlamış ve bu taslak maddelerini Genel Kurul'a göndermiştir (United Nations, 2008a:19). Genel Kurul da, 11 Aralık 2008 tarihinde 63/124 sayılı kararla, Sınıraşan Akiferler Hukuku'nu kabul etmiştir (UN General Assembly, 2008b) .

Sınıraşan Akiferler konusunda ortaya çıkan bu maddeler 1997 tarihli Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin devamı olarak kabul edilebilir. Bunun nedeni UHK'nın söz konusu sözleşmeye ilişkin nihai taslağı kabul etmesinden sonra, sınırlandırılmış sınıraşan yeraltı sularına ilişkin bir karar yayınlamasıdır (International Law Commission, 1994: 88). UHK bu karar ile 1997 Sözleşmesi'nin kapsamı dışında kalan fosil akiferler ile yüzey suları ile ilişki içinde olmayan diğer yeraltı sularından faydalanmaları da düzenlemeyi hedeflemiştir.

1994 Raporu'nda UHK, bir suyolu ile ilişkisi olmayan yeraltı sularının da doğal bir kaynak olduğunu ve bu sulara ilişkin kuralların oluşturulmasının da büyük bir ihtiyaç olduğunu belirtmiştir (International Law Commission, 1994: 135). Böylece UHK'nın 1994 Raporu'nda Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımına İlişkin taslağın, yüzey suları ile ilişkili olan yeraltı sularını kapsadığını ancak yüzey suları ile ilişkisi olmayan yeraltı sularını kapsamadığını kabul ettiği açıktır. Raporda UHK, uluslararası suyolları ile ilgili kuralların devletlere aynı zamanda sınıraşan yeraltı sularına ilişkin olarak da yol gösterici olmasını önermiştir. Bununla birlikte kararın giriş kısmında UHK, yüzey suları ile bağlantısı olmayan sınıraşan yeraltı sularına ilişkin kuralların oluşturulmasına yönelik çabalara da ihtiyaç olduğunu belirtmiştir (International Law Commission, 1994: 90).

S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 97-119
S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 97-119

UHK, 1994 yılında yeraltı sularına ilişkin raporundan sonra, çalışma programına paylaşılan doğal kaynaklar ismini taşıyan bir başlık eklemiştir (International Law Commission, 2002: 243). İlk aşamada paylaşılan doğal kaynaklar başlığının sadece yeraltı suları değil, aynı zamanda petrol ve doğal gaz kaynaklarını da kapsamı planlanmıştır. Ancak, UHK tarafından çalışma için özel raportör olarak atanan büyükelçi Chusei Yamada, UHK'nın son çalışması olan 1997 BM Sözleşmesi'ni tamamlamak için sınıraşan yeraltı sularına öncelik vermenin daha uygun olduğunu düşünmüştür. Esasen 1997 Birleşmiş Milletler Sözleşmesi yeraltı sularını da düzenlemektedir. Ancak bu düzenlemeler sadece göller ve nehirler gibi yüzey suları ile ilişkili olan yeraltı sularına ilişkin kurallar getirmektedir. Ancak, özel raportör Yamada nihai olarak çalışmasında yüzey suları ile ilişkili olan ve olmayan yeraltı suları arasında herhangi bir ayrıma gitmemiş ve tüm yeraltı sularını kapsayan bir çalışma yürütmüştür.

Bu çalışmada Sınıraşan Akiferler Hukuku Taslağı'nın ortaya çıkış süreci ve üzerinde devam eden tartışmaların içeriğini incelemektedir. Makalede ilk bölüm girişe ayrılmıştır. İkinci bölüm ise yeraltı suları kaynakları ile ilgili genel çerçeveyi sunmaktadır. Üçüncü bölüm ise taslağın ortaya çıkış süreci ve bu dönemdeki tartışmaları incelemektedir. Dördüncü bölümde taslak maddeler ile ilgili bilgi verilmektedir. Beşinci bölüm taslak maddelerin 1997 Birleşmiş Milletler ve 1992 Helsinki Sözleşmesi ile olan ilişkisini ele almaktadır. Altıncı bölümde ise taslak maddelerin alacağı nihai şekli incelenmektedir. Yedinci bölümde ise taslak maddelerin en çok tartışılan konusu olan devletlerin egemenliği ilkesi ve bu ilkenin uluslararası su hukukundaki yeri incelenmektedir. Sonuç bölümü ise genel değerlendirmeye ayrılmıştır.

2. YERALTI SULARININ ÖNEMİ

Yeraltı suları tüm tatlı su kaynaklarının %97'sini oluşturmasına rağmen sınıraşan sular politikasında genellikle ihmal edilmektedir. Yeraltı suları günümüzde küresel su arzının yaklaşık %50'sini ve tarımsal sulamanın da %20'sini sağlamaktadır (Foster, 1999; 15). Bununla birlikte yeraltı suyunu yüzey suyundan ayırmak genellikle zor ve pahalıdır. Ayrıca bir yüzey kirlenmesi kolaylıkla gözlemlenebilir ve önlemleri alınabilirken, yeraltındaki kirlenme daha etkili önlemler, bilimsel araştırma, teknoloji ve mali kaynaklar gerektirmektedir. Hidrolik döngü içinde su yüzey suyundan yeraltı suyuna veya tersi yönünde kaynaklanır, akar ve sızar. Yeraltı ve yüzey sularının kullanımına ilişkin hukuki ayrıma giden Amerika Birleşik Devletleri'nin bazı eyaletlerinde yüksek miktarda mali kaynak ve zaman uygun hukuki rejimin kararlaştırılması için harcanmaktadır (Vick, 2008: 10).

Su arzına ilişkin problem yaşayan Ortadoğu bölgesi, büyük yeraltı suları kaynaklarına sahiptir. Bu kaynaklar aynı zamanda beslenimi olmayan sınıraşan akiferlerdir. Bu akiferler “fosil akiferler” olarak adlandırılmakta ve binlerce yıl yaşında su kaynaklarını barındırmaktadır. Dünyada en iyi bilinen fosil akifer sistemi Çad, Libya, Sudan ve Mısır toprakları altında yer alan ve 375 000 km³ su içeren Nubyan Kumtaşı Akifer Sistemi’dir (Maxwell, 2011: 380). Burada mevcut bulunun bütün suyu çekmek günümüzde ekonomik olarak mümkün değildir fakat su miktarı oldukça fazladır. Nubyan Kumtaşı Akifer Sistemi’nin içerdiği su miktarını anlamak için Nil Nehri’nin yıllık ortalama akımının 84 km³ olduğunu belirtmek gerekmektedir (Schiffler, 1998: 140). Kuzey Afrika’daki diğer akifer sistemi ise Cezayir, Tunus ve Libya toprakları altında bulunun Kuzeybatı Sahra Akifer Sistemi’dir. Disi Akifer Sistemi ise Ürdün ve Suudi Arabistan toprakları altında bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 2008 yılında kabul edilen Sınıraşan Akiferler Hukuku Taslağı’nın tek konusunu yukarıda adı geçen akiferler ve akifer sistemleri oluşturmamakta aynı zamanda yenilenebilir ve yenilenemeyen tüm yeraltı suları da söz konusu taslağın kapsamına girmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, nehirler ve göller gibi yüzey sularının aksine yeraltı suları ulusal ve uluslararası düzeyde genellikle gereken ilgiyi görmemektedir. Bu durum uluslararası hukuk alanında da gözlemlenebilmektedir. Sınıraşan nehirler ve göllerle ilgili 400’den fazla uluslararası düzenleme ve anlaşma olmasına rağmen, sınıraşan akiferlerle ilgili sadece dört düzenleme bulunmaktadır (Mechlem, 2009:803). Sınıraşan akiferlerin göz ardı edilmesinin nedeni sadece bu kaynağın görünmez olmasından değil aynı zamanda sınıraşan akiferlere ilişkin kapsamlı ve kantitatif araştırmaların maliyetinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu kaynağı ele almak için gerekli teknik bilgiye sadece birkaç ülke sahiptir ve bunun sonucu olarak da yeraltı suları aşırı kullanım ve kalite bozulması sorunları ile karşı karşıya kalmaktadır. Yeraltı sularının belirsizliği ABD ve Meksika sınırında gözlemlenebilmektedir. 1973’de ABD ve Meksika sınır bölgesindeki yeraltı sularını geliştirmek amacıyla bir protokol imzalamışlardır (International Boundary and Water Commission, 1973). Ancak iki taraf protokolün üzerinden yaklaşık olarak 30 yıl geçmesine rağmen sınıraşan akiferlerin sayısı konusunda hala bir uzlaşmaya varamamışlardır. Bu bölgedeki sınıraşan akiferlerin sayısı hakkında sekiz, onsekiz ve yirmi rakamları iddia edilmektedir (Eckstein, 2007: 567). Bu durum da yeraltı sularına ilişkin yapılacak düzenlemelerin teknik verilere ne kadar bağımlı olduğunu göstermektedir.

S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
4(2015) 97-119
S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015)
97-119

3. SINIRAŞAN AKİFERLER HUKUKU TASLAK MADDELERİNE GİDEN YOL

1992’de özel raportör Robert Rosenstock’un, çalışmanın kapsamını yenilenebilir ve yenilenemeyen tüm yeraltı sularını dahil ederek genişletme isteği reddedilmiştir (International Law Commission, 1994: 90). UHK bu aşamada, çalışmanın başında yer almayan bu konuyu dahil ederek çalışmanın kapsamını genişletmek istememiştir. Ancak UHK’nın kullanmış olduğu sınırlanmış akiferler tabiri yanlışlıkla tercih edilmiştir. UNESCO’nun (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) bilimsel yardımından sonra UHK bu tavrını değiştirmiş ve tanımı “akifer” olarak yeniden yazmıştır. (Mechlem, 2009:805). UHK, 1994 yılında devletlere Uluslararası Suyollarının Ulaşım-dışı Amaçlarla Kullanımına İlişkin Taslak’ın içinde bulunan ilkelerin sınıraşan yeraltı sularının düzenlenmesinde, uygun olanlarının “rehberlik etmesini” öneren bir karar almıştır (International Law Commission, 1994: 135).

Diğer yandan, UHK tarafından sınıraşan tabiri taslakta bilinçli olarak kullanılmıştır. Çalışmanın başlangıcında özel raportör Yamada, yeraltı sularını “paylaşılan doğal kaynaklar” çerçevesi içinde ele almakla görevlendirilmiştir. Ancak Yamada’nın ilk raporunu sunmasından sonra Birleşmiş Milletler 6. Komitesi ve UHK’nın bazı üyeleri tarafından “paylaşılan” tabiri kuşkuyla karşılanmıştır. Çünkü “paylaşılan” tabiri kaynağın, insanlığın ortak mirası ve ortak mülkiyetine konu olabilecek bir yaklaşıma neden olabilir. Bu tür yorumlardan kaçınmak amacıyla taslağın başlangıç kısmında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun “Doğal Kaynaklar Üzerindeki Daimi Egemenlik” başlıklı 1803 no’lu kararına atıfta bulunulmuştur. Başlığın “paylaşılan doğal kaynaklar” yerine “sınıraşan yeraltı suları kaynakları”na dönüşmesi ile birlikte tartışma, 1997 BM Sözleşmesi ve taslak maddelerin kapsamı üzerine yoğunlaşmıştır (International Law Commission, 2003: 5).

UHK’nın 1994 raporunun giriş kısmında “sınırlanmış sınıraşan yeraltı sularına ilişkin kuralların değerlendirilmesine dair devam eden çabalara ihtiyaç olduğu” vurgulanmıştır. UHK’nın Suyolları Sözleşmesi çalışmasının dışında bırakılan tek akifer tipi yenilenemeyen akiferler değildir. Aynı zamanda yağmur suları ile beslenen ve sularını doğrudan denize boşaltan akiferler de bulunmaktadır. Örneğin Filistin’de, Batı Şeria’nın altında yer alan dağ akiferi yalnızca yağmur suları ile beslenmektedir. Bu akifer bu tipteki en iyi bilinen akiferdir.

Chusei Yamada UHK’nın “paylaşılan doğal kaynaklar” konusunda özel raportör olarak atandığı zaman çalışma alanı, petrol, gaz ve sınırlanmış sınıraşan yeraltı sularını kapsamaktadır. Sınırlanmış sınıraşan yeraltı suları tabiri yenilenemeyen, diğer bir deyişle yüzeysuyu kaynakları ile herhangi bir bağlantısı olmayan, fosil suları anlamında

kullanılmıştır. Ancak Yamada, sınıraşan yeraltı sularına ve bu kaynaklara ilişkin yasal bir rejimin oluşturulmasına odaklanmış ve petrol ve gaz kaynaklarına ilişkin düzenlemeleri daha sonraki aşamaya ertelemiştir (International Law Commission, 2008: 2). Ek olarak 2004'de UHK, çalışmanın kapsamının yenilenebilir ve yenilenemeyen tüm sınıraşan akifer tiplerine genişletilmesine karar vermiştir (International Law Commission, 2004: 126-127).

Bu çerçevede Yamada, çalışmasının başlangıcından 2008'e kadar toplam beş rapor sunmuştur. Bu dönemde 47 farklı ülke bu konuda UHK'ya yorum yapmıştır. Yorum yapan ülkeler arasında UHK'nın önceliğinin yeraltı suyu kaynaklarına verilmesi konusunda fikir birliği olmasına rağmen bağlayıcı bir sözleşme ya da bağlayıcı olmayan ilkeler konusunda bu ülkeler bir uzlaşmaya varamamışlardır. Daha sonraki aşamada komisyon tarafından, taslak maddeler temelinde bir sözleşme oluşturulmasının değerlendirilmesi tavsiye edilmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu bu tavsiyeleri dikkate almış ve Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı olarak kabul etmiştir (United Nations, 2008).

2011 ve 2013 yıllarında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Altıncı Komite tarafından gerçekleştirilen toplantılarda, üye devletler taslak maddelerin nihai durumu hakkında görüşlerini bildirilmiştir. Bazı devletler taslağın hızlı bir biçimde ya da bir takvime bağlanarak bağlayıcılığı bulunan bir sözleşme olarak düzenlenmesini talep ederken, diğer bazı devletler de taslağın bir karar ya da ilkeler bildirgesi olarak kabul edilmesini talep etmişlerdir (United Nations, 2013a). Komite sınıraşan akiferlerin makul ve uygun yönetiminin ve taslak maddeler ile uyumlu bir şekilde ikili ve bölgesel düzenlemelerin yapılması konusunda, üye devletleri teşvik eden bir karar almıştır (United Nations, 2012: 1).

2013 yılındaki toplantılara gelindiğinde ise taslak maddeler üzerindeki tartışmalar daha önceki görüşmelerden bir farklılık göstermemektedir. Üye devletler taslağın nihai hali konusunda farklı görüşlerinde ısrar etmişler ve böylece Genel Kurul, taslağın son halinin 2016'daki toplantıya kadar ertelenmesini doğrultusunda bir karar almıştır (United Nations, 2013b: 2). Diğer yandan 2013 yılında alınan bu kararın önemli bir özelliği bulunmaktadır. Bu kararda, 2011 yılında alınan karardan farklı olarak devletlerin taslak maddeleri dikkate almaktan ziyade, bir ilke olarak ele almaları karara bağlamıştır (United Nations, 2013b: 1). Bu karar sınıraşan Akiferler Hukuku Taslağı'nın uluslararası alanda daha fazla kabul gördüğü şeklinde yorumlanabilse de, nihai metin ve nihai durum ortaya çıkmadan bu şekilde bir yorumda bulunmak karara gereğinden fazla anlam yüklemek olacaktır.

S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
4(2015) 97-119
S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015)
97-119

4. TASLAK MADDELERE GENEL BAKIŞ

Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun sınıraşan akiferlere ilişkin taslak maddeleri toplam 19 maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler dört bölüme ayrılmaktadır. Bu bölümler şu şekildedir: Giriş, Genel İlkeler, Önlem, Koruma ve Yönetim, ve Muhtelif Hükümler (United Nations, 2008).

Taslak maddelerin ilk bölümü iki maddeden oluşmaktadır. Birinci madde taslağın kapsamını: a) Sınıraşan akiferler ve akifer sistemlerinden faydalanma, b) Bu tür akifer ya da akifer sistemleri üzerinde etki yaratacak ve yaratma olasılığı olan diğer faaliyetler, c) Bu tür akifer ve akifer sistemlerinin korunması ve yönetilmesine dair önlemler ile tanımlamaktadır. Üç boyutu olan bu tanım açıkça diğer faaliyetlerin akiferleri etkileme potansiyeline işaret etmektedir.

2. maddede taslakta kullanılan terimler açıklanmaktadır. Bu terimler: akifer, akifer sistemi, sınıraşan akifer ve sınıraşan akifer sistemleri, akifer devleti, sınıraşan akifer ve sınıraşan akifer sistemlerinden faydalanma, yenilenen akifer, beslenme ve boşaltım bölgesi olarak sıralanmaktadır.

Taslak maddelerin ikinci kısmının başlığı "Genel İlkeler" dir. Devletlerin egemenliği başlıklı 3. madde, her akifer devletine, akifer veya akifer sisteminin toprakları içinde kalan kısmı üzerinde egemenlik vermektedir. Taslak maddeler 1997 BM Sözleşmesi'nin devamı olarak görülmesine rağmen, egemenliğe yapılan bu vurgu 1997 BM Sözleşmesi'nde yer almamaktadır. Bu maddenin vurgu yaptığı devletlerin egemenliği ilkesi ve bu ilkenin uluslararası su hukukundaki yeri, ayrı bir bölüm olarak incelenecektir.

4. madde, hakça ve makul kullanıma ayrılmıştır. Bu maddeye göre akifer devletleri, sınıraşan akiferlerden; ilgili akifer devletlerinin akiferlerden fayda elde etmesi; uzun dönemli faydaları maksimize etme; tek taraflı ya da ortak kapsamlı planlar oluşturma ve yenilenen akifer ya da akifer sisteminin etkin çalışmasını engelleyecek seviyede kullanmama yoluyla, makul ve hakça faydalanacaklardır.

5. madde hakça ve makul faydalanmaya ilişkin unsurları düzenlemektedir. Bu madde genel olarak 1997 BM Sözleşmesi'nin 6. maddesini temel almaktadır. Ancak iki ekleme vardır. Bu eklemelerin ilki, akiferin beslenmesine ve oluşumuna, kıyıdaş devletin katkısına yapılan atıftır. İkinci ek ise, akifer veya akifer sisteminin ilgili ekosistemdeki rolüdür. Esasında 1997 BM Sözleşmesi'nde zımni olarak bulunan bu iki atıf,¹ Sınıraşan Akiferler Hukuku Taslağında doğrudan ifade edilmek yolu

¹Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun çalışmaları hakkında Genel Kurula sunduğu raporun "Uluslararası Suyollarının Ulaşım-dışı Amaçlarla Kullanımına İlişkin Hukuk Taslağı"nın 6. maddesinin yorumunda hidrolojik faktörleri açıklarken suyun katkısı da sayılan özellikler arasında yer almaktadır. http://legal.un.org/ilc/documentation/english/A_49_10.pdf, s.101.

ile güçlendirilmiştir. Ayrıca, 5. maddenin 2. paragrafı bu unsurlara verilecek ağırlıkla ilgilidir. Genel olarak 5. madde, 1997 BM Sözleşmesi'nin 6. maddesindeki özellikleri gerekli değişiklikleri yaparak tekrar etmektedir.

Bu noktada, 1997 BM Sözleşmesi ile Sınıraşan Akiferler Hukuku Taslağı arasındaki farkı belirtmek de önemlidir. Taslakta 5. madde hayati insan ihtiyaçlarına şu şekilde özel bir vurgu yapmaktadır: "Sınıraşan akifer veya akifer sisteminden farklı şekillerde faydalanmaya verilecek ağırlıkta hayati insan ihtiyaçlarına özel önem verilecektir."

Önemli zarar vermeme yükümlülüğü başlıklı 6. madde, 1997 BM Sözleşmesi'nin 7. maddesinin tekrarıdır. Bununla birlikte, Sınıraşan Akiferler Hukuku Taslağı'nda "Sınıraşan akifer üzerinde etkisi olacak ya da olması muhtemel faydalanma haricindeki diğer faaliyetler" şeklinde bir paragraf eklenmiştir. Bu paragraf 1997 BM Sözleşmesi ile karşılaştırıldığında önemli zarar vermeme yükümlülüğünü genişletmektedir. Bu kapsam genişlemesi, önemli zararın sadece diğer akifer devletlerini gözeterek değil aynı zamanda toprakları içerisinde boşaltım alanı olan devletleri de göz önünde bulunduran hidrolojik gerçeklik ile açıklanabilir. Bu yükümlülük, kendi mülkiyetini başkasına zarar vermeden kullanmak anlamına gelen "sic utere tuo ut alienum non laedas" şeklindeki hukuk ilkesine dayanmaktadır. Ancak önemli zarar eşiğinin ne olduğuna ve kimin karar vereceğine dair bir belirsizlik de mevcuttur. Diğer bir deyişle, toprakları içinde kirliliğin ortaya çıktığı ülkenin mi, yoksa zarar gören diğer ülkenin mi kirliliğin önemli zarar verdiği karar vereceğine ilişkin bir belirsizlik bulunmaktadır.

Taslağın 7. maddesi akifer devletleri arasındaki işbirliğini düzenlemektedir. Bu madde aynı zamanda 1997 BM Sözleşmesi'nin 8. maddesini yansıtmaktadır. Taslakta, akiferlerden makul ve hakça faydalanmanın sağlanması için egemen eşitliği, toprak bütünlüğü, karşılıklı fayda ve iyi niyet gibi unsurlar da sürdürülebilir kalkınma ilkesi ile birlikte belirtilmiştir.

Düzenli veri ve bilgi değişimi ile ilgili olan 8. madde büyük ölçüde 1997 BM Sözleşmesi'nin 9. maddesine dayanmaktadır. 8. maddeye göre akifer devletleri sınıraşan akiferlerinin durumuna ilişkin uygun veri ve bilgiyi birbirlerine sağlayacaklardır. Bununla birlikte maddenin ikinci paragrafına göre, sınıraşan akifere ilişkin bilginin yeterince açık olmaması durumunda, akifer devletlerinin konuya ilişkin veri ve bilgiyi sağlamak için en iyi çabayı göstermeleri gerekmektedir. Ayrıca uygun olan durumda akifer devletleri, diğer akifer devletleri ve uluslararası örgütlerle söz konusu verinin sağlanma sürecinde beraber çalışacaklardır. Üçüncü paragrafta akifer devletleri arasında veri talebi şu şekilde düzenlenmiştir: "Eğer bir akifer devletinden diğer bir akifer devleti, bir akifer sistemine ilişkin henüz hazır olmayan veri ve bilgiyi talep ederse, talep edilen devlet, talebe ilişkin

S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 97-119
S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 97-119

elinden gelen en iyi çabayı gösterecektir.” Ancak 1997 BM Sözleşmesi’nde olduğu gibi, bu paragrafta da talep edilen devletin veri ve bilgiyi sağlamak için ödeme talep edip edemeyeceğine ilişkin bir ifade yer almaktadır.

Taslağın 9. maddesi bölgesel anlaşma ve düzenlemelere ilişkin hükümleri içermektedir. İlgili madde, bir akifer veya akifer sisteminin yönetilmesi için devletlerin iki taraflı ya da bölgesel anlaşmalar oluşturmasını teşvik etmektedir.

Taslağın “Önlem, Koruma ve Yönetim” başlıklı üçüncü bölümü altı madde içermektedir. 10. maddeye göre “akifer devletleri sınıraşan akiferler veya akifer sistemleri içinde olan ya da onlara bağlı olan ekosistemlerin korunması ve muhafaza edilmesine ilişkin uygun olan tüm önlemleri alacaklardır.” Ayrıca devletler sadece bir akiferin içinde yer alan sulardan değil, aynı zamanda akiferin boşaltım bölgeleri yoluyla bıraktığı sulardan da sorumludur. Bu madde 1997 BM Sözleşmesi’nin 20. maddesini temel almaktadır. Ancak Sınıraşan Akiferler Taslağı’nda devletlerin yükümlülüğünün, 1997 BM Sözleşmesi’nden daha zayıf olduğuna ilişkin yorumlar da mevcuttur (McCaffrey, 2009: 277).

Akiferlerin beslenme ve boşaltım alanları ile ilgili olan 11. madde, 1997 BM Sözleşmesi göz önüne alındığında yeni bir maddedir. Bu maddeye göre sınıraşan akifer veya akifer sistemlerinin beslenme ve boşaltım bölgeleri, bu akifer ya da akifer sisteminin topraklarında yer aldığı devletler tarafından belirlenmelidir. Devletler aynı zamanda beslenme ve boşaltım süreçlerinin kontaminasyonunun en aza indirilmesi ve bu süreçlerin korunmasından da sorumludur. Bu maddenin ikinci paragrafı, akifer devletleri olmayan devletlerle bir akifer ya da akifer sisteminin korunmasına ilişkin ilkeleri düzenlemektedir. Bu durum akifer devleti olmayan ancak boşaltım veya beslenme alanı toprakları içerisinde olan bir devletin de sorumluluğunu gündeme getirmektedir.

“Kirliliğin önlenmesi, azaltılması ve kontrolü” başlıklı 12. madde, 1997 BM Sözleşmesi’nin 21. maddesinin ikinci paragrafı ile paralel hükümler içermektedir. Teknik nedenlerden dolayı, bir akiferi iyileştirmek bir yüzey suyunu iyi hale getirmekten daha pahalı ve zordur. Taslağın 12. maddesi, 1997 BM Sözleşmesi’ne tezat oluşturacak biçimde, kirliliğin kapsamlı ve detaylı bir tanımını ve insan sağlığı ve güvenliğine vurguyu içermemektedir. Bu madde zararı sadece devletler için sınırlamaktadır. Bu bağlamda ilgili maddenin aynı zamanda taslağın devlet temelli yapısını yansıttığı da söylenebilir.

Sınıraşan akiferlerin gözlemlenmesi 13. maddede düzenlenmiştir. Bu maddenin birinci paragrafına göre, devletler mümkün olan durumlarda sınıraşan akiferleri diğer akifer devletleri ve uluslararası örgütlerle ortaklaşa gözlemlenmelidirler. Ortak gözlemin mümkün olmadığı durumlarda akifer

devletleri verileri karşılıklı olarak değişeceklerdir. Diğer taraftan bu maddenin ikinci paragrafı, devletler tarafından uygulanacak olan gözlemlene faaliyetlerinin standart hale getirilmesi ile ilgilidir.

Yönetim başlıklı 14. maddede, sınıraşan akiferlerin yönetim planları akifer devletleri tarafından oluşturulacağı ve akifer devletlerinin akiferlerin yönetimi için birbirlerine danışacakları belirtilmiştir. Ek olarak, eğer mümkün olursa bir ortak yönetim mekanizması kurulacaktır.

15. madde planlı faaliyetlerle ve doğal olarak akifer devletleri arasındaki müzakereler ve danışmalarla ilgilidir. Bu madde üç paragraftan oluşmaktadır. İlk paragrafta göre, bir akifer devleti planlı faaliyetlerinin diğer akifer devletlere olan etkisini değerlendirmekle yükümlüdür. İkinci paragrafta, bir akifer devletinin planlı faaliyetleri sonucunda diğer akifer devletlere olumsuz etkiler oluşturacağını öngörmesi durumunda bildirimde bulunacağı belirtilmiştir. Bu bildirim “zamanında” olması gerektiği de ayrıca vurgulanmıştır. Ancak 1997 BM Sözleşmesi’nin aksine bu zamanlamaya ilişkin açık bir kısıtlama bulunmamaktadır. Bu bildirim aynı zamanda veri, bilgi ve çevresel etki değerlendirmesini de içermelidir. 15. maddenin üçüncü paragrafı planlı faaliyetler konusundaki anlaşmazlıkları düzenlemektedir. Bu paragrafta göre ilgili devletler birbirlerine danışmalı ve hakça bir çözüme ulaşmak için müzakereleri yürütmelidirler. Paragrafın ikinci cümlesine göre ilgili taraflar “bağımsız bir danışma kuruluşuna” başvurabilirler. Bu ifade sınıraşan akiferler üzerindeki anlaşmazlıkların uluslararasılaşması yolunu açmakta ve taslak maddeler içinde yer alan, devletlerin egemenliği ilkesi ile çelişir görünmektedir.

Sınıraşan Akiferler Hukuku Taslağı, 1997 BM Sözleşmesi’nin genel yapısını, *mutatis mutandis*, takip etmektedir. Ancak 15. maddede, birçok ülkenin itirazına yol açan uzun ve detaylı bir süreç öngören 1997 BM Sözleşmesi’nin aksine, kısa ve detaylı olmayan bir danışma süreci öngörülmektedir.

Taslağın son kısmı olan ve “muhtelif hükümler” başlığını taşıyan dördüncü bölüm, dört maddeden oluşmaktadır. 16. madde, gelişmekte olan devletlerle teknik işbirliğini düzenlemektedir. Bu maddede devletlerin gelişmekte olan ülkelerle akifer yönetimi ile ilgili bilimsel, teknik ve hukuki alanlarda işbirliği yapması ve onlara yardım etmesi ve zararlı etkilerin azaltılması ve gözlemlenmesi konularında sorumluluğu olduğu belirtilmiştir.

Acil durumlar taslağın 17. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddenin ilk paragrafı acil durumu tanımlamakta ve bu tanımlı yaparken sınıraşan bir akiferi etkileyecek gerek doğal gerek insan faaliyetlerini kapsamaktadır. İkinci paragraf, acil durum ortaya çıktığında devletlerin davranışlarını düzenlemektedir. “Hayati insan ihtiyaçları” ifadesi, 5. maddede olduğu gibi

S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 97-119
S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 97-119

bu maddede de görülmekte ve devletlerin bu ihtiyaçları karşılaması konusundaki sorumluluklarına işaret etmektedir.

18. madde, 1997 BM Sözleşmesi'nin tekrarıdır. Buradaki tek fark, "uluslararası su yolu" ifadesi yerine "sınıraşan akiferler" ifadesinin kullanılmasıdır. Her iki hüküm de uluslararası ve uluslararası olmayan silahlı çatışmalar durumunda ilgili su kaynaklarının uluslararası hukuk tarafından korunduğunu belirtmektedir.

Taslağın son maddesi olan 19. madde, 1997 BM Sözleşmesi'nin 31. maddesini temel almıştır. Devletler, mümkün olan en çok veri ve bilgiyi vermekle yükümlüdür. Ancak bu veri ve bilgilerin, ulusal savunma ve güvenlik için hayati olması durumunda, hiçbir maddenin devletleri söz konusu veriyi sağlama konusunda zorlayamayacağı da hüküm altına alınmıştır. 1997 BM Sözleşmesi'nde olduğu gibi taslak, neyin ulusal savunma ve güvenlik için hayati olduğunu tanımlamayı devletlere bu konuda geniş bir alan bırakmaktadır.

5. DİĞER SÖZLEŞMELERLE OLAN İLİŞKİ

Bu bölümde Sınıraşan Akiferler Hukuku Taslağı'nın, yürürlükteki diğer iki küresel su sözleşmesi olan ve kısaca 1992 Helsinki Sözleşmesi olarak bilinen, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE) Sınıraşan Suyolları ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanılmasına İlişkin Sözleşme ve 1997 BM Sözleşmesi ile olan ilişkisi ele alınacaktır.

5.1. 1997 BM Sözleşmesi ile Olan İlişki

Bu noktada Sınıraşan Akiferler Taslağı'nın sadece yüzey suları ile ilişkisi olmayan akiferlerle ilgili olmadığını yeniden belirtmek gerekmektedir. 1994'te Uluslararası Suyollarının Ulaşım-dışı Amaçlarla Kullanımına İlişkin Hukuk Taslağı'nın bitirilmesinden sonra UHK, yüzey suları ile bağlantısı olmayan akiferler konusunda çalışmaya karar vermiştir. 1994 "Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımına İlişkin Hukuk Taslağı", 21 Mayıs 1997'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş ve bir sözleşme halini almıştır. Sözleşmenin 2. maddesinin (a) paragrafına göre, "suyolu, birbiriyle fiziki ilişki içerisinde olan bir bütün ve normal olarak ortak bir varış noktasına akan yüzey ve yeraltı suları sistemidir." (United Nations, 1997: 3).

1994 yılında, UHK'nın, bir akiferin sınıraşan bir nehrele hidrolojik bir ilişkisi varsa, söz konusu akiferin 1997 BM Sözleşmesi'nin kapsamına girmesi konusunda fikri nettir. Böylece komisyon, diğer akifer türlerinin, yani yüzey suları ile bağlantısı olmayan akiferlerin, başka bir anlaşma ya da sözleşme altında düzenlenmesi gerektiğini zımni olarak kabul etmektedir.

Ancak günümüzde, sınıraşan akiferler taslağının kapsamı yüzey suları ile bağlantısı olmayan akiferlerle sınırlı değildir.² Taslak, yüzey sularından beslenen ve sularını oraya boşaltan tüm sınıraşan akifer türlerini kapsamayı amaçlamaktadır. Çünkü 1997 BM Sözleşmesi “uluslararası suyolları” ile hidrolojik ilişkiye sahip olan akifer ve yeraltı sularını da kapsadığı için sorunlu görünmektedir. Bu nedenle, “çifte düzenleme” aynı akifer veya akifer sistemi üzerinde karışıklığa sebep olacaktır. McCaffrey söz konusu çakışma ile ilgili olarak üç probleme işaret etmektedir: “ilk olarak, her iki belgenin de kapsadığı bir durumda hangisinin uygulanacağına dair bir kafa karışıklığına neden olacaktır; ikinci olarak, her iki belgenin kapsadığı durumlara uygulanabilecek kurallar tam olarak uyumlu değildirler ve üçüncü ve en önemlisi, sınıraşan akiferler taslağının sınıraşan akiferler üzerinde ‘egemenliği’ temel ilkelerden biri olarak kullanması 1997 BM Sözleşmesi ile tamamen uyumsuzdur.” (McCaffrey, 2009: 284). Bu problemin üstesinden gelenebilmesi için McCaffrey, eğer Uluslararası Hukuk Komisyonu, sınıraşan akiferler taslağının nihai halinin, devletlerin sınıraşan akiferlerinin yönetiminde temel alınmasına karar vermiş olsaydı, herhangi bir sorun yaşanmayacağını iddia etmektedir. Aynı zamanda Genel Kurul’un da bu yönde karar alabileceğini belirtmektedir. Ancak bu şekilde bir çözüme ulaşmak zor görünmektedir, çünkü 1997 BM Sözleşmesi’ne taraf olan ancak taslağın nihai haline taraf olmayan bir devlet, sınıraşan akiferlerine ilişkin konularda taslağın nihai halini uygulamak yönünde zorlanamaz. Su konusundaki uluslararası hukukun yetersiz kodifikasyonu, yeni bir düzenleme veya sözleşme ile bu defa karışık hale gelecektir. Sınıraşan Akiferler Hukuku ve 1997 BM Sözleşmesi arasında çatışan düzenlemelerin üstesinden gelebilmek için özel raportör Yamada, “diğer sözleşmeler ve uluslararası anlaşmalarla ilişkiler” başlıklı bir madde önermiştir (International Law Commission, 2005: 7). Ancak bu madde, UHK’nın taslak komitesi tarafından taslağın içerisine dahil edilmemiştir. Önerilen maddenin ikinci paragrafına göre, “bu maddelerin hiçbiri, taraf devletlerin mevcut taslak maddeler kapsamında, diğer taraf devletlerin haklarının tasarrufunu veya yükümlülüklerinin icrasını etkilemeyen, başka sözleşmeler ve uluslararası andlaşmalardan doğan ve mevcut taslak maddeler ile uyumlu haklarını ve yükümlülüklerini değiştiremeyecektir” (International Law Commission, 2005: 7). Birinci paragrafta, Taslak ve Uluslararası Su Yollarının Ulaşım-dışı Amaçlarla Kullanımına İlişkin Sözleşme arasındaki ilişki düzenlenmektedir. Önerilen ilk paragrafta göre, eğer bir devlet taslağın nihai haline ve 1997 BM Sözleşmesi’nin her ikisine birden taraf ise,

² UHK “sınırlandırılmış” terimini diğer su kütleleri ile ilişkisi olmayan akiferleri tanımlamak için kullanmıştır. Ancak sınırlandırılmış akifer basınç altındaki akifer anlamına gelmektedir. UHK, UNESCO’nun bilimsel desteği sayesinde terimi değiştirmiştir.

S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 97-119
S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 97-119

sözleşmenin sınıraşan akiferlere ilişkin hükümleri sadece taslağın hükümleri ile uyumlu olursa uygulanabilir. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun, Sınıraşan Akiferler Hukuku Taslağı'na üstünlük tanıdığı açıktır. Bu iki paragrafın taslağa eklenmesi durumunda, sınıraşan akiferler taslağının nihai hali, 1997 BM Sözleşmesi'ne göre üstünlüğe sahip olabilir ve iki uluslararası düzenleme arasında yukarıda belirtilen karışıklık bir nebze önlenebilirdi.

5.2. 1992 Helsinki Sözleşmesi ile Olan İlişki

Küresel bir nitelik almadan önceki 1992 Helsinki Sözleşmesi birçok yönden 1997 BM Sözleşmesi'nden farklılık göstermektedir. Farklılıklar arasında kapsamı, içeriği ve kapsadığı coğrafi alan sayılabilmektedir. Bunların yanı sıra sınıraşan yer altı suları bakımından da 1997 BM Sözleşmesi'nden ayrılmaktadır. Yukarıda açıklandığı gibi, 1997 BM Sözleşmesi yerüstü suları ile bağlantılı olan yer altı sularını kapsar ve bağlantısız yer altı suları sözleşmenin kapsamı dışında bırakırken, 1992 Helsinki Sözleşmesi tüm yerüstü ve yeraltı sularını kapsamaktadır.

1992 Helsinki Sözleşmesi'nin kökeni 1970li ve 1980li yıllarda Avrupa Ekonomik Komisyonu'nun (UNECE) aldığı bağlayıcılığı olmayan kararlara dayanmaktadır. 1990 ve 1991 yıllarında kurulan UNECE Su Sorunları Çalışma Grubu beş ayrı toplantı yaparak sözleşmeyi hazırlamışlardır (Clarke ve Kinna, 2014:17). Metin Mart 1992'de Helsinki'de yapılan toplantıda imzaya açılmıştır. Helsinki Sözleşmesi'nin metni 1997 BM Sözleşmesi'ne göre daha hızlı hazırlanmış ve oybirliği ile kabul edilmiş bir metindir. Ancak burada 1992 Helsinki Sözleşmesi'nin yakın hidrografik özellikler gösteren bir bölge için hazırlanmış olmasının büyük payı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Helsinki Sözleşmesi suyun miktarının değil kalitesinin sorun oluşturduğu bir bölge için hazırlandığından, kabul süreci de 1997 BM Sözleşmesi'ne göre daha hızlı olmuştur.

1996 yılında gerekli olan 16 kabul ve onay sayısına ulaşan 1992 Helsinki Sözleşmesi kabulünden dört yıl gibi kısa bir süre sonra yürürlüğe girmiştir. 2003 yılına gelindiğinde ise sözleşmenin sadece Avrupa sınırlarında kalmayıp küresel bir sözleşme olması yolunda önemli bir adım atılmıştır. Sözleşmenin 2003 yılındaki taraflar toplantısında (MoP), 2013 yılı itibarı ile sözleşmenin küresel bir düzenleme olması yönünde bir karar kabul edilmiştir (UNECE, 2003: 3). Bunun sonucunda da sınıraşan suları uluslararası alanda düzenleyen ve küresel iki sözleşme ortaya çıkmıştır.

1992 Helsinki Sözleşmesi yukarıda da belirtildiği gibi suyun miktardan çok kalitesi ile ilgili bir sözleşmedir ve 1997 BM Sözleşmesi'nin aksine makul ve hakça kullanma ilkesinin yerine devletlerin sınıraşan etkileri

engellemek, kontrol altına almak ve önlemek konusunda tüm önlemleri alması gerektiğini öne çıkararak hükme bağlamaktadır.

1992 Helsinki Sözleşmesi'ni 1997 BM Sözleşmesi'nden ayıran bir diğer önemli fark ise mevcut anlaşmaların durumuna ilişkindir. 1997 BM Sözleşmesi, sözleşmenin önceki anlaşmaları etkilemeyeceğini açık bir şekilde ifade ederken, taraf devletlere sadece mevcut düzenlemeleri sözleşme ile uyumlu hale getirme çağrısında bulunmaktadır (United Nations, 1997:3). 1992 Sözleşmesi ise taraf devletlere, mevcut düzenlemelerin Helsinki Sözleşmesi ile çatışması durumunda, gerekli düzenlemeleri yapması yükümlülüğünü getirmektedir (UNECE, 1992:7).

Sonuç olarak 1992 Helsinki Sözleşmesi ile Sınıraşan Akiferler Hukuku Taslağı'ndaki temel farkın, taslağın tıpkı 1997 BM Sözleşmesi'nde olduğu gibi önemli zarar vermeme ilkesini temel almasına karşılık, 1992 Helsinki Sözleşmesi'nin sınıraşan etkilerin engellenmesi, kontrol altına alınması ve önlenmesi olduğu ileri sürülebilir. Taslak maddelerin bağlayıcılığı olan bir sözleşme şeklinde düzenlenmesi durumunda ise her iki düzenlemeye de taraf olan devletler arasında bu anlayış farkından dolayı hukuki sorunlar çıkarabileceğini kabul etmek gerekmektedir.

6. TASLAĞIN GELECEĞİNE İLİŞKİN ÖNGÖRÜLER

Taslak maddelerin içeriğine ve nasıl bir şekil alacağına ilişkin belirsizlik Birleşmiş Milletlerin 2013 toplantısından sonra da devam etmektedir. Bu belirsiz durumun 2013 yılında alınan kararda belirtildiği üzere en azından 2016 yılındaki Altıncı Komite toplantılarına kadar devam edeceği açıktır (United Nations, 2013b: 2). Taslağın nasıl bir şekilde uluslararası alana çıkacağına ilişkin birden çok senaryo bulunmaktadır. Bunlardan ilki bağımsız bir sözleşme olarak ortaya çıkması; ikincisi bağlayıcılığı olmayan bir ilkeler bildirgesi halini alması; son olarak da 1997 Sözleşmesine ek bir protokol olarak düzenlenmesi olarak sıralanabilir. Bu bölümde ayrı başlıklar altında bu konu ele alınacaktır.

6.1. Uluslararası Bir Sözleşme

Sınıraşan Akiferler Hukuku Taslağı tıpkı 1997 BM Sözleşmesi'nde olduğu gibi, ayrı bir uluslararası sözleşme oluşturmak üzere ele alınabilir. Bu amaç doğrultusunda da uluslararası bir konferans toplanıp yeterli sayıda onay ve katılma sağlandıktan sonra bağlayıcılığı olan bir uluslararası metin haline dönüşebilir. Ancak bu ihtimalin önünde birtakım engeller bulunmaktadır. 2011 yılındaki toplantıda taslağın nihai hali konusunda bu yönde görüş bildiren bazı ülkeler dahi bu önerilerinden 2013 yılında vazgeçmiş görünmektedirler. Bu itirazın gerek hukuki gerek siyasi sebepleri bulunmaktadır. Hukuki yönden bakıldığında aşağıda daha ayrıntılı bir

S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 97-119
S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 97-119

şekilde incelenecek olan diğer sözleşmelerle ilişkisi öne çıkmaktadır. Görüşmeler sırasında ABD'nin öne sürdüğü bu çakışma durumu esasen taslak maddeler önündeki en büyük hukuki engeli oluşturmaktadır (Statement by the United States of America, 2013:1).

Siyasi engeller bakımından öne çıkan örnek ise İsrail'in tutumudur. İşgal altında tuttuğu Filistin topraklarından su çeken ve bunu gerek 1967 öncesi sınırlarındaki İsrail'de, gerek Batı Şeria'daki yerleşimlerinde kullanan İsrail, taslak maddelerin küresel bir kural haline gelmesinden ziyade, bölgesel düzeydeki politik durumun da dikkate alınması ve sorunların çözülmesi amacıyla ikili ve çok taraflı bölgesel anlaşmaların belirleyici olması gerektiğini ileri sürmüştür (Statement by Israel, 2013: 2). Bu görüşün birçok devlet tarafından da kabul gördüğü belirtilmelidir.

6.2. İlkeler Bildirgesi

Sınıraşan Akiferler Hukuku Taslağı'nın bağlayıcı olmaktan ziyade genel bir ilkeler bildirgesi olarak düzenlenmesi fikri giderek ağırlık kazanmış görünmektedir. Bu eğilim özel raportör Yamada'nın 5. Raporuna da yansımıştır (International Law Commission, 2008: 4). Brezilya, Arjantin, Paraguay ve Uruguay adına bildirimde bulunan Uruguay da bu yöndeki talebini Genel Kurul'a iletmıştır (Statement by Uruguay, 2013:8). Uruguay'ın yanı sıra Japonya ve Guatemala da bu yönde açıklamalarda bulunmuşlardır. (Statement by Japan, 2013: 2; Statement by Guatemala, 2013: 2). Taslak maddelerin uluslararası sözleşmeye konu olması, söz konusu hükümleri uyulması zorunlu kurallar haline getirirken, ilkeler bildirgesi şeklini alması durumunda ise bağlayıcılığı zayıflayacaktır. Ayrıca bir sözleşme haline gelmesi için yapılacak olan uluslararası görüşmelerde, birçok devletin konuya ilişkin farklı yaklaşımlarından dolayı, taslak maddelerin içeriğinin zayıflayarak etkisini yitirme ihtimali bulunmaktadır. Taslak maddelerin ilkeler bildirgesi halini almasını savunan Portekiz gibi ülkeler ise, bağlayıcılığı olan uluslararası bir metnin ortaya çıkmasındaki zorluklara dikkat çekerek, ilkeler bildirgesini esasen uluslararası bir sözleşmenin ilk adımı olarak değerlendirmektedir (Statement by Portugal, 2013: 3).

6.3. 1997 BM Sözleşmesine Ek Protokol

Taslak maddelerin 1997 BM Sözleşmesine ek bir protokol halini alması, sınıraşan nitelikteki su kaynaklarının uluslararası alanda tek bir sözleşme ile düzenlenmesi bakımından bir takım kuruluşlar tarafından dile getirilmiştir. Ancak bu seçenekte de bir sorun bulunmaktadır. 1997 BM Sözleşmesi hazırlanmaya başlandıktan ancak 34 yıl gibi oldukça uzun bir zaman sonra 2014 Ağustosunda, gerekli olan 35 taraf devlet sayısına

ulaşarak yürürlüğe girebilmiştir. Üzerinde bu kadar ihtilaf bulunan böyle bir metne ek bir protokolün yürürlüğe girmesinin ise yine oldukça uzun bir zaman alacağını tahmin etmek zor olmayacaktır.

7. SINIRAŞAN AKİFERLER HUKUKU VE DEVLETLERİN EGEMENLİĞİ

Sınıraşan Akiferler Hukuku Taslağı'nın en tartışmalı maddelerinden biri, akifer devletlerin egemenliği başlıklı 3. maddesidir. Uluslararası alanda devletler doğal kaynaklarının yönetimi ve korunması konusunda sıklıkla egemenliklerini ileri sürmektedirler. Andlaşmalar ve bildirimler gibi uluslararası belgeler de aynı şekilde devletlerin doğal kaynakları üzerindeki egemenliklerini tanımaktadır. Sınıraşan Akiferler Hukuku Taslağı da aynı yolu izlemiş ve B.M. Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1962 tarihli ve 1803 sayılı Doğal Kaynaklar Üzerindeki Daimi Egemenlik kararına atıfta bulunarak ilgili maddeyi "Her akifer devleti sınıraşan akifer ya da akifer sisteminin sınırları içinde yer alan kısmında egemenliğe sahiptir. Devletler egemenliklerini uluslararası hukuk ve mevcut maddeler ile uyumlu bir şekilde uygulayacaklardır" şeklinde formüle etmiştir.

UHK'nın "Paylaşılan Doğal Kaynaklar"a ilişkin yorumunun üçüncü maddeye ilişkin ikinci paragrafında, birçok andlaşmada ve diğer uluslararası belgelerde de doğal kaynaklar üzerindeki devlet egemenliğine atıfta bulunduğu vurgulanmıştır. UHK'nın yorumunda, aynı zamanda üçüncü madde taslağında uluslararası hukuka atıfta bulunularak dengeli bir metnin ortaya çıkarıldığını belirtilmiştir (United Nations, 2008: 40).

UHK'nın yorumu, devletlerin doğal kaynakları üzerindeki egemenliğine gerek başlangıç bölümlerinde gerek ayrı bir madde olarak, Ozon Tabakasının Korunmasına İlişkin Viyana Sözleşmesi (1985); Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (1992); Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (1982); 1992 Sınıraşan Suyolları ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanımı Sözleşmesi'ne ek Su ve Sağlık Protokolü (1999) gibi uluslararası andlaşma ve hukuki metinlere atıfta bulunsa da, egemenliğe yapılan bu vurgu birçok eleştiriye neden olmuştur (United Nations, 2008: 39).

Uluslararası Suyollarının Ulaşım-dışı Amaçlarla Kullanımına İlişkin 1997 Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin hazırlık sürecinde, UHK'nın özel raportörü olan Stephen McCaffey, sınıraşan akiferler üzerinde egemenliğe yapılan bu vurgunun artık terk edilmiş olan Harmon Doktrini'ni yeniden gündeme getirdiğini ileri sürmektedir. Aynı zamanda 1997 BM Sözleşmesi'nin, Uluslararası Hukuk Derneği'nin ve Uluslararası Adalet Divanı'nın da devletlerin sınıraşan su kaynakları üzerindeki mutlak egemenlik kavramını reddettiklerini belirtmektedir. McCaffrey, yorumda

S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
4(2015) 97-119
S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015)
97-119

verilen örneklere, sadece ikisinin su kaynakları ile ilgisinin olduğu ve Rio Deklarasyonu'nun genel ilkesini yeniden dile getirdiklerini ileri sürerek karşı çıkmaktadır. McCaffrey diğer yandan, Rio Deklarasyonunun ikinci ilkesinde, devletlere kendi kaynaklarını kullanma konusundaki egemen yetkilerinin, kendi yetki ya da kontrol alanları içindeki faaliyetlerinin başka ülkelerin çevresine zarar vermeden kullanmaları konusundaki sorumlulukları olduğunu hatırlatmaktadır (McCaffrey, 2006: 5). 2013 yılındaki görüşmelerde de Filistin temsilcisi bu konuya değinerek egemenlik ilkesinin bu kadar öne çıkarıldığı bir metnin, bir sözleşme haline gelmesine dönük eleştirilerini dile getirerek bu ifadenin Harmon Doktrini'ni yeniden gündeme getirdiğini ifade etmiştir (Statement by the State of Palestine, 2013). Aynı şekilde Guarani Akiferi Andlaşması tarafları olan Brezilya, Arjantin, Paraguay ve Uruguay adına yorumda bulunan Uruguay da taslakta yer alan egemenlik ilkesinin taslağın temelini oluşturduğunu ve uluslararası hukuka uygun bir şekilde ele alınmasının gerekliliğini belirtmiştir (Statement by Uruguay, 2013:7).

Devletlerin sınıraşan bir akiferin kendi toprakları altında alan kısmındaki egemenlikleri konusunda ısrarının bir diğer sebebi de, sınıraşan akiferlerin büyük toprak parçaları altında bulunmaları ve yeraltı sularının, yer aldığı devletlere ait olduğu konusundaki tarihsel düşüncedir (Mechlem, 2009:811).

Taslak maddeler konusundaki ilk tartışmaların olduğu süreçte, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun birçok üyesi doğal kaynak üzerindeki daimi egemenliğin konu bağlamında temel olduğu ve taslak maddelerde kesinlikle yer alması gerektiğini ileri sürmüşlerdir (International Law Commission, 2004: 10). UHK'nın ve Genel Kurul Altıncı Komite'nin bazı üyeleri Genel Kurul kararının giriş kısmında, daimi egemenliğe özel bir atıf yapılması konusunda ısrarcı olmuşlardır. Bununla beraber bazı üyeler aynı amaç için özel bir madenin oluşturulması gerektiğini belirtmişlerdir (International Law Commission, 2005:3). Egemenlik konusundaki vurguda ısrarın nedeni, bu kaynakların insanoğlunun ortak mirası olarak değerlendirilebileceği konusundaki kaygı olmuştur. Böyle bir durumda hiçbir devlet sınıraşan bir akiferin kendi toprakları altında kalan kısmına dair egemenliğini ileri süremeyecek ve bu kaynakları koruma, yönetme ve bu kaynaklardan faydalanmaya ilişkin kendi politikalarını uygulayamayacaktır.

Taslağın üçüncü maddesinin ilk cümlesi geleneksel egemenlik kavramına uygun düşmektedir. İkinci cümle ise sınıraşan akiferler üzerindeki egemenliğin uluslararası hukuk ve taslak maddelerle uyumlu bir şekilde kullanılacağını belirterek denge yaratmayı amaçlamaktadır. Bu şekilde sınıraşan akiferler hukuku taslağı egemenliğin mutlak olmadığını açık hale getirmektedir. Bu açık kısıtlamaya ek olarak bir takım zımni kısıtlar da bulunmaktadır. Hakça ve makul faydalanma, önemli zarar

vermeme, izleme ve veri değişimi gibi hükümler de mutlak egemenliği esasen kısıtlamaktadırlar.

Üçüncü madde taslağına yorum yapan sadece altı ülke bulunmaktadır. Bu ülkeler Avusturya, Brezilya, İsrail, Portekiz, Küba ve Türkiye'dir. Portekiz'in yorumu diğer beş ülkeden farklılık göstermektedir. Portekiz işbirliğinin belirtilerek mutlak egemenliğinin kısıtlanması gerektiğini vurgulamıştır (International Law Commission, 2008c: 22). Diğer yandan Brezilya ve İsrail egemenliğini, sınıraşan akifer devletleri tarafından uluslararası hukuka uygun bir şekilde kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir. McCaffrey, Komisyonun pozisyonunu ve beş devletin yorumlarını değerlendirmiş ve devletlerin üçüncü maddeye ilişkin Harmon Doktrini'ni hatırlatan yorumlarında kendi çıkarlarını savunduklarını düşünseler de aslında uygulamalarının terk edilmiş ve gözden düşmüş Harmon Doktrini'ni yansıtmamakta olduğu sonucuna varmıştır (McCaffrey, 2009: 291).

Üçüncü maddenin ilk cümlesinin egemenlik hayaletini şişeden çıkardığını ve ikinci cümlede de bunu geri sokamadığı şeklinde yorumlar olsa da taslağın geneli bu şekilde bir anlam ifade etmemektedir (McCaffrey, 2009: 291). Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun genel yorumunda özel raportörün "bu kaynaklar arasındaki farkları bilmesine rağmen mevcut çalışmanın daha sonra yapılması planlanan petrol ve doğal gazla ilişkin çalışmaları etkileme potansiyelinin farkında olduğunu" belirtmiştir (International Law Commission, 2006:193). Esasen bu açıklama taslak metinde niçin egemenlik ifadesinin yer aldığı net bir şekilde ortaya koymaktadır. UHK bir akifer içinde yer alan suyu petrol ve doğal gazdan farklı olarak düşünmemektedir. UHK suyu, devletler tarafından kullanılabilir bir ekonomik kaynak olarak değerlendirmektedir. Ancak suyun petrol ve doğal gaz gibi ele alınması ihtilafli bir konudur. Suyun sadece insanlar için değil tüm ekosistem için hayati olduğu dikkate alındığında bu anlayışa karşı çıkılması gerekmektedir.

Sonuç olarak sınıraşan akiferlerde yer alan sular üzerinde egemenlik vurgusu, uluslararası su hukuku teamüllerinde ciddi bir değişime işaret etmektedir. Bununla birlikte taslağın, Altıncı Komite'nin önerisine uygun olarak daha sonraki bir aşamada sözleşmeye dönüşmesi durumunda bu konu birçok tartışmayı da gündeme getirecektir. Halihazırda, su kaynakları üzerinde mutlak egemenlik, uluslararası su hukukunda kabul edilen bir yaklaşım değildir (Vick, 2008:4).

8. SONUÇ

Yeraltı suyu dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğu için su yönetimi ve arzının önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Ancak yeraltı suları ulusal ve

S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
 4(2015) 97-119
S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015)
 97-119

uluslararası düzeyde ihmal edilmiş bir kaynaktır. UHK'nın akiferlerin yönetimini düzenlemeye ilişkin son girişimi iyi niyetli bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, devletlerin hakları ve yükümlülüklerine ilişkin herhangi bir bağlayıcı uluslararası hukuk belgesi bulunmamasına rağmen, Sınıraşan Akiferler Hukuku Taslağı'nın uluslararası su hukukunda yeni tartışmaları beraberinde getirdiği açıktır.

Akifer devletlerinin egemenliği hükmü en tartışmalı konudur. Bu hüküm, uluslararası su hukukunda temelden bir değişime işaret etmektedir, çünkü bu tarz bir hüküm ne resmi bir uluslararası belgede ne de Uluslararası Hukuk Derneği gibi diğer kurumların çalışmalarında yer almamıştır. Ancak egemenlik hükmü, bu tarz düzenlemelere dahil olmak konusunda çekingen davranan devletlerin, sınıraşan akiferler hukukunu kabul etmesini sağlamakta çekici bir yön olarak da değerlendirilebilir.

Taslakta bazı eksiklikler bulunmaktadır. İlk olarak, nehirler ve göller gibi yüzey sularının aksine, sınıraşan akiferlerde devletlerin çıkarları açık bir şekilde tanımlanamamaktadır. Sınıraşan bir nehirde aşağı ve yukarı kıyıdaşların çıkarları ve kaygıları rahatlıkla algılanabilir ve buna göre politikalar oluşturulabilirken, akiferlerin görünmez ve karmaşık doğalarından ötürü, akifer devletlerinin çıkarlarını ve davranışlarını belirlemek zordur.

Taslağın bir diğer eksikliği ise, taslak maddeler akiferlerin korunmasını amaçlamamaktadır. 4. maddeye ilişkin yorumun beşinci paragrafında UHK, açıkça faydalanma eyleminin beslenme seviyesi ile sınırlandırılmasının gerekli olmadığını belirtmiştir. 4. madde faydalanmayı sadece akiferin etkin faaliyetinin devamını engelleyecek olan seviyede sınırlandırmaktadır. Buradan taslağın ana amacının sürdürülebilir kullanım değil, verim maksimizasyonu olduğu sonucuna varmak yanlış olmayacaktır.

UHK'nın çalışması aynı zamanda hukuki konularda bilimsel yardımın önemine de işaret etmektedir. Sınıraşan akiferler hukuku konusunda UNESCO'nun yardımı, UHK'yı akiferler konusunda yanlış bir tanım yapmaktan kurtarmıştır. Çalışmanın erken aşamalarında, UHK diğer su kütleleri ile hidrolik ilişkisi olmayan akiferler üzerinde çalışmaya karar vermiş ve bu tip akiferleri tanımlamak için "sınırlandırılmış" tabirini kullanmıştır. Ancak UNESCO'nun yardımından sonra UHK tavrını değiştirmiş ve bu terimi kullanmamıştır çünkü hidrolojik olarak sınırlandırılmış akifer basınç altındaki akifer anlamına gelmektedir. Bununla beraber, bir süre sonra UHK taslağın kapsamını genişletmeye karar vermiş ve yenilenebilir ve yenilenemez tüm akifer tiplerini çalışmaya dahil etmiştir.

Taslağın alacağı nihai şekil hala belli değildir ve bu konu üzerindeki tartışmalar gündemdeki yerini korumaktadır. Eğer taslak bir sözleşme şeklini alırsa, aynı konuyu düzenleyen sözleşmelerden sadece birine taraf olan

- S. Kılıç / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4(2015) 97-119
- S. Kılıç / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences* 4(2015) 97-119

kıyıdaş devletlerarasında karışıklığa neden olacaktır. Unutulmamalıdır ki, 1997 BM Sözleşmesi aynı zamanda yeraltı sularını da düzenlemektedir. Bir diğer seçenek, taslağı 1997 BM Sözleşmesi'ne bir protokol olarak eklemektir. Bu seçenek de uyumsuzluk yaratma potansiyeline sahiptir çünkü konvansiyonu kabul etmiş olan devletlerin taslağa ilişkin pozisyonları net değildir. Bu nedenle bu muhtemel çakışma, sınıraşan sular konusundaki uluslararası hukukta karışıklığa neden olacaktır.

KAYNAKÇA

- Clarke, Alistair Rieu and Rémy Kinna. (2014). Can Two Global UN Water Conventions Effectively Co-exist? Making the Case for a 'Package Approach' to Support Institutional Coordination, *Review of European Community & International Environmental Law*, 23 (1), 15-31.
- Eckstein, Gabriel E. (2007). Commentary on the U.N.International Law Commission's Draft Articles on the Law of Transboundary Aquifers, *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy*, 18 (3), 537-610.
- Foster, S. (1999). Essential Concepts for Groundwater Regulators, in Salman A. A Salman (Ed), *Groundwater Legal and Policy Perspectives*, World Bank Technical Paper No: 456, (p.15-30), Washington: The World Bank, 1999.
- International Boundary and Water Commission. (1973). Minute no 242, Retrieved 26.09.2014 from <http://www.ibwc.gov/Files/Minutes/Min242.pdf>.
- International Law Commission. (1994). Report of the International Law Commission on the Work of Its Forty-sixth Session, (UN Doc. A/49/10). Retrieved 26.10.2014 from http://www.internationalwaterlaw.org/documents/intldocs/UNGA_Resolution_on_Law_of_Transboundary_Aquifers.pdf.
- International Law Commission. (2002). Report of the International Law Commission Fifty-fourth session, (UN.Doc A/57/10). Retrieved 26.10.2014 from http://legal.un.org/ilc/documentation/english/A_57_10.pdf.
- International Law Commission. (2003). Shared natural resources: first report on outlines, (UN Doc. A/CN.4/533). Retrieved 26.10.2014 from http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_533.pdf.
- International Law Commission. (2004). Report of the International Law Commission to the General Assembly on Its Fifty-Sixth Session, (UN GAOR, 56th Sess., Supp. No. 10, UN Doc. A/59/10). Retrieved 16.11.2014 from <http://legal.un.org/ilc/reports/2004/2004report.htm>.
- International Law Commission. (2005). Third report on shared natural resources: transboundary groundwaters, (U.N. Doc. A/CN.4/551). Retrieved 26.10.2014 from <http://www.internationalwaterlaw.org/bibliography/UN/UNILC/Groundwater/Yamada%203rd%20Report-Addendum.pdf>.
- International Law Commission. (2008). Fifth Report on Shared Natural Resources: Transboundary Aquifers, (UN Doc. A/CN.4/591). Retrieved 26.10.2014

- S. Kılıç / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4(2015) 97-119
- S. Kılıç / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences* 4(2015) 97-119

from <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/249/11/PDF/N0824911.pdf?OpenElement>.

- Kılıç, S. (2012). Sınıraşan Akiferler Hukuku Taslak Maddeleri Üzerine Bir Değerlendirme, *ORSAM Su Araştırmaları Programı*, Rapor no:12, Ankara: ORSAM Şubat, 2012.
- Schiffler, M. (1998). Conflicts over the Nile or Conflicts on the Nile, in W. Scheumann and M Schiffler (Ed), *Water in the Middle East*, (137-150) Berlin: Springer, 1998.
- Maxwell, N. (2011). The Nubian Sandstone Aquifer System: Thoughts on a Multilateral Treaty in Light of the 2008 UN Resolution on the Law of Transboundary Aquifers, *Texas International Law Journal*, 46, 379-408.
- McCaffrey, S. (2006). Comments on the International Law Commission's Draft Articles on the Law of Transboundary Aquifers, Retrieved 22.10.2014 from <http://ssrn.com/abstract=1114988>.
- McCaffrey, S. (2009). The International Law Commission Adopts Draft Articles on Transboundary Aquifers, *The American Journal of International Law*, 103,(2) 272-293.
- Mechlem, K. (2009). Moving ahead in protecting freshwater resources: The International Law Commission's Draft Articles on Transboundary Aquifers, *Leiden Journal of International Law*, 22 (4), 801 – 821.
- Statement by Guatemala. (2013). 68th Session of the UN General Assembly Sixth Committee: Agenda Item 87: The Law of Transboundary Aquifers (22 October 2013), Retrieved 16.10.2014 from <https://papersmart.unmeetings.org/media2/703107/guatemala-87.pdf>.
- Statement by Israel. (2013). 68th Session of the UN General Assembly Sixth Committee: Agenda Item 87: The Law of Transboundary Aquifers (22 October 2013), Retrieved 16.10.2014 from <https://papersmart.unmeetings.org/media2/703122/israel-87.pdf>.
- Statement by Japan. (2013). 68th Session of the UN General Assembly Sixth Committee: Agenda Item 87: The Law of Transboundary Aquifers (22 October 2013), Retrieved 16.10.2014 from <https://papersmart.unmeetings.org/media2/1267523/japan.pdf>.
- Statement by Portugal. (2013). 68th Session of the UN General Assembly Sixth Committee: Agenda Item 87: The Law of Transboundary Aquifers (22 October 2013), Retrieved 16.10.2014 from <https://papersmart.unmeetings.org/media2/703105/portugal-87.pdf>.
- Statement by the State of Palestine. (2013). 68th Session of the UN General Assembly Sixth Committee: Agenda Item 87: The Law of Transboundary Aquifers, <https://papersmart.unmeetings.org/media2/703060/palestine-87.pdf>.
- Statement by the United States of America. (2013). 68th Session of the UN General Assembly Sixth Committee: Agenda Item 87: The Law of Transboundary Aquifers (22 October 2013), Retrieved 16.10.2014 from <https://papersmart.unmeetings.org/media2/703097/us-87.pdf>.

- S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*
4(2015) 97-119
- S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences* 4(2015)
97-119

- Statement by Uruguay. (2013). 68th Session of the UN General Assembly Sixth Committee: Agenda Item 87: The Law of Transboundary Aquifers (22 October 2013), Retrieved 16.10.2014 from <https://papersmart.unmeetings.org/media2/703071/uruguay-87.pdf>.
- UNECE. (1992). Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes, 17 March 1992, Helsinki, Retrieved 16.10.2014 from <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/pdf/watercon.pdf>.
- UNECE. (2003). Amendment to Article 25 of the Convention, (ECE/MP.WAT/14), Retrieved 27.10.2014 from <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2004/wat/ece.mp.wat.14.e.pdf>.
- United Nations. (1997). UN Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses, New York, Retrieved 22.10.2014 from http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf.
- United Nations. (2006). Report of the International Law Commission, General Assembly Official Records Sixty-first session, Supplement No. 10 (A/61/10). Retrieved 16.10.2014 from <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G06/636/20/PDF/G0663620.pdf?OpenElement>.
- United Nations. (2008a). Report of the International Law Commission, General Assembly Official Records Sixty-third session (Supplement No. 10 UN Doc. A/63/10). Retrieved 10.11.2014 from <http://legal.un.org/ilc/reports/2008/2008report.htm>.
- United Nations. (2008b). Resolution adopted by the General Assembly, (UN Doc. A/RES/63/124). Retrieved 16.11.2014 from http://www.internationalwaterlaw.org/documents/intldocs/UNGA_Resolution_on_Law_of_Transboundary_Aquifers.pdf.
- United Nations. (2008c). Shared natural resources: comments and observations by Governments on the draft articles on the law of transboundary aquifers, (UN A/CN.4/595). Retrieved 26.10.2014 from <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/284/80/PDF/N0828480.pdf?OpenElement>.
- United Nations. (2012). The Law of Transboundary Aquifers (UNGA Resolution A/RES/66/104). Retrieved 22.10.2014 from <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/465/06/PDF/N1146506.pdf?OpenElement>.
- United Nations. (2013a). Praising Draft Texts on Transboundary Harm, Aquifers, Allocation of Loss, Delegates Disagree over Final Forms, Seek Further Examination, Retrieved 22.10.2014 from <http://www.un.org/press/en/2013/gal3464.doc.htm>.
- United Nations. (2013b). Resolution adopted by the General Assembly on 16 December 2013, (A/RES/68/118). Retrieved 22.10.2014 from <http://daccess-dds->

- S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*
4(2015) 97-119
- S. Kılıç / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences* 4(2015)
97-119

ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/446/53/PDF/N1344653.pdf?OpenElement.

- Vick, Margaret J. (2008). International Water Law and Sovereignty: A Discussion of the ILC Draft Articles on the law of Transboundary Aquifers, Retrieved 26.09.2014 from <http://ssrn.com/abstract=1125065>.

OZANLARIN SOSYAL SORUNLARI ELE ALMASI BAĞLAMINDA HACILAR VE ÇEVRESİNDE YAŞANAN SU SIKINTISI

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ethem ÖZKAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
eoalkan@nevsehir.edu.tr

ÖZET

Ozanlar veya başka bir söyleyişle Âşıklar Türk anlatı geleneği içerisinde gerek sözlü, gerekse de yazılı olarak sosyal sorunları ele almaları ve dönemin yöneticilerine iletmeleri yönleriyle öne çıkmaktadırlar. Bu çalışmada Kayseri ili Hacılar ilçesinde yaşanan su sıkıntısı oldukça ileri safhalara vardığından yörenin âşıklarının bunları dile getirişi örneklerle ele alınmaktadır.

Sonuç olarak ozanların içinde yaşadıkları toplumun sosyal sorunlarına kayıtsız kalmadıkları burada en güzel örnekleriyle görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Âşıklar, Sosyal Sorunlar, Kayseri, Hacılar

ABSTRACT

Poets, or as they also call, minstrels are referred to those who deal with oral and written works focusing on social problems within the Turkish narrative traditions and then forwarding the problems to their administrators in their ages. In this study mentions about the works of the poets in the Kayseri region that tell about the serious problems of water shortages.

In sum, the best examples of the works in the study show that the poets are not indifferent to the social problems of the society where they live.

Keywords: Poets, Social Problems, Kayseri, Hacilar

Ozanlar, milletin gören gözü, işiten kulağı, seven gönlü ve söyleyen dili olarak bilinirler. Âşık edebiyatına özgü çeşitli gelenekler vardır (Durbilmez 2008a: 73-124, Durbilmez 2010: 148-158). Kayseri’de âşıklık geleneğinin tarihî gelişimine (Durbilmez 1999) baktığımızda, araştırma konusu olarak seçtiğimiz Hacilar’da da bu gelenekler yaygındır (Durbilmez 1999, Durbilmez 2008b: 291-304).

Toplumun tercümanı olan ozanların sosyal sorunları dile getirmesi de kaçınılmazdır. Âşık tarzı şiirlerin sözlü tarih araştırmaları açısından da büyük önem taşıdığı ortaya konulmuştur (Durbilmez 2007: 299- 317). Çünkü “Halk şairlerinin kültür taşıyıcılığı, bilgilendirme / haber verme, sözlü tarih aktarıcılığı gibi görevleri de bulunmaktadır.” (Durbilmez 2014:

*İ. E. Özkan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 120-126*
*İ. E. Özkan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 120-126*

240). Bu şiirlerde geçen olaylar tarihî gerçeklerle büyük ölçüde örtüşmektedir (Durbilmez 2013: 173- 193).

Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde en büyük dertlerimizden biri susuzluktur. Toplumumuz, içinde bulunduğu bu durumu elinden gelen her fırsatta dile getirmiştir. Hatta bu konuda filmler bile çevrilmiştir. Hemen yanı başında Erciyes gibi bir dağ olmasına rağmen Hacılar ve çevresinde su sıkıntısı yaşanmaktadır. Su hayatımızı devam ettirebilmek için ihtiyaç duyduğumuz en önemli maddelerdendir. İnsan hayatında suyun yerini alabilecek her hangi bir madde yoktur. Hem içme hem de kullanma (temizlik, sulama vb.) amacı olmak üzere susuz bir hayat düşünülemez. Hacılar ve çevresinde çekilen bu susuzluk sıkıntısı şairlerimizin şiirlerinde yer almış, yörede önem kazanan su kuyularından da bahsedilmiştir (Durbilmez, 1998). Şairlerimiz bu konuya bazen eleştirel yaklaşmış zamanın idarecilerine şikâyetlerde bulunmuştur. Bazen de Tanrı'ya yakarış ve bu sıkıntının sona erdirilmesini isteme şeklindedir.

Eski çağlarda da Türk toplulukları içinde buldukları durumu ve sıkıntılarını dönemin idarecilerine ozanları vasıtasıyla aktarmışlar, isteklerini iletmışlerdir. Bu sıkıntıları, istekleri iletmeye işi günümüze yakın yıllarda ve günümüzde de âşıklar, şairler vasıtasıyla karşımıza çıkmaktadır.

Biz konumuz olarak Hacılar'ın hemen hemen kurulduğu günden beri yaşadığı susuzluğu dikkatlerinize sunmak istedik. Bunu yaparken de yörede yaşamış ve bu sıkıntıyı hissetmiş şairlerimizin şiirlerine başvurduk. Bahsettiğimiz bu durumla ilgili ilk şiirimiz Kayserili bir şair olan İbrahim Hakkı'nın şiiridir.

Karacaviran Destanı

Kar suyuna havasına vuruldum
Bâd-ı sabâ gibi es Karac'ören
Yolun tımarhâne kârdan dûr oldum
Dedirdin şehre pes Karac'ören

Kayseri'den çıktım Oluk'a vardım
Yedi yokuş saydım ummana daldım
Yoruldu hayvanım yollarda kaldım
Çağırса duyulmaz ses Karac'ören

Böyle bir mevkie gelmez budala
Başka mana verip darılma bana
Encâm-ı bağcılık kâr olur sanma
Aldırmaz başına fes Karac'ören

Înâsı, kilâbı sürer safâyı
Dâima zükûru çeker cefâyı
Kör topal merkepli bây u gedâyı
Bend etmiş kendine dost Karac'ören

Ecdâdımız yurdu geldik ne ise
Yüz kuruşa satsan almaz bir kimse
Yırtıcı hayvandan olur vesvese
Sehâb-ı müşterin pus Karac'ören

Görmedim bir bülbül öter bağında
Mahsûlü erişmez bekler bağında
Alacayı yolduk ilk güz ayında
Kaldır ayağını bas Karac'ören

Mihricanda soğuk olur derece
Sular kaymak bağlar her gün, her gece
Yorgan başımızda olduk eğlence
Bizden ümidini kes Karac'ören

Kar yağmazsa su bulaman içmeğe
Ester ister yüce dağı aşmağa
Güz gelmeden çoğu başlar kaçmağa
Bir günün içinde fos Karac'ören

Nahnü kaseknâ'da benim kaderim
Koyup gidenlere dua ederim
Mahsûlü olmazsa odun çekerim
Armudu biterse has Karac'ören

*İ. E. Özkan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 120-126*
*İ. E. Özkan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 120-126*

Havasını alsam bitmez sîm ü zer
Şifası pek çoktur sıtmayı keser
Temmuzu çıkararak arslana döner
Koymaz vücûdunda pas Karac'ören

Cebel-i Erciyes çağırırsan yakın
Erenler civârı âdâbın takın
Latîfe söyledim darılma sakın
Helâl et hakkımı sus Karac'ören

İbrahim söyledi olmasın günâh
Ecdâdından kaldı ona nüzhet-gâh
Asiya'da var mı böyle seyrân-gâh
Nâmı Süreyyâ'ya as Karac'ören (Çapraz, 2005: 336-339)

Hacılar adlı bir eser de yazan Hacılar 1945 doğumlu Mustafa Özdemir de "Erciyes Dağına Sesleniş" adlı şiirinin sekizinci dördlüğünde dağa şöyle seslenerek Hacıların susuz kalışını ona bağlamaktadır.

Arkanı da, Develi'ye dayarsın
Sularını, etrafına saçarsın
Büyük Hacılar'ı, susuz koyarsın
Suyum sende, başı karlı Erciyes (Özdemir, 1984: 44).

1924 Hacılar doğumlu Hasan Tekin adlı şairimiz "Erciyes Dağı" adlı şiirinin üçüncü ve dördüncü dördlüklerinde aynı sıkıntıdan şöyle bahsetmektedir.

Sonbahar ayları, başında duman
Aralık, ocakda hiç vermen aman
Senin de, boralı günler bu zaman
Hacılar'a su vermeyen Erciyes

*İ. E. Özkan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 120-126*
*İ. E. Özkan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 120-126*

Acep uğraşılsa suyun çıkar mı
Köyümüze kışın, yazın akar mı
Gülün burcu burcu, yazın kokar mı
Deresi çağlamaz, karlı Erciyes (Özdemir, 1984: 54-55).

1912 Hacılar doğumlu Mustafa BAŞOĞLU adlı şairimiz Hacılar'ın susuzluk sıkıntısı için "Susuz Hacılar" adlı müstakil bir şiir yazmıştır.

Susuz Hacılar

Mahzende suyumuz, daim bitlenir
Mikrop ocağıdır, çünkü kurtlanır
Halkın çoğu, midesinden dertlenir
On bin nüfus, su derdinden ağlıyor
Su yerine, göz yaşları çağlıyor

Mahzenden su, sıra ile alınır
Kovalar değdikçe, suyu bulanır
Kavga çıkar, zabıta dolanır
On bin nüfus, su derdinden ağlıyor
Su yerine, göz yaşları çağlıyor

Dört bin liraya, projesi kesildi
Kağıtlar yazıldı, mühür basıldı
Hep gönlümüz, Kırkpınara asıldı
Bay mühendis, nerde kaldı suyumuz
İnanırız, yaratılış huyumuz

Zengin olan, Kayseri'ye göçüyor
Su yerine fakir, mikrop içiyor
Bütün günler, ıstırapla geçiyor
Sayın bayım nerde kaldı suyumuz
İnatçıdır, yaratılış huyumuz

İ. E. Özkan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 120-126
İ. E. Özkan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 120-126

On bini geçiyor, nüfus çokluğu
 Aramayız, açlık ile tokluğu
 Derdimizin başı, suyun yokluğu
 Projemiz noldu, baylar çıkmadı
 Fakir yurdu, bir yenilik tatmadı. (Özdemir, 1984: 56-57)

Şairimiz burada sosyal bir sıkıntıyı ele almakla kalmıyor, aynı zamanda sıkıntının giderilmesi için yapılan işlerin takipçiliğini de yapıyor. Hem zamanın yetkililerine, hem de projeyi yürüten mühendise samimi bir ifade ile sorunun hallolması için çaba gösterilmesini istemektedir.

1888 Kayseri doğumlu Bekir Sıdkı Sayar adlı şairimiz “Hacılar” ayaklı şiirinde su sıkıntısını çok güzel ifadeyle şöyle anlatmaktadır.

Makarna pişirse suyu saklanır
 On gün biriktirip bir gün paklanır
 Dest-i Hizbullâh’tan mübareklenir
 İşte böyle bir mevkidir Hacılar (Çapraz, 2005: 173)

SONUÇ

Hacılarda yaşayan hemen hemen herkes bu sorundan bir şekilde etkilenmiştir. Toplumumuzun sözcüsü olan şairlerimiz de ister istemez bu sorundan geniş şekilde bahsetmişlerdir. Daha önceleri su ihtiyaçları kuyulardan ve mahzenlerdeki kar kuyularından giderilmekteydi. Hacılar’ın şimdiki çarşı sahası ve meydan yerinde bulunan büyük kuyular, eskiden halkın su ihtiyacını karşılardı. Bu kuyuların sayısı, on yedi civarında idi ve derelerden gelen sularla doldurulurdu (Özdemir, 1984: 241). Bugün ise Hacılar ilçemizin içme suyu problemi halledilmiştir. Her evde artık güvenle kullanılabilen su bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

- ÇAPRAZ, Erhan, 2005. *Fahri Bilge Defterlerindeki Kayseri ve Yöresi Halk Şairleri (İnceleme-Metin)*, basılmamış yüksek lisans tezi: Kayseri.
- DURBİLMEZ, Bayram, 1999. *Kayseri’de Âşıklık Geleneğinin Tarihî Gelişimi*, 3 cilt, Erciyes Üniversitesi Araştırma Projesi: Kayseri.
- DURBİLMEZ, Bayram, 2006. “Âşıkların Diliyle Erciyes Dağı”, *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu’na Armağan*, (Hzl. Prof. Dr. Ali Berat Alptekin), Kömen- SOTA yayınları: Konya- Haarlem.

- İ. E. Özkan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 120-126
İ. E. Özkan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 120-126

- DURBİLMEZ, Bayram, 2007. "Âşık Tarzı Şiirlerde Sözlü Tarih (Kayserili ve Yozgatlı Âşıkların Şiirlerinden Örneklerle)", *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni (10-12 Nisan 2006)- Bildiriler*, Kayseri.
- DURBİLMEZ, Bayram, 2008a. *Âşık Edebiyatı Araştırmaları: Taşpınarlı Halk Şairleri*, 3. Baskı, Ürün yayınları: Ankara.
- DURBİLMEZ, Bayram, 2008b. "Hacılar'da Âşık Tarzı Kültür Gelenekleri", *I. Hacılar Sempozyumu (11-13 Mayıs 2007)*, Kayseri.
- DURBİLMEZ, Bayram, 2010. "Âşıklık Geleneklerinde Saz / Instrument (Saz) in the Traditions of Minstrelsy (Ashiklik)", *MILLI FOLKLOR, Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi/ International and Quarterly Journal of Cultural Studies*, 11 / 85.
- DURBİLMEZ, Bayram, 2013. "Tarihî Gerçeklerin Âşık Edebiyatına Yansıması Bağlamında Türk Mukavemet Teşkilatı ve Kıbrıs Mücahitleri / Turkish Resistance Organization (TMT) and Turkish Freedom Fighters in Cyprus which The Context in Reflection of Bardic (Aşık) Literature", *Folklor / Edebiyat - Folklore/ Literature, International Cyprus University Quarterly Cultural Journal*, 19/ 76.
- DURBİLMEZ, Bayram, 2014. "Yozgatlı Halk Şairlerinin Diliyle Kıbrıs", *Prof. Dr. Ali Çelik Armağanı*, (Editör: Cengiz Gökşen), 239-266, Akçağ yay.: Ankara.
- ÖZDEMİR Mustafa, 1984. *Hacılar (Kayseri Hacılar)*, Kayseri.

V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 127-143
V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 127-143

MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN ÖĞRETİM YÖNTEMLERİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ*

Yrd. Doç. Dr. Vedat AKTEPE

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
vedataktepe@nevsehir.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Mustafa TAHİROĞLU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
mtahiroglu@nevsehir.edu.tr

Öğretmen Tuncel ACER

Kırşehir Anadolu Öğretmen Lisesi
tunacer@hotmail.com

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, matematik öğretmenlerinin kullandığı öğretim yöntemlerini ve yöntemlerin uygulanmasına ilişkin öğrenci görüşlerini tespit etmektir. Veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Anket soru formunun elden dağıtılarak, öğrenciler tarafından toplu olarak doldurulması şeklinde uygulanmış ve SPSS 11 paket programı yardımıyla değerlendirilmiştir. Bu araştırma, Matematik öğretmenlerinin kullandıkları öğretim yöntemlerini öğrenci görüşlerine göre betimlemeye yönelik olduğu için “genel tarama modeli” niteliğindedir. Araştırmanın örneklemini Kırşehir Anadolu Öğretmen Lisesi’nin 10.11.12. sınıflarında öğrenim gören 300 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; Matematik öğretmenlerinin Matematik öğretiminde en sık kullandıkları yöntemler; problem çözüme, düz anlatım ve soru-cevap yöntemleridir. Öğretmenlerin en az kullandıkları yöntemler ise; drama yöntemiyle ders işleme, grupla çalışma yöntemi ve proje yapma yöntemleridir.

Anahtar Sözcükler: Matematik öğretimi, öğretim yöntem ve teknikleri, öğrenci görüşleri.

STUDENT OPINIONS ON METHODS USED IN MATHEMATICS EDUCATION

ABSTRACT

This study aims defining the student opinions on the and their application methods used in mathematics education. Questionnaire is used as a tool to collect

* Bu çalışma, 22-24 Kasım 2013 tarihleri arasında Konya’da düzenlenen Uluslararası Eğitimde Değişim ve Yeni Yönelimler Sempozyumu’nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4(2015) 127-143
- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences* 4(2015) 127-143

the data. Application process is done through handing the questions to the students and letting them answer the questions in chorus and it is evaluated with the help of package program (SPSS 11.0). This survey is a “General Screening Model” since it is to characterize the Education techniques used by Mathematics teachers. Survey’s samples are 300 students 10.11.12. attending in Kırşehir Anatolian Teacher Training High School. According to the evaluation results of the research; the education techniques most widely used by Mathematics teachers are: Problem solving, explanation and question-answer. The least used ones are: role play, group work and project preparation.

Keywords: Mathematics education, education methods and techniques, student opinions.

1. GİRİŞ

Matematik, günlük hayattaki problemleri çözmeye başvurulan sayma, hesaplama, ölçme ve çizmedir. İnsanda mantıklı düşünmeyi geliştiren mantıklı bir sistemdir. Dünyayı anlamamıza ve yaşadığımız çevreyi geliştirmede başvurduğumuz bir yardımcıdır (Baykul, 2002, s.32). Gelişen ve hızla değişen dünyamızdaki matematik eğitimindeki gelişmelerle birlikte, 2005 yılında ülkemizde ilköğretim ve ortaöğretim matematik öğretim programı revize edilerek, öğretmenlerin aktif ve merkez olduğu sistemden, öğrenci merkezli sisteme, geleneksel yaklaşım yerine araştırma ve keşfetme merkezli yapılandırmacı yaklaşıma geçilmiştir. Bu bağlamda, bilgisayar destekli öğretim, oluşturmacı öğrenme, işbirlikli öğrenme, probleme dayalı öğrenme, drama ve oyunlarla öğrenme, kavram haritaları ile öğrenme, görselleştirme yoluyla öğrenme, tam öğrenme modeli, problem çözme yöntemi gibi alternatif öğretim yöntem ve teknikleri ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır (Çakıroğlu, Güven ve Akkan, 2008; Yalçınkaya ve Özkam, 2012).

2005 yılında çıkarılan yeni programda belirtilen ve matematik eğitiminde kullanılması öngörülen alternatif öğrenme yöntemlerini uygulayacak ve hayata geçirecek olan öğretmendir. Bu anlamda (Şahin, 1998 ve Sullivan, 2008) öğretmen alanında yeterli, bireysel farklılıklara değer veren, kendine güven duyan, öğrencilerine dersini sevdiiren, onlara model olan, yeniliklere açık, öğretme heyecanını kaybetmeyen coşkulu insanlar olması gerektiğini; özellikle matematik öğretmenin materyallerin açık anlatımını yapması, derse başlamadan önce bir önceki konunun anlaşılıp anlaşılmadığını kontrol etmesi, konulara daha fazla zaman ayırarak dersin daha yavaş işlenmesi, ders saatinin içinde ve dışında öğrenciye yardım edilmesi ve dersin eğlenceli işlenmesi konularında önerilerde bulunmuşlardır.

Öğretmenlerin derslerde uyguladıkları yöntem ve teknikler, öğrencilere olan yaklaşımları öğrencilerin derse yönelik tutumlarını

- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 127-143
- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 127-143

etkilemektedir. Matematik öğretmenleri, derslerde uyguladıkları strateji, öğretim yöntem ve teknikleri öğrencilerin matematiği öğrenmeleri üzerinde oldukça etkili bir faktördür (Dursun ve Dede, 2004; Ünlü, 2007). Bu anlamda öğretmen, öğrencilere matematik öğretiminde yardımcı olacak düşünceyi oluşturmalı, problemler üzerinde çözümler ararken hangi öğretim yöntemlerini kullanacağını bilmeli ve alternatif öğretim yöntemlerini kullanabilmelidir. Bu nedenlerle araştırmanın amacına yönelik matematik dersinde kullanılacak öğretim yöntemleri şöyle belirlenmiştir: Düz anlatım, soru-cevap, problem çözme, grupla çalışma, canlandırma (drama), tartışma, bilgisayar destekli eğitim, benzetim, proje ve buluş yoluyla öğrenmedir.

Düz anlatım yöntemi, öğretmenin bir konuyu, bir düzen içinde öğretme amacı ile karşısındakilere anlatmasıdır. Anlatma yönteminde öğretmen anlatır, öğrenciler dinler, öğretmen aktif öğrenciler ise pasiftir. Bu metodu öğretmenler mümkün olduğu kadar az kullanmalı, kullandığı zamanlarda ise konuşmasına çok dikkatli ve ayrıntılı olarak hazırlamalı, anlatacaklarını iyi bir şekilde planlamalıdır. Erden (1997)'e göre anlatım, öğretmenden öğrencilere doğru bilgi akışını sağlayan bir öğretim yöntemidir. Öğretmen merkezlidir ve genelde öğrenenle sık etkileşime girilmeyen tek yönlü bir iletişim yöntemidir. Kısa sürede çok bilgi verilir. Ancak öğrenci için ideal bir yöntem değildir; Çünkü öğrenci bu yöntemde çabuk sıkılır. Goodlad (1987) ise yaptığı araştırmanın sonucunda, okullarda kullanılan temel öğretim yönteminin düz anlatım yöntemi olduğunu ve ezbere dayalı eğitim yapıldığını, grup çalışmalarına veya alternatif çalışmalara yer verilmediğini tespit etmiştir.

Soru-cevap yöntemi, öğretmenin formüle ettiği soruları öğrencilerin sözel olarak cevaplamalarına dayanan bir öğretim yöntemidir. Ustaca düzenlenen sorularla, fikirleri meydana çıkarmak, öğretilmek istenen bilgileri buldurmak ve gerçekleri öğrencinin kendisine öğretme yöntemidir. Kemertaş (2003) soru-cevap yöntemi, ustaca düzenlenen sorularla, fikirleri meydana çıkarma, öğretilmek istenen bilgileri ve gerçekleri öğrencinin kendisine buldurma yöntemidir.

Problem çözme yöntemi, bilimsel araştırma yöntemini temel almaktadır. Problemi tanıma, geçici hipotezleri formüle etme, veri toplama, organize etme, değerlendirme ve açıklama, sonuca ulaşma, sonuçları test etme gibi basamaklar kullanılır. Problem çözme yönteminde zihnin analiz etme, genelleme ve sentez etme gibi en yüksek bilişsel fonksiyonları kullanılmaktadır. Problem, düşüncenin varacağı hedefi ifade eder. Bu hedefte düşünmenin yönünü tayin eder. Problem çözme matematiğin odak noktasıdır (Olkun ve Toluk Uçar, 2004; Yılmaz ve Sünbül, 2000; Zengin, 2005). Bu bağlamda, "Öğretmenlerin çoğunun kullandıkları yöntemlerde problem çözme aşamalarının büyük bir oranda gözlemleyebildikleri

- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 127-143
- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 127-143

görülmüş, matematiksel düşünme etkinliklerini içeren yapılandırmacı temelli öğretim etkinlikleri öğrencilerin problem çözümlerinde yüksek düzeyde matematiksel becerileri kullanmalarını sağlamıştır” (Aydoğdu ve Yenilmez, 2012, s.6).

Grupla çalışma yöntemi, matematiği hem kendi içinde hem de başka alanlarla ilişkilendirme, grup çalışmaları gibi zengin etkinlikler içermelidir. Öğrencilerin sınıf ortamında küçük karma gruplar oluşturarak, ortak bir amaç doğrultusunda, birbirlerinin öğrenmelerine yardımcı oldukları ve grup başarısının ödüllendirildiği bir öğrenme yaklaşımıdır (Çakıroğlu, Güven ve Akkan, 2008, s.38; Gömleksiz, 1993, s.34). Grupla çalışma yönteminde, sınıfta yeterli sayıda öğrencinin ortak amaç için bir araya gelmesi, aynı konu üzerinde çalışmanın yapılması, öğrencilerin yaşları, seviyeleri ve ilgilerinin dikkate alınması gibi konulara önem verilmelidir. Çünkü grupla çalışmanın başarılı olmasını bu gibi durumlar belirlemektedir. Grupla çalışma sürecinde öğretmen rehber-kılavuz konumundadır, öğrencilere müdahaleden çok yönlendirme yapmalıdır.

Drama (Rol yapma) yöntemi, canlandırma yönteminde bir fikir, durum, sorun ya da olay bir grup önünde dramatize edilir. Grubun üyeleri yalnızca dinlemek ya da tartışmak yerine olayın nasıl oluştuğunu izlerler ve konunun ayrıntısına inerler. Bilindiği gibi eğitim ve öğretimde esas olan, duyu organlarını harekete geçirmek, elden geldiğince fazla duyu organını aktif hale getirmektir. Bu gerçekleşirse, yapılacak eğitim ve öğretim etkili, verimli, başarılı ve kalıcı olur. Buna birde beynin el-kol-yüz gibi beden organlarının çalışması da eklenirse yukarıdaki sözün anlamı ve önemi daha iyi anlaşılır. Burada canlandırma söz konusu olur. Eğitimde canlandırma, oyun biçiminde eğitim anlamına gelir. Bu yolla kavram, beceri ve tutum oluştururlar (Zengin, 2005). Drama yönteminde öğrenciler birlikte çalışma alışkanlığı kazanır, içe dönük öğrencilerin açılmasına katkı sağlar ve öğrencilerin yaratıcılıklarını ve iletişim yeteneklerini geliştirir (Mory,1991, s.92).

Tartışma yöntemi, aktif öğrenmeyi gerektirir. Bütün öğrencilerin dersin hedefleri doğrultusunda bilgi, fikir ve tutum alışverişinde bulunması anlamına gelir. Sınıfta öğretmen-öğrenci; öğrenci-öğrenci etkileşimi açısından oldukça etkili bir yöntemdir (Yılmaz ve Sünbül, 2000, s.177). Tartışma yönteminde zaman yitirme tehlikesi daima göz önünde bulundurulmalıdır. Ulaşılması gereken amaçlar iyi kontrol edilmeli ve gerekli yönlendirmeler öğretmen tarafından yapılmalıdır. Aksi takdirde dersin amacına ulaşması güçleşir (Ekinözü, 2003, s.14). Tartışma Yöntemi; öğrencilerin bir sorun üzerinde birlikte konuşarak mümkün olan çözüm yollarını aramaları esasına dayanır. Yöntemin esası tüm grubun etkinliğe katılmasıdır. Sorunun gerektiği gibi tartışılabilmesi için, sorun hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Özellikle öğrenci sayısı az sınıflar için uygun bir

V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 127-143
V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 127-143

tekniktir. Öğretmen gözlem yapar. Tartışmanın belli bir seviyede olmasına dikkat eder, dersin amacına ulaşmasını sağlar. Uygun zamanda tartışmaya katılır ve tartışmayı yönetir. Tartışma dersinde öğrenciler birbirinin yüzünü görecektir. Oturmalı, tartışılacak konuyu öğretmen-öğrenci birlikte belirlemeli, etkinlik öncesi konuya hazırlanmalı ve bir tartışma planı hazırlanmalıdır. Bu plana göre, grup tartışması, münazara, panel, forum veya seminer tartışma tekniklerinden uygun olanı belirlenmelidir.

Bilgisayar destekli eğitim yöntemi, öğrencilerin derslerde faydalanabileceği önemli teknolojilerin başında bilgisayar gelmektedir. Bilgisayar teknolojinin sürekli gelişmesi sonucunda günlük hayatımızın içerisine girmiş, matematik dersinde teknolojinin kullanımını da zorunlu kılmıştır. Baki (2002) bilgisayar destekli eğitim ile ilgili yaptığı tanıtımda, öğrencinin karşılıklı etkileşim yoluyla eksiklerini ve performansını tanımasını, dönütler alarak kendi öğrenmesini kontrol altına almasını; grafik, ses, animasyon ve şekiller yardımıyla derse karşı daha ilgili olmasını sağlamak amacıyla eğitim ve öğretim sürecinde, bilgisayardan yararlanma yöntemi olarak tanımlamıştır. Veridun & Clark (1994) ise, öğretilecek ünite öğrenciye bilgisayar yoluyla sunulur ve öğrenci öğretim sunusu ile uğraştıkça öğrenme meydana geldiğini belirtmiştir. Yapılan araştırmalarda (Çakıroğlu, Güven ve Akkan, 2008; Kellogg ve Kersaint, 2004) öğretmenlerin çoğunluğunun bilgisayar teknolojisinin eğitime sağladığı katkıyı kabul etmekle birlikte sınıf içinde uygulamada isteksizlik gösterdiklerini ve eski alıştıkları öğretim yöntemlerini kullanmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Ancak tam tersi olarak öğretmen adaylarının veya öğretmenlerin görüşlerine göre bilgisayarın matematik öğretiminde kullanılması gerektiğine yönelik araştırmalar (Aktepe, 2011; Chan, 1989; Kağızmanlı, Tatar ve Zengin, 2013; Seferoğlu, Akbıyık ve Bulut, 2008; Usta ve Korkmaz, 2010) bulunmaktadır. Bu durum öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin bilgisayar destekli eğitime olumlu yaklaştıklarını göstermekle birlikte matematik öğretiminin geleceği açısından da sevindiricidir.

Benzetim tekniği, Sınıf içinde öğrencilerin bir olayı gerçekmiş gibi ele alıp üzerinde eğitici çalışma yapmaları esastır. Gerçek durumların önemli boyutları ya bir model üzerinde gösterilir ya da resimler ve sembolik yollarla anlatılır. Benzetim tekniğini uygularken öğretmenlerin dikkat etmesi gereken; öğrencilerin ön bilgilerini kontrol etmek, uygulama öncesi bütün dokümanları hazır etmek ve benzeyen konunun benzetilenden kolay olmasına dikkat ederek, konunun tarafsız olarak verilmesini sağlamaktır. Akınsola ve Anımasahan (2007) yaptığı araştırmada matematik öğretiminde oyun ve simülasyon (benzetim) kullanımının başarıyı arttırdığı ve olumlu tutum geliştirdiğini; Knobloch (2005) ise oyun ve simülasyonların (benzetim) eğitimde motivasyonu arttırdığını belirtmişlerdir.

- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 127-143
- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 127-143

Proje yöntemi, proje tabanlı öğrenme, öğrencinin, öğrenme-öğretme sürecinde pasif bir alıcı konumundan, araştıran, inceleyen, bilgiye ulaşan ve elde ettiği bilgileri kullanarak anlamlı bütünler haline getirip bu bilgilerle problem çözmesini amaçlayan bir öğrenme yöntemidir (Uzun, 2007). Proje yöntemiyle öğretim, farklı disiplinlerdeki problemlerin çözümünde başvurulan etkili bir yöntemdir. Proje yönteminde, öğrencilerin konuları bir bütün olarak öğrenmeleri hedeflenmektedir. Öğrenen merkezlidir ve öğrenenler aktif olarak etkinliklere katılır. Öğrencilerin yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerinin gelişmesini sağlar.

Buluş yoluyla öğrenme, bilmek bir ürün değil bir süreçtir” diyen Bruner, öğretmenin rolünün, hazır bilgiyi öğrenene sunmak yerine; bunu kendi kendine öğrenebileceği ortamı oluşturarak, bilgiyi keşfetmesine rehberlik etmek olduğunu görüşündedir. Böyle bir ortam sağlandığında öğrencinin öğrenme sürecine katılacağı ve kalıcı öğrenmenin gerçekleşeceği beklenmektedir (Akt.Kara ve Koca, 2004). “Bruner; buluş yolunun matematik, fizik, yabancı dil gibi alanlara çok uygun olduğunu ve zihinde tutmayı ve transferi kolaylaştırdığını, öğrenmeyi daha fazla güdülediğini belirtmiştir (Akt.Altun, 2001, s.31)”. Bruner’in temel amacı, öğrencilerin öz yeterliliğe sahip, bağımsız olarak öğrenebilen bireyler olmasını sağlamaktır.

Yeni öğretim programıyla birlikte öğrencilerin okul veya sınıf ortamında öğretim sürecine etkin bir şekilde katılması ve yaparak-yaşayarak öğrenmeleri için gerekli ortamların oluşturulmasında öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Bu bağlamda öğretmenin matematik öğretim strateji, yöntem ve teknikleri konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olması beklenmektedir. Bu araştırma ile matematik öğretmenleri tarafından en çok kullanılan öğretim yöntem ve tekniklerinin neler olduğu ve hiç kullanılmayan veya az kullanılan öğretim yöntem ve tekniklerin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca öğrenciler tarafından kullanılması en çok istenen öğretim strateji, yöntem ve teknikler de belirlenmeye çalışılmıştır. Bu araştırma, öğretmenin kullanmadığı öğretim strateji, yöntem ve teknikler konusunda gerekli olan çalışmaların yapılması için önemlidir. Ayrıca, üniversitelerde öğretmen yetiştiren fakültelere, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) yetkililerine ve okullarda görev yapan öğretmenlere araştırma sonuçlarının ışık tutması beklenmektedir.

1.1. Amaç

Araştırmada, Anadolu öğretmen lisesi öğrencilerinin görüşlerine göre, Anadolu öğretmen lisesinde görev yapan matematik öğretmenlerinin matematik öğretiminde kullandıkları öğretim yöntemlerinin neler olduğu ve yine öğrenci görüşlerine göre, matematik dersinde öğrencilerin kullanılmasını istedikleri öğretim yöntemlerinin neler olduğunun tespit

V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 127-143
V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 127-143

edilmesi amaçlanmıştır. Uygulama ve kuramsal temelde alana katkı sağlamaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Anadolu Öğretmen Lisesi'nde çalışan matematik öğretmenlerinin kullandığı öğretim yöntemleri nelerdir?
2. Öğrencilerin matematik dersinde kullanılmasını istedikleri öğretim yöntemleri nelerdir?

2. YÖNTEM

Bu araştırma, matematik öğretmenlerinin kullandıkları öğretim yöntemlerini öğrenci görüşlerine göre betimlemeye yönelik olduğu için “genel tarama modeli” niteliğindedir. Genel tarama modeli, “çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar,1994, s.77)”.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Kırşehir ili merkezinde bulunan Anadolu Öğretmen Lisesinde öğrenim gören 10.11. ve 12. -sınıflarında öğrenim gören toplam 300 öğrenci oluşturmuştur. Çalışma grubundaki öğrencilerin 126'sı kız, 174'ü erkek olmak üzere toplam 300 Anadolu Öğretmen Lisesi öğrencisine anket uygulaması yapılmıştır. Öğrencilerin cinsiyet değişkeninin yüzdelik dağılımına bakıldığında % 42'sini kızlar, % 58'ini erkekler oluşturmaktadır. Öğrencilerin sınıflara göre dağılımları ise Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Grubundaki Öğrencilerin Sınıflara Göre Dağılımları

Sınıflar	Kız	Erkek	Toplam
10	47	38	85
11	33	57	90
12	46	79	125
Toplam	126	174	300

Çalışma grubundaki öğrencilerin sınıflara göre dağılımına bakıldığında, 10. Sınıfların 47'si kız, 38'i erkek olmak üzere toplam 85 öğrenci; 11. Sınıfların 33'ü kız, 57'si erkek olmak üzere toplam 90 öğrenci;

- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4(2015) 127-143
- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences* 4(2015) 127-143

12. Sınıfların 46'sı kız, 79'u erkek olmak üzere toplam 125 öğrenci olmak üzere toplamda 300 öğrenciye anket uygulaması yapılmıştır.

2.2. Veri Toplama Aracı

Anketin geliştirilmesinde Doğru'nun (2000) benzer bir araştırmada kullandığı anketten yararlanılmış ve bazı maddeler uyarlanmıştır. Anket yoluyla elde edilen nicel verilerin istatistiksel çözümlenmeleri üzerinden genellemelere ulaşılmaya çalışılır. Matematik dersinde kullanılan öğretim yöntemleri 9 matematik öğretmeni ve 4 akademisyenin uzman görüşü alınarak tespit edilmiştir. Araştırmacı tarafından geliştirilen anketin güvenilirliğini tespit etmek için 10.11.ve 12. Sınıf öğrencilere anket uygulanmış düzgün doldurulduğu anlaşılan 96 anketin verileri SPSS programında analiz edilmiş ve Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0.86 bulunmuştur.

Anketin ilk bölümü A seçeneğinde yer alan matematik dersi işlenirken başvurulan öğretim yöntemleri ve bu yöntemlerin hangi sıklıkla kullanıldığına ilişkin sorularla, B seçeneğinde yer alan bu yöntemlerin bu yöntemlerden hangileri daha çok kullanılırsa iyi olur sorusunda öğrencilere gerekli olan açıklamalar yapılmıştır. Toplamda 300 öğrenciye anket uygulanmış ancak 294 öğrenci anketi cevaplamış, kalan 294 öğrenci anketinden 8 tanesi eksik ve yanlış kodlama yaptığı için geçersiz sayılmış ve işleme konulmamıştır. Geriye kalan 286 öğrenci anketi geçerli sayılmış ve değerlendirmeye alınmıştır. Anadolu Öğretmen Lisesi öğrencileri kültür derslerinin yanında 10. sınıftan itibaren öğretmenlik meslek dersleri de görmektedir. Öğrenciler almış oldukları “meslek dersleri” kapsamında öğretim yöntem ve teknikleri hakkında bilgi sahibidirler. Bunun yanında örneklem grubuna anket uygulanmadan önce ankette yer alan matematik dersinde kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri ile ilgili ayrıca öğrencilere bilgi verilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğrencileri tanımaya yönelik üç soru, ikinci bölüm A seçeneğinde on soru, B seçeneğinde yine on soru bulunmaktadır. Öğrenciler ankette yer alan sorulara ilişkin görüşlerini “hiçbir zaman”, “ara sıra” ve “her zaman” kategorilerinden birini işaretleyerek belirtmişlerdir. Ankette “üçlü likert tipi” ölçek kullanılmıştır. Üçlü likert tipi olarak kullanılmasının sebebi, öğrencilerin beşli likert tipi ölçekte cevap verirken zorlanacağı ve cevaplarını karıştırabileceği uzman görüşleri doğrultusunda düşünülmüş ve uygulanmıştır. Ankete verilecek cevap puanları 1.00 ile 3.00 arasında değişmektedir. 2.34 – 3.00 puan her zaman, 1.67 – 2.33 puan ara sıra ve 1.00

V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 127-143
 V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 127-143

– 1.66 puan hiçbir zaman puan aralıklarındadır. Sınıflama ölçeğinin oluşturulmasında; Aralık genişliği (a) = Dizi genişliği / yapılacak grup sayısı formülü kullanılmıştır.

Ölçme araçları ile verilerin çözümlenmesinde SPSS 11.0 paket programından yararlanılmıştır. Matematik öğretmenlerinin kullandığı öğretim yöntemlerini ve yöntemlerin uygulanmasına ilişkin öğrenci görüşleri frekans (f) ve yüzdeleri (%) alınarak sunulmuştur. Matematik öğretmenlerinin kullandığı öğretim yöntemlerini ve yöntemlerin uygulanmasına ilişkin öğrenci görüşlerinin hangi düzeyde olduğunu belirlemek amacıyla aritmetik ortalama (\bar{x}) değerleri kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, Matematik öğretmenlerinin kullandığı öğretim yöntemlerine ilişkin öğrenci görüşleri toplu olarak Tablo 2’de verilmiştir:

Tablo 2. Matematik Öğretmenlerinin Kullandığı Öğretim Yöntemlerine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Anket Maddeleri	Hiçbir Zaman f - %	Ara Sıra f - %	Her Zaman f - %	\bar{x}
1. Anlatım yöntemi	02 - 02	47 - 41	66 - 57	2.59
2. Grupla çalışma yöntemi	83 - 72	30 - 26	02 - 02	1.17
3. Soru-cevap yöntemi	15 - 13	48 - 42	52 - 45	2.40
4. Buluş yoluyla öğrenme	30 - 26	60 - 52	25 - 22	1.78
5. Tartışma yöntemi	46 - 41	50 - 43	19 - 16	1.69
6. Problem çözme yöntemi	04 - 03	40 - 35	71 - 62	2.64
7. Bilgisayar destekli eğitim	38 - 33	45 - 39	32 - 28	1.87
8. Benzetim	22 - 19	47 - 41	46 - 40	2.33
9. Proje yöntemi	95 - 83	20 - 17	00 - 00	1.10
10. Drama yöntemi	67 - 58	30 - 26	18 - 16	1.31

Tablo 2’den anlaşılacağı üzere, matematik öğretmenlerinin kullandığı öğretim yöntemlerinin ve yöntemlerin uygulanmasına ilişkin öğrenci görüşleri en sık kullanılan en az kullanılan öğretim yöntemlerinin sıralaması şu şekildedir:

1. Problem çözme yöntemi ($\bar{x}=2.64$) “her zaman”
2. Anlatım yöntemi ($\bar{x}=2.59$) “her zaman”
3. Soru-cevap yöntemi ($\bar{x}=2.40$) “her zaman”
4. Benzetim ($\bar{x}=2.33$) “ara sıra”
5. Bilgisayar destekli eğitim yöntemi ($\bar{x}=1.87$) “ara sıra”
6. Buluş yoluyla öğrenme ($\bar{x}=1.78$) “ara sıra”

- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 127-143
 V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 127-143

7. Tartışma yöntemi ($\bar{x}=1.69$) “ara sıra”
8. Drama yöntemi ($\bar{x}=1.31$) “hiçbir zaman”
9. Grupla çalışma yöntemi ($\bar{x}=1.17$) “hiçbir zaman”
10. Proje yöntemi ($\bar{x}=1.10$) “hiçbir zaman”

“Matematik dersini işlerken öğretim yöntemlerinden hangileri sıklıkla kullanılmaktadır” sorusunda yer alan ifadeler, öğrenciler tarafından verilen cevapların analizi Tablo 2’de verilmiştir. Öğrencilerin matematik öğretiminde en yüksek düzeyde ($\bar{x}=2.64$) ile görüş bildiren ifade, “problem çözme yöntemi” ifadesi olmuştur. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu (%62’si) “her zaman” seçeneğini, (%35’i) “ara sıra” seçeneğini işaretlerken (%3’ü) “hiçbir zaman” seçeneğini işaretlemişlerdir. ($\bar{x}=2.59$) oranı ile en yüksek düzeyde ikinci görüş bildiren ifade “anlatım yöntemi” ifadesi olmuştur. Öğrencilerin Matematik öğretiminde en düşük düzeyde ($\bar{x}=1.10$) görüş bildiren ifade “Proje yöntemi” ifadesi olmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin (%83’ü) “hiçbir zaman” ifadesini kullanırken, (%17’si) “ara sıra”, (%0) “her zaman” seçeneği yönünde görüş bildirmişlerdir. ($\bar{x}=1.17$) oranı ile en düşük düzeyde ikinci görüş bildiren ifade ise “grupla çalışma yöntemi” ifadesi olmuştur.

Öğrenciler tarafından matematik dersinde kullanılması istenilen matematik öğretim yöntemlerine ilişkin öğrenci görüşleri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Öğrenciler Tarafından Matematik Dersinde Kullanılması İstenilen Matematik Öğretim Yöntemlerine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Anket Maddeleri	Hiçbir Zaman f - %	Ara Sıra f - %	Her Zaman f - %	\bar{x}
1.Anlatım yöntemi	02 - 02	38 - 33	75 - 65	2.70
2.Grupla çalışma yöntemi	23 - 20	49 - 43	43 - 37	2.27
3.Soru-cevap yöntemi	02 - 02	35 - 30	78 - 68	2.74
4.Buluş yoluyla öğrenme	05 - 04	26 - 23	84 - 73	2.83
5.Tartışma yöntemi	13 - 11	41 - 36	61 - 53	2.57
6.Problem çözme yöntemi	03 - 03	28 - 24	84 - 73	2.85
7.Bilgisayar destekli eğitim	11 - 10	49 - 42	55 - 48	2.50
8.Benzetim	15 - 13	51 - 44	49 - 43	2.43
9.Proje yöntemi	27 - 23	53 - 46	35 - 31	2.23
10.Drama yöntemi	25 - 22	44 - 38	47 - 40	2.40

Tablo 3’ten anlaşılacağı üzere, örnekleme bulunan öğrencilerin görüşleri doğrultusunda matematik öğretiminde en sık kullanılmasını istediği öğretim yönteminden en az kullanılmasını istediği öğretim yöntemine doğru sıralama şu şekildedir:

V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 127-143
V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 127-143

1. Problem çözme yöntemi ($\bar{x}=2.85$) “her zaman”
2. Buluş yoluyla öğrenme ($\bar{x}=2.83$) “her zaman”
3. Soru-cevap yöntemi ($\bar{x}=2.74$) “her zaman”
4. Anlatım yöntemi ($\bar{x}=2.70$) “her zaman”
5. Tartışma yöntemi ($\bar{x}=2.57$) “her zaman”
6. Bilgisayar destekli eğitim yöntemi ($\bar{x}=2.50$) “her zaman”
7. Benzetim ($\bar{x}=2.43$) “her zaman”
8. Drama yöntemi ($\bar{x}=2.40$) “her zaman”
9. Grupla çalışma yöntemi ($\bar{x}=2.27$) “ara sıra”
10. Proje yöntemi ($\bar{x}=2.23$) “ara sıra”

“Matematik dersini işlerken size göre öğretim yöntemlerinden hangileri sıklıkla kullanılırsa iyi olur” sorusunda yer alan ifadeler, öğrenciler tarafından verilen cevapların analizi Tablo 3’te verilmiştir. Öğrencilerin matematik öğretiminde “problem çözme yöntemi” ni en çok kullanılması istenen yöntem olarak görmek istemektedirler ($\bar{x}=2.85$). Bu görüşü öğrencilerin %73’ü “her zaman”, %24’ü de “ara sıra” seçenekleri ile tercih etmektedirler. ($\bar{x}=2.83$) oranı ile en yüksek düzeyde ikinci görüş bildiren ifade “buluş yoluyla öğrenme” ifadesi olmuştur. Öğrencilerin matematik öğretiminde en düşük düzeyde ($\bar{x}=2.23$) görüş bildiren ifade “proje yapma yöntemi” ifadesi olmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin (% 31’i) “her zaman” ifadesini kullanırken, (%46’sı) “ara sıra”, (%23’ü) “hiçbir zaman” seçeneği yönünde görüş bildirmişlerdir. ($\bar{x}=2.27$) oranı ile en düşük düzeyde ikinci görüş bildiren ifade “grupla çalışma yöntemi” ifadesi olmuştur.

“Problem çözme” yöntemi matematik öğretiminde araştırma sonucu verilerine göre “her zaman” kullanılan yöntemdir. Öğrenciler bu yöntemin ilk sırada “her zaman” kullanılmasını istemektedirler. Çünkü problem çözme yönteminde öğrenciler aktiftirler, muhakeme, mukayese ve en doğruyu seçmeye imkân verdiği için objektif bir metottur. Öğrencilerde sorumluluk duygusunun gelişmesine imkân sağlar, öğrenciye sistemli düşünme ve karar verme alışkanlığı kazandırır, elde ettiği bilgileri sınıflama, sıralama ve yorumlayarak değerlendirme alışkanlığı kazandırır, bilişsel ve duyuşsal öğrenmesini sağlar.

- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4(2015) 127-143
- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences* 4(2015) 127-143

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Matematik öğretmenlerinin kullandığı öğretim yöntemlerine ilişkin öğrenci görüşleri incelendiğinde, matematik öğretiminde “en fazla” kullanılan öğretim yöntemi sırasıyla problem çözme, düz anlatım ve soru-cevap yöntemleridir. Araştırma sonucuyla benzer şekilde Toptaş (2012) araştırma sonucunda öğretmenlerin en çok düz anlatım, soru-cevap ve problem çözme yöntemlerini kullandıklarını ortaya koymuştur. Yalın (2003) anlatım yöntemi, öğrenci sayısının fazla olduğu sınıflarda ve öğretim için ayrılan sürenin kısa olduğu durumlarda etkili kullanılır. Soru-cevap yöntemi, konunun pekiştirilmesi, öğrencilerin dikkatlerinin toplanmasını ve güdülenmesini sağlar. Yavuz (2006) yaptığı araştırmada, problem çözme yönteminin öğrencilerin matematik tutum puanları ve problem çözmeye yönelik akademik benlik puanlarının artmasında etkili olduğunu belirtmektedir. Anlatım yönteminin uygulaması kolay ve ekonomiktir. Öğretmen sürpriz bir bilgi ile karşılaşmayacağı için öğretmene güven verir, fakat öğrenci pasif konumda olduğu için sıkılabilir, derse karşı olumsuz tutum geliştirebilir.

Benzetim, bilgisayar destekli eğitim, buluş yoluyla öğrenme stratejisi ve tartışma yöntemlerinin “ara sıra” öğretmen tarafından kullanılmaktadır. Yine araştırma sonucuna göre, drama, grupla çalışma ve proje yöntemlerinin öğretmenler tarafından “hiç” kullanılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzetim tekniği, öğrencilerin bildiklerini hayata geçirebilme yetilerini geliştirir, öğrenciler öğrenmeye daha çok güdülenir, öğrencilerin analiz ve sentez yapabilme yetilerini geliştirir. Yulu (2014) ve Demirel (2011) yaptıkları araştırmalarda benzetim tekniğinin, sınıf içinde öğrencilerin bir olayı gerçekmiş gibi ele alıp üzerinde eğitici çalışma yapabildiklerini, öğrencilerin derse katılımlarının ve güdülenmelerinin artmasını sağladığını ve yaparak-yaşayarak öğrenmeyi somutlaştırdığını belirtmişlerdir. Alakoç (2003) ve Mercan ve diğerleri (2009) yaptıkları çalışmalarda ise, bilgisayar destekli eğitimin matematik dersine olumlu etki ettiğini, öğrenme ortamını zenginleştirdiğini, öğrencinin motivasyonunu arttırdığını ve dersi zevkli hale getirdiğini, akademik başarıyı yükselttiğini ve problem çözme becerilerini geliştirdiği sonucuna ulaşımlardır. Esen (2009) bilgisayarın matematik dersinde kullanılmaya başlanmasıyla öğrenciler, daha kısa sürede öğrenerek, matematiksel kavramları anlamayı ve bunları problem çözmeye kullanmayı, analitik düşünceyi geliştirmeyi sağladığını; Reaume (2006) ise, bilgisayar destekli öğretimin derste öğrencilerin ilgi ve motivasyon düzeylerini arttırdığını ve öğrencilerin dersi eğlenceli bulduklarını belirtmektedir.

Buluş yoluyla öğrenme stratejisinde, öğretmen mesleki anlamda kendini yetiştirmiş olmalıdır. Öğrenci keşfetme yoluyla öğrenmesine fırsat sağlamalı, seçenekler sunmalı ve farklı yaklaşımlar geliştirebilmelidir. Buluş

V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 127-143
V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 127-143

yoluyla öğrenmede kalabalık sınıflarda ve konu ağırlıklı müfredat programlarında uygulanması oldukça zor ve dezavantajlıdır. Çünkü uzun zaman gerektirir, öğretmen müfredat konularını yetiştiremeyebilir. Buluş yoluyla öğrenmede analiz-sentez düzeyinde öğrenme gerçekleştiği için üst seviyede öğrencilerin olduğu homojen sınıflar gerektirir. Her seviyeden öğrencinin olduğu heterojen sınıflarda uygulanması oldukça zordur. Kara ve Koca (2004) buluş yoluyla öğrenme stratejisinin öğretim ortamında öğrenciye merak ve başarıya isteği uyandırdığını, birlikte çalışmaya teşvik edecek etkinliklere yer verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Böyle bir ortam sağlandığında öğrenci öğrenme sürecine aktif olarak katılır ve kalıcı öğrenme gerçekleşmektedir.

Öğrenciler tarafından istenilen matematik öğretim yöntemlerine ilişkin öğrenci görüşlerinden elde edilen verilere göre, en çok istenen öğretim yönteminden en aza doğru sırası ile Problem çözme, buluş yoluyla öğrenme, soru-cevap, düz anlatım, tartışma, bilgisayar destekli eğitim, drama yöntemini “her zaman” kullanılmasını öğrenciler istemektedirler. Bu yöntemlerin yanında; Benzeşim-analoji, grupla çalışma ve proje yöntemlerinin ise “ara sıra” kullanılmasının istemektedirler. Proje yönteminin matematik dersinde kullanılması yararlı olacaktır. Çünkü proje, öğrenme becerilerinin gelişimini ve somut düşüncenin oluşmasına katkı sağlayan bir süreçtir. Bu bağlamda Hung ve diğerleri (2012) yaptığı araştırmada proje yönteminin öğrencilerde yaratıcı düşünme, analiz etme ve değerlendirme gibi bilgi ve becerilerinin artırılmasını sağladığını belirtmektedirler. Çepni (2007) ise, proje çalışmalarının okullarda uygulanmasının öğretim sürecine pozitif katkı sağlayacağını, bazı eğitim kurumlarında uygulama imkânına sahip olduğunu, öğrencilerin öğrenme becerilerini geliştirdiğini, grupla işbirliği etkinliklerine katılımı sağladığını belirtmiştir.

Tartışma yöntemi, demokratik sınıf ortamının oluşmasına ve öğrencide öz denetimin gelişmesine katkı sağlayabilir. Sınıf üyelerinin tümünün etkinliğe katılması yöntemin esasını oluşturur. Ön hazırlık gerektirir, gerekli bilgi ve olgunluğa sahip olmayan öğrencilerle ve kalabalık sınıflarda bu yöntem uygulanamaz. Drama yöntemi, öğrencilerin özel amaçlarının, duygu, tutumlarının saptanmasına yardımcı olur ve kendilerini değerlendirmeye cesaretlendirir. Bu yöntem özel yetenek gerektirir ve öğrencilerin empatik düşünme yeteneklerini geliştirir. Öğrencilerin yaratıcılık kabiliyetlerini geliştirir, güdülerini artırır.

Grupla çalışma yöntemi, öğrencilere kendilerine ifade etme fırsatı verir, öğrenciler arasında etkileşimi teşvik eder, öğrencilerde yardımlaşma, paylaşma, dayanışma ve sorumluluk duygusunu geliştirerek, başkalarının fikirlerine saygı duymalarını sağlar, demokratik bir kişiliğin oluşmasına katkıda bulunur. Vural (2004), Karagöz (2007) ve Özdemirli Çapar (2011)

- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4(2015) 127-143
- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences* 4(2015) 127-143

yaptıkları araştırmalarda grupla çalışma yönteminin öğrencilere arasında olumlu ilişkiler geliştirdiğini, öğrenmeyi olumlu desteklediğini ve matematiğe karşı olumlu tutum geliştirmelerine katkı sağladığını belirtmişlerdir. Wicker, Bol ve Nunnery (1997) yaptığı araştırmada öğrencilerin birbirleriyle grup içinde çalıştıklarında bilgiyi birikimli öğrendiklerini ve öğrencilerin başarı ve tutumlarında artış gözlemlendiğini belirtmektedir. Özdoğan, (2008) işbirlikli öğrenen öğrenciler, eğitim aldıkları süreçte problemleri hem görsel olarak algılamış, hem de öğrenme sürecine dâhil olmaları nedeniyle üst basamakta yer alan becerileri daha fazla göstermişlerdir.

Araştırma sonuçlarına göre şu önerilerde bulunulabilir:

- ✓ Matematik öğretmenlerinin “öğretim yöntem ve teknikleri” konusunda hizmet öncesinde ve hizmet içinde yetiştirilmelerine yönelik çalışmaların başlatılması önerilir.
- ✓ Matematik öğretmenlerine; öğretim sürecinde kullandıkları yöntem ve tekniklerinin başarılı olup olmadığı yönünde değerlendirme yapmaları önerilir.
- ✓ Buluş yoluyla öğrenme stratejisi daha fazla kullanılabilir.
- ✓ Grupla çalışma, drama ve proje yöntemlerinin matematik dersinde bir yöntem olarak kullanılmamasının nedenleri araştırılabilir.
- ✓ Matematik öğretmenlerinin grupla çalışma, drama ve proje yöntemlerini ara sırada olsa kullanmaları önerilir.
- ✓ Öğrencilerin matematik dersine aktif olarak katılmasının önündeki engeller kaldırılmalı, aktif olarak katılımları sağlanmalıdır.
- ✓ Matematik öğretiminde öğrencilerin bireysel farklılıkları göz önüne alınarak, alternatif öğretim yöntemleri kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Aknsola, M.K., Anımasahun, I.A., (2007). The Effect Of Simulation-Games Environment On Students Achievement In And Attitudes To Mathematics In Secondary Schools. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 6(3), 113-119.
- Aktepe, V. (2011). Sınıf Öğretmenlerinin Derslerinde Bilgisayarı Kullanımlarına İlişkin Görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 3, Ağustos 2011, Sayfa 75-92
- Alakoç, Z. (2003). Matematik Öğretiminde Teknolojik Modern Öğretim Yaklaşımları, *The Turkish Online Journal of Educational Technology – TOJET*, January, ISSN: 1303-6521 volume 2 Issue 1 Article 7.
- Altun, M. (2001), *Matematik Öğretimi*. Bursa: Alfa Yayıncılık.
- Aydoğdu, N. ve Yenilmez, K. (2012). Matematikte Problem Çözme Becerisiyle İlgili Yapılan Çalışmaların İncelenmesi. *X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresinde sunulan bildiri*, 27-30 Haziran, Niğde.

- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4(2015) 127-143
- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences* 4(2015) 127-143

- Baki, A. (2002). *Öğrenen ve Öğretenler İçin Bilgisayar Destekli Matematik*. İstanbul: Ceren Yayın ve Dağıtım.
- Baykul, Y. (2002), *İlköğretim Matematik Öğretimi*, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Chan, C. (1989). "Computer Use in The Elementary Classroom-I. An Assesment of CAI Software", *Computer Education*, vol.13, no:2, pp.109-115, Printed in Britain 1989
- Çakıroğlu, Ü. Güven, B. ve Akkan, Y. (2008). Matematik Öğretmenlerinin Matematik Eğitiminde Bilgisayar Kullanımına Yönelik İnançlarının İncelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 35,s.38-52.
- Çepni, S. (2007). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş* (Genişletilmiş 3. Baskı). Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Demirel, Ö. (2011). *Öğretme Sanatı (Öğretim İlke ve Yöntemleri)*, PegemA Akademi: Ankara.
- Doğru, M. (2000). *Fen Bilgisi Öğretiminde Kullanılan Yöntemlerde Karşılaşılan Sorunlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Dursun, S. ve Dede, Y. (2004). Öğrencilerin Matematikte Başarısını Etkileyen Faktörler: Matematik Öğretmenlerinin Görüşleri Bakımından. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2), 217-230.
- Ekinözü, İ. (2003). *İlköğretimde Permütasyon Ve Olasılık Konusunun Dramatizasyon İle Öğretiminin Başarıya Etkisinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Erden, M. (1997). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Esen, B. (2009). *Matematik Eğitiminde İlköğretim 6. Sınıflarda Olasılık Konusunun Öğretiminde Bilgisayar Destekli Eğitimin Rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Goodlad, J. I. (1984). *A Place Called School*, McGraw-Hill, New York, <http://books.google.com.tr> isimli internet adresinden 13 Haziran 2012 tarihinde edinilmiştir.
- Gömlüksiz, M. (1993). *Kubaşık Öğrenme Yöntemi İle Geleneksel Yöntemin Demokratik Tutumlar Ve Erişiye Etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Hung C. M., Hwang G. J., Huang I., A. (2012). Project-Based Digital Storytelling Approach For Improving Students' Learning Motivation, Problem-Solving Competence And Learning Achievement, *Educational Technology & Society*, 15 (4), 368–379.
- Kağızmanlı, T.B., Tatar, E., ve Zengin, Y. (2013). Öğretmen Adaylarının Matematik Öğretiminde Teknoloji Kullanımına İlişkin Algılarının İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* Cilt 14, Sayı 2, Ağustos, Sayfa 349-370
- Kara, Y., Koca, A.Ö. (2004), Buluş Yoluyla Öğrenme Ve Anlamli Öğrenme Yaklaşımının Matematik Derslerinde Uygulanması İki Terimin Toplamının

- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4(2015) 127-143
- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences* 4(2015) 127-143
- Karesi Konusu Üzerine İki Ders Planı. *İlköğretim Online E-dergi*, 3(1), s.2-10.
- Karagöz D. (2007). Çoklu Zeka Kuramı Destekli Kubaşık Öğrenme Yönteminin İlköğretim Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Matematik Dersindeki Akademik Başarılarına ve Kalıcılığa Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Karasar, N. (1994). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (8. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Knobloch, N. A. (2005), Reap The Benefits Of Games And Simulations In The Classroom, *The Agricultural Education Magazine*, 78(2), 21-24.
- Mercan, M., Filiz, A., Göçer, İ. ve Özsoy, N. (2009). Bilgisayar Destekli Eğitim ve Bilgisayar Destekli Öğretimin Dünyada Ve Türkiye’de Uygulamaları, *Akademik Bilişim’ 09-XI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Mory, F. (1991). *Bireysel Öğretim Ve Grup Çalışmaları*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Olkun, S. ve Toluk Uçar, Z. (2004). *Matematik Öğretimi* (Genişletilmiş 3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özdemirli Çapar, G. (2011). İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Öğrencinin Matematik Başarısı Ve Matematiğe İlişkin Tutumu Üzerindeki Etkililiği: Bir Meta-Analiz Çalışması, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Özdoğan, E. (2008). *İşbirlikli Öğrenme Yönteminin İlköğretim 4. Sınıf Matematik Öğretiminde Öğrenci Tutum Ve Başarısına etkisi: bilgisayar destekli işbirlikli öğrenme ve küme destekli bireyselleştirme tekniği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Seferoğlu, S. S., Akbıyık, C. ve Bulut, M. (2008). İlköğretim Öğretmenlerinin Ve Öğretmen Adaylarının Bilgisayarların Öğrenme/Öğretme Sürecinde Kullanımı İle İlgili Görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 273-283.
- Sullivan, L. A. C. (2008). *A Study Of Students’ Perceptions About Their Attitude Toward Mathematics (Atm), Achievement In Mathematics (Aim), Factors That Influence Atm, And Suggestions To Improve Atm In A “Beter Than Average” District: Grades 4 Through 8*. Doctorate Thesis, Montclair State University.
- Şahin, F. (1998). *Okul Öncesinde Fen Bilgisi Öğretimi Ve Aktivite Örnekleri*. İstanbul: Beta Yayın Dağıtım
- Reaume, M. M. (2006). *Enhancing Boys’ Literacy Through The Use Of Interactive Whiteboards*. Master Thesis, Faculty of Education Nipissing University.
- Usta, E. ve Korkmaz, Ö. (2010). Öğretmen Adaylarının Bilgisayar Yeterlikleri Ve Teknoloji Kullanımına İlişkin Algıları İle Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1335-1349.
- Uzun, Ç. (2007). *İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Fen Ve Teknoloji Dersi, Canlılar Dünyasını Gezelim Tanıyalım Ünitesinde Proje Tabanlı Öğrenmenin*

- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4(2015) 127-143
- V. Aktepe, M. Tahiroğlu, T. Acer / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences* 4(2015) 127-143

Akademik Başarı Ve Kalıcılığa Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

- Ünlü, E. (2007). İlköğretim Okullarındaki Üçüncü, Dördüncü Ve Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Matematik Dersine Yönelik Tutum Ve İlgilerinin Belirlenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19,129-148
- Toptaş, V. (2012). Elementary School Teachers' Opinions on Instructional Methods Used in Mathematics Classes. *Eğitim ve Bilim*, Cilt 37, Sayı 166, PP.116-128
- Veridun, J. & Clark, T. (1994). *Uzaktan Eğitim: Etkin Uygulama Esasları* (Çev. Maviş, İ.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Merkez Kütüphane Yayınları.
- Vural, B. (2004). *Eğitim-Öğretimde Planlama-Ölçme ve Stratejiler*, Bilge Matbaacılık, İstanbul.
- Wicker, K. M., Bol, L. & Nunnery, J. A.,(1997), Cooperative Learning İn The Secondary Mathematics Classroom, *Journal of Educational Research*, v91 n1 p42-48 Sep-Oct.
- Yalçınkaya, Y. Ve Özkan, H.H. (2012). 2000-2011 Yılları Arasında Eğitim Fakülteleri Dergilerinde Yayınlanan Matematik Öğretimi Alternatif Yöntemleri İle İlgili Makalelerin İçerik Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, Sayı:16.
- Yalın, H.İ. (2003). *Öğretim Teknolojileri Ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Yavuz, G (2006). *Dokuzuncu Sınıf Matematik Dersinde Problem Çözme Strateji Öğretiminin Duyuşsal Özellikler Ve Erişiyeye Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Yılmaz, H. ve Sünbül A.M. (2000). *Öğretimde Planlama Ve Değerlendirme*. Konya: Mikro Yayıncılık.
- Yulu, Ö. (2014). Ortaöğretim Matematik Öğretiminde Öğretmenlerin Öğretim Yöntem ve Teknikleri Konusundaki Yeterlilikleri. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi-Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortak, İstanbul.

- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 144-159*
- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 144-159*

İNTEGRALDE ALAN UYGULAMALARI KONUSUNDA FLASH PROGRAMI İLE GELİŞTİRİLEN ÖĞRETİM MATERYALİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Derya Özlem YAZLIK
Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü
deryaozlemyazlik@mynet.com

Doç. Dr. Ahmet ERDOĞAN
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
aerdogan@konya.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, öğretim üyeleri, matematik öğretmenleri ve öğrencilerin “İntegralde alan uygulamaları” konusunda Flash programı ile geliştirilen öğretim materyali hakkındaki görüşlerini değerlendirmektir. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yapılmıştır. Araştırma 4 öğretim üyesi, 5 matematik öğretmeni ve 4 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırmanın verileri 6 açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen veriler ise betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda katılımcılar, hazırlanan materyalin içeriğinin “İntegralde alan uygulamaları” konusunun kazanımlarına uygun ve doğru olduğunu belirtmiştir. Materyalin teknik kalitesinin iyi olduğu ancak ses kapat ve durdur butonlarının da bulunması gerektiğini vurgulamıştır. Katılımcıların çoğu materyalin renk seçimi ve yazı büyüklüğünün ideal olduğu yani görsel tasarımının iyi olduğu görüşündedirler. Katılımcıların görüşleri incelendiğinde, geliştirilen öğretim materyalinin öğrenme-öğretme sürecinde kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilgisayar Destekli Öğretim, Öğretim Materyali, Belirli İntegral

ASSESSMENT OF INSTRUCTIONAL MATERIALS DEVELOPED WITH FLASH SOFTWARE FOR THE TEACHING OF AREA APPLICATIONS IN INTEGRAL

ABSTRACT

The aim of this study is to assess the opinions of faculty members, mathematic teachers and students with regard to instructional materials developed with Flash software for the teaching of “Area applications in Integral”. This study is a case study, which is one of the qualitative research methods. The study group included 4 lecturers, 5 math teachers and 4 students. Data for the study was collected

- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 144-159*
- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 144-159*

via a semi-structured interview composed of 6 open-ended questions. Data obtained via semi-structured interview form were analyzed with descriptive analysis method. As a result of the study, it was found that participants stated that the content of the material was suitable and right for the gains in the topic of “the Area applications in Integral”. They emphasized that technical quality of the material was good but there should also be “sound off” button and “pause” button. Most of the participants were of the opinion that color choice and font size were ideal and thus its visual design was good. When the views of participants were examined, it was concluded that the material can be used in the teaching-learning process.

Keywords: Computer Assisted Instruction, Instructional Materials, Definite Integral

GİRİŞ

Günümüzde bilgisayarın yaygın olarak kullanıldığı alanlardan biri de eğitim alanıdır. Eğitimde taleplerin karşılanamaması, araç gereç yetersizliği, sınıfların kalabalık olması, bilginin artması, bireysel farklılıkların ve kabiliyetlerin önem kazanması gibi nedenlerden dolayı bilgisayarların eğitim öğretimde kullanılması ihtiyacı doğmuştur (Alkan, 1997). Eğitimde bilgisayarların kullanılmasıyla birlikte ise Bilgisayar Destekli Öğretim ortaya çıkmıştır. Öğrencinin karşılıklı etkileşim yoluyla eksiklerini ve performansını tanımasını, dönütler olarak kendi öğrenmesini kontrol altına almasını; grafik, ses, animasyon ve şekiller yardımıyla derse karşı daha ilgili olmasını sağlamak amacıyla eğitim-öğretim sürecinde, bilgisayardan yararlanma yöntemine kısaca Bilgisayar Destekli Öğretim denebilir(Baki, 2002).

Bilgisayar Destekli Öğretimle öğrenciler kendi öğrenme hızlarına uygun olarak konuyu öğrenebilir ve gerek duyduklarında aynı konuyu tekrar çalışma imkanı bulabilirler(Baki & Öztekin, 2003).Ayrıca Bilgisayar Destekli Öğretim ile soyut ve anlaşılması zorkavramlar ekrana taşınıp görselleştirilerek öğrencinin zihninde canlandırılıp somutlaştırılabilir. Dolayısıyla bu yöntem ile kalıcı ve tam öğrenme gerçekleştirilebilir(Baki, 1996). Alan ile ilgili çalışmalar da incelendiğinde Bilgisayar Destekli Öğretimin öğrencilerin akademik başarılarını olumlu yönde etkilediği görülmektedir(Yıldız, Güven & Koparan, 2010; Sedlacek, 2009; Doğan, 2009; Gürsul & Keser,2009; Schuyten&Dekeyser, 2007; Liao, 2007; Özdemir & Tabuk, 2004; Straesser, 2001).

Bilgisayar Destekli Öğretim için sadece bilgisayar donanımına sahip olmak yeterli değildir. Aynı zamanda etkili öğretim yazılımlarına da sahip olmak gerekmektedir(Aktümen & Kaçar, 2003). Öğretim yazılımları, belli bir konunun ya da problemin öğretilmesinde, bilgisayar ortamından faydalanılarak konuyu daha görsel ve işitsel hale getirmeyi hedefleyen bilgisayar ortamında hazırlanmış öğretim materyalleridir(Kazu & Yavuzalp,

- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 144-159*
- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 144-159*

2008). Bu yazılımlar hazırlanırken öğretim programı ile paralellik göstermesine dikkat edilmelidir. Yani öğretim materyallerinin içeriği, öğretim programına uygun olarak hazırlanmalıdır. Ayrıca öğretim yazılımları kullanım ve tasarım açısından da nitelikli olmalıdır. Yazılım, öğrencinin ilgisini çekecek ancak dikkatini dağıtmayacak görsel özelliklere sahip olmalıdır. Öğrencilerin yazılımı kolay kullanabilmeleri için yazılımda öğrencilere rehberlik edecek yardım öğeleri bulunmalıdır(Şimşek, 2009). Dolayısıyla Bilgisayar Destekli Öğretim yazılımları amaca uygun, iyi tasarlanmış, okul programları ile bütünleşmiş olmalıdır. Bu nedenle öğretim yazılımlarının hazırlanması, geliştirilmesi ve değerlendirilmesi çokdikkatli ve titiz bir çalışmayı gerektirir (Demirel ve Kaya, 2003).

Öğretim yazılımlarının hazırlanmasında, görsel yazılım tekniklerine sıkça başvurulmaktadır. Bu görsel yazılım tekniklerinden biri de animasyon tekniğidir. Animasyon genel olarak bir nesneye hayat ve canlılık verme sanatı olarak tanımlanabilir (Stephenson, 1973). Bir başka tanıma göre ise Animasyon; sözel ifadelerle ya da hareketsiz resimlerle açıklanması zor olan kavramları göstermek için, nesnelere hareket kazandırılması işlemidir (Lipekiene&Lipeika, 2006).

Animasyon tekniğinin kullanıldığı öğretim yazılımları, öğrencilere öğretilmek istenen soyut olayları veya varlıkları somutlaştırma ve zihinde canlandırma güçlüklerini ortadan kaldırılabilmektedir(Aracı & Dalkılıç, 2006). Böylece Animasyonlar, soyut konuların görsel bir zenginlikle somutlaştırılması ve etkileşimli öğrenmeye zemin hazırlaması açısından önemli eğitsel öğrenme olanakları sağlamaktadır. Animasyon tekniği ile bilgiyi karikatürize ederek esprili biçimde sunma, eğitim sürecini sıkıcılıktan çıkararak sevimli bir hale dönüştürüp öğrenme isteğini artırabilmektedir. Animasyonlar geleneksel sınıf ortamının sıkıcılığını büyük ölçüde ortadan kaldırarak, öğrenme etkinliklerini zevkli bir uğraş haline getirmektedir (Özbağı, 1996).

Animasyon tekniği ile hazırlanan materyaller ile bilgi öğrenciye hem görsel hem işitsel hem de yazılı olarak sunulabilmektedir. Pettersson, bir bilginin görsel, işitsel ve yazılı olarak sunulması durumunda, öğrenmenin en yüksek düzeye eriştiğini ve kalıcı öğrenmenin gerçekleştiğini vurgulamaktadır (Tokman, 1999). Çünkü görerek ve işitilerek öğrenilen bilginin %60-65'i hatırlanmaktadır. Görme ve işitmenin, öğrenme üzerinde bu orandaki etkisi, animasyon ile hazırlanmış öğretim materyallerini önemli kılmaktadır (Düzgün, 2000). Ayrıca alan ile ilgili çalışmalar da incelendiğinde animasyon ile hazırlanan öğretim materyallerinin öğrenme sürecinde kullanılmasının öğrenci başarısını olumlu yönde etkilediği görülmektedir (Chritmann, Badget & Kucking, 1997; Kelly & Jones, 2007; Gürbüz, 2008; Gündüz, Emlek& Bozkurt, 2008; Lin, 2009).

- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 144-159*
- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 144-159*

Üniversite düzeyinde analiz dersinin temel konularından birisi olan integral, ortaöğretim son sınıf matematiğinin önemli kavramlarından bir tanesidir. İntegral kavramı, belirsiz ve belirli integral başlıkları altında incelenmektedir (Delice & Sevimli, 2010). İntegral kavramının anlaşılmasındaki güçlük, birçok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. Özellikle belirli integral öğretiminde, birçok öğrencinin belirli integrali ya da fonksiyonun türevini hesaplamak gibi rutin işlemler yaptığını ancak bu hesabı yorumlama ve anlamlandırma kısmında büyük sıkıntılar çektiği bilinmektedir (Orton, 1983; Ferrini-Mundy & Graham, 1994; Rasslan & Tall, 2002; Goerd, 2007; Camacho, Depool & Santos-Trigo, 2009). Bunun sebebi olarak da belirli integral öğretiminde, öğrencilere işlem becerilerinin kazandırılmasına önem verilmesi ve kavramların tanımlarının soyut düzeyde öğretilmesi gösterilebilir (Akkoç ve Kurt, 2010). Belirli integral ve Riemann toplamı kavramlarının bilgisayar ortamında görselleştirilerek somutlaştırılması, öğrencilerin bu soyut kavramları anlamlandırmasına büyük ölçüde yardımcı olacaktır (Akkoç, 2010). Bu nedenle “İntegralde alan uygulamaları” konusu için bilgisayar destekli öğretim materyallerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca son yıllarda öğretim programları, öğrenme ve öğretme sürecinde bilgisayar destekli öğretim materyallerinden faydalanılması gerektiğini vurgulamıştır (MEB, 2013; NCTM, 2000). Dolayısıyla öğretmenlerin ve öğrencilerin geliştirilen örnek öğretim materyalleri ile tanıştırılması önem arz etmektedir (Kutluca & Birgin, 2007).

Bu nedenlerle araştırmacılar tarafından öğrencilerin öğrenmekte zorluk çektikleri “İntegralde alan uygulamaları” konusu için Flash programı ile bir öğretim materyali tasarlanmıştır. Bu araştırmanın amacı, öğretim üyeleri, matematik öğretmenleri ve öğrencilerin tasarlanan bu materyal hakkındaki görüşlerini değerlendirmek ve bu değerlendirme sonucunda gerekli düzenlemeleri yaparak örnek bir öğretim materyali geliştirmektir.

YÖNTEM

Bu çalışma, öğretim üyeleri, matematik öğretmenleri ve öğrencilerin “İntegralde alan uygulamaları” konusunda Flash programı ile geliştirilen öğretim materyali hakkındaki görüşlerini incelemek için nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması ile yürütülmüştür. Durum çalışması, araştırılan olguyu kendi yaşam çerçevesi içinde inceleyen, olgu ve içinde bulunduğu ortam arasındaki sınırların kesin hatlarla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan bir araştırma yöntemidir (Yin, 1984).

- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 144-159
- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 144-159

Öğretim Materyali

Öğretim materyali, Flash programı kullanılarak araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Bu öğretim materyali 12. sınıf matematik programında ki “İntegralde alan uygulamaları” konusunun “Eğri altında kalan alan yardımıyla Riemann toplamı ve belirli integrali açıklar ve İntegral ile alan hesabı yapar” kazanımları doğrultusunda tasarlanmıştır. Materyalin içeriğinde etkinlikler, resimler, çözümlü sorular ve konu ile ilgili değerlendirme soruları yer almaktadır.

Öğrencilerin aktif katılımlarının sağlanması amacıyla materyalin mümkün olduğunca etkileşimli olmasına çalışılmıştır. Bunun için materyalde öğrencilerin keşfetmesine yönelik sorular, cevaplarını yazabilecekleri ve bu cevapları kontrol edebilecekleri butonlar ve cevaplarına göre bazı ipuçları yer almaktadır. Ayrıca materyal, öğrencilerin tek başına veya öğretmen rehberliğinde kullanacağı biçimde tasarlanmıştır. Her öğrencinin kendi öğrenme hızında ilerlemesi ve gerektiğinde ihtiyaç duyduğu sayfaya dönebilmesi ve bu şekilde öğrenciler arasındaki bireysel farklılıklardan doğan olumsuzlukların önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Şekil-1 ve Şekil-2’ de materyalde yer alan etkinliklere ait bazı ekran görüntülerinden kesitlere yer verilmiştir.

The screenshots illustrate the Riemann sum method for approximating the area under a curve. The first screenshot shows the initial setup with a grid of rectangles and a table of values. The second screenshot shows the process of refining the approximation by increasing the number of rectangles. The third screenshot shows the final result with a very fine approximation of the area under the curve.

Şekil-1: İlk ekran görüntüsü

Bu kez de dikdörtgenlerin taban uzunluklarını azaltarak dikdörtgenleri sıklaştırılm ve dikdörtgenlerin alan toplamını bulalım

1. Dikdörtgenin Alanı

2. Dikdörtgenin Alanı

3. Dikdörtgenin Alanı

4. Dikdörtgenin Alanı

5. Dikdörtgenin Alanı

Toplam Alan

Herçi Sayı	Alan Hesabı	Toplam Alan
3	$1 \cdot f(0) + f(1) + f(2)$	5
6	$\frac{1}{2} [f(0) + f(\frac{1}{2}) + f(1) + f(2) + f(\frac{3}{2}) + f(3)]$	6,875
12		7,58625
100		8,46545
1000		8,9865045
10000		8,99850045

Şekil-2: İkinci ekran görüntüsü

Benzer işlemlere devam ederek dikdörtgenleri iyice sıklaştırılm ve dikdörtgenlerin alan toplamını bulalım

1. Dikdörtgenin Alanı

2. Dikdörtgenin Alanı

3. Dikdörtgenin Alanı

4. Dikdörtgenin Alanı

5. Dikdörtgenin Alanı

6. Dikdörtgenin Alanı

Toplam Alan

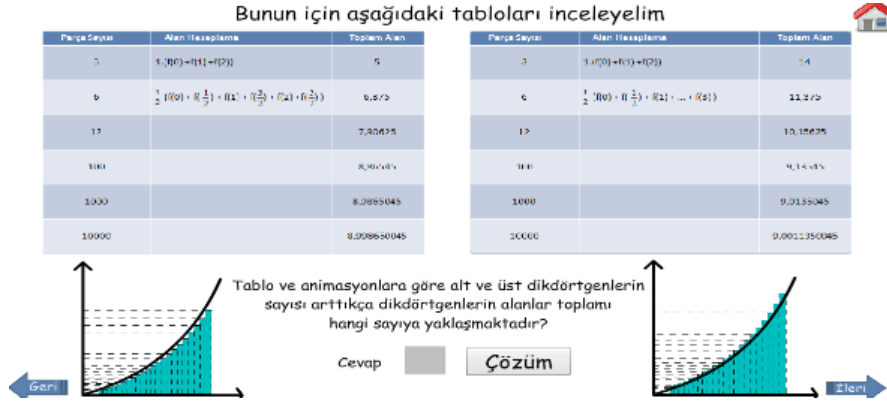
Herçi Sayı	Alan Hesabı	Toplam Alan
3	$1 \cdot (f(0) + f(1) + f(2))$	14
6	$\frac{1}{2} [f(0) + f(\frac{1}{2}) + f(1) + f(2) + f(\frac{3}{2}) + f(3)]$	21,375
12		23,5625
100		28,12545
1000		29,313605
10000		29,3021350045

Şekil-3: Üçüncü ekran görüntüsü

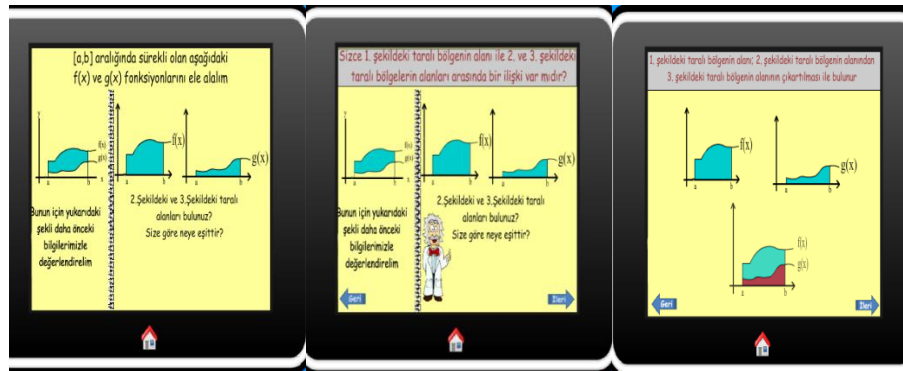
Benzer işlemlere devam ederek üst dikdörtgenleri iyice sıklaştırılm ve dikdörtgenlerin alan toplamını bulalım

Herçi Sayı	Alan Hesabı	Toplam Alan
3	$1 \cdot (f(0) + f(1) + f(2))$	14
6	$\frac{1}{2} [f(0) + f(\frac{1}{2}) + f(1) + f(2) + f(\frac{3}{2}) + f(3)]$	21,375
12		23,5625
100		28,12545
1000		29,313605
10000		29,3021350045

D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 144-159
 D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 144-159

Şekil 1. “Eğri altında kalan alan yardımıyla Riemann toplamı ve belirli integrali açıklar” kazanımı için tasarlanan etkinliklere ait ekran görüntülerinden kesitler

Şekil 2. “İntegral ile alan hesabı yapar” kazanımı için tasarlanan etkinliklere ait ekran görüntülerinden kesitler

Katılımcılar

Bu çalışmaya 4 öğretim üyesi, 5 matematik öğretmeni ve 4 öğrenci katılmıştır.

Katılımcılara ait kişisel bilgiler şu şekildedir:

1. Öğretim üyelerinin uzmanlık alanı matematik eğitimi olup 4’ü de erkektir.
2. Matematik öğretmenlerinin 3’ü erkek, 2’si kadın olup hepsi matematik eğitimi üzerine doktora yapmaktadır.
3. Araştırmaya katılan öğrenciler, geliştirilen öğretim materyalini ders ortamında kullanmış 20 lise son sınıf öğrencisi arasından gönüllülük esasına göre seçilmiştir. Öğrencilerin 2’si kız, 2’si ise erkektir.

- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 144-159*
- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 144-159*

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, öğretim üyeleri, matematik öğretmenleri ve öğrencilerin “İntegralde alan uygulamaları” konusunda Flash programı ile geliştirilen öğretim materyali hakkındaki görüşlerini incelemek için 6 açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Görüşme formundaki açık-uçlu sorular araştırmanın amacına uygun verileri toplamaya yönelik olarak hazırlanmış ve uzman görüşüne başvurulmuştur.

Görüşme formundaki sorular aşağıda verilmiştir:

- 1)Animasyon ile hazırlanan bu materyalin görsel tasarımını nasıl buldunuz?
- 2)Hazırlanan materyalin kullanım kolaylığı ile ilgili görüşleriniz nelerdir?
- 3)Geliştirilen materyalin matematik öğretim programına uygunluğu açısından (kazanımlara, verilen süreye, amacına vb.) görüşleriniz nelerdir?
- 4)Materyalin teknik kalitesini nasıl buldunuz?
- 5)Sizce bu materyalin öğrenme öğretme sürecinde kullanılması öğrencilerin başarılarını, derse karşı tutum ve ilgilerini, öğrenmelerini vb. nasıl etkiler?
- 6)Geliştirilen materyalin uygulama sürecinde ortaya çıkan aksaklıklar neler olabilir? Bunlar sizce nasıl giderilebilir?

Verilerin Analiz Edilmesi

Görüşme formundan elde edilen nitel verilerin analizinde ise betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Ayrıca, araştırma bulgularının iç-güvenirliğini ve geçerliğini artırmak amacıyla katılımcıların görüşlerinden sıkça alıntılar yapılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde geliştirilen öğretim materyaline ilişkin öğretim üyeleri, matematik öğretmenleri ve öğrencilerden elde edilen nitel verilere ait bulgular yer almaktadır.

Görüşme Formundan Elde Edilen Bulgular

“Animasyon ile hazırlanan bu materyalin görsel tasarımını nasıl buldunuz?” şeklindeki açık uçlu soruyu katılımcıların tamamı cevaplamıştır. Öğretim üyelerinin 2’si (%50) materyalin görsel tasarımının iyi olduğunu,

- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 144-159
- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 144-159

renk ve yazılarının iyi tasarlandığını, 2'si (%50) ise tasarımın klasik olduğunu ancak renk uyumunun iyi olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerin 4'ü (%80) materyalin tasarımının güzel olduğunu, 1'i (%20) ise bir sayfada bulunan bilgi yoğunluğunun fazla olduğunu ve yanıp sönen butonların gözü yorduğunu vurgulamıştır. Öğrencilerin tamamı (%100) ise materyalin görsel tasarımını beğendiklerini belirtmiştir. Öğretmen, öğretim üyeleri ve öğrencilere ait bazı görüşler aşağıda verilmiştir:

“Görsel tasarımın çok klasik olduğunu söyleyebiliriz. Renkler pastel seçilmiş, arka fon güzel ayarlanmış ancak daha da dikkat çekici bir tasarım yapılabilir.”(Öğretim Üyesi 1, E).

“Tasarım çok klasik daha etkili görseller kullanılabilir. Renkler pastelden olarak doğru seçilmiş. Grafikler ise görülebilir nitelikte olmuş.”(Öğretim Üyesi 3, E).

“Renk, yazı stili, yazı puntosu gibi etmenler gözü yormayacak ve okunabilirliği kolaylaştıracak şekilde seçilmiş. Ancak sürekli yanıp sönen butonlar dikkat dağıtabiliyor. Bunun dışında bir sayfada verilen bilgi yoğunluğu oldukça fazla.” (Öğretmen 4, K).

“Renk ve grafiklerin görselliği çok güzel tasarlanmış. Yönlendirmelerin sayfadaki yeri iyi ayarlanmış dikkat dağıtıcı değil. Aynı zamanda tasarımın öğrencilerin yaş seviyesine de uygun olarak hazırlandığı da söylenebilir.”(Öğretmen 1, E).

“Hem görsel hem içerik açısından çok beğendim. Ekran rengi, çözümler, yazım kolaylığı ve stili, grafik tasarımı güzel olmuş.”(Öğrenci 4, K).

“Bence gayet güzeldi. Görselliği tamamen dikkatimizi çekti. Birkaç bölümden oluşması iyi olmuş. Bölüm sonundaki değerlendirme soruları bulmaca tarzında çok iyi tasarlanmış”(Öğrenci 2, E).

Hazırlanan materyalin kullanım kolaylığı ile ilgili görüşleriniz nelerdir? Şeklindeki açık uçlu soruyu katılımcıların tamamı cevaplamıştır. Öğretim üyelerinin ve öğrencilerin tamamı (%100) materyalin kullanımının kolay olduğunu, materyali kullanabilmek için temel bilgisayar kullanıcısı olmanın yeterli olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerin ise 3'ü (%60) materyalin durdur ve ses kapat butonlarına sahip olmadığı sadece ileri geri butonlarının yeterli olmadığı, 2' si (%40) ise materyalin kullanımının kolay olduğu görüşündedir. Katılımcılara ait bazı görüşler aşağıda verilmiştir:

“Materyalin kullanımı her düzeydeki öğrenci için kolay, bilgisayar kullanabilmesi yeterli. Materyalin yönlendirmeleri anlaşılır.”(Öğretim Üyesi 3, E).

“Materyalde ilk göze çarpan durdur ve ses açıp kapama butonlarının olmayışı. Özellikle öğrenciye yönelik bir materyalde durdurma, ileri ve geri yönlendirmelerin olması gerekmektedir. Bunun dışındaki izlenimim olumlu.”(Öğretmen 4, K).

- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 144-159
- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 144-159

“Kullanımının çok kolay olduğunu düşünüyorum. İleri-geri tuşlarıyla yönlendiriliyor, öğrenci girdilerinin yeri çok açık olarak belirtilmiş ve doğru çalışıyor.” (Öğretmen 2, E).

“Tek tuşla geçişler kolaylık sağlamış. Soruların cevap yerleri için bırakılan yerler ve ipuçları yerleri iyi tasarlanmış. Kullanımı kolay.”(Öğrenci 3, K).

Geliştirilen materyalin matematik programına uygunluğu açısından (kazanımlara, verilen süreye, amacına vb.) görüşleriniz nelerdir? Şeklindeki açık uçlu soruyu katılımcıların tamamı cevaplamıştır. Öğretim üyelerinin 3’ü (%75) konuya ait kazanımlara ve verilen ders saatine uygun olduğunu, 1’i (%25) ise öğrencilerin aktif katılımını olumsuz etkileyebileceği görüşünü savunmuştur. Öğretmenlerin 4’ü (%80) materyalin öğretim programına uygun olduğunu ancak 1’i (%20) öğrencilerin ön bilgileri için daha fazla derinlemesine bilgi verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Öğrencilerin 2’si (%50) sürenin kısa olduğu daha fazla örnek sorunun yer alması gerektiğini, 2’si (%50) kazanımlara uygun olduğunu belirtmiştir. Katılımcılara ait bazı görüşler aşağıda verilmiştir:

“Tasarım içerik olarak amaca ve programa uygun. Materyal integral alan ilişkisi adına uygun bir materyal.”(Öğretim Üyesi 1, E).

“Bu tür hazır materyaller öğretmen açısından avantaj sağlamakla birlikte bazen öğrencilerin aktif olma ve etkileşimini olumsuz etkileyebilir. Öğrenci ve öğretmen etkileşimini daha fazla içerecek şekilde tasarlanmalıdır.” (Öğretim Üyesi 4, E).

“Kazanımlarla materyalin içeriği uyumlu olmakla birlikte süre olarak da verilen kazanım süresini geçmeyeceğini düşünüyorum. Öğrencilerin aktif olacağı, öğretmenin çok fazla yönlendirmesine gerek olmayacağı sadece tartışma ortamlarını yöneteceği görüşündeyim.”(Öğretmen 3, K).

“Kazanımlara uygun ancak öğrencinin belli bir seviyede bilgisi olduğu kabul edilmiş daha derinlemesine bilgi verilmesi gerektiği görüşündeyim.”(Öğretmen 5, E).

“Bence burada tek sıkıntı sürenin biraz kısa olması daha fazla örnek soru ilave edilse daha iyi olur.”(Öğrenci 3, K).

Materyalin teknik kalitesini nasıl buldunuz? Şeklindeki açık uçlu soruyu katılımcıların tamamı cevaplamıştır. Öğretim üyelerinin 3’ü (%75) materyalin hatasız ve hızlı çalıştığını, 1’i (%25) ise ses kapat butonu olması gerektiği böylelikle kullanımının kişiye özgü olacağını vurgulamıştır. Öğretmenlerin 3’ü (%60) teknik kalitesinin iyi olduğunu, 2’si (%40) ise ses kapat ve durdur butonlarının olması gerektiğini ayrıca sorular kısmında cevabın sürükle bırak yöntemi ile tabloya yerleştirilmesinde sıkıntılar olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin tamamı (%100) materyalin teknik

- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 144-159
- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 144-159

kalitesinin iyi olduğu görüşündedir. Katılımcılara ait bazı görüşler aşağıda verilmiştir:

“Materyalde durdur butonunun olması gerekiyor bunun dışında girdiler ve dönütler doğru ve hızlı çalışıyor.”(Öğretim Üyesi 2, E).

“Teknik olarak yeterli, hatasız ve hızlı çalışıyor.”(Öğretim Üyesi 4, E).

“Teknik kalitesi güzel ancak bazı eksiklerin giderilmesi gerekiyor. Her yerde sese gerek yok bunun için ses kapat butonuna ihtiyaç var. Ayrıca sorularda sürükle bırak kısmında sıkıntılar var.”(Öğretmen 2, E).

“Butonlar, cevaplar sıkıntısız çalışıyor. Teknik kalitesi iyi.”(Öğrenci 2, E).

Sizce bu materyalin öğrenme öğretme sürecinde kullanılması öğrencilerin başarısını, derse karşı tutum ve ilgilerini, öğrenmelerini vb. nasıl etkiler? Şeklindeki açık uçlu soruyu bütün katılımcılar cevaplamıştır. Katılımcıların tamamı (%100) materyalin öğrencilerin dikkat ve ilgisini çekeceğini ve tam öğrenme sağlayabileceği görüşündedir. Ancak öğretim üyelerinden 1’i (%25) burada öğretmenin rolünün önemli olduğunu vurgulamıştır. Öğretim üyelerinin 4’ü (%100) ve öğretmenlerin 4’ü (%80) materyalin kullanımının öğrenci başarısını olumlu yönde etkileyeceğini belirtirken öğretmenlerden 1’i (%20) değerlendirme sorularının sayısı arttırılırsa ve daha farklı tarzda sorulara yer verilirse öğrenci başarısını arttırabileceğini belirtmiştir. Katılımcılara ait bazı görüşler aşağıda verilmiştir:

“Görsel olduğu için öğrencilerin ilgi ve dikkatini derse karşı çekebilir. Öğrenmeleri konusunda öğretmenin materyali kullanmasına bağlı sadece öğrenciye bırakıp tartışma ortamı oluşturmaz ise tam öğrenme olmayabilir.”(Öğretim Üyesi 3, E).

“Derse karşı ilgi ve tutumun artacağına inancım sonsuz ancak başarı konusunda sıkıntı olabilir çünkü değerlendirme sorusu çok az ve bu sorulara farklı tarzda soruların eklenmesi gerekiyor.”(Öğretmen 5, E).

“Teknolojinin başarıyı arttırdığını göz önünde bulundurursak arttıracağını söyleyebiliriz ayrıca öğrencilerin tasarlayamadığı soyut kavramları somutlaştırmış daha görsel hale getirmiş bu nedenle anlamlı ve kalıcı öğrenme gerçekleştirebilir.”(Öğretmen 3, K).

“Görsel içerik ağır bastığı için dikkatimizi veriyoruz bu nedenle akılda kalıcılık daha fazla oluyor. Mecburen basamakları kendimiz doldurmamız gerektiği için derse katılımımız artıyor, dikkatimiz başka yere kaymıyor.”(Öğrenci1, E).

“Öğrenciler daha başarılı olur. Özellikle bazı konuları öğrenmemiz zor oluyor, burada görsel öğelerden yardım almamız ve adım adım öğrenmemiz anlamamızı kolaylaştırıyor. Dikkatimiz dağılmadığından, öğrendiğimiz kalıcı olur.”(Öğrenci4,K).

- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 144-159
- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 144-159

Geliştirilen materyalin uygulama sürecinde ortaya çıkan aksaklıklar neler olabilir? Bunlar sizce nasıl giderilebilir? Şeklindeki açık uçlu soruyu katılımcıların tamamı cevaplamıştır. Öğretim üyelerinin 2'si (%50) okulun fiziki şartları yeterli olmazsa aksaklıklar olacağını, 1'i (%25) öğrenciler bilgisayar kullanabildiği sürece bir sorun yaşanmayacağını, 1'i (%25) ise uygulamada sorun çıkmayacağı görüşünü bildirmiştir. Öğretmenlerin 1'i (%20) öğretmenin her öğrenciye zaman ayırması gerektiğini böylelikle zaman problemi oluşacağını, 4'ü (%80) ise fiziki şartların sorun oluşturabileceğini belirtmiştir. Öğrencilerin tamamı (%100) materyali uygularken hiçbir aksaklık yaşamadıklarını bu nedenle bir sorun çıkmayacağını vurgulamıştır. Katılımcılara ait bazı görüşler aşağıda verilmiştir:

"Fiziki şartlar ışık, ses, yeterli bilgisayarın olmaması gibi durumlar uygulama sırasında sıkıntı oluşturabilir."(Öğretim Üyesi 2, E).

"Öğrenciler bilgisayar kullanmayı bildiği sürece sorun yaşanmayacağı görüşündeyim."(Öğretim Üyesi 3, E).

"Okullarda bilgisayar destekli eğitim yaygınlaştığı için materyalin kullanılmasında herhangi bir sorun çıkacağını düşünmüyorum."(Öğretim Üyesi 4, E).

"Okulun fiziki şartları dışında olumsuz bir durum olacağını sanmıyorum. Okulun bilgisayar sınıfının olması materyalin kullanımı için yeterli"(Öğretmen 1, E).

"Öğrencilerin öğrenme sürecindeki aktiviteleri oldukça yoğun olduğundan her öğrenciye yeterli zaman ayrılması zaman sıkıntısı oluşturabilir. Bunun için yardımcı bir kılavuz hazırlanmalıdır."(Öğretmen 4, K).

"Hiçbir sıkıntı aksaklık yaşamadık biz gayet basit bir şekilde materyali yükledik ve kolay bir şekilde kullandık. Bu nedenle herhangi bir sorun çıkabileceğini düşünmüyorum."(Öğrenci 1, E).

TARTIŞMA

Şimşek (2009), öğretim materyalleri hazırlanırken kullanılan yazının açık, net ve kolay algılanabilir olması, renklerin uyumlu olması ve abartıdan kaçınılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu araştırma sonucunda, katılımcıların cevaplarından hazırlanan öğretim materyalinin renk ve yazı stiline iyi seçildiği, gözü rahatsız etmediği ve görsel tasarımının iyi olduğu söylenebilir.

Araştırmacılar öğretim materyalini, 12. sınıf matematik programının(MEB, 2013) kazanımlarına ve etkinliklerine bağlı kalarak tasarlamışlardır. Araştırmanın sonucunda da katılımcıların geliştirilen öğretim materyalinin "İntegralde alan uygulamaları" konusunun

- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 144-159*
- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 144-159*

kazanımlarına uygun olarak hazırlandığı ve sınıf ortamında kullanılabilceği görüşünde oldukları görülmektedir.

Şimşek (2009) göre geliştirilen öğretim materyalinin sorunsuz çalışması ve kullanımının kolay olması gerekmektedir. Bu çalışmada katılımcılardan bazıları materyalin teknik kalitesinin ve kullanım kolaylığının iyi olduğunu belirtirken, bazıları ise materyalde ses kapat ve durdur butonlarının olması gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle araştırmacılar tarafından materyale ses kapat-durdur butonlarının eklenmesi gerekmektedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu öğretim materyalinin öğrencilerin dikkat ve ilgisini çekeceğini ve öğrenci başarısını olumlu yönde etkileyeceğini belirtmiştir. Benzer çalışmalarda da bilgisayar destekli öğretim materyallerinin öğrenci ilgi ve dikkatini çektiği, öğrenci başarısını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Baki & Öztekin, 2003; Zangyuan, 2006; Kutluca & Birgin, 2007; Akbulut, Akdeniz & Dinçer, 2008; Gürbüz, 2008; Gündüz, Emlek & Bozkurt, 2008; Türkan, 2010). Ayrıca katılımcılardan bazıları, soyut kavramları somutlaştırdığı ve görsel olduğu için öğretim materyalinin kalıcı ve tam öğrenmeyi sağlayacağını vurgulamıştır. Bu sonuç alan yazındaki ilgili çalışmaların bilgisayar destekli öğretim materyallerinin kalıcı öğrenmeyi sağladığı sonucu ile desteklenmektedir (Chritmann, Badget & Kucking, 1997; Arıcı & Dalkılıç, 2006; Kelly & Jones, 2007; Gürbüz, 2008; Lin, 2009)

Katılımcılardan bazıları hazırlanan öğretim materyalinin daha derinlemesine bilgi içermesi gerektiğini vurgulamıştır. Ancak araştırmacılar öğretim materyalini hazırlarken 12. sınıf matematik programının (MEB, 2013) kazanımlarına ve etkinliklerine bağlı kalmaya çalışmışlardır. Katılımcılardan bazıları ise materyaldeki soru sayısının az olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle araştırmacılar tarafından materyale daha fazla örnek soru ve değerlendirme sorusu eklenmesi gerekmektedir.

Katılımcılar, materyalin uygulama aşamasında bilgisayar laboratuvarının olmaması, yeterli bilgisayarın bulunmaması ve öğrencilerin bilgisayar kullanmayı bilmemesi gibi sorunlar yaşanabileceğini belirtmiştir. İlgili çalışmalar incelendiğinde, Bilgisayar destekli eğitimin sınırlılıkları içerisinde katılımcıların belirttiği bu sorunların yer aldığı görülmektedir (Altun, 2002; Demirel, 2012).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, öğretim üyeleri, matematik öğretmenleri ve öğrencilerden elde edilen nitel veriler ışığında belirtilen düzeltmeler yapılarak, geliştirilen öğretim materyalinin öğrenme-öğretme sürecinde kullanılabilceği sonucuna ulaşılmıştır. Buradan “integralde alan uygulamaları” konusunun öğretimine yönelik hazırlanan öğretim

- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 144-159
- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 144-159

materyalinin, öğretmenlerin ve öğrencilerin ihtiyacını karşılayabilecek ve derslerde kullanabilecekleri örnek bir öğretim materyali olduğu söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

1)Diğer matematik konularında da bilgisayar destekli öğretim materyalleri geliştirilip öğretmen ve öğrencilerin kullanımına sunulmalıdır. Ayrıca Öğrenci ve öğretmenlerin rahat ulaşabilmesi için bu materyaller internet ortamına aktarılmalıdır.

2)Geliştirilen öğretim materyallerin etkili olabilmesi için okulların bilgisayar altyapıları tamamlanmalı, öğretmen ve öğrencilerin bilgisayar okuryazarlık düzeyleri artırılmalıdır.

3) Bu çalışmada hazırlanan materyalde katılımcılar ileri, geri butonları dışında ses açma-kapama ve durdur butonlarının olması gerektiğini vurgulamışlardır. Hazırlanacak diğer öğretim materyallerinde bu hususa dikkat edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Akbulut, Ö. , Akdeniz, A. R. & Dinçer, G. T. (2008). Bilgisayar Destekli Bir Öğretim Materyalinin Tasarlanması Ve Değerlendirilmesi.8. *International Educational Technology Conference*. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Akkoç, H. ve Kurt, S. (2010). İntegral Kavramına İlişkin Öğrenme Zorlukları ve İntegral Öğretimi. M.F. Özmantar, E. Bingölbali ve H. Akkoç (Ed). *Matematiksel Kavram Yanılgıları ve Çözüm Önerileri*. Ankara: PegemA.
- Akkoç, H. (2010). Kavramsal anlama için matematik eğitiminde teknoloji kullanımı. M.F. Özmantar, E. Bingölbali ve H. Akkoç (Ed). *Matematiksel Kavram Yanılgıları ve Çözüm Önerileri*. Ankara: PegemA.
- Aktümen, M. & Kaçar, A. (2003). İlköğretim 8. sınıflarda harfli ifadelerle işlemlerin öğretiminde bilgisayar destekli öğretimin rolü ve bilgisayar destekli öğretim üzerine öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 11(2), 339-358.
- Alkan, C. (1997). *Eğitim Teknolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Altun, E. (2002). İlköğretim ve Ortaöğretim Okullarında Bilgisayar Destekli Öğretim
- Ortamlarında Karşılaşılan Sorunların Analizi. *Bilişim Teknolojileri Işığında Eğitim Konferansı*, 16-18 Ekim. ODTÜ, Ankara.
- Arıcı, N. & Dalkılıç, E. (2006). Animasyonların bilgisayar destekli öğretime katkısı: Bir uygulama örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 421- 430.
- Baki, A. (1996). “Matematik Öğretiminde Bilgisayar Her Sey Midir?”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 135-143.
- Baki, A. (2002). *Öğrenen ve Öğretenler İçin Bilgisayar Destekli Matematik*. Ankara: Ceren Yayın-Dağıtım.

- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 144-159
- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 144-159
- Baki, A. & Öztekin, B. (2003). Excel Yardımıyla Fonksiyonlar Konusunun Öğretimi. *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 325-338.
- Camacho, M., Depool, R. & Santos-Trigo, M. (2009). Students' use of *derives* software in comprehending and making sense of definite integral and area concepts. *CBMS Issues in Mathematics Education*, 16, 35-67.
- Christmann, E., Badget, J. & Lucking, R. (1997). Progressive Comparison Of The Effects Of Computer Assisted Instruction On The Academic Achievement Of Secondary Students. *Journal of Research on Computing Education*, 29, 325-336.
- Delice, A. & Sevimli, E. (2010). Öğretmen Adaylarının Çoklu Temsil Kullanma Becerilerinin Problem Çözme Başarıları Yönüyle İncelenmesi: Belirli İntegral Örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri / Educational Sciences: Theory & Practice*. 1(10), 111-149.
- Demirel, Ö. & Kaya, Z. (2003). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2012). *Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretme Sanatı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Doğan, N. (2009). The Effect of Computer –Assisted Statistics Instruction on Achievement and Attitudes toward Statistics. *Education and Science*, 34(154), 3-16.
- Düzgün, B. (2000). Fizik Konularının Kavratılmasında Görsel Öğretim Materyallerinin Önemi. *Milli Eğitim Dergisi*, 148.
- Ferrini-Mundy, J. & Graham, K. (1994). Research in calculus learning: Understanding of limits, derivative and integrals, research issues in undergraduate mathematics learnings. *Research issues in undergraduate mathematics learning*, 33, 31-35.
- Goerdt, L. S. (2007). *The effect of emphasizing multiple presentations on calculus students' understanding of the derivative concept*. Unpublished doctoral dissertation, Education, Curriculum and Instruction, The University of Minnesota.
- Gündüz, Ş. , Emlek B. & Bozkurt, A. (2008). Computer Aided Teaching Trigonometry Using Dynamic Modelling In High School. 8. *International Educational Technology Conference*. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Gürbüz, R. (2008). Olasılık Konusunun Öğretiminde Kullanılabilecek Bilgisayar Destekli Bir Materyal. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41-52.
- Gürsul, F. & Keser, H. (2009). The Effects of Online and Face to Face Problem Based Learning Environments in Mathematics Education on Student's Academic Achievement. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1, 2817–2824.
- Kazu, İ. Y. & Yavuzalp, N. (2008). Teachers' Opinions About Using Instructional Software. *Education and Science*, 33(150), 111-126.

- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 144-159
- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 144-159
- Kelly, R. M. & Jones, L. L. (2007). Exploring how different features of animations of sodium chloride dissolution affect students' explanations. *Journal of Science Education and Technology*, 16, 413-429.
- Kutluca, T. & Birgin, O. (2007). Doğru Denklemi Konusunda Geliştirilen Bilgisayar Destekli Öğretim Materyali Hakkında Matematik Öğretmeni Adaylarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(2), 81-97.
- Liao, Y. C. (2007). Effects of computer-assisted Instruction on students' achievement in Taiwan: A meta-analysis, *Computers&Education*, 48 (2), 216-233.
- Lipeikiene, J. & Lipeika, A. (2006). "Animation Tools of CAS for Dynamic Exploration of Mathematics". *Informatics in Education - An International Journal*, 5(1), 87-96.
- Lin, C. (2009). A Comparison Study of Web-Based and Traditional Instruction On Preservice Teachers' Knowledge of Fractions. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 9(3), 257-279.
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı(2013). *Matematik Dersi 9-12. Sınıflar Öğretim Programı Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- NCTM (2000). *Principles and standards for school mathematics*. Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics (NCTM) Pub.
- Orton, A. (1983). Student's understanding of integration. *Educational Studies in Mathematics*, 14 (1), 1-18.
- Özbağı, T. (1996). Çizgi Filmlerin Sanat Eğitimindeki Yeri. *1.Uluslararası Uzaktan Eğitim Sempozyumu*. Ankara.
- Özdemir, A. Ş. & Tabuk, M. (2004). Matematik Dersinde Bilgisayar Destekli Öğretimin Öğrenci Başarı ve Tutumlarına Etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (5), 142-152.
- Para, D. & Reis, Z.A. (2009). Eğitimde bilişim teknolojileri kullanılması: kimyada su döngüsü. *Akademik Bilişim'09 - XI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*. Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Rasslan, S. & Tall, D. (2002). Definitions and images for the definite integral concept. *Proceedings of the 26th Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education*, 4, 89-96, Norwich: England.
- Schuyten, G. & Dekeyser, H.M. (2007). Preference for textual information and acting on support devices in multiple representations in a compute based learning environment for statistics. *Computers in Human Behavior*, 23, 2285-2301.
- Sedlacek, L. (2009). A study of the influence of using Dynamic Geometric systems in mathematical education on the level of knowledge and skills of students. *Acta Didactica Universitatis Comenianae Mathematica*, 9, 81-108.

- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4(2015) 144-159
- D. Ö. Yazlık, A. Erdoğan / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences* 4(2015) 144-159
- Straesser, R. (2001). Cabri-Geometre: Does Dynamic Geometry Software (DGS) change geometry and its teaching and learning? *International Journal of Computers for Mathematical Learning*, 6, 319–333.
- Şahin, T. Y. & Yıldırım, S. (1999). *Öğretim Teknolojileri Ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şimşek, A. (2009). *Öğretim Tasarımı*. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Tokman, Y. L. (1999). Eğitim ve öğretimde uzaktan erişim. 5. *Türkiye''de internet konferansı*. Ankara.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Genişletilmiş 5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, C. , Güven, B. & Koparan, T. (2010). Use of Cabri 2D software in drawing height, perpendicular bisector and diagonal. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2, 2040–2045.
- Yin, R. K. (1984). *Case Study Research: Design and Methods*. Newbury Park, CA.:Sage.
- Zangyuan, O. (2006). The application of an adaptive web-based learning environment on oxidation–reduction reactions. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 4(1), 27–36.

HELLENİSTİK HEYKEL SANATINDA TOPLUMSAL BİLİNÇ VE ÖZ BİÇİM İLİŞKİSİ

Öğr. Gör. Barış Emre SÖNMEZ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Avanos Meslek Yüksekokulu
Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü
besonmez@nevsehir.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Hellenistik dönemde yapılan heykellerin dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik gelişimi ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu incelemektir. Büyük İskender'in ölümüyle ortaya çıkan Hellenistik krallıklar, dönemin siyasal boyutunu oluşturmaktadır. Siyasal gelişimler ve değişimler kendi içinde ekonomik ve sosyal değişimleri de taşımıştır. Bu değişimler, Hellenistik kültürün esası olan, sadece Yunan ya da Hellen toplumlarında değil, doğu toplumlarında da gerçekleşmiş ve kültürel bir sentez yaratmıştır. Bu değişimler, kendini Hellenistik heykelde göstermiş ve toplumsal bilincin oluşumu ve değişimiyle yeniden şekillenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hellenistik, Heykel, Sanat, Toplum

SOCIAL CONSCIOUSNESS IN THE ART OF HELLENISTIC SCULPTURE AND ITS RELATION WITH ESSENCE AND SHAPE

ABSTRACT

The purpose of this study is looking in that kind of a relationship of Sculptures made during the Hellenistic period with period of social, political, and economic development. Resulting in the death of Alexander the Great Hellenistic kingdoms, are the political dimension of the period. Political developments and changes have carried the economic and social changes in itself. These changes are the basis of the Hellenistic culture, not only in Greek or Hellenic society, was also in the eastern society and created a cultural synthesis. These changes showed itself in the Hellenistic sculpture and were reshaped by the formation and change of social consciousness.

Keywords: Hellenistic, Sculpture, Art, Society

1.GİRİŞ

Toplumu ve insanı hiçbir zaman tarihsel oluşumun ve gelişimin dışında tutamayız. Toplum ve insan tarihsel oluşum içinde sürekli yer almış ve almaya devam etmektedir. Bu gerçekliğin dışında başka bir süreci ya da

*B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 160-183*
*B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 160-183*

kuvveti kabul etmek metafiziksel bir boyut ve anlayışı kabul etmektir ki, bu da insanlığın tarihin gerçekliğini ve emeğini yadsımaktır. Toplum ya da toplumlar tarihsel süreç içinde oluşmuş, biçimlenmiş belirli bir üretim biçimini esas alan ve insanlığın gelişmesinde bir olgu olarak ortaya çıkan, bir diyalektik bağlantı ve gelişim ilişkisidir. Hiçbir gelişim birbirinden ayrı, bağımsız ve etkisiz değildir. Doğadan insanoğluna ve topluma kadar olan her şey birbiriyle ilişki içinde sürekli gelişmekte, yenilenmekte ve oluşmaktadır. Değişim ve gelişim sürecini Hellenistik dönem en iyi şekilde yansıtır. Bu süreç Büyük İskender'in Makedonya kralı olmasıyla başlamıştır. Belirli bir politikası ve idealiyle Büyük İskender doğuya, gerçekte Perslere karşı büyük bir sefer düzenlemiştir. Bu sefer önemli şeylerin oluşumunu sağlamıştır. Doğu ve Batı arasında kültürel, ekonomik, sosyal ve siyasal yakınlaşmayı sağlamış ve devam ettirmiştir. Hellenler Büyük İskender ile ilk defa bu kadar geniş bir alana yayıldığı tarihsel süreç yaşamıştı. Büyük İskender'in doğuya yaptığı sefer sadece buradaki Pers hakimiyetini yıkmakla kalmamış; Hellenlerin bu coğrafyada yeni bir güç ve hakimiyetini sağlamıştır. Pers baskısı gitmiş onun yerine daha düzenli ve planlı yeni bir güç de oluşmuştur. Her ne kadar bu hakimiyet farklı toplumlara ya da kişilere geçse de yeni bir sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkilerin oluşumunu sağlamıştır. Büyük İskender'in bu geniş alanı eline geçirmesi "Hellenistik" adı verilen bir dönemin açılışıdır ki bu dönem yeni bir gücün, hakimiyetin egemen olacağı Roma devrine kadar sürmüştür. Bu zaman aralığında çeşitli bölgelerde Hellenistik krallıklar kurulmuştur. Bu Hellenistik krallıklarla birlikte sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel gelişim hızla artmıştır. Her ne kadar doğuda yeni krallıklar kurulsun da buraların yöneticileri Hellen zihniyetini taşımaktaydı. Hellenistik dönem, büyük bir insanlığı, topluluğu ve kültürü içine almıştır. Bu dönemde çeşitli halklar birbiriyle kaynaşmış yeni bir kültür, yeni bir çağ oluşturmuş ve biçimlendirmiştir.

2.HELLENİSTİK DÖNEM HEYKEL

Toplumsal bilinç ve Hellenistik heykel sanatı arasındaki ilişkiye bakmadan önce Hellenistik heykelin çeşitliliğine, biçimine, işlevine ve kronolojisine kısaca değinmekte fayda var. Hellenistik heykelin oluşumunda M.Ö. IV. yüzyılın önemli heykeltıraşlarının katkıları büyüktür. Özellikle Praxiteles ile başlayarak Skopas, Leochares, Bryaxis ve Lysippos gibi heykeltıraşların Hellenistik heykelin biçimlenmesine önemli etkileri oldu. Skopas ve Leochares'in Mausoleion'daki çalışmaları önemliydi. Lysippos ise Büyük İskender'in portresini yaptığı gibi birçok çalışmayı da ortaya koyarak belli bir dönemi kapatıp yeni bir dönemin kapısını araladı¹. Hellenistik heykeltıraşlıkta karşımıza birçok özellik çıkar: Portrecilik, barok

¹ Ridgway, 2001: 4.

üslup ve günlük hayata ilişkin gerçeklik. Ayrıca Hellenistik dönem içerisinde tanrı ve tanrıçalar farklı bir öz ve biçim içerisinde betimlenebilmekteydi. Bu dönemde özellikle gerçekçilik önemli ölçüde etkindir. Bu gerçeklik içerisinde figürler umutsuz, zavallı ve çilekeş biçimde karşımıza çıkmaktaydı. Hellenistik heykel, bir önceki dönem klasik heykeltıraşlığa göre oldukça çeşitli bir alan sunar. Bu dönemin belirgin özellikleri çeşitlilik, farklılık ve gerçekliktir². Hellenistik dönemde yaratılan birçok heykeltıraşlık eser toplumun değişen istek ve ihtiyaçları doğrultusunda oluştu. Heykellerde oluşan bu çeşitlilik değişen toplumsal yapı ve bilinç eseri idi. Büyük İskender'in geniş bir coğrafyada büyük bir imparatorluk kurması, heykeltıraşlık ya da Yunan sanatı için önemli bir olaydı. Dar bir alana, bölgeye ya da şehir devletlerine sıkışmış olan sanat ya da heykeltıraşlık bu yerlerden çıkıp, Büyük İskender'in kurduğu geniş bir coğrafyanın, imparatorluğun içine yayılıyordu. Bu yayılma ile birlikte karışan toplum, kültür ve sanat böylece yeni bir sentezi oluşturuyor ve ihtiyaç çeşitliliğini artırıyordu. Bu döneme Hellenistik dönem denmesinin alt yapısını da bu gelişim veya tarihsel durum oluşturuyordu. Büyük İskender'in ölümüyle birlikte ele geçirilen büyük bir imparatorluğun Büyük İskender'in generalleri arasında parçalanmış olması bu olguyu değiştirmiyordu³. Bütünleşen bu sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel durum, toplumun değişen ve gelişen ihtiyaçlarını ortaya çıkarmıştır. Hellenistik heykeltıraşlıkta bu gelişim ve değişimin bir sonucuydu. Bir taraftan kahramansal figürler, bir yandan Serapis yontusu ya da Hermaphrodite gibi heykeller toplumun isteği olmuştur.

Diğer dönemlerde olduğu gibi Hellenistik dönemde de yapılan heykeller kutsal alan, agora, tapınak ve tiyatro gibi halkın bulunduğu alanlara koyuluyordu. Bu heykelleri, kral, şehir yönetimi ya da varlıklı kişiler yaptırırdı. Bu heykellerin yapılış amaçları ise dini, sosyal ve siyasal propagandaydı⁴. Bu heykellerde biçimsel durumda kendini gösterebiliyordu ama amaç belli bir olayla tarihsel durumla ilgisi olması ve o iletiyi vermesiydi⁵. Hellenistik döneme ile birlikte belirgin bir şekilde ortaya çıkan ise portreydi. Portrelerin amacı ise tamamen politiktir⁶. Yunan'da bu portre düşüncesi, M.Ö. 4. yüzyılda başlamıştır. Daha öncesinde yapılmış portreler olsa da gerçeklikten uzaktı; idealize edilmiş bir yüz ifadesi vardı. Yapılan bu

² Smith, 2002: 9.

³ Gombrich, 1999: 108.

⁴ Ridway, 2000: 4.

⁵ Heykeller bu dönemde belli işlevlerle kendini gösterirdi: Kült ya da adak amaçlı, onursal amaçlı heykeller. Adak heykellerde her konu seçilebilirdi. Bu heykeller devlet tarafından yaptırıldığı gibi bireyler tarafından da yaptırılıyordu. Onursal amaçlı heykeller ilk kez Hellenistik dönemde karşımıza çıkar.

⁶ Ridway, 2001: 7; Pollitt, 1988: 57-73 adlı çalışmasında nitelikli açıklama yapmıştır.

B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 160-183
B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 160-183

portrelerde yüz ifadeleri, çizgileri yoktu ve donuk bir ifade bulunuyordu⁷. M.Ö. 4. yüzyılın sonlarında çekingenlik yıkılmış ve ifadeler verilmeye başlanmıştı. Büyük İskender zamanında portre, bireyci hale gelerek Hellenistik dönemin belirgin özelliğini oluşturdu⁸. Bu dönemde devlet tarafından ödüllendirilmiş kişiler, şehirlerine katkıda bulunan zenginler, Atina'daki felsefe okulları da liderlerinin portre ve heykellerini yaptırıyorlardı. Bu durum, kendi içinde belli bir pazarı da oluşturdu.

Hellenistik döneme ait birçok heykeltıraşlık eser günümüze kadar ulaşmıştır. Birçok mermer orijinalin dışında diğerleri sanatsal eserler değildi; çünkü devrin bronz eserleri çoğunlukla mermer kopyalardır ve Roma devrinde yapılmıştır⁹. Hem Roma kopyaları hem de Hellenistik orijinallerinin kendine özgü değeri vardır. Roma kopyaları, Hellenistik dönem eserlerini iyi kategorize ederek o dönemde yapılanlarla uyum içinde olmuştur. Yapılan bazı kopyalarda ufak tefek değişiklikler vardı. Ama bu durum bizim bir fikir yakalamamız açısından önemlidir. Bazı yanlışlara düşmemek için birçok kopyayla karşılaştırma yapmak gerekir¹⁰. Roma döneminde yapılan Hellenistik döneme ait kopya eserler bize Hellenistik dönem heykel çeşitliliğini yansıtır. Roma döneminde yapılan heykel sanatı ile ilgili kopyalama çalışmaları; Roma'nın yaşamış olduğu toplumsal değişimin izleridir.

Hellenistik dönem heykeltıraşlık üzerine yapılan çalışmalarda kaynaklarla ilgili bir sorun karşımıza çıkar. Genelde kaynak olarak edebi eserler ve yazıtlar ön plana çıkmaktadır. Bu dönemi değerlendirmemiz açısından Plinius'un eseri - *Naturalis Historia* - önemlidir. Romalı yazar Plinius heykeltıraşlığın M.Ö. 296'da ortadan kaybolduğunu, M.Ö. 196'da tekrar kendine geldiğini söylemektedir¹¹. Plinius bu iki tarih arasında oluşturulan heykeltıraşlık eserleri dikkate almamıştır. Bunun nedeni ise ortaya çıkan yeni üsluplardır; çünkü Plinius, muhafazakar bakış açısına ve neo-klasik bir anlayışa sahipti. Her şeye rağmen Plinius'un heykeltıraşlık eserleri üzerine anlattığı çalışma, dönemi anlamamız ve fikir sahibi olmamız için çok önemlidir. Plinius iyi bir kategori oluşturmuştu; ancak Plinius'un boş bıraktığı dönem önemli bir eksiklik olarak kalacaktı¹². Plinius'un barok üsluba¹³ övgüsü vardı; ancak Plinius'un Roma düşüncesinin etkisinde

⁷ Gombrich, 1999: 106.

⁸ Bazin, 1998: 108.

⁹ Smith, 2002: 16.

¹⁰ Ridgway, 2000: 8.

¹¹ Smith, 2002: 9; Plinius, *Naturalis Historia*, 34-52; Richter, 1970: 233.

¹² Ridgway, 2000: 10.

¹³ Plinius özellikle barok üslubun önemli bir eserlerinden biri olan Laokoon Grubunu ön plana çıkarmıştı. Bunun nedeni ise Titus'un hakimiyetinde olmasıdır. Plinius, *Naturalis Historia*, 36-37; Ridgway, 2000: 10; Smith, 2002: 14-15.

kaldığını da unutmamak gerekir. Her şeye rağmen Plinius, bir neo-klasik hayranıydı ve sanatsal bakışı bu perspektifte oluşmuştu.

Hellenistik dönemden günümüze birçok heykeltıraşlık eserler kalmasına rağmen belirgin bir kronoloji yapmak zordur¹⁴. Bu zorluğa rağmen belirgin bir kronoloji de oluşturulmuştur¹⁵. Bu dönemde çeşitli üsluplar ortaya çıkmıştır. Kronoloji her heykelde konusu içinde aranmalıdır; gelişim, farklılık, biçim bu konunun ve isteğin içinde oluşur. Kronolojiyi yapı oluşturuyor, yapıyı da toplumsal bilinç ya da öz belirliyordu.

Toplum için önemli olan tanrılar, kahramanlar, olaylar ve kişiler farklı şekilde oluşturulmakta ya da algılanmak istenmektedir¹⁶. Hellenistik dönemde toplum farklılaştı. Klasik dönemin homojenliğinden Hellenistik dönemin heterojenliğine geçildi. Genişleyen coğrafya ile birlikte kültürel çeşitlilik oluştu. Bu çeşitlilik toplumsal bilinci de değiştirdi. Bu dönemde ortaya çıkan kültürel çeşitlilik; toplumsal bilinçteki değişiklik Hellenistik dönem heykeltıraşlık eserlerinin çeşitliliğini ortaya koyar. Bu çeşitlilik ve istekler dönemin heykeltıraşlık eserlerinde kronolojik bütünlüğü bozar. Önemli olan kronoloji mi yoksa yaratılan değer mi? Önemli olan toplumsal bilincin, tarihsel gelişimin insanlık kültürü içinde oluşturduğu değerlerdir. Bu dönemin heykeltıraşlık eserleri de bunu çok iyi derecede yansıtmaktadır.

3.TOPLUMSAL BİLİNÇ ve HELLENİSTİK HEYKEL

Yeni devletlerin ve biçimlerin oluşmasına yol açan ve toplumsal yapıdaki değişimler Hellenistik dönemde kendini gösterir. Toplumsal değişimle birlikte bilinç de bir evrime başlamıştı. Bu değişim inişli çıkışlı, çatışkılı, çelişmeli bir yol ya da diyalektik bir çizgi izlemiştir¹⁷. Bu yol elbette tarihsel, ekonomik ve sosyal değişikliklerle ilişkindir. Makedon kralı II. Filip kendi hakimiyetiyle birlikte Yunanistan'a hakim olmuş ve birtakım çalışmalar yaparak eserler oluşturmuştur. Makedon kralı II. Filip'in ölümüyle yerine oğlu Büyük İskender geçer¹⁸. Büyük İskender kendi bölgesinde üstünlüğünü sağlamlaştırdıktan sonra Anadolu'ya geçerek Perslerin üstüne yürümeye başlar. İlk mücadele, M.Ö. 334'deki Granikos Savaşı ile olup Perslere karşı son zaferi ise M.Ö. 331'deki Gaugamele Savaşı

¹⁴ Richter, 1969: 140.

¹⁵ Erken Hellenistik, M.Ö. 300-260, Orta Hellenistik M.Ö. 260-210, Yüksek Hellenistik M.Ö. 210-160 Geç Hellenistik M.Ö.160-100 Ridgway, 2001: 5.

¹⁶ Smith, 2002: 273. Bu dönemde bir İskenderiye okulu, Bergama okulu, Barok, Rokoko... vb. bu zaman farklılığını gösterir. Bu üslupsal gelişiminde kendi içinde oluşturduğu eserlerle ortaya çıkar. Örneğin; Dionysos grubu, Bergama Zeus Altarı, Laokoon, Hermaphrodite.... vb. Ridgway, 2001: 8-9; Ridgway, 2000: 11.

¹⁷ Vernant, 1996: 92.

¹⁸ Groix and Tansey, 1976: 269, ayrıca d.n.: 37-38.

B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 160-183
B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 160-183

ile son bulur¹⁹. Büyük İskender hakimiyetini Hindistan'a kadar genişlettikten sonra Babylon'a gelir ve burada M.Ö. 323'te ölür²⁰. Değişimle birlikte toplumsal bilinç ve ideoloji de Büyük İskender ile birlikte değişmişti²¹. Büyük İskender bir fikir adamı değildi, bir komutandı. Ancak eylemi ve hareketleriyle kurduğu Makedon imparatorluğu Büyük İskender'in liderliğiyle Doğu toplumlarına kadar sokulmuş ve oluşan yeni değerler ve yeniliklerle birlikte Hellenistik devrin düşünüş alt yapısını oluşturmuştu²². Büyük İskender öldükten sonra²³ generalleri arasında bir bölüşüm olmuş²⁴ ve çeşitli krallıklar kurulmuştu. Bu krallıklar kendi hakimiyetini sağlamak ve diğerlerine karşı üstünlük kurmak amacıyla birbirleriyle mücadele etmişlerdir²⁵. Bu mücadeleler sırasında Roma yavaş yavaş bir güç haline gelmiştir. Hellenistik krallıklar birbirleriyle olan mücadelelerinden Roma'yı fark edememişler ve fark ettikleri zaman da artık kendileriyle olan mücadelelerden dolayı zayıf düşmüşlerdi. Roma önce Makedon savaşları²⁶, ardından Anadolu'da Mithridates savaşlarıyla²⁷ hakimiyetini sağlamıştı. Hellenistik krallıkların ve dönemin sonu M.Ö. 31'deki Actium²⁸ savaşıyla sona erip Roma hakimiyeti oluşmuştu.

Siyasal gelişimle birlikte sosyal ve ekonomik değişim de görülür. Bu sosyal ve ekonomik değişimler insanın düşünce yapısını ve toplumsal bilincini değiştirir. Yunanistan'da yaratılan kültürle doğu kültürünü sentezleyen Hellenizm²⁹ yeni bir toplumsal bilinci oluşturdu. Toplumsal bilinç, toplumsal varlığı yansıtır. İnsan toplumsal bir bireydi ve birey kendini yaşadığı tarihsel gelişimden soyutlayamazdı. Toplumun yaşadığı acıları, mutlulukları, siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmeleri birebir kendinde, bilincinde ve varlığında hisseder; çünkü insan kendini toplumdaki yalıtamaz. Bu nedenden dolayı insanın bilinci toplumun üyelerinin toplam bilincidir.

Toplumsal bilinçle maddi varlık arasında diyalektik bir birlik vardır. İnsanların bilincini belirleyen şey onların toplumsal varlığıdır. Bu insanın var oluşudur. Toplumsal varlık maddi üretim ve insanların üretim sürecinde oluşturdukları ilişkiler, insanların bilincini oluşturur ve geliştirir. Üretim

¹⁹ Ridgway, 2002: 8.

²⁰ Honour and Fleming, 1999: 175.

²¹ Hadjinicolaou, 1998: 9.

²² Şenel, 1970: 509.

²³ Büyük İskender'in ölümünden M.Ö. 31 yılına kadar olan dönemi sosyal ve politik olarak: Diadoklar Dönemi (M.Ö. 323-275) Hellenistik Krallıklar Dönemi (M.Ö. 275-150) ve Yunan-Roma Dönemi (M.Ö. 150-31) olarak bölünmektedir. Ridgway, 2001: 5.

²⁴ Stewart, 1990: 197.

²⁵ Woodford, 1982: 54.

²⁶ Ridgway, 2000: 5.

²⁷ Ridgway, 2002: 9. Mithradates savaşları hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Arslan, 2007.

²⁸ Woodford, 1982: 54.

²⁹ Kerov, 1979: 126.

süreci ve ilişkileri insanlığın gelişiminde başlıca etmenlerden bazılarıdır. Bu gelişmeler insanlar arasındaki toplumsal ilişkilere ve bununla birlikte meydana gelen diğer değişikliklere de yansıdığı bir gerçektir. Bu toplumsal psikolojiden toplumsal bilincin tüm evrelerinde kendini gösterir³⁰. Üretici güçlerin her gelişme aşaması belli bir durumda bu üretim gelişiminde insan ilişkilerini de zorunlu kılar ve bu da toplumsal bilinci oluşturur. Bunun sonucunda insanın hüküm süren yaşam biçimini, geçimini sağlama araçlarına zorunlu olarak uygun hale gelen psikolojisini, alışkanlıklarını, ahlakını, duygularını, görüşlerini ve hedeflerini ister istemez belirler. Toplumsal bilinç ve psikoloji her zaman ekonomik, siyasal gelişime uyar ve onunla belirlenir³¹. Bu diyalektik birlik toplumsal varlığın psikoloji üzerine ve dahası toplumsal bilince etkisi hiçbir zaman unutulmamalıdır. Bu diyalektik birliğe dikkat edilmezse, insan kültürünün ve toplumsal bilincin oluşumu ve ortaya koyduğu nitelikler anlaşılabilir.

Kendine has yapısı içinde her çağdaki sanatsal üretim ancak o çağın zihinsel üretiminin genel sistemi içinde anlaşılabilir. Bu zihinsel üretimde toplumsal ve ekonomik yapıların gelişmesine bağlı oluşan toplumsal ilişkiler içinde anlaşılabilir³². Üretim gibi diyalektik bağ unutulmamalıdır. Sanatsal üretimde her özne için bir nesne yaratmış olmakla kalmaz, her nesne içinde bir özne yaratır. Hellenistik dönemde yapılan heykeltıraşlık eserlerin birçoğu toplumsal bilincin bir ürünü olarak toplumsal yarar sağlamak amacı taşımışlardır. Hellenistik heykeltıraşlık eserler fikirlerini toplumsal hayatın kendisinden almaktaydı. Bu dönemde *sanat sanat* içindir anlayışından çok *sanat toplum* içindir anlayışını benimsemişlerdir. Mitolojik unsurlar heykellere yansıtılan bir gerçekliktir. Ancak mitolojin de toplumsal bilincin bir gerçeğidir. Bu bilinç³³ üretim ilişkileri ekonomik ve sosyal gelişmelerin bir yansımasıdır. Bu dönem içerisinde ortaya koyulan birçok heykeltıraşlık eser birer araçtı. Esas olan ise eserlerin amacıydı. Bu amaç ise toplumsal bilincin bu eserler ile gelecek kuşağa ve topluma bir şeyleri aktarmasıydı. Sanatın gelişmesi toplumsal örgütlenmenin iskeletini oluşturur. Bu eski toplumlar için daha da belirgindir. Hellenistik dönemde heykeltıraşlık eserler hakim toplumsal bilincin egemen sınıfın belirgin bir şekilde ileti iskeletini ve bilincini oluşturuyordu. Bu dönemde yaratılan eserlerin günümüzde bile bizi etkilemesi sadece biçimsel bir özelliğinden dolayı olamaz. Toplumsal varlığın sanat ürünlerine yansıması ya da damgasını vurması ve uygun toplumsal bir bilinçle biçimlendirilmesi bu etkiyi yüzyıllardır canlı

³⁰ Plehanov, 1987: 153.

³¹ Boguslavski, 1994: 314.

³² Kagan, 1993: 53

³³ Vernant, 1996: 95-115. Ayrıca Mitoloji ve toplumlarla ilgili olarak daha detaylı bilgi için bkz. Burkert, 1999; Eliade, 2003.

*B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 160-183*
*B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 160-183*

kılmıştır³⁴. Amaç da zaten buydu. Geleceğe ve kendi toplumuna, toplumsal gelişimini ve biçimini aktarmak ya da iletmeektir. Her sanat yapıtının varlığında tüm bir toplum, tüm toplumsal ilişkileriyle yansır. Bu açıdan Hellenistik heykeltıraşlık eserlere de toplumsal açıdan ya da bilinçten bakmak zorunludur; çünkü heykeltıraşlık eserler diyalektik birlik içinde tarihsel, toplumsal ve ekonomik gelişmenin dışında düşünülmez. Bunun dışına çıkmak bu dönemi ve heykeltıraşlık eserleri değerlendirmemizi eksik bırakır. Bu nedenden Hellenistik heykeltıraşlık eserlerin karakterini, oluşumunu, onun yaratıldığı tarihsel, toplumsal durumunda düşünmeli ve bu birliktelik alt yapısında oluşan toplumsal bilincin nasıl Hellenistik heykele nasıl yansıdığını inceleyebilir ve bu yapıları anlamlandırabiliriz.

4.TOPLUMSAL BİLİNCİN ÖZ BİÇİM İLİŞKİSİNE ve ÜSLUBA ETKİSİ

Büyük, etkileyici sanat yapıları mutlaka dolu bir içeriğe dayalı yapılar olarak karşımıza çıkar. Bu etkileyici yapıtlar günlük yalınkat olayların esas olarak alt yapısının gerçekliğine dayanarak günlük olanı aşmışlardır³⁵. Bu etkinin esas temelini yani eserin günlük değerini aşmasını belirleyen şey onun özü, içeriğidir³⁶. Eserin somutluluğu onun içeriğinin belirleyişiyle ortaya çıkar. Nesne ile özne arasında diyalektik bir birliktelik kendini gösterir. Nesnenin özneye olan ilişkisi ve öznenin de nesneye olan ilişkisidir. Bu ilişkinin temeli de toplumsal bilinç, sınıfsal ve belli toplumsal yön altında oluşup ortaya çıkar.

Eserde canlandırılacak olan şey kadar anlatılacak şeyinde ne olduğu önemlidir ve bu açıdan da işlenmiştir. Burada bunu anlatan sanatçının da niteliği, bilinci açıkça ortaya çıkmaktadır. Sanatçı içinde var olduğu toplumun bireyidir. Kendi yaşadığı toplumun iç yaşamını, duygusunu, bilincini, bulup eserlerine yansır³⁷. Ancak bu biçimde, sanatçı kendi tekelliğinden sıyrılıp, genel bir değer taşıyan toplumsal olarak var olan bir şeyi gösteren ve yalnızca bireyselliğini değil, diğer insanları da anlatan bir değer ortaya koyar. Başka bir insanın duygu, düşünce ve bilinci bizimle ortak bir zemine oturur ve bununla birlikte bir değer oluşursa sanatçının oluşturduğu eser de herkesin ilgisini çeker. Bu gerçekleştiğinde yani bu öz yakalandığında ve esere yansıtıldığında gerçekçi, kalıcı ve ortak bir düşünüş, duygu ve bilinç oluşur. Eserde bu özne-nesne birliği oluştuğunda etkisi büyük olur.

³⁴ Bugoslavski, 1994: 326.

³⁵ Tunalı, 2004: 81.

³⁶ Plehanov, 1987: 39.

³⁷ Lukacs, 1992: 259-260.

Eserde sadece öz gösterip biçimi de yok saymak büyük bir yanlışlıktır. Sanat biçim vermektir. Yani bir özü ancak biçimlendirerek sunabiliriz. Bu nedenle heykelde biçimi yok saymayız. Toplumsal bir nesnenin, bir çalışma ürününün biçimi doğrudan doğruya o nesnenin işlevine bağlı olarak ortaya çıkar. İnsan kendi işini görmek amacıyla birçok nesneye biçim vermiştir. Kısaca biçim toplumsal bir amacın göstergesidir. Biçim somutlaşmış toplumsal yaşantıdır³⁸. Biçim her şeyden önce öze bağımlıdır. Onun altında yer alan ve öze hizmet eden bir öge olarak oluşur. Biçim tek başına tekil bir şey olmayıp öze bağlı olan yani somut bir tümelin özelliğidir, bundan da soyutlanamaz. Soyutlanan biçim, somut oluşun içinde olamaz. Biçimin görece bir bağımsızlığı vardır. Biçimi içerikle olan ilişkisi birçok bakımdan kendi etkinliğine bağlıdır ama sorunun özünü değiştirmez³⁹. Bunun için öncelik devamlı özündür.

Yaratım, oluşum sürecinde öz ile biçim arasında yer alan bu diyalektik ilişki içinde belli bir sınırın olmadığı görülür. Sanatta, eserde her şey biçim olduğu kadar her şey özdü de, bunların arasındaki sınırı belirlemek zordur hatta yoktur. Bir eserin özü kendi biçiminin anlamıdır. Onu oluşturan simgenin öz ileti amacıdır ve o eserden çıkan toplumsal bildirimdir. Bu nedenle bir yapıtın değeri verdiği iletimin niteliğine bağlıdır⁴⁰. İnsanların bir esere duydukları ilginin alt yapısında, iletinin niteliğiyle birlikte toplumsal bilincin, ihtiyaçları ne kadar karşılayabildiğiyle nitelenir. Sonuç olarak biçim, özün maddeleşmesidir ya da “somutlaşmış toplumsal yaşantısıdır”. Eski biçimleri yıkıp, değiştirip yeni biçimler yaratmak için her zaman yeni bir toplumsal özün olması gerekir⁴¹. Bunun içindir ki biçim hemen kalıplaşabilir; ama öz, toplum ile birlikte sürekli bir devinim içindedir ve değişir.

Üslup sanat yapıtının yapısındaki yasallıkları gösterir. Üslup, yaratanın sonuçlarını içinde saptandığı belirli biçimler sistemidir. Biçim öğelerin karşılıklı geçişik, genellikle de karşılıklı bağımlı oluşlarının doğrudan kendi anlatımıdır. Üslup, bölünmez bir ideolojik ve sanatsal soruna çözüm getirmek üzere ortaya çıkar. Üslup, belli bir içeriğin buyruğu altında olmakla birlikte biçimin bir niteliği olup, yapısının yansımasıdır. Üslup, birden çok anlamı ve boyutu kendi içinde taşımaktadır. Üslup, bir grup sanatçının yapıtlarını olduğu kadar, belirli bir dönemin sanatını da göstermek için kullanabilmektedir⁴². Hellenistik dönem içerisinde belirgin iki üslup ön plana çıkmaktadır: Barok ve Rokoko. Barok üslupta durgunluk yoktur.

³⁸ Fischer, 2005: 149.

³⁹ Kagan, 1993: 441.

⁴⁰ Fischer, 2005: 139.

⁴¹ Tunali, 2004: 82.

⁴² Kagan, 1993: 661-662.

*B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 160-183*
*B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 160-183*

Yüzler korkunun, sıkıntının ve şehvetin içindedir⁴³. Çeşitli duygular, yoğun bir hareketlilik sağlamak için verilir. Barok üslupta karakteristik yapı öne çıkar⁴⁴. Rokoko diğer bir ifadeyle dekoratif bir üsluptur⁴⁵. Dekoratif süsleme, eğlence niteliği taşımasıyla birlikte belli bir isteği, bilinci ve yaşamı da gösterir. Rokoko barok üslubun karşıtı bir durum olarak ortaya çıkmıştır. İkisinde de belli biçimsel nitelikler aynı olmakla birlikte, yapılış amacıyla farklılık göstermektedir. Barok üslupla yaratılan bazı eserlerin görsel - ideolojik bir nitelikle baskın bir biçim anlatımını görebiliriz. Hakim sınıf kuvvetli anlatımla ya da biçimle gücünü gösterir. Rokoko belli bir hakim sınıfın anlatımıdır ama daha çok zenginliğin, eğlencenin, cinselliğin ve şehvetin üslubuydu. Hellenistik dönem içerisindeki bu iki üslubu incelerken o çağın toplumsal koşullarını, akımlarını, çelişmelerini, sınıf ilişkilerini ve siyasal ekonomik yapıların mutlaka göz önünde tutmak gerek.

4.1.Sarhoş Kadın, Yaşlı Pazarcı Kadın ve Yaşlı Çoban Heykelleri

Normal boyutlarıyla yansıtılan sarhoş yaşlı kadın (Levha 1; 1)⁴⁶ heykeli, sepetinde taşıdığı şeyle betimlenen pazarcı yaşlı kadın (Levha 1; 2)⁴⁷ heykeli ve yaşamak için çalışmakta olan yaşlı çoban (Levha 1; 3)⁴⁸ heykeline baktığımızda bunların gerçek görseleğe bağlı kalınarak, heykeltıraş tarafından yapılmış eserlerdir⁴⁹. Hellenistik dönemde ortaya çıkan bu heykeller realist anlayışın birer örnekleridir⁵⁰. Sarhoş yaşlı kadın yere oturmuş ve bir şarap küpünü⁵¹ elleri arasına almış ve başı hafifçe yukarı doğru kaldırılmış pozisyonda durmaktadır. Ağzında dişleri yoktur, bedeni zayıflıktan çökmüş ve kemikleri belirgin bir halde görülmektedir. Kısaca bedeni bozulmuş bir durumdadır. Yaşlı pazarcı kadın artık yaşından dolayı ve yıllarca belli bir emeğin sonucunda yorulmuş ve vücudu öne doğru eğilmiş bir durumdadır. Bu basit bir yaşantının gösterimiydi. Yaşlı çoban, artık yorgunluktan çökmüştür. Vücudu ve yaşamı heykeltıraş tarafından oldukça gerçekçi bir biçimde verilmiştir. Bu Hellenistik dönemin ve heykeltıraşın realist anlayışının ürünüydü. Böyle bir heykelin yapımını bir pazarcının, çobanın, kısaca fakir bir insanın karşılaması çok zordur hatta

⁴³ Yetkin, 1977: 12.

⁴⁴ Sözen ve Tanyeli, 1995: 36; Pollitt, 1988: 111.

⁴⁵ Bieber, 1955: 136.

⁴⁶ Moreno, 1994: 223, res. 294.

⁴⁷ Zschietzschmann, 1955: 195, res. 145.

⁴⁸ Gardner, 2007: 374, res. 10.

⁴⁹ Groix and Tansey, 1976: 174.

⁵⁰ Ridgway, 2001: 333.

⁵¹ Yaşlı kadının elinde tuttuğu küp "Lagyno" olarak bilinen bir tiptir. Bu tip İskenderiye'de "Lagynophoria" adı verilen bir içki festivaline aittir.

imkânsızdır. O zaman bu heykeller neyin işaretiydi ve heykeltıraş bunları neden yapmıştı?

Yapılan bu heykeller çeşitli konuları oluşturabilir. Çoban, pazarcı, sarhoş... gibi biçimlendirmeler özel bir durumdur⁵². Heykeltıraşın bakış açısına heykelin özü ile birlikte biçimini değiştirebilmektedir. Bu sosyal bir gerçekliktir. Hellenistik dönemde sosyal ve politik değişimler oluşmuştur. Bu değişimler Yunan ve Doğu kültürünü etkilenmiştir. İnsanların bu yaşamsal değişimleri onların düşünsel değişimlerine yol açmıştır. Heykeltıraşlık eserleri sipariş verenler de olduğu kadar bu eserleri yapan heykeltıraş içinde bu değişim bir gerçekliktir. Heykeltıraş, yaptığı eserde toplumsal bilincinin kendine özgü anlatımını eserine yansıtır. Heykeltıraş burada sadece kendisi için değil, içinde yaşadığı toplumun duygu ve düşüncelerini de temsil ettiği unutulmamalıdır. Birey kendini toplumdaki asla soyutlayamaz, o daima sosyalleşen bir varlıktır. Bu durumda, toplumsal bilinçte yer alan büyük küçük, kalıcı-geçici, kısaca devrimsel ve evrimsel diyalektik değişimler heykeltıraşın mutlaka eserine yansır. Toplumsal bilincin değişimi heykeltıraşın eserine içeriksel bir hareketlilik kazandırır. Gerçek olan, yaratılan eserin kendi dönemiyle bağlantılı olmasıdır. Heykeltıraş tarafından oluşturulan bu eser ya da eserler heykeltıraşın o dönemdeki toplumsal bir ürünüdür. Sarhoş kadın, pazarcı kadın, çoban adam ve benzeri eserlerde önemli olan biçimlendirme değil, onları oluşturan çağın özsel anlamıdır. Biçimsel ve soyutsal olarak bu eserlere bakmak onu çağın değişimi ve içeriğinden çıkarmak demektir ki bu insanlığın gelişimine aykırıdır. Bu eserleri, o dönemin toplumsal bilinciyle, heykeltıraşın o toplumun bir bireyi olarak görerek anlamlandırabiliriz. Bu eserleri güzellik ve çirkinlik boyutundan dışarı çıkarıp, heykeltıraşın sosyal gerçekliği ile değerlendirdiğimizde, eserlerin toplumdaki gerçek yerini bulabiliriz.

4.2.Laokoon, Farnese Boğası ve Marsyas Heykelleri

Bu heykeller vahşet ve ölümle ilgilidir. Bunlarda işlenen konulara baktığımızda konu, kutsal yargının bir parçası olan ölümü ve acıyı çekmektir. Hataları, yanlışlıkları ve akılsızlıkları yüzünden cezalandırılmış kişileri heykellerde görmekteyiz. Heykeller acı hissini en güzel şekilde yansıtmıştır.

Laokoon vahşet ve ölümün, acının en iyi şekilde yansıtıldığı bir grup heykeldir. Laokoon (Levha 1; 4)⁵³ heykeli 1506 yılında Roma'da Esquilene tepesinde bulunmuştur. Troyalı rahip Laokoon ile oğullarına bir sunakta yılanların saldırmasını konu alır⁵⁴. Bu heykeli üç Rhodoslu heykeltıraş olan

⁵² Pollitt, 1988: 141.

⁵³ Lullies, 1956: res. 262.

⁵⁴ Ridgway, 2002: 87.

*B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 160-183*
*B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 160-183*

Hegasandros, Polydoros ve Athenadoros adlı heykeltıraşlar yapmıştır⁵⁵. Laokoon'un dramını anlatan Vergilius'un Aeneas Destanı'dır. Destan da olay şöyle anlatır: "Poseidon'un rahibi olan Laokoon, sunaklar önünde bir boğa kurban ediyor. Tenedos (Bozcaada) tarafından iki yılan çıkar ve sahile doğru gelir. Yılanlar Laokoon'a doğru ilerler önce oğlunun vücuduna dolanırlar, sonra onlara yardıma koşan Laokoon'u da sararlar iki kere belinden iki kere boynundan, Laokoon elleriyle düğümü çözmeye çalışır ve müthiş bağırsıklar gökyüzüne doğru yükselir"⁵⁶. Rhodoslu üç heykeltıraş tarafından bu olay olağanüstü bir biçimde yansıtılmıştır. Izdırıp, acı sanki en yoğun şekilde mermeri parçalayıp dışarıya çıkıyordu. Laokoon, Apollon tarafından cezalandırılmıştı. Apollon'nun bu cezayı vermesinin birinci sebebi Laokoon'un Apollon tapınağında tanrını heykelinin önünde eşiyile sevişmesidir. Cezanın ikincisi sebebi ise tahta atı Troya'ya alınmasının engellemesidir.⁵⁷ Sophokles'in trajedisinde Laokoon, Apollon'nun bekar kalması gereken rahibidir ve evlendiği için oğulları yılanlar tarafından ölümle cezalandırılır⁵⁸. Laokoon heykelinde içerikten önce, konunun dramatikliğinde ve kişilerin yapısal derinliğinde öz ortaya çıkmaktadır. Bu öğeler olmasaydı, bu yapıt düşünülemezdi. Laokoon heykelinin içeriğinin biçimsel olarak somutlaştırılışı bunlarla oluşur. Heykel, olayın dramatikliğini, gerilimini olayın özünden alarak biçime yansıtmaktadır. Laokoon nedeni ne olursa olsun sonuçta tanrıların isteklerine uymayışın cezasını çekmiştir. Bu heykel, tanrıların kendilerine uymayanları ve görevlerini yapmayanları cezalandırıldığını göstermektedir. Ama diğer bir ileti ise kralın ve hakim sınıfın gücünü kabul etmeyenlerin sonunun ne olduğudur.

Farnese Boğası (Levha 1; 5)⁵⁹ grubu da öd ve cezanın sonucunun ne olduğunu yansıtan gruptan biridir. Bu grup, 1456 yılında Caracalla hamamlarında bulunmuştur⁶⁰. Grupta Amphibia ve Zethos tarafından cezalandırılan Dirke konu edilir. Bu grubu yapan heykeltıraşlar Plinius'un bahsettiği Trallesli Apollonios ve Tauriskos'tur⁶¹. Zeus ile Antrope'nin ikiz çocukları vardır. Biri Amphion diğer Zethos'tur. Antrope ikiz çocukları doğurunca amcası Lykos tarafından Boeotron kraliçesi Dirke'ye⁶² köle olarak verildi. Günün birinde Antrope Dirke'nin yanından kaçarak oğullarının yanına gelir ve onlardan intikamının alınmasını ister. Çocuklar Thebai'ye dönerek Lykos'u öldürürler ve daha sonra Dirke'yi azgın bir

⁵⁵ Bieber, 1955: 132; Plinius, Naturalis Historia, 34-86.

⁵⁶ Vergilius, Aeneas: 15-16.

⁵⁷ Erhat, 1978: 209.

⁵⁸ Smith, 2002: 112.

⁵⁹ Salis, 1953: res. 24.

⁶⁰ Richter, 1970: 240.

⁶¹ Pollitt, 1988: 118; Bieber, 1955: s. 134.

⁶² A.g.e. 1988: 117.

boğanın boynuzlarına saçlarıyla bağlayıp boğayı salıverirler ve Dirke kayaların üzerinde can verir⁶³. Cezalandırma yine simgeleştirilerek anlatılmıştır. Farnese Boğası grubu biçimsel olarak oluşturulurken içeriksel ya da özsel bildirinin kendisi oluyordu. Eser biçimlenmesiyle başlayıp, eserin bildiri iletilme işlevine uzanan bir süreçti. Yapıtın temelini algılamak için o eserin yani Farnese Boğası'nın toplumsal işlevini bilmek gerekir: güçlüler tarafından cezalandırılma.

Acı kendini adeta Marsyas'da bulmuştur. Asılan Marsyas (Levha 1; 6)⁶⁴ heykelinin birçok kopyası yapılmıştır. Marsyas'ın bu acıyı çekmesinin nedeni Apollon ile yapılan yarışmadır. Yarışmayı Apollon kazanır ve Marsyas bir ağaca bağlanarak derisi yüzülür⁶⁵. Marsyas kendini beğenmişlik ve aşırı gururun sonucunda tanrısal bir cezanın sonucuna katlanır. Marsyas vahşi hayvansal bir portre ile gösterilir. Marsyas motifinin bu şekilde ortaya çıkarılıp işlenmesinin simgesel değerleri mutlaka bulunmaktadır.

Bu simgesel değerlerin tarihsel bir durumla ilişkili olması gerekmektedir. Genç Seleukos kralı III Antiochos şehri zorla ele geçirmeye çalışan Akharos'u zalimce cezalandırdı. Akharos⁶⁶, M.Ö. 223-222 yılında büyük bir orduyla Suriye'den hareket eder ve Torosları aşarak Küçük Asya'ya girer. Bergama kralı I Attalos ile bir yıl gibi kısa bir sürede karşılaştıkları her yerde yendi. II Antiochos Hieraks tarafından kaybedilen bütün Seleukos topraklarını geri aldı. Kısa bir süre sonra M.Ö. 220 yılında kendisini Frigya'nın Laodikeia kentinde kral ilan etti⁶⁷. Bu gücüyle birlikte III Attalos karşı geldi. Bunun üzerine M.Ö. 213'te Sardes'te yakalandı, parçalanarak kellesi uçuruldu ve çarpmıha gerildi. Başı da bir eşek postuna dikildi⁶⁸. Marsyas ile Akharos'un efendilerine, krallarına veya tanrılarına karşı gelmeleri sonucu zalimce cezalandırılmalarıdır. Marsyas heykeli, öze biçim verme ve bu özü iletmedir. Marsyas heykelinin bu iletimsel yönüyle biçimsel özelliğini aşarak, belli bir şeyin göstergesi olduğunu niteler. Biçim, özün anlamıyla birleştiğinde kendi biçimsel özelliğini aşıp toplumsal bir iletiye ulaşıyor.

4.3. Aphrodite ve Çıplaklık

Çıplak Aphroditeler, Hellenistik dönemde yapılan heykelerde en çarpıcı ve en dikkat çekici gruptur. Hellenistik dönemde Aphrodite heykelleri zarıflığe, cinselliğe, lükse değer verilen ve tutkunun da öz-biçim

⁶³ Erhat, 1978: 37.

⁶⁴ Moreno, 1994: 237, res. 310.

⁶⁵ Erhat, 1978: 218-219.

⁶⁶ Akharos, IV Seleukos Antiochos'un yeğenidir. IV Antiochos, Akharos'u Küçük Asya'nın genel valiliğine atamıştır. Arslan, 2007: 60; Ma, 2002: 54.

⁶⁷ Arslan, 2007: 60, d.n. 275.

⁶⁸ Smith, 2002: 110.

*B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 160-183*
*B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 160-183*

olarak doruğa çıkışıdır⁶⁹. Aphrodite cinsel aşkın tanrıçasıydı⁷⁰. Aphrodite'nin heykellerinin biçimsel değişimi, başlangıçtan Hellenistik döneme kadar farklılık gösterir. Bu değişimin özünde de toplumsal gelişim yatmaktadır. Aphrodite M.Ö. 5. yüzyılın sonlarına doğru erotik ya da çıplaklık yönü yavaş yavaş vurgulanmaya başlandı⁷¹. Bu zaman diliminde olabilecek en iyi biçimdir. Çıplak Aphrodite heykelleri zaman içerisinde ideal bir biçim kovuşarak erkek voyerizminin (çıplak kadınları gizli seyretmek)⁷² odak noktası durumuna geldi. Aphrodite'nin çıkışı ve hızlı bir şekilde yaygınlaşması hem kadının sosyal durumunun değişimini hem de erkeklerin bakışının değişikliğini gösterir. Erkek tavrının değişimi ve kadının özgürlüğü kendini edebiyatta ve şiirde de gösterir⁷³. Önemli faktörlerden biri de Makedonyalı krallardır. Genel bir boyutta monarşi, demokratik şehirde egemen erkek rolünü azalttı. Hellenistik dönemde kraliçenin halk arasında kazandığı yüksek mevki diğer kadınlar için önemli bir örnek oldu⁷⁴. Çıplak Aphroditeler erkek erotizmini açıkça ifade eder. Ancak tüm çıplaklığına rağmen edepli ve pasif bir şekilde de gösteriliyordu. Heykellerinde cinsel bölgelerinin ayrıntılı işlenmemesi ve kısmen de örtülü olarak gösterilmesi de bu pasifliğin göstergesi olarak görülür.

M.Ö. IV. yüzyılda Praxsiteles'in yaptığı Knidoslu Aphrodite (Levha 2; 7)⁷⁵ heykeli yapıldığı zamanında büyük bir şaşkınlık yarattı. Bu dönem yeniliğin, kalıpların kırıldığı ve bilinçaltında yatan duyguların bir şekilde heykele yansıdığı bir dönem veya süreçti. Tanrı ve tanrıça heykellerinde kendilerine yüklenen bir sorumluluk ve ağırlık vardı. Ancak M.Ö. IV. yüzyılda bu kırılmaya başlandı. Özellikle Aphrodite ile bu kalıp kırılmıştı. Tanrıçanın cinsellik yönü cesur bir biçimde yansıtılmıştı. Yunan toplumu Aphrodite'nin cinsel ve erotik tarafının bilincinde olmasına rağmen bunu biçimsel anlamda tam yansıtamamıştı. Bunun kırılması Praxsiteles'in Aphrodites'iyle olmuştur. Bunun nedeni elbette ki sosyal, siyasal gelişimin temelinde oluyordu. Kadının toplumdaki sosyal değişimi belirgindi. Praxsiteles bu değişimin içinde bulunarak ve bunu gözlemleyen bir sanatçı olarak Knidoslu Aphrodite heykelinde bu değişimi yansıtmıştır. Praxsiteles hem kendi bilinçaltının hem de toplumdaki erkeklerin bilinçaltının erotizmini artık gün yüzüne çıkarmıştı. Heykel, cinsel çekiciliği, zarafeti ve

⁶⁹ Pischel, 1981: 107.

⁷⁰ Erhat, 1978: 45-47.

⁷¹ Bu çıplaklık yine de belirgin olarak verilemiyordu. Bu döneme örnek Aphrodite heykelleri olarak; Aphrodite Frejus, Smyrna Aphrodite, Aphrodite Valentini, Yaslanan Aphrodite, Silahlanmış Aphrodite heykelleri sayılabilir. Boardman, 2005: 213-215, res. 197-213-215-216-217.

⁷² Smith, 2002: 84.

⁷³ Clark, 1990: 88.

⁷⁴ Smith, 2002: 84.

⁷⁵ A.g.e.: 95, res. 98.

yumuşak formları ile erkek benliğinin dışavurumuyla ve bu özellikleri ile beraber Hellenistik dönemde yaratılan kadın betimine de öncülük etmiştir.

Çömelen Aphrodite (Levha 2; 8)⁷⁶ heykeli Bithynialı Doidalses tarafından yapıldı⁷⁷. Hellenistik dönemin en dikkat çekici ve etkileyici Aphrodite heykellerinden biridir. Heykel erkek erotizminin istek veya bakış açısını en iyi şekilde yansıtmaktadır. Heykelin biçim özelliklerine baktığımızda geniş kalça, dolgun bacaklar, yukarıdan aşağıya genişleyen ve daralan bir vücut biçimlendirilmiştir. Baş, dinamik bir şekilde dönmüş, güçlü bir ifade kazanmıştır. Oval ve sevecen bir yüz ifadesi görülmektedir. Doidalses, Çömelen Aphrodite heykeliyle biçimsel bir ifadeyi yansıtmakla esasta bir cinsel bir istek uyandıran bir öz katmıştır. Heykel kütsel ifadesinden sıyrılmış ve gerçek bir ifadeye bürünmüştür. Doidalses, Aphrodite'nin anlık durumunu en iyi şekilde yansıtarak cinsellik, ürkeklik ve sevecenliğiyle erkek bilincinin ve özünün içine girmiştir. Duruş, günlük bir hayattan alınmış gibi gösterilerek, Aphrodite'nin ulaşılmaz, soyut bir anlamdan çıkarılıp sanki her an yanınızda olacak veya yakalayıp göreceğiniz bir somutluk kazandırılıp onu erkek dünyasının başköşesine oturtuyordu.

Meloslu Aphrodite (Levha 2; 9)⁷⁸ heykeli, Hellenistik dönemin önemli Aphrodite heykellerindedir. Toplumun değişimlerinin güzel bir ifadesidir. Belirli bir anda, bir toplumda ya da sınıfta egemen olan güzellik anlayışı toplumun ya da sınıfın yaşayış şartlarına göre değişmektedir. Bu güzellik anlayışı fiziksel değişimi de içinde taşır. Meloslu Aphrodite, yüksek barok üslubunun klasik çizgide biçimlenmesidir⁷⁹. Heykelde Praxsiteles'in biçimsel yumuşak anlatımını görmekteyiz. Ancak aşırı boylu gösterme ve vücudun dolgun ifadesi barok özellikleri hissettirmektedir. Bu toplumun fiziksel anlamda bakış açısının değişiminin de göstergesidir. Aphrodite ağır, vakur duruşunun ve vücut güzelliğini teşhir eden ama klasik bir kadın duruşuyla etkisini gösteriyor⁸⁰. Meloslu Aphrodite'nin yandan görülmesi amaçlanmıştır. Burada da yine sanatçının Aphrodite'nin güzel vücudu oylumlamasındaki hiçbir sertliğe ve belirsizliğe düşmeden vücudun çeşitli bölümlerini belirlemesi çok etkileyicidir⁸¹. Meloslu Aphrodite ile biçimle mermere en şehvetli ve en arzu edilen bir özü vermiştir. Meloslu Aphrodite biçimsel gelişiminde barok üslubu klasik bir yorum olarak karşımıza

⁷⁶ Smith, 2002: 97, res. 102.

⁷⁷ Ridgway, 2001: 230.

⁷⁸ Lullies, 1956: res. 254.

⁷⁹ Clark, 1990: 89.

⁸⁰ Turani, 1997: 117.

⁸¹ Gombrich, 1999: 105.

*B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 160-183*
*B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 160-183*

çıkıyor⁸² ama öz olarak Praxsiteles'in M.Ö. IV. yüzyılda yarattığı cesareti ne kadar yansıtabildiğine de bakılmalıdır.

4.4.Hermaphrodite Grubu, Uyuyan Satyr, Pan ve Daphne, Apollon Heykelleri

Hermaphrodite, Satyr, Pan Dionysos dünyasının bir parçasıdır. Bu dünyanın eğlence, zevk ve şehvetin birer sembolleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu grubun ya da bu başlıkta incelenecek olan heykellere baktığımızda eğlence boyutuyla beraber cinsellik iletisini de içinde taşımaktadır. Bu cinsellik heykelleri hem biçimsel hem de özsel anlamda uyumlarını iyi sergilemektedir. Bu uyum, dönemin özsel bakışının biçimsel yansımasıydı. Bu yansıma, erkek hakim toplumun yaşamı ve bilincin arkasında var olan sapkınlığın ve kültürünün yansımasıydı. Bu heykeller veya Dionysos dünyası aynı zamanda Hellenistik dönemin rokoko üslubunun birer parçasıydılar. İncelik, zarafet, kibarlık toplumdaki gibi gözükse de toplumun içinden-özellikle erkek dünyası- bir üslup, biçim olarak karşımızda durur⁸³. Erkekler kadın cinsini içine soktukları durum yüzünden, ondan yüz çevirerek ve onu aşağılayarak coşkularını, doyumlarını hem cinslerinde aramışlardır⁸⁴. Bu dönem içerisinde erkekler var olduğu topluluk içinde hemcinslerine yakınlık duymuşlardır. Erkeklerin hemcinslerine karşı beslemiş oldukları sevgi ve cinsellik nedeni ise kadınların çoğunlukla eve kapatılmaları, toplum içerisinde hor görmelerinin sonucuydu.

Hermaphrodite heykeli (Levha 2; 10)⁸⁵ önemli bir iletinin ürünüdür. Hermaphrodite⁸⁶, dönemin erkek ve kadın fiziğinin beğenisinin bir aracıdır. Hermaphrodite, Hermes ile Aphrodite'nin çocuğudur⁸⁷. Hermaphrodite çift cinsiyeti üzerine oluşmuştur⁸⁸. Hermaphrodite uzun helezoni şekilde kıvrılmış ve uzanan bir figürdür. Heykele arkadan bakıldığında oldukça etkileyicidir ve verilmek istenen de budur. Ancak heykelin diğer bir yönünden bakıldığında heykelin gerçek cinsiyeti kimliği ortaya çıkar⁸⁹. Heykeltıraş figüre verdiği biçimsel duruş ve anlamla ilk bakışta kadınsı bir pozisyon vermiş ama sürprizi başka yöne çekmiştir. Heykeltıraş hem dişiliği hem de mitolojik boyutu izleyiciye sunmuştur. Bu beğeni elbette erkek

⁸² Meloslu Aphrodite heykelinin biçimsel özelliğiyle Praxsiteles alıntısıdır. Stewart, 1990: 224. Heykeldeki proporsiyon durumu da dikkat çekicidir. Pedley, 1998: 201.

⁸³ Karaalioglu, 1975: 313.

⁸⁴ Türche, 1997: 73.

⁸⁵ Stewart, 1990: res. 819.

⁸⁶ Boardman, 2005: 233.

⁸⁷ Erhat, 1978: 151.

⁸⁸ Pollitt, 1988: 149.

⁸⁹ Ridgway, C.I. 2001: 329.

beğenisinin bakışıdır. Bu dönem ile diğer dönemlerde de kısacası antik dünya da tartışılan bir gerçeği görüyoruz. Kadın mı yoksa erkek mi en ideal biçimdedir. Bu problemin nedeni erkeklerin hemcinslerine yönelmesiydi. Hermaphrodite, özünün en iyi şekilde biçimlenmiş halidir. Heykeltıraş sadece erkeksi yönünün vurgusunda kalmamış aynı zamanda kadınsı yönüyle de iletisini belli bir biçimde aktarmıştır. Heykeltıraş, birey olarak toplumunun parçası olması ve aynı zamanda bir erkek bilincine sahip olması, onu yaşadığı toplumsal bilincin bir ürünü olarak ortaya çıkarıyor. Heykeltıraş Aphrodite'ye rakip olarak Hellenistik dönem kültüründe Hermaphrodite'yi biçimsel yetisiyle erkek dünyasına sunmuştur.

Satyr ve Hermaphrodite (Levha 2; 11)⁹⁰ grubu dikkat çekici bir kompozisyonudur. Grup, her cepheden izlenebilir bir özelliğe sahiptir. Gruba baktığımızda birbirinin içine geçmiş figürleri görmekteyiz. Kimlikler ve hareketleri sanki çözülmeyi bekler gibidir. Grup mermer kütesinden sıyrılıp sanki hareket eder hissi uyandırmaktadır. Hermaphrodite Satyr'in bacakları arasından kaçmaya çalışırken eliyle Satyr'in yüzünü iter. Satyr, bu hareketi üzerine geri düşer gibi biçimlenir⁹¹. Figürler ince, zarif bir biçimde betimlenmiştir. Dönemin rokoko üslubunun anlayışına uygun bir biçimde oluşmuştur. Böyle hareketli ve her cepheden izlenmeye açık olarak yapılan grup muhtemelen açık bir alanda sergilenmiştir ya da açık bir alana koyulmuştur. Bu belli bir sınıfın niteliğinin de simgesidir. Rokoko bir çeşit dekoratif demekse bu dekoratif anlayışı uygulamak ve seyretmek de elbette belli bir sınıfın hakkı olarak ortaya çıkar. Rokoko zenginleşen, herhangi bir kaygı duymayan, hayattan zevk alan, eğlence ve şehvetin hakim olduğu üst sınıfın bir üslubu olarak da karşımıza çıkar.

Uyuyan Satyr (Levha 3; 12)⁹² heykeli dikkatli bakılınca kimliğini göstermektedir. Tahrik edici duruşuyla uyuyan genç, dikkatlice bakıldığında kulakları ve oturduğu hayvan postu sayesinde Satyr olduğunu belirtir. Kayalık bir alanda veya bir kayanın üzerinde dinlenir bir biçimde nitelenir⁹³. Satyr, yaygın vücuduyla doğal, açık bir tavırla yatmaktadır. Hermaphrodite'nin heteroerotik biçiminde değil, erkek topluma aynı cinse ilgi duyan bir homoerotik bir biçim sergiler⁹⁴. Heykelin biçimsel özelliğine baktığımızda yoğun bir baroksal ifadeyle sunulmuş vücudunu görmekteyiz. Bu üslup onu çarpıcı bir duruma sokmaktadır. Homoerotik duyguların yoğun bir şekilde vurgulanması ya da açığa çıkarılmasında heykeltıraş esere önemli bir biçimsel vurgu yapmaktadır. Satyr'in Dionysos dünyasındaki konumu,

⁹⁰ Stewart, 1990: res. 727. Bu gruba Symplegmata denir. Birbirine dolaşanlar demektir. Heykelerde genellikle erotik gruplar için kullanılır. Pollitt, 1988: 131.

⁹¹ Smith, 2002: 135; Bieber, 1955:147.

⁹² Lullies, 1956: res. 234; Turani, 1997: 177-178.

⁹³ Ridgway, 2001: 315.

⁹⁴ Marshall, 1999: 305.

*B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 160-183*
*B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 160-183*

özü tamamen erkek dünyasının hemcinsine duyduğu ilginin bu dönemde somutlaşmasıdır. Satyr'ın mitolojik yönü, onun soyutsal alanını somut alana çekerek hayatın bir anına, özüne dönüştürmüştür. Böylece Satyr'i homoerotik bir dünya için ulaşılabilir bir biçime sokmuştur. Hellenistik dönemde yine homoerotik bir durumda sergilenen heykellerden biri de Kyrene Apollon'udur (Levha 3; 13)⁹⁵. Hellenistik dönemde Apollon dikkat çekici bir değişikliğe uğrayan tanrılardan biridir. Apollon genç ve güzel olarak biçimlendirilmiştir⁹⁶. Biçime baktığımızda daha yumuşak, süzgün ve kadınsı ya da ephemenik bir durumdadır. Heykele baktığımızda heykeltıraş, kumaşı Apollon'un baldırının, kalçasının etrafından dolaştırıp cinsel organının altından geçirmiştir. Böylece heykeltıraş homoerotik bir vurguyu açıkça göstermiştir. Apollon'un bu genç, yakışıklı, çekici ve homoerotik vurgusu ve biçimsel durumuna da baktığımızda da bize Meloslu Aphrodite'yi hatırlatmaktadır. Heykeltıraş, Apollon'u açıkça Aphrodite'yi kışkandıracak bir biçimde betimler. Pan ve Daphne (Levha 3; 14)⁹⁷ grubuna baktığımızda da yine erotik çağrışımlar kendini göstermektedir. Erotik bir tip çizen Pan ve Daphne bir Symplegmata'dır. Bu grup Heliodoros tarafından yapılmıştır⁹⁸. Pan'ın Daphne'ye müzik dersi vermesi konu olarak alınmıştır⁹⁹. Bu dersin biçim ve anlatımda açıkça erotik anlatıma doğru çekilmiştir. Dionysos dünyasının bu şehvet meraklısı Pan, kendisine biçilen betimlemeyle saf Daphne'ye yaklaşımı antik dünyanın genç erkeklere yaklaşımını ve şehvetini açıkça betimlemiştir.

Hellenistik dönemde gösterilebilecek Aphrodite, Eros ve Pan (Levha 3; 15)¹⁰⁰ Satyr ve Dionysos (Levha 3; 16) ve Eros-Psykhe (Levha 3; 17)¹⁰¹ heykelleri kısacası Dionysos dünyası bir dönemin yaşantısının simgeleridir. Eros ile Psykhe'nin¹⁰² simgesel olarak sevgi ve ruh birliğinin yansıtılması belli sınıfları yaşantının vazgeçilmez bir unsuru olarak ortaya çıkar. Sevgi ve ruh birliği karşıt cinsler arasında olabildiği gibi hem cinsler arasında da olabiliyordu. Bu anlayış dönemin, antik çağın kültürel bir özelliğidir ve yadsınamaz. Dionysos dünyasının özellikle yansıtılması, dönemin belirgin üslubu olan rokokonun biçimsel ve özsel bir gerçeğidir. Üslup, kullanılan dönemin şartlarına ve hakim sınıfın anlayışına göre belirlenmektedir. Bu üslup barok ya da rokoko fark etmez; önemli olan heykeltıraşın, toplumun ve hakim sınıfın toplumsal bilincinin düzeyidir. Bu toplumsal bilinç üslubun

⁹⁵ Stewart, 1990. Apollon Kitharasıyla ilgili bir başka çalışma olarak; Roccas, 1998: 261-270.

⁹⁶ Pollitt, 1988: 174.

⁹⁷ Smith, 2002: 151, res. 160.

⁹⁸ Pollitt, 1988: 130; Smith, 2002: 135.

⁹⁹ Erhat, 1978: 89-90.

¹⁰⁰ Stewart, 1990: res. 834.

¹⁰¹ Klein, 1921: 51, res. 17,11, Satyr ve Dionysos ile ilgili bir çalışma olarak; Smith, 1998: 253-260.

¹⁰² Erhat, 1978: 282.

dinamiği olmuştur. Bu dinamik, içinde tutucu bir yön çizerken özler genelde devinim halde olmaktadır. Bu hareketlilik olmasaydı bu dönemde ilk defa ortaya çıkan figürler ve yansıtılmaktan çekinilen konular biçimlenemezdi.

SONUÇ

Hellenistik dönemle birlikte insanların yaşam tarzları, kültürleri ve sosyal-ekonomik yapıları değişime uğramıştır. Bu değişim insanların düşüncelerini de değiştirmiş, toplumsal bilinçlerinde yeni bir açılıma geçişini sağlamıştır. Bu değişim kendini hem heykeltıraş hem de bu heykelleri alan ya da yaptırandan da kendisini göstermiştir. Heykeltıraşın yaptığı eserlerde mutlaka kendi yaşamının toplumsal bilincinin etkileri görülmüştür. Çünkü birey toplumun bir üyesidir ve ondan soyutlanamazlar. Heykeltıraş yaşadığı toplumun duygu, düşünce ve bilincini yaşayarak yansıtır. Bu süreç üst sınıfta bilincini değiştirdi. Hellenistik krallar ya da zenginler kendi varlıklarını göstermek, devamlılıklarını sağlamak, yaptıkları başarıları kanıtlamak ve ulus için önemli olan şeyleri somutlaştırmak için heykeltıraşlık eserlerden yararlanmışlardır. Bu eserler, Hellenistik krallıkların kurulduğu yerin etnik özellikleriyle de desteklenmiştir. Toplumsal bilincin evrimsel gelişimi sonuçta heykel sanatında da bir dönüşüme yol açmıştır. Önemli olan Hellenistik dönemde heykel sanatının ne oranda kendi çağını ve toplumunu yansıttığı sorunudur. Heykeltıraş ya da heykeltıraşlık eserler bu dönemin toplumsal bilincini ve toplumsal duygusunu yansıttığı sürece toplumun bir göstergesi, aynası olarak görülür ve bir değer kazanır. Bu toplumsal gelişimler, dinamikler heykel sanatının içeriğinin bir ivmesi haline gelir ve onu da değişimin içine sokar. Hellenistik dönemde ortaya çıkan çeşitli konular ve üsluplar bunun göstergesidir. Toplumsal bilincin gelişmesi süreciyle heykel sanatının değişime uğraması Hellenistik dönemin genel bir sonucudur. Toplumsal bilinç kendi öz dinamiğinde çok çeşitlilik gösterir ama bunu diyalektik bir bağ içinde sağlar. Bu çeşitleme de siyasal, sosyal, ekonomik gelişmeler ve bilinçlenmeler olduğu kadar felsefi ve dinsel anlamda da bu çeşitliliğin içinde bulunur. Bu yapılar Hellenistik dönem heykel sanatı içinde çeşitliliği oluşturduğundan içeriksel olarak bütün bu değişimleri kendi içinde hissetmiştir.

Hellenistik dönem heykel sanatı soyutsal bir anlatım üzerine değil, somutsal anlatım üzerinde oluşmuştur. Heykel döneminin içeriğini, yaşamını, duygu ve düşüncelerini kendine alarak işlemiş ve ileti olarak yansıtmıştır. Hellenistik heykel sadece biçimsel olarak değil, toplumsal bilincin yansınmasıyla duygu ve düşüncesi ile toplumun isteklerini, özlemlerini kendinde toplayarak biçimlendirmiş ya da somutlaştırmıştır. Düşünceler, anlatılar ve iletiler nesnelleştiği zaman belli bir anlam ve etkinliği olur.

- B. E. Sönmez / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4(2015) 160-183
 B. E. Sönmez / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences* 4(2015) 160-183

Hellenistik dönem heykel sanatı bu iletinin bir parçasıdır. Heykel sanatı bu değeri yaratanlar ile bu iletiyi alan toplum arasında bir aracıdır. Bu nedenle Hellenistik dönem heykel sanatına dönemin toplumsal bilincinin etkisi açıkça kendini göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Arslan, M. (2007). *Romanın Büyük Düşmanı Mithradates VI Eupator*, İstanbul: Odin Yayıncılık.
- Bazin, G. (1998). *Sanat Tarihi*, (Çev.) Üzra Nural-Selahattin Hilav, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Bieber, M. (1955). *The Sculpture of the Hellenistic Age*, Columbia University Press.
- Boardman, J. (2005). *Yunan Sanatı*, (Çev.) Yasemin İlseven, İstanbul: Homer Kitabevi.
- Boguslavski, Karpuşin ve Rakitov (1994). *Diyalektik ve Tarihsel Materyalizmin ABECESİ*, (Çev.) Vahap S. Erdoğan, Ankara: Sol Yayınları.
- Burkert, W. (1999). *İlkçağ Gizem Tapıları*, (Çev.) Sina Şener, Ankara: İmge Kitabevi.
- Clark, K. (1990). *The Nude A Study in Ideal Form*, Princeton University Press.
- Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi C.I,II*, (Çev.) Ali Berktaş, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Erhat, A. (1978). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Fischer, E. (2005). *Sanatın Gerekliliği*, (Çev.) Cevat Çapan, İstanbul: Payel Yayınları.
- Gombrich, E.H. (1999). *Sanatın Öyküsü*, (Çev.) Erol Erduran ve Ömer Erduran, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Groix, H. and Tansey, R. G. (1976). *Gardner's Art Through The Ages*, HBJ.
- Hadjinicolaoux, N. (1998). *Sanat Tarih ve Sınıf Mücadelesi*, (Çev.) Halim Spatar, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Honour, H. and Fleming, J. (1999). *A world History of Art*, Laurence King.
- Kagan, M. (1993). *Estetik ve Sanat Dersleri*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Karaalioğlu, S. K. (1975). *Edebiyat Terimleri Klavuzu*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Klein, W. (1921). *Antiken Rokoko*, Wien.
- Lukacs, G. (1992). *Estetik II*, (Çev.) Ahmet Cemal, İstanbul: Payel Yayınları.
- Lullies, R. (1956). *Griechische Plastik "Von Den Anfängen Bis Zum Ausgang Des Hellenismus"*, Hirmer Verlag München.
- Ma, J. (2002). *Antiochos III and the Cities of Western Asia Minor*, Oxford University Press.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev.) Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- B. E. Sönmez / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4(2015) 160-183
 B. E. Sönmez / *Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences* 4(2015) 160-183

- Moreno, P. (1994). *Scultura ellenistica C.I-II*, Libreria Dello Stato.
- Pedley, J. (1998). "Problems in Provenance and Patronage: A Group of Late Hellenistic Statuettes From Paestum", *Regional Schools in Hellenistic Sculpture* (Palagia vd. ed) Oxbow Monograph 90, 199-208.
- Pischel, G. (1981). *Sanat Ansiklopedisi I*, (Çev.) Hasan Kuruyazıcı ve Üstün Alsaç, İstanbul: Görsel Yayınları
- Plehanov, G.V. (1997). *Sanat ve Toplumsal Hayat*, (Çev.) Selim Mimoğlu, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Pollitt, j.j. (1988). *Art in The Hellenistic Age*, Cambridge Universty Press.
- Richter, G. (1969). *Yunan Sanatı*, (Çev.) Beral Madra, İstanbul: Cem Yayınevi.
- (1970). *The Sculpture and Sculptors of The Greeks*, Yale University Press.
- Ridgway, B. S. (2001). *Hellenistic Sculpture C.I*, The University of Wisconsin Press.
- (2000). *Hellenistic Sculpture C.II*, The University of Wisconsin Press.
- (2002). *Hellenistic Sculpture C.III*, The University of Wisconsin Press.
- Roccos, L. J. (1958). "Votive Reliefs to Apollo Kitharoidos From Asia Minor: External and Regional Influence", *Regional Schools in Hellenistic Sculpture* (Olga Palagia vd.ed), Oxbow Monograph 90, 261-270.
- Salis, A. (1953). *Die Kunst Der Griechen*, Zürich.
- Smith, R.R.R. (1998). "Hellenistic Sculpture Under the Roman Empire: Fishermen and Satyrs at Aphrodisias", *Regional Schools in Hellenistic Sculpture* (Olga Palagia vd. ed), Oxbow Monograph 90, 253-260.
- (2002). *Hellenistik Heykel*, (Çev.) Aysin Yoltar Yıldırım, İstanbul: Homer Kitabevi.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1999). *Sanat Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Stewart, A. (1990). *Greek Sculpture Vol. II: Plates*, Yale Universty Press.
- Şenel, A. (1970). *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 307.
- Turan, İ. (2004). *Estetik*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Türche, C. (1997). *Cinsiyet ve Akıl*, (Çev.) Mustafa Tüzel, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Vergilius, P. M. (1968). *Aeneas II*, (Çev.) Oktay Akşit, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No;1299.
- Vernant, J. P. (1996). *Eski Yunanda Söylen ve Toplum*, (Çev.) Mehmet Emin Özcan, Ankara: İmge Kitabevi.
- Woodford, S. (1982). *The Art of Greece and Rome*, Cambridge University Press.
- Yetkin, S. K. (1977). *Barok Sanatı*, İstanbul: Cem Yayınevi.

B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 160-183
B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 160-183

Zschietzchmann, W. (1955). *Kleine Kunstgeschichte Der Griechen und Römer*,
Stuttgart.
Zubritski, Mitropolski ve Kerov (1975). *İlkel Topluluk, Köleci Toplum, Feodal
Toplum*, (Çev.) Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları.

LEVHALAR

Levha 1

1. Yaşlı Kadın

2. Pazarıcı Kadın

3. Yaşlı Çoban

4. Laokoon

5. Farnese Boğası

6. Asılan Marsyas

Levha 2

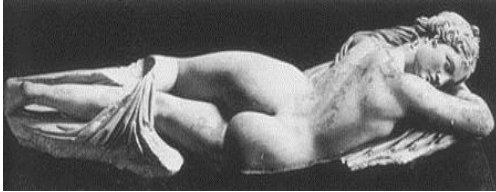
7. Knidoslu Aphrodite

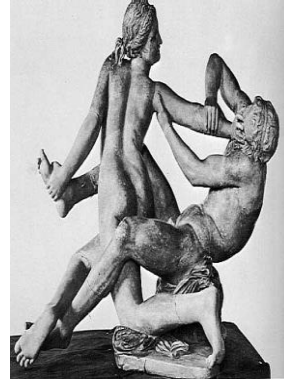
8. Çömelen Aphrodite

9. Meloslu Aphrodite

10. Hermaphrodite

11. Satyr ve Hermaphrodite

*B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 160-183
B. E. Sönmez / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 160-183*

Levha 3**12. Uyuyan Satyr****13. Kyrene Apollon****14. Pan ve Daphne****15. Aphrodite, Eros ve Pan****16. Satyr ve Dionysos****17. Eros-Psykhe**

MİLLİ MÜCADELEDE ERZURUM KONGRESİ VE KARARLARI

Yrd. Doç Dr. Mustafa BOSTANCI

Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
mustafabostanci066@hotmail.com

ÖZET

Anadolu'da Milli Mücadele birliğinin kurulmasının ikinci adımı Erzurum Kongresi ile atılmıştır. Amasya Genelgesi'nden sonra İstanbul ve askerlikle ilişkisi kesilen Mustafa Kemal'e, başta Kâzım Karabekir olmak üzere Anadolu'daki komutan ve mülki amirlerin büyük bir çoğunluğu verdikleri desteği sürdürmüşlerdir. Amasya Genelgesi'nde yer aldığı gibi, Mustafa Kemal bu dönemde milli bir Kongre toplayarak, milli mücadele ile ilgili tüm faaliyetleri birleştirmeyi planlıyordu. Kâzım Karabekir ise milli bir Kongreden önce Doğu illeri için bölgesel bir Kongre toplanmasının faydalı olacağı görüşündeydi. Mustafa Kemal yerel bir Kongreye karşı olmasına rağmen, Kâzım Karabekir ve Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ısrarları karşısında bir Kongre toplanmasını ve Kongreye katılmayı kabul etmiştir. Kongre, 10 Temmuz'da toplanması kararlaştırılmış olmasına rağmen; 23 Temmuz'da bir okul salonunda 56 delege ile çalışmalarına başlamıştır. Mustafa Kemal'in davetli olarak katıldığı bu Kongreye asil üye olabilmesi için, Erzurum delegesi Cevat Dursunoğlu istifa ederek, kendi yerine Mustafa Kemal'in seçilmesini sağlamıştır. Mustafa Kemal'in başkan seçildiği Kongre milli bir hâl almış, umumi değerlendirmeler yapılmış ve doğu illerinin durumu görüşülmüş, Milli Mücadelenin temelleri açısından önemli kararlar alınmıştır.

Bu makalede Milli Mücadele'nin belki de en önemli Kongresi olan Erzurum Kongresi'nin nasıl toplandığı, Kongrede alınan kararlar ve bu kararların sonuçları özellikle arşiv belgelerine göre aydınlatılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir, Erzurum Kongresi, Milli Mücadele, Heyet-i Temsiliye.

IN THE ERZURUM CONGRESS NATIONAL STRUGGLE AND DECISIONS

ABSTRACT

The second step of creation of unity national struggle in Anatolia was done with Erzurum Congress. Civilian and military rulers in Anatolia, as especially Kazım Karabekir did so, mostly kept on supporting Mustafa Kemal. Being stated in Amasya Declaration, Mustafa Kemal was planning to establish a national congress and unite all activities and attempts related to national struggle. Kazım Karabekir was in view that it would be useful to organize a regional congress before a national

*M. Bostancı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 184-203*
*M. Bostancı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 184-203*

one. Although Mustafa Kemal was opponent to organize a regional congress, he accepted to organize and join a regional congress under the strict insistence of Kazım Karabekir and the Community of Eastern Anatolia Defence of Law. The congress started its work with 56 delegates on 23rd July, although it previously planned as 10th July, in a school hall. Since Mustafa Kemal was invited and joined the congress as a reserve delegate and not a true delegate, Erzurum delegate Cevat Dursunoğlu resigned from his mission and instead of him Mustafa Kemal has been selected in his place. The congress, in which Mustafa Kemal was selected as president, dominated a national character rather than a regional one, in which general overviews were stated, situations of Eastern provinces were discussed and fundamental resolutions on the basis of struggle were decided on.

In this Article, how the Congress of Erzurum, which is the most important congress of the National Struggle, was convened, resolutions taken at the congress and results of these resolutions have been tried to be clarified and assessed specifically according to archive documents.

Keywords: Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir, Erzurum Congress, National Struggle, Committee of Representatives.

1.GİRİŞ

Mustafa Kemal Paşa Mondros Mütarekesi'nin ardından İstanbul'da vatanın ve milletin geleceğini kurtarabilecek çareler aramış ve nihayet orada istediklerini yapacak koşulların oluşamayacağını anlayınca Samsun'a çıkışının ardından sergilediği önderlik, kongreler sürecinin yerellik/bölgesellikten ötede vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığını sağlayacak yolda önemli bir aşama olmasını sağlamıştır. Bundan dolayıdır ki Türk İstiklal Harbi bakımından milli hedeflere varmak için nihai zaferi sağlayan yolda Atatürk'ün bizzat katıldığı Erzurum Kongresi'nin çok özel bir anlam ve önemi vardır (Keleşyılmaz, 2003a:122).

Milli Mücadele, Anadolu ve Trakya'da farklı tarihlerde kurulan bölgesel teşkilatlarla başlamakla beraber, birlikten yoksun bu hareketleri bir araya getirmek yönünde Mustafa Kemal Paşa'nın rolü büyük olmuştur. Bu itibarla Milli Mücadele Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasıyla farklı bir yön kazanmıştır. Mustafa Kemal, birlikten yoksun olan Milli Mücadele Hareketinin birleştirilmesi ve teşkilatlandırılması yönündeki en önemli adımını Erzurum Kongresi ile atacak ve Erzurum Kongresi'nin önemini belirtirken; *"Bu Kongre bütün cihana karşı milletimizin mevcudiyetini gösterdi."* diyecektir. Lord Kinross ise *"Erzurum Kongresi'nde Mustafa Kemal'in önderliğindeki hareket, şimdiye kadar ne Türkiye'de ne de başka bir doğu ülkesinde uygulanmamış biçimde, milletin bağrından çıkmış bir çoğunluk idaresi hareketi olacaktı"* sözü ile milli mücadelenin Türk Milletine dayandığına işaret etmektedir. Cevat Dursunoğlu ise *"23 Temmuz 1919 Erzurum Kongresi'nin açılış günü Kurtuluş Tarihimizin başlangıcıdır"* diyerek doğuda başlayacak milli hareketin bütün yurda örnek teşkil

edeceğini belirtmiştir.

2.KONGRE ÖNCESİ GELİŞMELER

Doğu illeri adına 10 Temmuz'da Erzurum'da bir Kongre toplanacağı, Amasya Tamimi'nde belirtilmişti (Alptekin, 1978: 36). Doğu Anadolu'nun başkenti sayılan Erzurum koyu renkli, sert yüzlü bir şehirdi. Yaylanın İran ve Kafkas sınırlarına doğru kol attığı yerde kurulmuştu. Selçuklu Türkleri daha memlekete geldiklerinden beri burasını kendilerine kale yapmış ve şehri askerce sağlamlıkla uygarca inceliği kendinde birleştiren yapılarla süslemişlerdir. Erzurum hep müstahkem mevki olarak kalmış ve son yüzyıllar boyunca sürekli Rus istilalarına karşı Türk savunmasına tabya vazifesi görmüştü (Kinross, 1973: 275).

Ermeni tehlikesi ve Kürtçülük faaliyetlerinin önüne geçebilmek, Osmanlı topraklarının parçalanmasını önlemek için kurulan ve Merkezi İstanbul'da bulunan Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti(Cemiyet Nizamnamesi ile Cemiyetin Erzurum Şubesinin Dahili ve Teşkilat Nizamnameleri için bkz. Ank. Üniv. TİTE Arşivi, K29G71B71001 ve TİTE Arşivi, K29G72B72001, Beyanname için bkz. TİTE Arşivi, K31G82B82001)¹ Doğu Anadolu'da birçok ilde şube açmıştı. Bu teşkilatların, hedeflerine ulaşabilmeleri için birlikte çalışmalarını gerekiyordu. Bu düşünceyle harekete geçen Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 29 Mayıs 1919'da toplanarak, "büyük ve önemli olan davanın" gerçekleşmesi için yedi vilayetin katılımıyla umumi bir Kongrenin toplanmasını kararlaştırmış(Selvi, 2002: 953) ve 30 Mayıs 1919 tarihinde Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne gönderdiği bir telgrafla ortak bir Kongre yapmalarını teklif etmişti (Dayı, 2003:2).

Erzurumluların telgrafı geldiği zaman toplantı halinde olan Trabzonlular teklifi kabul ederek, Kongre için Erzurum'un her yönden müsait olduğunu, vatanın kurtarılması için tek vücut olunacağını, Erzurum şubesi heyetini "Heyet-i Müteşebbise" seçtiklerini bildirerek Kongrenin yerinin ve zamanını bildirilmesini istediler. Bu haberi alan Erzurum, durumu diğer vilayetlere duyurmuş; artık Türk ve Kürt'ün bir olduğunu, gelecekte emin olarak çalışacaklarını, temsilcilerin bir an önce Erzurum'a gönderilmesini istemiştir. Erzurum'un Kongre teklifini alan Doğu Vilayetleri de kısa süre içerisinde bu isteğe cevap vererek delegelerini seçip göndereceklerini bildirmişlerdir (Goloğlu, 1968: 52-54).

17-25 Haziran 1919 tarihleri arasında yapılan Erzurum Vilayet Kongresi'nde, umumi Kongre tarihi 10 Temmuz 1919 olarak belirlendi. Ayrıca Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesinin hazırladığı oldukça

¹ TİTE: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, K: Kutu, G:Gömlek, B:Belge anlamında kullanılmıştır.

*M. Bostancı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 184-203*
*M. Bostancı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 184-203*

önemli bir rapor da Kongreye sunuldu (Rapor için bkz. TİTE, K31G141B141-2001-4001). Bu raporda; içte ve dışta yapılan Ermeni propagandası ile Kürdistan özgürlüğü sorunları incelenmekte ve İstanbul'da Noradonkiyan adındaki Ermeni'nin başkanlığında toplanmış olan sözde ilmi bir cemiyetin iddiaları çürütülmekteydi (Kılıç, 1997: 84).

Bundan sonra Erzurum Umumi Kongresi hazırlıkları başladı. Mustafa Kemal Paşa XIV. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa'ya gönderdiği 25 Haziran tarihli telgrafta, Erzurum Kongresi'ne katılacak delegelerden Ankara yoluyla gelenlerin Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya, Samsun yoluyla gelenlerin Mutasarrıf Hamit Bey ve Kolordu Komutanı Miralay Refet Bey'e müracaat ettirilmesini istemiştir (Gn. Kur. ATASE Arşivi, İHK, K345G2)².

Bu hazırlıklara XV. Kolordu ve III. Ordu Müfettişliği de katılarak gerekli tedbirler alındı. Mustafa Kemal Paşa 29 Haziran 1919'da Tokat'tan XV. Kolorduya gönderdiği şifrede, "*Vilayat-ı Şarkîye adına yapılacak Erzurum Kongresi azaları için hiçbir tesir ve müdahaleye hacet kalmaksızın ve sırf millî bir tarzda kendi aralarında yapılması pek kolay ve husûlî maksatta tamamıyla kâfidir*" denildikten sonra Hüdavendigâr, Edirne, Aydın, Karasi, Çanakkale gibi uzak yerlerde itimat ve emniyete mazhar zevat tarafından delalet olunmasına ihtiyaç bulunduğunu, bunların ikazının lüzumlu olduğunu bildirmiştir (ATASE Arşivi, İHK, K346G126). Mustafa Kemal Paşa bu telgrafıyla Erzurum Kongresi'nin yalnızca Doğu Anadolu'da değil bütün Anadolu'da tesirli olması gerektiğini ve desteklenmesini istiyordu.

3 Temmuz 1919'da Erzurum'a gelen Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, askeri erkân, Müdafâ-i Hukuk Heyeti ve halk tarafından büyük ve coşkulu bir törenle karşılandı (Dayı, 2003:6). Erzurum Kongresi hazırlıkları Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'a gelmesiyle daha da hızlanmış ve genişlemişti. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'a gelişi kolay olmamıştı. Amasya'dan Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği 25 Haziran 1919 tarihli telgrafta, Karadeniz yolunun İngilizlere karşı tehlikeli addettirecek emarelerin bulunduğunu, kara yolunda da benzinsizliğin tesirli olduğunu bildirmiş ve dört otomobile yetecek kadar benzinin Erzincan'a gönderilmesini istemiştir. Kâzım Karabekir Paşa da cevaben 350 kilo benzinin Erzurum'dan Erzincan'a yola çıkarıldığını haber vermiştir (ATASE Arşivi, İHK, K346G4). Bu arada 5 Temmuz'da Harbiye Nazırı Ali Ferit Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı padişah adına İstanbul'a çağırmış, 8 Temmuz'da da Meclis-i Vükela, Mustafa Kemal'in müfettişlik görevinden alınmasına dair karar almıştır (Dayı, 2003:7). Kendisinin İstanbul'a celbinde ısrar edilmesi durumunda istifa ederek Anadolu'da sine-i millette kalacağını

² İHK: İstiklal Harbi Koleksiyonu anlamında kullanılmıştır.

Havza'da iken bildiren Mustafa Kemal (TİTE Arşivi, K24G152B152001) ise, "sine-i millette bir ferd-i mücahit sıfatıyla daha serbest çalışabilmek için" 8 Temmuz 1919'da resmi görevi ile birlikte askerlik mesleğinden istifa etmişti (TİTE Arşivi, K18G80B80001; TİTE Arşivi, K28G137B137001; Dursunoğlu, 1963: 635).

Fakat bu ayrılış iki yönlü olarak gerçekleşmişti. Hükümet kendisini azlettiğini bildirirken, o da istifa ettim, demişti. Şimdi hükümet kendisinin azledildiğini tamimlerle bütün Anadolu'ya yayacaktı. Bu bakımdan öncelik kazanmak gereğini hissetmiş ve istifasını bir beyanname ile bütün memlekete duyurmuştur (Selek, 1999: 57).

Sadece Mustafa Kemal Paşa değil; Sabık Bahriye Nazırı Rauf Bey de görevinden istifa etmiş, milli emellerin gerçekleşmesi için Erzurum'a geldiğini ve Mustafa Kemal Paşa ile beraber çalışacağını bildirmişti (ATASE Arşivi, İHK, K24G115). Bu zor günlerde Kazım Karabekir, 9 Temmuz günü ordusuyla birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde olacağını açıkça ve resmen bildirmiştir. Kendisini tutuklayarak İstanbul'a gönderebilecek olan ve İstanbul ile ilişkileri görece iyi olan Karabekir'in kendisine bağlılık bildirimi çok önemliydi. Bu durum, onun liderlik iddiasında olmadığını ve Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini kabul ettiğini açıkça göstermektedir (Çiftçi, 2012: 377).

Askerlikten ayrılışının ardından Mustafa Kemal Paşa, durumu Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Başkanı Süleyman Necati Bey'e bildirmiştir. Durumu öğrenen Necati Bey "*Millet de sizi layık olduğunuz mevkiye is'ad etmekte gecikmeyecektir*" diyerek duygularını dile getirmiştir. Ardından Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi idare heyeti bir araya gelerek durumu görüşmüşler (Gümüştalan, 2012: 128-129) ve anlamlı bir tavır sergileyerek, Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi Heyet-i Fa'alesi'nden Mustafa Kemal Paşa'ya başkanlığı ve Rauf Bey'e ikinci başkanlığı kabul etmelerine dair bir tezkere göndermişlerdir. Bu tezkerede; vatani parçalanmaktan, milletin hukukunu çiğnenmekten kurtarmak amacı ile açılan milli mücadeleye istifa ederek bir mücahit fert sıfatıyla katılmalarından umumi bir coşku ve saygı duyulduğu, bu fedakârlığı Erzurumluların minnet ve şükranla karşıladıkları dile getirilerek Erzurum Heyet-i Fa'ale Başkanlığı'nı Mustafa Kemal Paşa'nın, ikinci başkanlığı da Rauf Bey'in kabul buyurması bildiriliyordu (TİTE Arşivi, K31G226B226001). Mustafa Kemal, Heyet-i Faale'nin kendi başkanlığındaki ilk toplantısını 10 Temmuz 1919 günü gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda Mustafa Kemal, dünyanın o günkü askeri ve siyasi durumunu en ince ayrıntısına kadar bir harita üzerinde izah ederken, kurtuluş için milli mücadeleden başka bir çare bulunmadığını, bunun da müdafaa-i hukuk cemiyetleri ile mümkün olacağını belirtmiştir (Avşar ve Duman, 2011: 301). Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'daki faaliyetleri İstanbul

*M. Bostancı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 184-203*
*M. Bostancı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 184-203*

Hükümeti tarafından takip edilmekteydi. Bu konuda Dâhiliye Nezareti 19 Temmuz 1919'da Erzurum'dan, Mustafa Kemal Paşa'nın halen ne yapmakta olduğunu bildirilmesini istemiş, Erzurum Vilayeti de cevaben, kendisinin ikametgâhında bulunarak hususat-ı şahsiyesi ile meşgul olduğu ve hariçle nadiren görüşmede bulunduğunu bildirmiştir (TİTE Arşivi, K333G12B12001).

Kongrenin 10 Temmuz'da toplanması gerekiyordu; fakat delegelerin Erzurum'a vaktinde gelememeleri sebebiyle Kongrenin, Meşrutiyetin ilan günü olan 23 Temmuz'da yapılmasına karar verilerek bu durum ilan edilmiş, Kongrenin açılışına arzu eden memurlarla birlikte katılması hususunda Erzurum Vali Vekiline de davetiye gönderilmiştir (TİTE Arşivi, K21G61B610019).

Kongre hazırlıklarının sürdüğü bu günlerde üzerinde durulan en önemli meselelerden birisi de Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in Kongreye girip girmemeleri ve Mustafa Kemal Paşa'nın Kongreye Başkan seçilip seçilmemesi idi. Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in Kongreye girebilmesi için herhangi bir yerden mümessil seçilmeleri gerekiyordu ve kendileri de Erzurum temsilcisi olarak Kongreye katılmak istiyorlardı. Onların bu isteğini yerine getiren Erzurum azalarından Cevat ve Kâzım Beyler 20 Temmuz 1919'da istifa ederek yerlerini Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'e bırakmışlardı. İstifa eden Cevat Bey Hasan Kale'den, Kazım Bey de Tortum'dan aza seçilerek Kongreye girmeleri sağlanmıştır (Selvi, 2002: 954).

M. Kemal, Havza ve Amasya'da askerce direnişin temelini atmıştı; şimdi de Erzurum'da bunun siyasi karşılığını kuracaktı (Kinross, 1980: 283).

Bu arada Mondros Mütareke'si şartları gereğince Türk ordusuna ait silahları toplama ve işgal kuvvetlerinin kontrolündeki depolara sevk etme, ordunun terhis işini kontrol etme, Mütareke şartlarının yerine getirilip getirilmediğini denetleme, esasen bağımsız bir Ermenistan kurulması imkânlarını araştırmakla görevlendirilen Alfred Rawlinson bu amaçla çalışmalarını sürdürüyordu. Rawlinson 9 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmede, Kongrenin toplanmamasının daha iyi olacağını ısrarla savunup bunun sakıncalarını tekrar ediyordu. Rawlinson'un bu küstahlığı karşısında hiddetlenen ve hayretler içinde kalan Mustafa Kemal Paşa; "*Kongrenin muhakkak toplanacağını, milletin buna karar verdiğini, ne İngiltere Hükümeti'nden ne Rawlinson'dan müsaade istenmediğini*" söylemiştir. Kongre fikrinden vazgeçilmezse buna kuvvet kullanarak engel olunacağı tehdidine karşılık olarak da; "*Türk milletinin mecburi ve zaruri olarak, kuvvete kuvvetle karşı koyarak milletin kararını yerine getireceğini, ne pahasına olursa olsun kongrenin toplanacağını*" kesin olarak belirtmiştir (Özdemir, 1997: 60–63).

3. KONGRENİN TOPLANMASI VE FAALİYETLERİ

Erzurum Kongresi 23 Temmuz 1919 Çarşamba günü açıldı. Vilayât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Hoca Raif Efendi, Kongreyi açarken derneğin niçin ve nasıl kurulduğunu anlattı. Erzurum'dan 24, Trabzon'dan 17, Sivas'tan 10, Bitlis'ten 3, Van'dan 2 olmak üzere toplam 56 delegenin katıldığı Kongre, İkinci Meşrutiyetin eski takvime göre ilanının 11. yıldönümü olan 10 Temmuz'da açılacaktı, ancak bazı delegelerin gecikmesi üzerine Meşrutiyetin yeni takvime göre ilanı yıldönümünde açılabilirdi (Sarıhan, 1994: 1).

Milli birliğe doğru gidişin ilk büyük tezahürü bugün görülecekti. Kongre için tek katlı eski bir okul binası (Ermeni Sansaryan Mektebi ki bu bina sonradan yıkılmış ve yerine şimdiki Atatürk Yapı Usta Okulu binası yapılmıştır; Goloğlu, 1968: 77) hazırlanmıştı. Kolordu bandosu marşlar çalıyordu. Kongre saat on birde başlayacaktı. Delegeler okulun bahçesinde toplanıyordu. Hepsi de çok heyecanlı idiler. Kolay iş değildi. Dışarıdan içerden, her yanından düşmanlar ve tehlikelerle sarılmış bir yurdun evlatları, yok olmaktan kurtulma çabası içinde, dünyaya meydan okumaya, Türkün yok edilemeyecek bir millet olduğunu apaçık göstermeye, Türk Milli Mücadelesinin Milli Birlik temelini atmaya hazırlanıyorlardı (Goloğlu, 1968: 77).

Erzurum Kongresi'nin açıldığı gün Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey ile beraber Kongre binasına gelmiş; ancak Kâzım Karabekir Paşa, kendisi askeri bir şahsiyet olduğu için Kongreye katılmamıştır (Erat, 2002: 989). Saat on bire doğru bahçedeki tören başladı. Kurbanlar kesildi. Trabzon'un Şiran delegesi Müftü Hasan Efendi Arapça güzel bir dua ve amaca uygun bir hitabede bulundu (Goloğlu, 1968: 78). Açılıшта üç defa da "*Padişahım çok yaşa*" duası tekrarlanmış, delegeler salona geçmiştir. Açılış gibi kapanış da dualarla olmuştur (Avşar ve Duman, 2011: 305).

Okulun salonu öğrenci sıraları ile doldurulmuştu. Ön tarafta da orta büyüklükte bir başkan kürsüsü ve iki yanında kâtiplerin oturacağı yerler vardı. Delegeler ve Mustafa Kemal Paşa öğrenci sıralarına oturdular. Tam saat on birde Kongre başladı. Kongreyi en yaşlı delege sıfatıyla Trabzonlu Eyübzade İzzet Efendi açacaktı. İzzet Efendi Erzurumlulara karşı bir dostluk gösterisinde bulunarak, Kongreyi açma şerefini Erzurumlu Hoca Raif Efendiye bıraktı. Hoca Raif Efendi kürsüye çıktı. Delegelerin yoklaması yapıldı (Goloğlu, 1968: 78).

Kongreye katılan delegelerin toplamı 56'dır³. Şimdiye kadar yayımlanmış delege listelerinde bu sayı genellikle 54 ya da 53 olarak

³ Erzurum Kongresine Katılan delegelerin isimleri ve temsil bölgeleri ile ilgili bkz. Goloğlu, 1968: 78-80; Erzurum Kongresi'ne katılan delegelerin biyografileriyle ilgili bkz. Çil, 2005.

*M. Bostancı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 184-203*
*M. Bostancı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 184-203*

kaydedilmişse de bunun hatıraların yazılması sırasındaki unutkanlıklardan ileri geldiği sanılmaktadır. Bunu en iyi bilmesi gereken Erzurum Kongresi riyaset divanı kâtip üyesi Trabzon'un Vakfı Kebir delegesi öğretmen Abdullah Hasib Bey tarafından delege sayısı 56 olarak gösterilmiştir (Belen, 1983: 96).

Kongreye katılması gereken Diyarbakır ve Elazığ delegeleri ise Damat Ferit'e bağlı valilerin engellemeleri sebebiyle Kongreye katılamamışlardı (Dayı, 2003: 9).

Yoklama tamamlanınca geçici başkan Hoca Raif Efendi kısa bir açış konuşması yaptı. Bu konuşmasında, *"Hakkımızda düşünülen şey idam kararıdır. Oturtulmak istenilen yer de idam sehpasıdır"* dedi (Belen, 1983: 96) ve sözlerini Kongreyi yönetecek bir başkan seçilmesini isteyerek bitirdi. Bunun üzerine Trabzon'un Sürmene delegesi Ömer Fevzi Bey, delegelerin yeni bir araya geldiklerini, uygun bir başkanın bulunabilmesi için başkanlık divanı seçiminin ertesi güne bırakılmasını; böylece delegelerin birbirlerini tanımak imkânı bulacaklarını söyledi. Trabzon'un Merkez delegesi Servet Bey de ise illaki namzet göstermek mecburiyeti olmadığını, herkesin serbestçe istediğine oy verebileceğini, seçimlerin ertesi güne bırakılmasının lüzumsuz olduğunu belirtti. Sonunda seçimlerin ertelenmesini isteyenlerin direnme ve dayatmalarına rağmen; teklifleri reddedilerek başkanlık divanı seçimine geçildi. İlk olarak başkan seçimi yapıldı. M. Kemal Paşa'dan başka aday yoktu. Gizli oylamaya başvuruldu ve 56 delegenin 38 veya 48 oyuyla (Goloğlu, 1968: 81) Mustafa Kemal Paşa Kongre başkanlığına seçildi (TİTE Arşivi, K297G61B61001). İki başkan vekilliğinden birine Erzurumlu Hoca Raif Efendi, ötekine Trabzonlu İzzet Bey, kâtipliklere de Erzurum Karaköse delegesi Necati Bey ile Trabzon'un Vakfıkebir delegesi Abdullah Hasib Efendi getirildiler (Goloğlu, 1968: 81).

Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik mesleğinden ve resmi görevinden ayrılmasını müteakip Kongre başkanlığı gibi sivil bir görev üstlenmesi, hukuki ve siyasi zemine verdiği önemin bir göstergesi olarak anlaşılmalıdır. Zira böyle bir görev ve unvanın kabulü ile Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerinde meşru bir zemin ortaya çıkmış; yapılacak mücadelenin hukuki zemininin ve siyasi şartlarının olgunlaştırılması mümkün hale gelmiştir (Avşar ve Duman, 2011: 302).

Başkanlığa seçilen Mustafa Kemal Paşa kürsüye çıktı. Delegelere teşekkür ettikten sonra bir konuşma yaptı. Bu konuşma Nutukta şöyle anlatılmaktadır:

"Tarih ve hadisin sevkiyle, bilfiil içine düştüğümüz kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan müteheyyiç olmayacak hiçbir vatanperverin tasavvur edilemeyeceğine, işaret ettim. Mütareke ahkâmına muhalif olarak yapılan tecavüz ve işgallerden bahsettim."

Tarihin, bir milletin varlığını ve hakkını hiçbir zaman inkâr edemeyeceğini, binaenaleyh, vatanımız, milletimiz aleyhinde verilen hükümlerin muhakkak mahkûmu iflâs olduğunu söyledim.

Vatan ve milletin mukaddesatını tahlis ve himaye hususunda, son sözü söyleyecek ve bunun hükmünü tatbik ettirecek kuvvetin, bütün vatanda bir elektrik şebekesi haline girmiş olan millî cereyanın, ruhu celâdeti olduğunu ifade ettim.

Kuvvei maneviyyenin takviyesine medar olmak üzere de bütün mazlum milletlerin maksadı millîlerine vâsıl olmak için içinde bulunduğumuz tarihteki faaliyetlerine dair mevcut bazı malûmatı hulâsa ettim. Ve mukadderata hâkim, bir irade-i milliyenin; ancak Anadolu'dan zuhur edebileceğini tasrih ettim ve irade-i milliyeye müstenit bir şûrayı millî tesisini ve kuvvetini irade-i milliyeden alacak bir hükümetin teşkilini, ilk hedefi mesai olarak gösterdim” (Nutuk, C. 1, 1970: 64–65).

Bu bağlamda Mustafa Kemal Paşa tarafından belirlenen Kongre gündemi, siyasi ve hukuki meşruiyet zemininin oluşturulması bakımından çok önemli bir maddeyi ihtiva etmektedir. Bu da Kongre başkanı ve divanının seçiminden sonra Padişaha, merkezi hükümete, mahalli hükümet birimlerine ve belediye başkanlıklarına telgraflar yazılması ve bunların müzakere edilmesi olarak belirlenmiştir. Bu telgraf metinlerinde zaten padişaha bağlılık açıkça ifade edilmektedir. Kazım Karabekir Paşa'nın İstiklal Harbimiz adlı eserinde de yer alan Padişah'a çekilen telgraf metninin asıl nüshası Cevat Dursunoğlu'nun el yazısıyla ve içeriğinde, vatanın ve milletin içinde bulunduğu durumdan “mukaddes taht-ı hilafet ve saltanat-ı hümayunları etrafında” birleşilerek çıkılacağı, Kongre heyeti adına belirtilmektedir (Avşar ve Duman, 2011: 304–305).

Değişik konularda çalışmalarda bulunacak olan nizamname, matbuat, maliye ve belgeleri inceleme komisyonları seçildi. Nizamname Komisyonu beş kişilik ve kendi aralarında görev paylaşımında başkanlığa Mustafa Kemal'i, kâtipliğe Zeki Bey'i seçtiler. Bu Komisyon sürekli çalışacak ve karara bağlayabildiği maddeleri genel kurula verecekti. Matbuat Komisyonu başkanlığına da Rauf Bey getirilmiştir. Erzurum Kongresinin ilk toplantı günü böylece tamamlanmış oldu.

Erzurum Kongresi, 24 Temmuz Perşembe günü öğleden sonra, ikinci toplantısını Mustafa Kemal Paşanın başkanlığında yaptı. Kongrede alınacak kararların esaslarını hazırlamak üzere 15 kişilik bir program komisyonu seçildi.

Bu arada kayda değer bir hadise yaşandı: Kongre Başkanı seçilen Mustafa Kemal kürsüde idi ve üzerinde askerlik elbisesi, paşalık üniforması, padişah yaverliği kordonu vardı. Trabzon'un Giresun delegesi Mühendis İbrahim Hamdi Bey, Mustafa Kemal'e hitapla; bu giyimle Kongreye başkanlık etmesinin doğru olmadığını, bunun delegeleri etkilediğini söyledi ve bundan sonra sivil elbiseyle Kongreye gelmesini rica etti. Bu itirazdan

*M. Bostancı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 184-203*
*M. Bostancı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 184-203*

sonra Mustafa Kemal elbisesini değiştirdi ve öteki toplantılara sivil elbiseyle geldi.

Durum böyle olunca şöyle bir soru sorulabilir: Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresine askerlik elbiseleriyle gelişinin sebebi neydi? Bu soruya net bir yanıt vermek çok güçtür. Fakat M. Kemal'in "*Halkın bir lideri sadece beslediği idealden dolayı sevdiğini düşünmek saçmadır. Aksine onu kudret ve kuvvetini açığa vuracak şekilde gösterişli bir kılıfta görmek ister*" demesi, askerlikten istifa ettiği zaman Rauf Bey'e "*Böyle buhranlı zamanlarda makam ve rütbenin halk üzerindeki tesiri büyüktür. Bunlarsız ne yapılabilir?*" (Goloğlu, 1968: 86) demiş olması onun bu konudaki düşüncesine işaret etmektedir. 25 Temmuz Cuma'ya rastladığı için Erzurum Kongresi toplantı yapmadı.

Bu günlerde 26 Temmuz'da, Amasya'daki 5. Tümen Komutan Vekili Arif Bey Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği şifreli telgrafta, Amasya'da bulunan Bekir Sami Bey'in, Amerikan mandasını tavsiye ettiğini bildirmişti. Mustafa Kemal Paşa ise, "*devletin ve milletin tam bağımsızlığının savunulacağı*" cevabını verdi ve Erzurum Kongresinin böyle bir konuyu görüşmesini önledi (Belen, 1983: 103).

Kongre çalışmaları devam ederken Dâhiliye Nezareti tarafından Erzurum Vilayeti'ne, Hükümet kararlarını dinlemeyen Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin yakalanıp İstanbul'a gönderilmelerine dair, 29 Temmuz 1919 tarihli bir yazı gönderilmiş, Erzurum'dan bu yazıya cevaben, Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin Hükümetin kararına muhalif hareketleri hakkında şimdiye kadar kendilerince bir malumat ve ihbar olmadığı bildirilmiştir (TİTE Arşivi, K333G16B16001-1001). İstanbul Hükümeti ısrarını sürdürerek Mustafa Kemal ve Ruf Beylerin hemen yakalanarak İstanbul'a gönderilmelerini tekrar istemiştir. Bu yazıya verilen cevapta, "*yakın bir zamana kadar biri Dokuzuncu ve Üçüncü Ordu Müfettişliklerinde ve ondan evvel müteaddid kumandanlıklarda bulunmuş ve diğeri Balkan Muharebesinde Hamidiye Kruvazörü süvarisi olarak Bahriye Nezareti'ne kadar irtika eylemiş olan müşarüleyh Rauf Bey hidemat-ı mesbuka-i hasenelerinden dolayı milletin teveccühüne mazhar olmuş zevattan bulunup haklarında bir karar-ı kanuni tebliğ buyrulmasına ve ahiren bil'istifade şimdilik Erzurum'da ikâmeti ihtiyar eden müşarüleyhimanın marz-i aliye muğayir hal ve hareketleri gayr-i mahsus bulunmasına ve bundan evvel Ali İhsan ve Şevki Paşaların Dersaadet'e celpleri bir sebab-i makule müstenid olmayıp İtilâf mümessillerinin tekliflerine bil-icap mümaşat edilmemesinden inbias eylediği şayi olmasına ve hal ve maslahata nazaran kendilerinin mahfazan izamlarına kıyamın beynel ahali heyecanı ve vukuat-ı azime zuhurunu mucip olacağı muhakkak ve binaenaleyh imkanın gayr-i mevcut bulunduğu maruzdur*" (TİTE Arşivi, K333G12B12-001) denilerek bu emre karşı çıkmıştır.

Erzurum Kongresinde açığa çıkan bir gerçek de kimi Trabzonlu delegelerce verilen bir program taslağında yansıtılan sol içerikli uygulamaların büyük bir tepkiyle reddedilmiş olmasıdır. Taslak, ortak

işletmelerin işçilerinin kazançtan pay almaları, ordu ve jandarma yerine silahlı milis birlikleri kurulmasını içeriyordu. Bir de ileri ölçüde bölgesel özerklik konusu işleniyordu. Taslağa tepki çok sert ve yaygın oldu. Taslağı dile getiren Ömer Fevzi Bey'e "*Burada Bolşevik propagandası istemiyoruz, biz vatanı kurtarmak için bu kongrede toplanmış bulunuyoruz*" türünde sözler söylenmiştir (Ergil, 1981:127).

Kongre tutanaklarına bakıldığı zaman Mustafa Kemal Paşa'nın muhalif olduklarını açıkça ortaya koyan zevata karşı son derece tahammüllü, görüşlerini bütün açıklığı ile ortaya koymalarına izin veren bir yönetim anlayışı sergilediğini; ancak kendi görüşlerini de yine açıkça ve net bir şekilde ifade ettiği görülmektedir. Kuşkusuz ki, sergilenen muhalefet milli mücadeleye inanç noktasında değil ancak izlenecek yolla ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Zaten Kongre başkanlığı seçiminde 56 delegenin 48'i lehte oy vermiş olup, oy vermeyenlerin kimliği bilinmemektedir. Ancak muhalif olarak değerlendirilecek şahsiyetler de üç kişidir ve bunlar Ömer Fevzi (Eyüboğlu), İbrahim Hamdi (Muhsin Elgen) ve Ali Naci (Duyduk) beylerdir. Her üçü de Paşa'nın Kongre Başkanlığı'na seçilmesine açıkça karşı çıkmışlardır (Avşar ve Duman, 2011: 306).

Erzurum Kongresi tartışmaları içinde ortaya çıkan başlıca konulara bakacak olursak:

Bu dava milli bir davadır; hiçbir ideolojik ve siyasi programla ilgisi yoktur, bütün toplumu kapsamaktadır. Birçok Kürt önderinin ve Müslüman olan diğer soy gruplarının Kongreye katılımı bu çerçevede sağlanmıştır. Milli bütünlük görüntüsünün korunmasına azami derecede gayret sarf edilmiş, Giresun temsilcisi Doktor Naci Bey'in bir siyasi fırka kurmak düşüncesi bu sebeple reddedilmiştir.

Milli mücadeleye bütün toplumu dâhil etmek amaçlanmış olduğundan mevcut düzeni değiştirmeye yönelik girişimlerden kaçınılmış, ihtiyatlı bir dil kullanılmıştır. Halkın gözünde özellikle iki simgesel kurum önemlidir: Saltanat ve Hilafet. Siyasal rejim ve sosyal-kültürel yapının temeli olan bu kurumlar ayakta kaldığı müddetçe milli mücadeleciler meşru zeminde kalacaklardır. Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresini açış konuşmasını bitiren paragraf bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir: "*En son olarak niyazım şudur ki, Cenab-ı Vacubül Amal Hazretleri, Habib-i Ekrem'i hürmetine bu mübarek vatanın sahibi müdafî-i ve diyanet-i velileri Ahmediyenin İla'yevmi-l Kıyame Harisi Astakı olan Millet-i Necibemizi ve makam-ı saltanat ve Hilafet-i Kübra'yı masun ve mukaddesatımızı düşünmekle mükellef olan heyetimizi muvafik buyursun.*" (Ergil, 1981: 128).

Mustafa Kemal Paşa, bu son cümlesi ile aslında kendisi ve yakın çalışma arkadaşları hakkında çıkarılmak istenebilecek her türlü söylentinin önüne geçmek istemiş; dine olan bağlılık ve hürmetini ifade ettiği gibi, vatan

M. Bostancı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 184-203
M. Bostancı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 184-203

ve millet yolunda uğraşlarında saltanat makamı ve hilafete bağlılığını da vurgulamaktan geri durmamıştır (Avşar ve Duman, 2011: 310).

Ağustos'un yedinci günü Kongre toplantısını kapatırken Mustafa Kemal Kongre üyelerine seslenerek; *"önemli kararlar alındığını ve bütün dünyaya ulusumuzun varlık ve birliğinin gösterildiğini"* söyledikten sonra *"tarih bu Kongremizi çok az görülebilen büyük bir eser olarak yazacaktır"* diyerek Kongrenin önemini veciz bir şekilde ifade etmiştir.

Erzurum Kongresi, tüzük gereğince Kongrenin son günü olan 7 Ağustos'ta Kongre Genel Kurulu'nca bir Heyet-i Temsiliye seçmişti (İlyas, 2013: 20). Erzurum Valiliği katına sunulan 24 Ağustos 1919 günlü bildiriye heyet üyelerinin adları ve kimlikleri şöyle gösterilmiştir:

Mustafa Kemal	Eski Üçüncü Ordu Müfettişi, Askerlikten Çekilmiş
Rauf Bey	Eski Bahriye Nazırı
Raif Efendi	Eski Erzurum Milletvekili
İzzet Bey	Eski Trabzon Milletvekili
Servet Bey	Eski Trabzon Milletvekili
Şeyh Fevzi Efendi	Erzincan'da Nakşî Şeyhi
Bekir Sami Bey	Eski Beyrut Valisi
Sadullah Efendi	Eski Bitlis Milletvekili
Hacı Musa Bey	Mutki Aşiret Reisi

Mustafa Kemal Büyük Nutkunda buna şunu ekliyor:

"Bu seçilenler hiçbir vakit bir araya gelip birlikte çalışmış değillerdir. Bunlardan İzzet, Servet ve Hacı Musa Bey'ler ve Sadullah Efendi hiç gelmemişlerdir. Raif ve Şeyh Fevzi Efendiler Sivas Kongresine katılmışlar ve ondan sonra biri Erzurum'a diğeri Erzincan'a dönmüşlerdir. Raif Bey ve Sivas Kongresinde heyete katılan Bekir Sami Bey, İstanbul Meclis-i Mebusan'ına gidinceye kadar çalışmışlardır." (Nutuk, 1970: 67-68).

4.KONGRE KARARLARI⁴

Erzurum'da yapılan Doğu Vilayetleri Kongresi 7 Ağustosa kadar 14 gün sürdü ve aynı gün bir Beyanname (ATASE Arşivi, İHK, K24G105, TİTE Arşivi, K29G73B73-1001) ve Nizamname⁵ yayımlandı. 7 Ağustos tarihini taşıyan Beyanname'de şöyle deniyordu:

Mondros Mütarekesinin yapımından sonraki günlerde gittikçe artan anlaşmayı bozucu hareketler ve İzmir, Adana, Antalya bölgeleri gibi

⁴ Kongre kararları için bkz. TİTE Arşivi, K322G38B38001vd.

⁵ Nizamname için bkz. Kırzioğlu, 1993: 246-250.

memleketimizin en önemli parçalarının işgali ve Aydın İlinde yapılan dayanılmaz Yunan kötülükleri, Ermenilerin Kafkasya'da sınırlarımıza kadar dayanan öldürme ve İslam'ı yok etme siyaseti ile istila hazırlıkları, Karadeniz kıyılarında Pontus Devleti Hayalini gerçekleştirme hayali ile hazırlıklar yapılması ve sadece bu amaçla Rusya kıyılarından akın akın göçmen adı altında yabancı Rumların bu meyanda silahlı eşkıya çetelerinin getirilmesi karşısında; kutsal vatanın parçalanma ve yok olma tehlikesini gören milletimiz, milli idareye dayanmayan hiçbir hükümetin bu acılar ve kötülüklere çare olamayacağına, korkunç örnekleriyle, kanaat getirmiş ve birçok etkiler altında belki de daha acıklı ve dayanılmaz kararlara boyun eğeceğinden kuşkuya düşmüş bulunmaktadır. Bundan ötürü, kendini son derece yakın ve haince tehlikeler karşısında gören Doğu İllerinin kutsal varlıklarını korumak amacıyla, milli vicdandan doğmuş derneklerin katılmasıyla yapılan Erzurum Kongresi, 1919 yılının 7 Ağustosunda, çalışmalarına son vererek aşağıdaki kararları aldı.

1- Trabzon ili ve Samsun Sancağı ile Doğu Anadolu illeri Erzurum, Elazığ, Diyarbakır, Van, Bitlis, Sivas ve bu bölgedeki bağımsız livalar; hiçbir sebep ve bahane ile birbirinden ve Osmanlı topluluğundan ayrılması mümkün olmayan bir bütündür. Mutlulukta ve felakette ortaklığı kabul eder ve aynı amacı hedef edinirler. Bu bölgede yaşayan bütün Müslümanlar birbirine karşı fedakârlık duygusu ile doludurlar, soysal ve sosyal durumlarına saygılı öz kardeşirler.

2- Osmanlı vatanının bütünlüğü ve milletin bağımsızlığının sağlanması, saltanat ve hilafet makamlarının korunması için milli kuvvetleri yapıcı duruma getirmek ve milli iradeyi egemen kılmak esastır.

3- Her türlü işgal ve müdahale, Rumluk, Ermenilik teşkili amacına yönelme sayılacağından birlikte savunma ve karşı koyma esası kabul edilmiştir. Siyasi egemenliği ve sosyal dengeyi bozacak surette, Hıristiyanlara yeni imtiyazlar verilmesi kabul edilmeyecektir.

4- Hükümetin buraları bırakmak veya buralarla ilişkisini kesmek zorunda kalması ihtimaline karşı saltanat ve hilafete bağlılığı ve milli hakları koruyucu tedbirler ve kararlar alınmıştır.

5- Vatanımızda, öteden beri birlikte yaşadığımız Müslüman olmayan kimselerin, kanunlarla pekiştirilmiş müktesep haklarına tamamıyla uyarız. Mal, can ve ırzlarının korunması esasen dinimizin, ulusal geleneklerimizin ve yasalarımızın gereği olduğundan bu esas Kongremizin genel kanısıyla da sağlamlaştırılmıştır.

6- İtilaf Devletlerinden; Mondros Mütarekesinin imzalandığı 30 Ekim 1918 günündeki sınırlarımız içinde kalan ve her bölgenin gerisinde olduğu gibi, Doğu Anadolu İllerinde, büyük çoğunluğu İslam olan ve kültürel, ekonomik üstünlüğü Müslümanlara ait bulunan, birbirlerinden

*M. Bostancı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 184-203*
*M. Bostancı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 184-203*

ayrılması imkânsız öz kardeş, dindaş ve soydaşlarımızın oturduğu memleketlerimizin bölünmesi düşüncesinden vazgeçerek, varlığımızı ve tarihi, ırkı, dini haklarımıza saygı gösterilmesi ve bu suretle hak ve adalete dayanan bir karar verilmesi beklenir.

7- Milletimiz “insani ve asri” amaçları yüceltir. Fen, sanayi ve ekonomi bakımından ihtiyaçlı durumumuzu takdir eder. Bundan ötürü Devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığı, vatanımızın bütünlüğü saklı kalmak üzere altıncı maddede açıklanmış olan sınırlar içinde, milliyet esaslarına uygun ve memleketimize karşı istila isteği olmadan herhangi bir devletin fenne, sanayi ve ekonomiye ait yardımlarını hoşnutlukla karşılırsınız. İnsanlığın esenliği ve umumun huzuru adına böyle insancıl ve adaletli kuralları taşıyan bir barışın tez elden kararlaştırılması en büyük milli arzumuzdur.

8- Milletlerin kaderlerini kendilerinin çizdiği bu tarihi çağda İstanbul Hükümetinin de Milli İradeye boyun eğmesi zorunludur. Çünkü milli iradeye dayanmayan hükümetlerin kendi başlarına verdikleri kararlara milletçe uyulmadığı gibi, bu kararların dışta da itibar olmadığı ve olmayacağı şimdiye kadarki olaylar ve sonuçlarıyla ispatlanmıştır. Bundan ötürü milletin içinde bulunduğu korkulu durumdan ve kuşkudan kurtulma çarelerine başvurmasına hacet kalmadan hükümetimizin hemen milli meclisi toplaması ve bu suretle milletin ve memleketin kaderi hakkında alacağı bütün kararları milli meclisin denetiminden geçirmesi zorunludur.

9- Vatanımızın karşılaştığı üzücü olaylar ve aynı amaçla milli vicdandan doğan derneklerin anlaşma ve birleşmeleriyle meydana gelen kitle Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adında bir topluluk haline getirilmiştir. Cemiyet her türlü partililik akımlarının dışındadır. Bütün Müslüman yurttaşlar derneğin tabii üyesidir.

10- Kongre tarafından seçilen bir Heyet-i Temsiliye kabul edilmiş ve köylerden il merkezlerine kadar olan milli kuruluşlar birleştirilmiş ve sağlanmıştır.

Erzurum Kongresinin Anadolu’da gerekli etkiyi yapabilmesi ve amacına ulaşabilmesi için Kongrede alınan kararların basılarak her tarafa gönderilmesi gerekiyordu. Bu amaçla beyanname 15. Kolordu mıntikasındaki bütün matbaalarca binlerce nüsha bastırılarak çoğaltıldı. Fakat İstanbul Hükümeti, her bölgeye dağıtılan bu beyannameleri toplamış ve dağıtılmasını engellemiştir (ATASE Arşivi, İHK, K346G165). Bunun üzerine Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa’ya gönderdiği 23 Ağustos tarihli telgrafla beyannamenin yeniden bastırılarak neşrini ve Anadolu’nun her tarafına mümkünse Adana ve Antalya havalisine kadar dağıtılmasının teminini istemiştir (ATASE Arşivi, İHK, K346G176).

Erzurum Kongresi Beyannamesi, metnin içeriğine iyi bakılacak olursa kendisinden sonraki Sivas Kongresi Beyannamesi'nin ruhunu oluşturur. Misak-ı Milli metninin temeli, eksenini de yine odur. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Erzurum'da attıkları her adım, sonrasında bütün Türkiye için atılacak adımlarda bir umut ve güzel bir müjde olmuştur (Keleşyılmaz, 2012b: 18). Alınan bu kararlardan da anlaşılacağı üzere Erzurum Kongresi bölgesel nitelikte olmasına rağmen bütün Osmanlı topraklarını kapsayan önemli kararlar almıştır.

Kâzım Karabekir Paşa'ya göre, Erzurum Kongresi Doğu Anadolu vilayetleri halkının vatan ve millet hakkındaki kararlarını tespit etmiştir (ATASE Arşivi, İHK, K346G151).

Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurulmasıyla teşkilatın İstanbul ile bir alakası kalmamış, yeni cemiyet Kongre kararları gereğince genişleyerek kazalara kadar şubelerini açmıştır. Böylece özellikle Doğu Anadolu'da bir birlik teşkil edilmiş, hareket tek merkezden idare edilmeye başlanmıştır. Bu idarenin merkezini Hey'et-i Temsiliye teşkil ediyor ve başında Mustafa Kemal Paşa bulunuyordu. Böylece Milli Mücadelenin ilk idare çekirdeği Erzurum Kongresinde oluşturulmuştur. Erzurum Kongre'sinde alınan kararlar bundan sonraki üç sene zarfında bütün memleketi içine alan mücadele ve siyasi hareket devrinde ve hatta Lozan görüşmelerinde izlenen politikanın temelini teşkil eder. Erzurum Kongresi, kendisinden sonraki bütün mücadele safhalarının öncüsü olmuştur.

Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar tatbik imkânı bulmuş ve böylece Sivas Kongresi'nin sona ermesine kadar Anadolu'da idarenin sağlanması temin edilmiş, bu süre içerisinde baş gösteren ve yeni yeni teşkilatlanılan Anadolu Hareketi'ni sekteye uğratabilecek hareketlere karşı kongre kararları esas alınarak hareket edilmiştir. Mesela, Ağustos ayı başlarında nizamname ve beyannamesini ülke çapında dağıtan Karakol Cemiyeti'nin çalışmalarına karşı tedbir olarak Erzurum Kongresi kararları ve beyannamesi ile Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi daha çok bastırılarak bütün vatandaşlara dağıtılmış, sivil ve asker kesiminden Erzurum Kongresi doğrultusunda verilen emir ve talimatlardan başka hiçbir emir, talimat ve faaliyeti dikkate almamaları istenmiştir.

Erzurum Kongresi'nin en önemli özelliklerinden birisi de, milli iradeyi her şeye hâkim ve üstün kılmasıdır. Buna göre, memlekete irade-i milliye hâkim olacak, Kuva-yı Milliye de bu iradeye tabi olacaktı. Kongrenin siyasi partililiği reddetmesi ve kendisini bütün partilerin üstünde görmesi, milli birliğin temini konusunda atılmış önemli bir adımdı. Mustafa Kemal Paşa, Kongre ile ilgili duygularını kongrenin son bulunduğu akşam şöyle dile getiriyordu: *“Erzurum'da ve Kongrede gördüğüm samimiyet mertlik ve fedakârlık azim ve iman beni doğrusu çok cesaretlendirdi. Memleketi kurtarmak yolundaki cesaretimi arttırdı.”* (Selvi, 2002: 955-956).

*M. Bostancı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 4(2015) 184-203*
*M. Bostancı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences
4(2015) 184-203*

Erzurumluların Mustafa Kemal Paşa'ya olan itimatları ve bağlılıkları Kongreden sonra da devam etmiş ve yine anlamlı bir tavır sergileyerek kendisini Erzurum hemşehriliğine davet etmişler (TİTE Arşivi, K31G225B225-1001), Mustafa Kemal Paşa da teklif olunan Erzurum hemşehriliğini kabul etmiştir (TİTE Arşivi, K31G225B225-3001).

Kongrede alınan kararlarda bazı önemli noktalar ortaya çıkmaktadır:

Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bünyesinde birleştirilen iller etnik bölünmelere karşı korunacaktı. Büyük çoğunluğu Müslüman olan halk milli mücadelenin hareket noktası oldu. “Buradaki millilik ölçütü Türk olmak değil Müslüman olmaktır. Buna bir tür kültürel milliyetçilik de denilebilir.”

“Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı” sözleri ile kurtuluşun bölgesel olmaktan çok ülke çapında olduğu vurgulanıyordu. Sınırlar belirlenirken, Mondros Mütarekesi imzalandığındaki sınırlar ile Türklerin çoğunlukta olduğu bölgeler esas alınmakta ve Misak-ı Milli'nin ön hazırlığı yapılmaktadır.

Kongre kararları gereği Osmanlı hükümetinden bağımsız, milli mücadeleyi yürütecek bir kurul ortaya çıkmaktadır. Bu kurulun başkanı olacak olan Mustafa Kemal, artık rütbesi ve görevi alınmış eski bir Devlet görevlisi değil; milli sorumluluğu tescil edilmiş ve seçimle meşruluk kazanmış bir görevi üslenmiş önder durumuna gelmektedir (Ergil, 1981: 132–133).

Mustafa Kemal'in önderliğinde hareket “Jön Türklerinki” gibi yukarıdan inen ve iktidarın birkaç kişinin elinde toplanmasıyla sonuçlanan, sırf askeri bir hareket olmayacaktı. Aksine şimdiye kadar ne Türkiye’de ne de başka bir doğu ülkesinde uygulanmamış biçimde, milletin bağrından çıkmış bir çoğunluk idaresi hareketi olacaktı. Türkiye’nin, Türk halkının bütünü tarafından seçilmiş ve tutulmuş bir rejimi, kuvvetini halk çoğunluğunun dilek ve kararlarından alan bir hükümet olmalıydı. Yöneticilik yerinde kimse, kendi adına değil; herkesin adına hareket etmeliydi. Mustafa Kemal’in Erzurum’dan sonra durmadan tekrar edeceği mesaj işte buydu. Bu, Osmanlı İmparatorluğu’nun Batılı unsurlarıyla bir arada yaşamış, Batı demokrasisi prensiplerini incelemiş ve demokrasinin, Türkiye’nin bugünkü dünya içerisinde varlığını sürdürebilmesi için gereken tek siyasal temel olduğunu anlamış bir insanın mesajı idi.

Kongre sırasında kendisine, “*Yoksa Cumhuriyete doğru mu gidiyoruz?*” diye soran bir arkadaşına: “*Hala şüpheli mi var?*” diye cevap verdi. Ama bu henüz gizli tutulacaktı. Bu dönemde, girilen hareketin padişahlığa, ya da halifelığe karşı olmadığını belirtmeye dikkat ediyordu. Sadece bunların arkasındaki yabancı tehdidine yöneliyordu. Öte yandan, hareketinin kanun çerçevesi dışına çıkmadığını belirtmeye de önem veriyor,

yapılan işlerin yürürlükteki Osmanlı kurallarına uygun olarak, taşradaki valiliklerce resmen kayıt ve tescil edilmesini sağlıyordu (Kinross, 1980: 283–284).

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının ülkeyi kurtaracağına inanan pek az kişi vardı. Ama İngilizler Milli Mücadele hareketine gerçekçi bakıyordu. İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, 1 Ağustos'ta Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği bir yazıda, Türkiye ile genel bir barış antlaşmasının imzalanmasında geç kalındığı için siyasal alanda etkili olan pek çok kişinin milli direniş konusunda birleştiklerini ve bunların, Türkiye'nin işgal edilmemiş bölgelerini savunmak arzusunda olduklarını bildirdi. Büyük bir öngörüyle Amiral sözlerine şunları ekliyordu:

"Milliyetçiler, ya illerde gerçekleştirdikleri gibi, İstanbul'a karşı kesin üstünlük sağlayacaklar, ya da herhangi bir ilin merkezinde açıkça Damat Ferit'e karşı bir hükümet kuracaklar." (Ergil, 1981: 134).

İtilaf Devletleri Anadolu'da başlayan milli harekete karşı bir taraftan hükümete baskı yaparak düşmanca tedbirler aldırıyorlar diğer taraftan İngiliz binbaşısı Noel aracılığıyla Kürtleri ayaklandırıp milli hareketi onlara karşı ezdirmek istiyorlardı. Bu son girişim, Mustafa Kemal'in Kürt önderleriyle kurduğu doğrudan iletişimle önlendi.

Kongreden sonra Erzurum'da kalanlar tarafından, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, yurdun her tarafında tanıdık kimselere özel mektuplar yazıldı (Selek, 1976: 276).

Mustafa Kemal, Malatya dolaylarında yaşayan Kürt ileri gelenlerinden Hacı Kaya ve Şehzade Mustafa ağalara gönderdiği telyazıda, Padişah ve millete ihanet edenlerin yalanlarına kanarak, Kürt "kardeşlerimizden birçoğunun" Padişah askeri tarafından öldürülmesi gibi feci bir sonuç yaratacağını belirtti. Şunları da söylemeyi ihmal etmedi:

"Sizler gibi din ve namus sahibi büyükler oldukça, Türk ve Kürdün birbirinden ayrılmaz iki kardeş olarak yaşamakta devam edeceğini ve Hilafet makamı etrafında sarsılmaz bir vücut halinde iç ve dış düşmanlara karşı demirden bir kale gibi kalacağı kuşkusuzdur..."

Bu tür telyazıları (1919 Ağustosunda) Bitlisli Şeyh Abdülbaki Efendi'ye, Derşevli Ömer Ağa'ya, Mutki Aşireti Reisi Hacı Musa Bey'e, Norşinli Şeyh Ziyaettin Efendi'ye, Garzan dolaylarındaki aşiret reislerinden Cemil Çeto Bey'e de son derece saygılı bir dille bezeyerek göndermiştir. Bu yazılarda işlenen iki konu, hilafet ve saltanat konularına bağlılık ve bunların korunması ile Ermeni tehlikesine karşı ortak hareket etme gereğidir.

Aynı topraklar için Türklerle birlikte son yıllarda Ermenilere karşı ölüm-kalım savaşı vermiş olan Kürtler, şimdi yaşadıkları yerleri yitirme tehlikesiyle karşı karşıya idiler. Türklerle kader birliği yapmaları gereği, onları karşıt güçlerin tahriklerine kapılmaktan büyük ölçüde uzak tutmuştur.

Bu sonucun alınmasında Kürt önderlerinin soğukkanlılığı kadar ordunun tek düzenli ve en güçlü birliğinin (Kâzım Karabekir'in XV. Kolordusu) doğuda bulunmasının da etkisi olduğu düşünülebilir. Bu birlik aynı zamanda her iki kesim için de Ermenilere karşı bir güvence idi (Ergil, 1981: 136).

5.SONUÇ

Türkiye'nin parçalanmasına ve istilasına karşı direnmenin ilk örneklerinden olan Erzurum'da toplanan kongrenin anlamı, Doğu illerinin Türk siyasi varlığı olarak muhafaza edilmesidir.

Erzurum Kongresi, oluşturduğu yeni yapıyla Doğu Anadolu'daki direniş örgütlerini birleştirerek burada tek bir cemiyet ve tek bir heyetin faaliyet göstermesini temin etmiştir. Kongre, gerek toplanış şekli kuruluşu bakımından mahalli karakterli olmakla beraber ilân ettiği prensipler tamamen umumi ve milli mahiyettedir ve özellikle örgütlenme yöntemiyle vatanın bütününe örnek teşkil etmiştir. Diğer bir ifadeyle Erzurum Kongresi teşkilat açısından mahalli, getirdiği siyasi esaslar ve ortaya çıkardığı neticeler itibarıyla milli karakterlidir. Bunda Mustafa Kemal'in kongreye başkan seçilmesi etkili olmuştur.

Amasya Genelgesi ile başlayan milli mücadele hareketi Erzurum Kongresi ile teşkilatlanmaya başlamıştır. İstanbul Hükümeti'nin vatani koruma ve istiklâlde elde etme gücünü gösteremediği takdirde, bu gayeyi gerçekleştirmek için geçici bir hükümet kurulacağı hususu açıkça dile getirilmiş ve milli meclisin derhal toplanması istenmiştir. Ayrıca ilk defa milli sınırlardan söz edilerek, Türkiye'nin yeni sınırları Misak-ı Milli'den önce tespit ve ilan edilerek Misak-ı Milli'ye ışık tutulmuş, milli bağımsızlık prensibinin esas alındığı ortaya konmuş, yeni Türk Devletinin temelleri atılmıştır.

Erzurum Kongresi'nde yalnızca iç politikayı ilgilendiren ilkeler değil, bazı dış politika ilkeleri de belirlenerek ilân edilmiştir. Bu da Erzurum Kongresi'nin bir yasama organı gibi hareket ettiğini göstermektedir. Temsil Heyeti ise onun yürütme organı şeklini almıştır.

Erzurum Kongresi, Türk milletinin kendi geleceğinin kendisi tarafından tayin edilmesi zaruretini ortaya koymuş ve bu uğurda gerekli her türlü tedbiri almakta serbest olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Manda ve himaye reddedilerek milli egemenliğin koşulsuz olarak gerçekleştirilmesine de ilk defa Erzurum Kongresi'nde karar verilmiştir.

Erzurum Kongresi, aldığı bütün vatani ilgilendiren cesur kararlar ve meydana getirdiği neticeler itibarıyla amacına ulaşmıştır. Amasya Genelgesi'ndeki esaslar burada da yerini aldığı gibi, bu esaslar kendinden sonraki Sivas Kongresi'nce de aynen kabul edilmiştir. Böylece vatani bir bütün halinde kurtarma teşkilatının en önemli adımı atılmış, İstanbul

Hükümeti'nin teslimiyetçiliğine karşı çıkılarak hedefe biraz daha yaklaşılmıştır.

Kongre'nin önemini Mustafa Kemal Paşa kapanış konuşmasında; *"Tarih şüphesiz bu Kongremizi ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir."* cümlesiyle ifade etmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

- Gn. Kur. ATASE Arşivi, İHK, K24G105.
Gn. Kur. ATASE Arşivi, İHK, K24G115.
Gn. Kur. ATASE Arşivi, İHK, K345G2.
Gn. Kur. ATASE Arşivi, İHK, K346G126.
Gn. Kur. ATASE Arşivi, İHK, K346G165.
Gn. Kur. ATASE Arşivi, İHK, K346G176.
Gn. Kur. ATASE Arşivi, İHK, K346G4.
Ank. Üniv. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, K18G80B80001.
Ank. Üniv. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, K21G61B61001.
Ank. Üniv. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, K24G152B152001.
Ank. Üniv. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, K28G137B137001
Ank. Üniv. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, K297G61B61001.
Ank. Üniv. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, K29G71B71001.
Ank. Üniv. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, K29G72B72001.
Ank. Üniv. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, K29G73B73-1001.
Ank. Üniv. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, K31G226B226001.
Ank. Üniv. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, K31G82B82001.
Ank. Üniv. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, K322G38B38001vd.
Ank. Üniv. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, K333G12B12001.
Ank. Üniv. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, K333G12B12-001.
Ank. Üniv. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, K333G16B16001-1001.

Araştırma Eserleri

- Alptekin, C.(1978). Erzurum Kongresi, *Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.1, 35-49.
Avşar, B. Z. ve Duman B.(Bahar 2011). Erzurum Kongresi Açış Konuşması Işığında Milli Mücadele Süreci ve Atatürk'ün Siyasal İletişim Anlayışı, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S.32, 295-316.
Baykal, B. S.(1969). *Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler*, Ankara.
Belen, F.(1983). *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Atatürk Dizisi.

M. Bostancı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2015) 184-203
M. Bostancı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 4(2015) 184-203

- Çiftçi, A.(Güz 2012). Milli Mücadelede Liderlik Sorunu ve Kazım Karabekir, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 50, 367-388.
- Çil, Y.(2005). *Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegelerin Biyografileri*, AAM, Ankara.
- Dayı, S. E.(Temmuz 2003). Erzurum Kongresi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi, *Atatürk Dergisi*, C.3, S.4, Temmuz, Erzurum, 1-17.
- Erat, M.(2002). Milli Mücadele'de Kazım Karabekir Paşa, *Türkler*, C.15, Ankara, 986-999.
- Ergil, D.(1981). *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Ankara.
- Goloğlu, M.(1968). *Erzurum Kongresi*, Ankara.
- Gümüşalan, N.(2012). Milli Mücadele Dönemi ve Sonrası Mustafa Kemal Paşa'nın Seçim Yolu İle Almış Olduğu Görevler, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi / KSU Journal of Social Sciences*, 9 (2), 123-146.
- İlyas, A.(2013). Heyet-i Temsiliye'nin Siyasal Yapılanması, *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 9, 17-35.
- Keleşyılmaz, V.(2003a). Belgelerle Anadolu Kongreleri Öncesi Bir Kesit, 27-29 Mayıs 2002 Erzurum ve Sivas Kongreleri Sempozyumu, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 113-122.
- Keleşyılmaz, V.(2012b). Erzurum Kongresi, *Milli Mücadele Başlıklar Kongreler Dönemi Sempozyumu, 19 Mayıs 2012*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 13-18.
- Kılıç, S.(1997). Mustafa Kemal(Atatürk) ve Erzurum Kongresi, *Atatürk Dergisi*, C.2, S.1, 77-97.
- Kırzioğlu, M. F.(1993). *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, C.I, Ankara.
- Kinross, L.(1980). *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Çev. Ayhan Tezel, İstanbul.
- Nutuk*, C. I, 1919–1920(1970). Milli Eğitim Basımevi, Onuncu Basılış, İstanbul.
- Özdemir, Y.(1997). İngiliz Yarbayı Rawlinson-Mustafa Kemal Görüşmeleri, *Atatürk Dergisi*, C..2, S.1, 59-70.
- Sarıhan, Z.(1994). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, Ankara.
- Selek, S.(Temmuz 1999). *Milli Mücadele,(Erzurum'da Gergin Günler)*, Cumhuriyet Gazetesinin Okurlarına Armağanı.
- (1976). *Anadolu İhtilâli*, 6. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul.
- SELVİ, H.(2002). Milli Mücadelede Erzurum ve Sivas Kongreleri Dönemi, *Türkler*, C. 15, Ankara, 949-965.

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Amaç ve Kapsam

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin amacı, sosyal bilim alanlarında ve disiplinlerarası çalışmalarda yüksek akademik standartlarda bilime katkı sağlamak, global bir bakış açısıyla özgür bilimsel düşünce gücünü desteklemek, meslek kuruluşları ve bireylerin ulusal ve uluslararası gelişmelerine yardımcı olmak, alanındaki gelişmeleri takip etmek ve bu alanlarda Türkçe ve İngilizce akademik kaynak oluşturmaktır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Arkeoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Sosyoloji, Coğrafya, Edebiyat, Dil, Eğitim Bilimleri, İşletme, Girişimcilik, Örgütsel Davranış, İktisat, Turizm, İstatistik, Hukuk, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, İletişim, Tarih, Sanat Tarihi, Güzel Sanatlar ve Spor Yönetimi gibi sosyal bilim alanlarındaki bilimsel çalışmaların yanı sıra disiplinlerarası çalışmalara da yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yayın dili Türkçe, İngilizce ve Almanca'dır.

Yayın Aralığı

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, uluslararası hakemli dergi statüsünde yılda iki sayı olarak yayınlanacaktır. Bileşik sayı basılmayacaktır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yayın İlkeleri

1. Türkçe yazılarda, yazım ve noktalamada TDK İmlâ Kılavuzunun en son baskısı esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.

2. Sosyal Bilimler alanında olması şartıyla hakem değerlendirilmesine sunulan çalışmalarda öncelikli olarak alanında bir boşluğu dolduracak, araştırmaya dayalı, özgün, daha önce yayınlanmamış, konusunda yeni ve dikkate değer görüşleri ortaya koyan araştırma veya inceleme olması şartları dikkate alınır. Herhangi bir sempozyum ya da kongrede sunulan yazılarda kongrenin adı, yeri ve tarihi belirtilmelidir.

3. Derginin editörleri veya editörler kurulu tarafından derginin yayın ilkelerine uygun olduğuna karar verilen çalışmalar içerik ve biçim bakımından incelenmek üzere en az üç hakeme gönderilir. Yayınlanması istenen çalışmalar, üç hakemin değerlendirmesine sunulduktan sonra, en az iki hakemin onayı ile yayına kabul edilmektedir. Hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, gönderilen makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmez. Hakem raporları gizlidir. Olumlu rapor alamayan makaleler yayınlanmaz ve yazarına iade edilmez; bu konuda idarî ve hukuki sorumluluk kabul edilmez. Hakem değerlendirme raporları, Sosyal Bilimler Veri Tabanı Oluşturma Kurulu'nun incelemesine olanak verebilecek şekilde yayın tarihinden sonra en az 5 yıl süreyle saklanır ve istenildiğinde birer kopyaları Sosyal Bilimler Veri Tabanı Oluşturma Kurulu'na ulaştırılır.

Düzeltilme istenen yazılar, gerekli değişiklikler için yazar(lar)ına geri gönderilir. Düzeltilmiş metni 20 günlük süre (posta süresi dahil) içerisinde dergiye ulaştırmak yazar(lar)ın sorumluluğundadır. Düzeltilmiş metin, gerekli görüldüğü durumlarda, değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir. Hakem oluru alan makaleler, editörler veya editörler kurulu tarafından derginin konu içeriği esas olmak üzere, hakem raporlarının tamamlanma tarihlerine göre sıraya konarak yayınlanır.

4. Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen tercüme ve çeviri yazılar için, makale sahibinin yayın izni alınmalı ve orijinal metin ayrıca gönderilmelidir. Bu çalışmalar da telif çalışmalar gibi hakem onayına gönderilir.

5. Dergide sosyal bilimler konuları çerçevesinde yayımlanmış bilimsel kitaplarla ilgili değerlendirme yazılarına yer verilir.

6. Dergi yıl içinde düzenli aralıklarla yayınlanır, derginin her sayısından 2 adet, yayımlandığı tarihten itibaren en geç 6 ay içerisinde "TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı Oluşturma Kurulu YÖK Binası B-5 Blok 06539 Bilkent-ANKARA" adresine ulaştırılır. Ayrıca ULAKBİM tarafından belirlenen standart formata uygun olarak 1 elektronik kopyası ULAKBİM'e ulaştırılır.

7. Dergi künyesinde derginin tam adı, kısaltılmış adı, açık adresi, editörün ve kurumsal olarak derginin e-posta dahil güncel adresleri belirtilecektir. Kapakta ve/veya iç kapak sayfasında derginin yayın aralığı ve yayınlanması gereken tarih (yıl ve ay olarak) belirtilecektir.

8. Bir yıl içindeki toplam bilimsel araştırma yazısı 15'ten az olmayacak ve toplam bilimsel yazı sayısının (araştırma, olgu sunumu, derleme) en az %50'sini oluşturacaktır.

9. Dergide yayınlanan bilimsel yazılar, türlerine göre sınıflandırılır (araştırma, olgu sunumu, derleme vb.) içindekiler bölümünde ve bilimsel yazının ilk sayfasında belirtilir.

10. Bilimsel yazıların ilk sayfasında, yazıların gönderim/kabul tarihleri belirtilir, yazarların kurumları ve iletişim kurulacak yazarın adres bilgilerine yer verilir.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yazım Kuralları (Yazarlar İçin Talimatlar)

1. Dergiye gönderilecek yazılar WINDOWS ortamında ve MS WORD'ün yeni sürümlerinde yazılmalıdır. Yazı içinde kullanılan grafikler WINDOWS ortamında açılacak bir grafik formatında, fotoğraflar da fotoğraf formatında gönderilmelidir. Dergiye gönderilen yazı, şekil ve fotoğrafların dijital kayıtları bir CD ile gönderilmelidir. Orijinal fotoğraflar yüksek kontrastlı ve ser karton olmalıdır.

2. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, özet ve kaynakça dâhil 6000 (yaklaşık 20 sayfa) sözcükten fazla olmamalıdır.

3. Gönderilen yazının başlığı büyük harf, koyu, "Times New Roman" yazı karakteri ve 12 punto olmalıdır.

4. Bütün bilimsel yazılarda; Türkçe ve İngilizce başlık, 150 kelimelik Türkçe ve İngilizce özet mutlaka bulunmalıdır. Özeti altına yapılandırılmış öz ve yeterli sayıda (en az 3 ve en çok 6) anahtar kelime özeti dilinde verilmelidir. Yazı bir başka dilde yazılmışsa başlığın ve özeti Türkçe tercüme verilmelidir. Türkçe ve İngilizce özetler, çalışmanın amacını, yöntemini ve temel bulgularını kapsamalıdır. Özet "Times New Roman" yazı karakteriyle 10 punto ve tek satır aralıklı yazılmalıdır.

5. Ana metin, Giriş bölümü başta olmak üzere İngilizce anahtar kelimelerden hemen sonra 1 satır boşluk bırakılarak "Times New Roman" yazı karakteri, 11 punto ve satırlar tek aralıklı yazılmalıdır. Metinde belli bir plan dahilinde giriş, araştırma metni, bulgular, yorumlar, sonuçlar ve önerilere yer verilmelidir.

6. Gönderilen yazılarda dipnotlar sayfa altına verilmiş ise, 9 punto ve tek satır aralıklı yazılmalıdır.

7. Gönderilen yazılarda paragraf ölçüleri, ilk satır 1,25, paragraflar arası önceki 3 nk, sonraki 3 nk, metin iki yana dayalı olmalıdır.

8. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı üstten 5 cm, alttan 5,5 cm, sol 4,5 cm, sağ 4,5 cm, cilt payı 0 olmalıdır.

9. Dergiye gönderilen yazılarda başlıklarda numaralandırma yapılmalıdır. Yazılarda başlıklardan önce bir satır boşluk bırakılmalıdır. Ana başlıklar büyük harfle ve **bold**, alt başlıklar ise sadece ilk harfleri büyük harf olmak üzere **bold** ve *italic* olarak yazılmalıdır.

10. Dergiye gönderilen yazılarda Tablo adları üste olmalı ve her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalıdır. Resim, şekil, grafikler bilgisayarda çizilerek "Şekil" adı altına gösterilmeli ve her kelimenin ilk harfi büyük olmalıdır. Tablo ve Şekiller sırasıyla numaralandırılmalıdır. Tablo ve Şekil içindeki metinler 10 punto ile yazılmalıdır. Tablo ve Şeklin hemen altında ise yararlanılan kaynak tam olarak belirtilmelidir. Yararlanılan kaynak "Times New Roman" yazı karakteri, 9 punto ve tek satır aralıklı yazılmalıdır.

11. Referans vermede Amerikan Psikoloji Derneği Yayın Kılavuzu 6. Basımını esas alınacaktır. Bu çerçevede;

a) Dergiye gönderilen yazılarda dipnotlar Harvard (Bağlaç) Sistemi olarak adlandırılan; yani yazar soyadı (kurum ve rapor adı vs.), tarih ve sayfa numaralarının verildiği sisteme göre yapılmalıdır. Örnek: Eğer Can Tansel Tuğcu'nun 2010 yılında yayınlanmış kitabının 23. sayfasından alıntı yapılmış ise, yazıda metin içerisinde referans şöyle verilmelidir (Tuğcu, 2010: 23). Eğer referans DPT'nin 2000 yılındaki raporunun 28. sayfasına yapılmış ise, dipnot şu şekilde verilmelidir (DPT Raporu, 2000: 28). Ancak gerekli durumlarda sayfa altı dipnot sistemi de kullanılabilir.

b) Yazarlar, konu ile doğrudan ilgili olmayıp eserde yer alması gerektiğine inandıkları bilgileri, metin içerisinde ilgili sözcüğün sağ üst köşesine sıra numarası vererek, aynı numara ile sayfa altına 9 punto 1 satır aralığı ile dipnot olarak verilmelidir.

c) Tablo, Şekil ve Grafik gibi normal yazı dışındaki göstergelerin çok olması durumunda Tablo, Şekil ve Grafik için başlıklar; EK Tablo 1, EK Grafik 3 ve

EK Şekil 7 gibi yazılmalı, EKLER, metin sonunda KAYNAKÇA'dan sonra verilmelidir. Bu göstergelere metin içerisinde yapılan göndermelerin mutlaka EK Tablo 1, EK Grafik 3 veya Ek Şekil 7 şeklinde yapılmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve resim için şayet alıntı yapılmışsa, mutlaka kaynak belirtilmelidir.

d) Dergiye gönderilen yazılarda kullanılan bütün kaynaklar, yayının sonunda "Kaynakça" başlığı altında, yazarın soyadına göre alfabetik biçimde bibliyografya kurallarına uygun olarak verilir. Kaynak bildiriminde sıra; "yazar soyadı, adı, eserin adı (italik), (varsa çevirenin adı soyadı) basım yeri ve yılı" olarak düzenlenmelidir. Kaynakça "Times New Roman" yazı karakteri, 10 punto ve tek satır aralıkla yazılmalıdır.

e) Metin içerisinde verilen referanslar ve kaynakçadaki gösterimlerine ilişkin bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

Kitaplar (Books)

1) Tek yazarlı kitap :

Kaynakçada:

Achenbaum, W. A. (1986). *Social Security*, London: Cambridge University Press.

Kılıç, F. (1998). XVII. yy.Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler, Ankara: Akçağ Yayınları.

Metin içinde: (Achenbaum, 1986: 40-51)

(Kılıç, 1998: 21)

2) İki yazarlı kitap:

Kaynakçada:

Bartol, K. and Martin, D. C. (1994). *Management*, New York: McGraw Hill Inc.

Aldemir, M. C. ve Ataol, A. (1991). *Personel Yönetimi*, İzmir: Kardeşler Kitabevi.

Metin içinde: (Bartol and Martin, 1994: 22-25)

(Aldemir ve Ataol, 1991: 34)

3) İkiyden çok yazarlı kitap:

Kaynakçada:

Frederick, W. C., Davis, K. and Post, J. E. (1998). *Business and Society: Corporate Strategy, Publicity, Ethics*, Sixth Edition, New York: McGraw-Hill Pub.

Can, H., Tuncer, D. ve Ayhan, Y. (1994). *Genel İşletmecilik Bilgileri*, 3. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Metin içinde: (Frederick et.al., 1998: 79)

(Can vd., 1994: 121-127).

4) Derleme kitap:

Kaynakçada:

Miller, F. D. Jr. and Ahrens, J. (1998). The Social Responsibility of Corporations **In Tibor R. Marchan (Ed.)**, *Commerce and Morality* (p.140-160), New Jersey: Rowman&Littlefield Co., 1998.

Özgener, Ş., Ögüt, A. ve Kaplan, M. (2008). İşgören-İşveren İlişkilerinde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Sinizm, **Mahmut Özdevecioğlu ve Himmet Karadal (Ed.)**, *Örgütsel Davranışta Seçme Konular* (s.53-73), İlke Yayınevi, Ankara.

Metin içinde: (Miller and Ahrens, 1998: 142-144)

(Özgener vd., 2008: 54)

Makaleler (Articles):

1) Tek yazarlı makale

Kaynakçada:

Carmeli, A. (2004). The link between organizational elements, perceived external prestige and performance. *Corporate Reputation Review*, 6 (4), 314-331.

Yıldırım, M. (2009). Kamu yönetiminde yeni bir ikilem: yurttaş odaklılık ya da müşteri odaklılık. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(1), 99-115.

Metin içinde: (Carmeli, 2004: 315).

(Yıldırım, 2009: 99-101).

2) İki yazarlı makale

Kaynakçada:

Todd, S. and Kent, A. (2009). A social identity perspective on the job attitudes of employees in sport. *Management Decision*, 47(1), 173-190.

Yüksel, Ö. ve Erkuşlu, H. (2003). Personel Güçlendirme-Empowerment. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 131-141.

Metin içinde: (Todd and Kent, 2009: 173)

(Yüksel ve Erkuşlu, 2003: 132-137)

3) İki yazarlı çok yazarlı makaleler

Kaynakçada:

Lipponen, J., Helkama, K., Olkkonen, M. and Juslin, M. (2005). Predicting the different profiles of organizational identification: A case of shipyard subcontractors. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 78, 97-112.

Akman, G., Özkan, C. ve Eriş, H. (2008). Strateji odaklılık ve firma stratejilerinin firma performansına etkisinin analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 1 (13), 93-115.

Metin içinde: (Lipponen et al., 2005: 97)

(Akman vd., 2008: 99)

4) Aynı yazara ait birden fazla eser

Aynı yazarın aynı yılda yayınlanmış birden fazla eseri makalede kullanılmışsa eserler a,b,c, şeklinde sıralamaya tabi tutulur:

Kaynakçada:

Carmeli, A. (2004a). Exploring determinants of job involvement: an empirical test among senior executives. *International Journal of Manpower*, 26(5), 457-472.

Carmeli, A. (2004b). The link between organizational elements, perceived external prestige and performance. *Corporate Reputation Review*, 6(4), 314-331.

Metin içinde: (Carmeli, 2004a: 457)

(Carmeli, 2004b: 315-317)

5) Basımda olan dergi makaleleri

Kaynakçada:

Yang, J., He, J. and Gu, Y. (in press). The implicit measurement of destination image: the application of implicit association tests, *Tourism Management*. Available online 23 February 2011.

Metin içinde: (Yang et. al., 2011)

6) Popüler dergi makaleleri

Kaynakçada:

Celil, A. (Ocak 2011). Global doğan şirketlerin tepe yönetimi sendromu, *Capital Dergisi*, 234, 14-17.

Metin içinde: (Celil, 2011:14)

Çeviri Eserler

Kaynakçada:

Thurow, L. C. (1996). *Kapitalizmin Geleceği*, 1. Baskı, (Çev.) Serpil Demirtaş ve Nebil İlseven, İstanbul: Çağdaş Bakışlar Dizisi: 14, Sabah Yayınları.

Metin içinde: (Thurow, 1996: 112)

Toplantı ve Sempozyum Bildiri Kitapları

Kaynakçada:

Tak, B. ve Aydemir, B. A. (2006). Algılanan örgütsel prestij ile örgütsel bağlılık ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkilerin incelenmesine yönelik bir araştırma. *14.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı içinde (s.215-216)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

Deci, E. L. and Ryan, R. M. (1990). A motivational approach to self: integration in personality. In R. Dientsbier (Ed.), *Nebraska Symposium on Motivation* 38 (pp.237-288). Lincoln: University of Nebraska Press.

Metin içinde: (Tak ve Aydemir, 2006: 215)

(Deci and Ryan, 1990: 237-238)

Tezler

Kaynakçada:

Şahin, E. (1996). *İşletme-Çevre Etkileşimi ve İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Metin içinde: (Şahin, 1996: 141)

Ansiklopedi veya Sözlük

Kaynakçada:

Sadie, S. (Ed.) (1980). *The new Grove dictionary of music and musicians* (6th ed., Vols, 1-20, pp.502-513). London: MacMillan.

Öztuna, Y. (1969). *Türk musikisi ansiklopedisi*. (C.2, ss.201-205) İstanbul: MEB Devlet Kitapları.

Metin içinde: (Sadie, 1980: 312).

(Öztuna, 1969: 201-205)

Yazarı belli olmayan resmi, özel yayınlar, raporlar vb.

Kaynakçada:

National Institute of Mental Health. (1990). *Clinical training in serious mental illness* (DHHS Publication no. ADM 90-1679). Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

Türkiye Genç İşadamları Derneği. (2006). TÜGİAD'ın 2006 yılı 2. yarın beklentileri ve bu beklentiler doğrultusunda değerlendirme ve önerileri, İstanbul: Simge Ofis Matbaacılık.

Önortaç, N. (2007). Avrupa birliği müktesebatı (Tek. Rap. No. 11). İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yönetim Uygulama ve Araştırma Merkezi.

Metin içinde: (National Institute of Mental Health, 1990: 22)

(Türkiye Genç İşadamları Derneği, 2006: 16-17)

(Nuri, 2007: 7).

İnternet Kaynakları

Kaynakçada:

Lawson-Body, A. and Limayem, M. (2004). The impact of customer relationship management on customer loyalty: the moderating role of web site characteristics. *Journal of Computer-Mediated Communication* 9(4), Retrieved November 20, 2004 from the http://www.ascusc.org/jcmc/vol9/issue4/lawson_body.html.

PCaW-Public Concern at Work. (1998). Internal Whistle Blowing. *Public Concern at Work Web Site*, Retrieved 26 May 2007 from <http://www.pcaw.co.uk>.

Yeşilyurt, S. (2008). Üniversiteye giriş sınavına hazırlanan öğrencilerin dersaneleri tercih etme sebepleri ve dersanelerdeki biyoloji öğretiminin durumu üzerine bir çalışma. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 10, <http://www.pegem.net/akademi/3-47754.asp> adresinden 25 Şubat 2011 tarihinde edinilmiştir.

Metin içinde: (Lawson-Body and Moez, 2004: ¶72)

(PCaW-Public Concern at Work, 1998: ¶5)

(Yeşilyurt, 2008: ¶95-109).

Film incelemeleri

Kaynakçada:

Kraus, J. (1992). Visions of psychology: A videotext of classic studies [Review of the motion Picture *Discovering Psychology*]. *Contemporary Psychology*, 37, 1146-1147.

Durak, E. Ş. (2007). Film analizi yöntemi ile Virginia satir aile terapisi yaklaşımına bir bakış [Annem Uğruna filminin değerlendirilmesi]. *Türk Psikoloji Yazıları* 10 (20), 43-62.

Metin içinde: (Kraus, 1992: 1146-1147)

(Durak, 2007: 43)

Sinema filmi

Kaynakçada:

Scorsese, M. (Producer) and LONERGEN, Kenneth. (Writer/Director). (2000). You can count on me [Motion picture]. United States: Paramount Pictures.

Deveci, S. (yapımcı) ve Oğuz, A. (Yönetmen). (2006). *Mutluluk* [Sinema Filmi]. Türkiye: ANS&Higway Film.

Metin içinde: (Scorsese and Lonergen, 2000)

(Deveci ve Oğuz, 2006)

Televizyon Yayını

Kaynakçada:

Güçlü, A. (Yöneticisi), (2004, 21 Şubat). *Genç bakış* [Televizyon Yayını]. İstanbul: Kanal D Company.

Metin içinde: (Güçlü, 2004, 21 Şubat)

Televizyon Dizileri

Kaynakçada:

Türkoğlu, A. (Yapımcı) ve Gürtop, H. (Yönetmen). (2005). *Hayat türküsü* [Televizyon Dizisi]. Ankara: Koliba Film.

Metin içinde: (Türkoğlu ve Gürtop, 2005)

Müzik Kayıtları

Kaynakçada:

Yayla, B. ve Filiz, A. Ş. (2004). Senden kalan. *Pervane üstünde* [CD]. İstanbul: Kalan Müzik.

Metin içinde: (Yayla ve Filiz, 2004)

Yazar dışında bir sanatçı tarafından yeniden yapılanmış kayıtlar

Müren, Z. (1976). Bir yangının külünü [Kayıt Muazez Abacı]. *Zirvedeki şarkılar üstünde*. [CD]. İstanbul: Yavuz&Burç Plakçılık.

Metin içinde: (Müren, 1976)

Ses Kayıtları

Costa, Paul.T., Jr. (Speaker). (1988). *Personality, contiunity, and changes of adult life* [Cassette Recording No.207-433-88A-B). Washington, DC: American Psychological Association.

Metin içinde: (Costa, 1988)

12. Etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel çalışmalar için etik kurul onayı alınmalı ve gerektiğinde belgelendirilmelidir. Bilimsel araştırma ve yayınlarda ulusal ve uluslararası alanda geçerli etik kurallara uyulmalıdır.

13. Bilimsel yazıların bütünlüğünü bozmamak açısından reklam ve benzeri tanıtılar bilimsel yazı içinde yer almamalı ve bunlara sayfa numarası verilmemelidir.

14. Gönderilen yazılarda yazar ve yazarların açık adresleri (aktif kullanılan mail adresi dahil) olmalıdır. Örneğin; Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Ahmet TANÇ, atanc@nevsehir.edu.tr gibi.

Telif Hakkı ve Makale Kabul Süreci

1. Dergiye gönderilecek yazıların, daha önce başka bir yerde yayımlanmamış olması ve değerlendirme sürecinde bulunmaması gerekmektedir. Ayrıca yazılar, dergiye gönderilen yayınlar ile ilgili süreçler tamamlanmaya kadar başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemelidir. Yazarlardan bu hususlara riayet edilmesi ve doğabilecek sıkıntıların engellenmesi amacıyla dergi otomasyonu web sayfasındaki “**Yayın Hakkı Devir Sözleşmesi**” formu imzalanarak posta ile Enstitümüze ulaştırılmalıdır. Aksi halde Makale/Yazılar yayımlanmayacaktır.

2. Dergiye gönderilen makaleler/yazılar, Dergi Otomasyonu programı (<http://edergi.nevsehir.edu.tr>) aracılığı ile gönderilmelidir. Otomasyon haricinde gönderilen makaleler işleme konmaz. Gönderilen makaleler hakkında yazarlar kendilerine ait şifreleri kullanarak dergi otomasyon programı üzerinden bilgi alabilirler.

3. Dergide yayımlanan yazılara telif ücreti ödenmez. Dergide yayımlanan yazıların telif hakkı Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'ne aittir. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, telif hakkı karşılığında yazarlarına iki (2) adet dergi gönderir. Yayımlanmış yazının tamamının tekrar yayın hakkı, derginin iznine bağlıdır.

4. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel, hukuki ve idari sorumluluğu yazarlarına aittir.

5. Yayın hakları saklıdır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nin yazılı izni alınmaksızın dergide yayımlanan çalışmaların bütünü veya bir kısmı elektronik, mekanik kayıtlama veya benzeri bir araçla herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi veya taksir edilemez. Ancak, kaynak göstermek şartıyla alıntı yapılmasına izin verilir.

Editör Yazışma ve Abonelik Adresi

Dergi web sayfası adresi: <http://edergi.nevsehir.edu.tr>

E-mail adresi: sbedergi@nevsehir.edu.tr

Adres: 2000 Evler Mah. Zübeyde Hanım Cad. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yerleşkesi 50300 Nevşehir

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Aim and Scope

The aim of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences is to contribute in the fields of social science and multidisciplinary studies with high standards of academics, to support the power of free scientific thought on a global perspective, to assist the development of professional organizations and individuals in national and international scales, to follow developments in the fields of social science and to create Turkish and English academic source for the fields.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences (NUJSS) is an international double blind peer-reviewed journal that covers multidisciplinary studies in addition to the fields of social sciences such as Archeology, Anthropology, Psychology, Philosophical, Sociology, Geography, Literature, Linguistics, Educational Sciences, Business Management, Entrepreneurship, Organizational Behaviour, Economics, Tourism Management, Statistics, Law, Political Science, Public Administration, International Affairs, Communication Sciences, General History, History of Art, Fine Arts, Sport Management and multidisciplinary studies. The languages of the Journal are Turkish, English and German.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences (NUJSS) is published at twice a year and is an international peer-reviewed journal and no composite will published.

Instructions for Authors

Please note, all papers must be submitted in accordance with the Instructions for Authors:

1. Manuscripts must adhere to the style and conventions of the *Publication Manual of the American Psychological Association*, 6th edition. Authors whose native language is not English should have a native speaker of English with knowledge of grammar and styles in the U.S. context review their manuscripts before submission.

2. Each manuscript must be accompanied by a statement that it has not been published elsewhere and that it has not been submitted simultaneously for publication elsewhere in the same form, in any language.

3. Authors are required to submit manuscripts electronically. This journal uses Open Journal Systems (<http://edergi.nevsehir.edu.tr>) to peer review manuscript submissions. Please read the guide for OpenJournalSystems authors before making a submission. Complete guidelines for preparing and submitting your manuscript to this journal are provided below. New users should first create an account. Once a user is logged onto the site submissions should be made via the Author Centre. If submitting a disk, it should be prepared using MS Word and should be clearly labeled with the authors' names, file name, and software program.

4. Manuscripts must be single-spaced, in Times New Roman with 11-point font. In manuscripts, page layout has to be arranged as to leave 5 cm from above, 5.5 cm from below, 4.5 cm from left, 4.5 cm in from right.

5. Submission: Manuscripts should be of 6,000 words (including figures, tables, appendixes and references). Please ensure that the files are not saved as read only and virus-check all files before uploading them. Please also ensure that there are no macros, hidden text, tracked changes or comments in the files.

6. Title page: title, authors' names, affiliations and addresses and the name, address, email address, and telephone and fax numbers of the author to whom all correspondence concerning the article should be sent, plus a biography for each author (c. 150 words each) detailing the authors' background, affiliations and interests.

7. Second page: title, abstract of about 150 words.

Abstract must be single-spaced, in Times New Roman with 10-point font. Abstract should include the following information:

- *Purpose of the Manuscript:* What are the reasons for writing the manuscript or the aims of the research? (Mandatory)
- *Design/Methodology/Approach:* What are the main methods used for the research? (Mandatory)
- *Findings:* What was found in the course of the work? (Mandatory)
- *What is Original/Value of Manuscript:* What is new in the manuscript? State the value of the manuscript and to whom. (Mandatory)
- *Research/Limitations/Implications:* If research is reported on in the manuscript, include suggestions for future research and identified limitations and implications for practice in the research process. (if applicable)

8. Keywords: Please supply three to six keywords. Of these, one should describe the topic area and one should describe the methodology used. The remaining keywords should reflect the specificity of the manuscript. Keywords must be single-spaced, in Times New Roman with 10-point font.

9. Headings: Level of headings should be clear. Main headings should be in **bold** and subheadings in *italics*. Sentence case (Only the first word capitalized) should be used for all headings. Headings must be double-spaced, in Times New Roman with 12-point font.

10. Tables and Figures: Each should be numbered in the order in which they are referred to in the text and cited as Figure 1, Table 1, etc. Figures and tables must be placed in the manuscript close to where they are referred to. Please put page breaks before and after each table / figure to ensure the best conversion into PDF format for proofing. Figure and Table must be single-spaced, in Times New Roman with 10-point font.

11. Footnotes: Footnotes should be kept to a minimum and should offer significant comment and not just merely cite references. References should be indicated within the main body of the text. Namely, footnotes must be in **Harvard**

style and carefully checked for completeness, accuracy and consistency. Footnotes must be single-spaced, in Times New Roman with 10-point font.

12. References: References must be single-spaced, in Times New Roman with 10-point font Please supply five to six keywords. References are indicated in the text in the APA (American Psychological Association) style. Guide to these can be downloaded:

Full reference style guide

<http://sbe.nevsehir.edu.tr/journal/authors/style/reference/APA.pdf.asp>.

If you have any questions about references or formatting your article, please contact sbedergi@nevsehir.edu.tr.

13. Refereeing: All submitted manuscripts are logged and given a reference number, which will be used in all correspondence throughout the review process. Manuscripts are then passed to the Journal Editors, who will desk review them and decide whether they are suitable submissions to the Journal. At this stage, authors will either receive a desk reject letter from the Editors or their manuscript will be passed to an Associate Editor expert in the subject area. The Associate Editor will then send the manuscript to three reviewers whose interests and expertise lie within a relevant field. All manuscripts are double-blind reviewed.

We hope to receive reviews back within 6-8 weeks and once the reviews have been received, the Editors will make a decision. Authors will be sent a copy of the reviewers' comments and as a result of these comments may be asked to revise and resubmit their manuscripts. Resubmitted manuscripts may then be returned to the original reviewers for further comment.

14. Copyright: Authors can receive four complimentary copies of the issue containing their article. To order extra copies of the issue containing your article, please contact NEU Graduate School of *Social Sciences* Customer Services Team at sbedergi@nevsehir.edu.tr. After publication, the copyrights of the manuscripts belong to Nevşehir Hacı Bektaş Veli University-Graduate School of *Social Sciences*. No copyright fee is paid to the authors. No material published in this journal may be reproduced, stored, transmitted or disseminated in any forms or by any means without obtaining written permission from Nevşehir Hacı Bektaş Veli University-Graduate School of *Social Sciences*. "The Transfer of Copyright Agreement" form (<http://sbe.nevsehir.edu.tr/preparation/copyright.asp>) must be filled out and uploaded by the corresponding author with the main manuscript. If the form is not completed as instructed, the manuscript will not be considered for peer review. Legal and Scientific responsibility for the article belongs to the authors themselves.